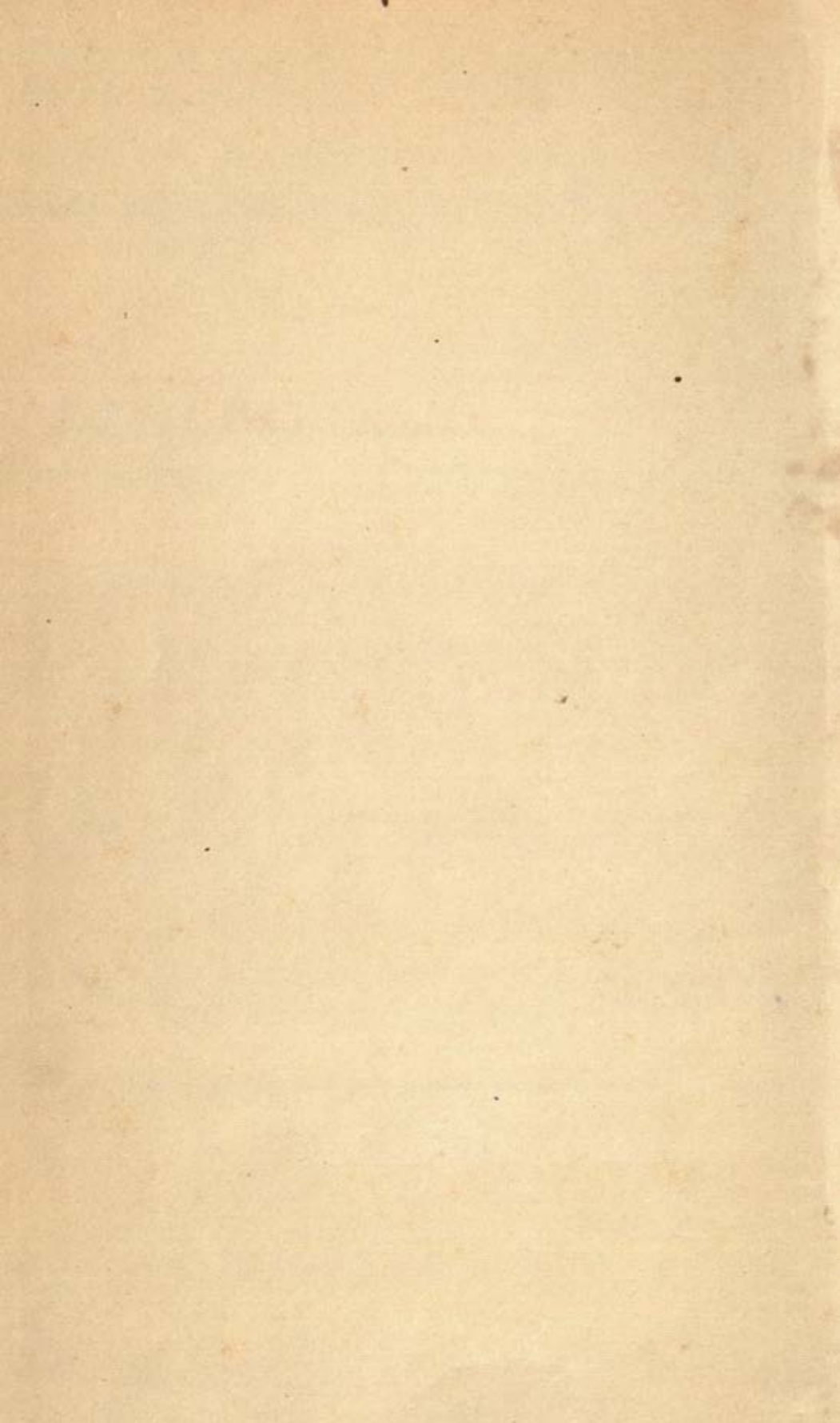

GOVERNMENT OF INDIA
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

CLASS _____

CALL No. BPa3 Khu-Kas

D.G.A. 79.

THE CULLANIDDESA

[KHUDDAKANIKĀYA Vol. IV, Part II]

General Editor
BHIKKHU J. KASHYAP

10477

BPa3
Khu/Kas

MUNSHI RAM MANOHAR LAL
ORIENTAL & FOREIGN BOOKSELLERS & PUBLISHERS
Post Box 1165, Nai Sarak, DELHI-6.

PĀLI PUBLICATION BOARD
(BIHAR GOVERNMENT)

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No 10477

Date 28.1.61

Call No B Pa 3 / Khu / Kas

GENERAL PREFACE

The teaching of the prophets is generally distorted by the beliefs of the world and the interpretations of the priests. If we wish to ascertain what the founders of great religions taught, we have to get back to the original sources.

Buddhism in all its forms goes back to the life and teaching of the Buddha. While the austerities practised by him till he attained enlightenment appeal to the Hinayāna, the Pāli, or the Southern school, his life of service and compassion for 45 years after the attainment of enlightenment is the authority for the Mahāyāna, the Sanskrit or the Northern school.

The religious quest springs from the consciousness of the imperfection and suffering of the world. The questions which worried Tolstoy in the fiftieth year of his life disturb all thinking men. "What is life? Why should I live? Why should I do anything? Is there any meaning in life that can overcome inevitable death?" Nijinsky summed up the whole problem in his *Diary* when he wrote: "The whole life of my wife and all of mankind is death." How can we be saved from the body of this death? This is the problem of religion.

The Buddha traces suffering to selfish desire. Suffering is the result of tension between a living creature's essential impulse to try to make itself into the centre of the universe and its essential dependence on the rest of creation. Craving is that which binds the individual to the creative process. The individual with selfish desire becomes the slave of the universe. We can overcome suffering only if we get rid of *tṛṣṇā* or *taṇhā*. To attempt to get rid of suffering through the various devices of self-deception is not to cease to suffer but to suffer in a different way.

The Buddha formulates the eight-fold path of morality which helps us to eliminate selfish desire and overcome suffer-

ing. When the Upaniṣads declare, "That thou art", *tat tvam asi*, it is not a mere statement of fact. It is a call to action. Make thyself that which thou know thou canst be. Whereas the Hindu mind believes in a permanent element in the individual which can stand firm and unshaken in the midst of change, the Buddhist stresses the dynamic character of the self. No change is possible with an unchanging consciousness. We can achieve the possibilities in us by the exertion of the will rather than by the play of the intellect. Religion is not a creed, but a vital process. It is no use railing against God or destiny when we are ourselves the authors of our disgrace. If few are chosen, it is because few choose to be chosen. The Buddha laid stress on the creative freedom of man. The Buddha did not encourage dependence on the supernatural. He could not conceive of a being capable of creating a world for the express purpose of its creatures praising him. The ten veramaṇi or prohibitions or abstinences called *daśaśīla* or *daśaśikṣāpada* which the novices in the path of Buddhism utter are given in these words : "I take upon myself the abstinence, (1) from destroying life, (2) from taking what is not given, (3) from leading an unchaste life, (4) from speaking untruth, (5) from giving myself to intoxicating drugs, (6) from eating at irregular hours, (7) from seeing musical and dancing performances and other shows and pageants, (8) from wearing garlands, perfumes, unguents and other bodily decorations, (9) from using high couches and seats, (10) from accepting gifts of gold and silver." The first five are the Buddhist *pañcaśīla*.

Pāṇātipātā veramaṇi sikkhāpadaṃ samādiyāmi
 Adinnādānā veramaṇi sikkhāpadaṃ samādiyāmi
 Kāmesu micchācārā veramaṇi sikkhāpadaṃ samādiyāmi
 Musāvādā veramaṇi sikkhāpadaṃ samādiyāmi
 Surā-merayamajja-pamādaṭṭhānā
 veramaṇi sikkhāpadaṃ samādiyāmi

Conflicts in the world are conflicts in the human soul enlarged. If men were at peace within themselves, the outer conflicts between nations would inevitably cease. By practising the Buddha's *pañcaśīla* we will develop patience, courage, love

and unselfishness. The Buddha teaches us that even in an age of anxiety and violence, it is possible to gain and maintain inner harmony, which is not at the mercy of outward circumstance.

Nirvāṇaṃ paramaṃ sukhaṃ : Nirvāṇa is the highest bliss. It is not a negative state of annihilation but a positive state of joy, consciousness grown from an unhappy to a beatific one. The Buddha does not tell us that man is but a bubble on the turbulent surface of nature and that he has no destiny save to undergo dissolution. The Hindu affirms that man can realise his identity with Brahman, the ground of all being; the Buddhist says that man can live in a transfigured world where *saṃsāra* and *nirvāṇa* are one. In *Mahā-saccaka Sutta*, the Buddha himself is reported to have described the supreme triumph of reaching the goal of his quest as follows :

“When this knowledge, this insight had arisen within me, my heart was set free from intoxication of lusts, set free from the intoxication of becomings, set free from the intoxication of ignorance. In me, thus emancipated, there arose the certainty of that emancipation. And I came to know : “Rebirth is at an end. The higher life has been fulfilled. What had to be done has been accomplished. After this present life there is no further for this or that. This last insight did I attain to in the last watch of the night. Ignorance was beaten down, insight arose, darkness was destroyed, the light came, inasmuch as I was there strenuous, earnest, master of myself”. Thus ended the struggle of six long years.

The Buddha is said to be a physician. Even as the physician strives to restore to health a sick man, the Buddha tries to restore us to our normal condition. If our leaders become normal, we may be able to replace the present social order in which division, falsehood and violence prevail, by a new one in which humanity, truth and brotherhood will reign.

On the occasion of the 2,500th anniversary of the Buddha's parinirvāṇa, the Government of India decided to publish standard versions in Devanāgarī script of the complete Pali

and the Sanskrit texts of the two schools, Southern and Northern, in the hope that some of the readers of these books may be impelled to love the good, to practise altruism and hold their spirit aloof from the desires and ambitions of the world.

S. Radhakrishnan

INTRODUCTION

1. The Pāli Tipitaka

After the passing away of the Buddha at Kusinārā, the disciples had assembled to pay their last homage to him. The Venerable Mahā Kassapa, the chief of the congregation, was delivering words of consolation to the bereaved assembly, reminding them of the declaration of the Buddha :—"It is the very nature of all things near and dear to us that we must divide ourselves from them." Subhadra, a monk who had received ordination in an advanced age, however, did not look gloomy. He took a perverted view of the situation and spoke :—"Do not grieve, brothers, for now we are definitely released from the restraint of the Great Teacher and his too rigid discipline. While the Teacher lived, we were constantly rebuked for failing to observe the hard rules; but now we are at liberty to do as we please; therefore, do not grieve." These words sounded a note of warning against the future possible distortion of the Dhamma at the hands of faithless members of a similar category. The Venerable Mahā Kassapa felt an urgent need for convening a Grand Council of the leading Elders of the Saṅgha to make a full collection of the teachings, and also to adopt means for their right preservation and transmission to posterity. He addressed the Bhikkhus thus :—"Come, friends, let us chant together the Dhamma and the Vinaya...." The Venerable Mahā Kassapa drew a list of five hundred names of the topmost disciples to be appointed as members of the Council. At first, the name of the Venerable Ānanda was left out in view of the fact that he had not attained Arhathood till then. But, as no one else in the Saṅgha had the privilege of listening to the Teacher so very closely and for such a long period of time, his participation was deemed necessary and important. He was, consequently, asked to go to a suitable abode and develop insight, so as to become an Arhat and be able in time to join the Council. King Ajātasattu made necessary arrangements for the accommodation

and convenience of the convention at Rājagaha, a favourite resort of the Teacher himself. A spacious beautiful pavilion was raised for the meeting at the entrance of the Sattapaṇṇi cave, on the northern side of the Vebhāra Hill.

Venerable Ānanda made the best efforts to train himself in developing insight. He kept walking up and down for the whole night absorbed in deep meditation; and, early in the morning, as he was going to stretch himself on the bed, his feet had left the ground and the head had not reached the pillow, at that moment, as if by a flash of light, darkness was dispelled and the sublime light of sainthood dawned upon him. And, through his miraculous superhuman power of an Arhat, he appeared all of a sudden on his appointed seat in the hall, as if emerging out of the ground, exactly as the proceedings were going to be started.

With the permission of the Saṅgha, Venerable Mahā Kassapa asked Upāli questions on Vinaya, relating to the different monastic transgressions; the matter, the occasion, the individuals concerned, the principal rules (paṇṇatti), the amended rules (anupaṇṇatti) and all other details about them. In this, the Vinaya text was agreed upon and settled. Then, again, with the permission of the Saṅgha, he asked Ānanda questions on the Dhamma; the occasion of a sermon and the person or persons with reference to whom it was preached¹.

The commentry, Aṭṭhakathā, of a much later date, assumes that the Abhidhamma Piṭaka was also included in the collection of the Dhamma, and that the Tipiṭaka, as it is available to us, was finalised at this very stage.²

A century after the passing away of the Buddha, a great controversy arose in the Saṅgha concerning the interpretation of some Vinaya rules. This necessitated the holding of the Second Council at Vesālī. Seven hundred leading Elders

1. *Cullavagga*, Chapter XI.
Nidanakatha.

2. *Sumaṅgalavilāsini*,

from distant parts of the country assembled to take part in it; and they had drawn up a new edition of the Scripture, resulting in the fixing up of the Piṭakas, Nikāyas, Aṅgas and Dhammakkhandhas.¹

A century after, when King Asoka embraced Buddhism and gave patronage to its propagation, the richly furnished monasteries became centres of attraction even for the members of other sects. They donned the yellow robe, either by proper ordination or stealthily, and went about as Bhikkhus enjoying the privileges and honour given to them. They could not, however, leave their own inclinations behind, and began to twist and distort the Doctrine in their own ways. This led to a state of confusion, and it became difficult to distinguish the true principles from the coloured ones. The Elders felt the necessity of safeguarding the purity of the Dhamma by affecting a total purge of the alien elements in the philosophical life of the Saṅgha. This task was entrusted to the Venerable Moggaliputta Tissa, a saint, a thinker and a writer. He compiled a book called the Kathāvatthu, refuting all the foreign theories, which was adopted as a book of the Tipiṭaka at the Third Council held at Pāṭaliputta under his presidentship. After the council, Asoka despatched missionaries to the then civilised parts of the world for a wide propagation of the Dhamma.²

Prince Mahinda and Princess Saṅghamittā renounced the world and joined the Order to lead a mission to Sīhaladīpa (Ceylon). Since then, the island became a stronghold of Buddhism, and, even up to this day, has maintained the tradition of Pāli Tipiṭaka with all religious zeal.³

Up till then, the Tipiṭaka was traditionally handed down orally from teachers to pupils. The complete Scripture was compiled in the form of books for the first time in Ceylon in 29 B. C., under the patronage of king Vaṭṭagāmani Abhaya, with all the detailed classifications that are now obtained in the Pāli Tipiṭaka of the Theravāda School. This was done

1. *Cullavagga*, Chapter XI. 2. *Mahāvamsa*, Chapter V.
3. *Mahāvamsa*, op. cit.

at the Council convened for the purpose, known as the Fourth Great Council.¹

The Fifth Council, according to orthodox tradition, was held at Mandalay, Upper Burma, in 1871, under the patronage of King Mindon. In this Council, the entire Pāli Tipiṭaka was revised, re-edited and finally engraved on 729 marble slabs as follows²:—

Vinaya :	111 slabs	•
Sutta :	410 slabs	
Abhidhamma :	208 slabs	

Now, in this present age, there was the necessity of bringing out an up-to-date edition of the Tipiṭaka, printed on modern machines. This task was taken up by the Burmese Chaṭṭha Saṅgāyana, the Sixth Great Council, held in Rangoon, which opened on the 17th May 1954 in the artificially built Rock Cave, specially constructed for this purpose, at a little distance from the city. Two thousand and five hundred of the most erudite Bhikkhus, from all parts of the world, participated in chanting the Tipiṭaka together. A modern printing press was installed in a separate building, and there the texts were printed as soon as they received the sanction of the Saṅgāyana. The Council kept functioning for two years, and concluded on the fullmoon day, May 1956, synchronising with the 2500th Jayanti of the Buddha.

In Ceylon, Burma, Thailand and Cambodia the principal religion of the people is Theravāda Buddhism, that adheres to Pāli Tipiṭaka as its Scripture. There, they have been having editions of it in their own scripts. Pali Text Society, London, has been able to complete the publication of a major portion of it in Roman characters. But, as yet, it is not fully available in any script of India.

It is with a view to removing this want that the Government of India and the State Government of Bihar have jointly

1. *Mahāvamsa*, Chapter X – XXIII. 2. बौद्ध धर्म के २५०० वर्ष, १९५६, p. 35.

sanctioned a scheme of editing and publishing the entire Pāli Tipiṭaka in Devanāgarī, which will be complete in 40 volumes of about 400 pages each. This task has been entrusted to the Devanāgarī Tripiṭaka Publication Department, Nalanda. It aims at presenting a co-ordinated edition of the text based on the printed books in Roman, Sinhalese, Burmese and Siamese scripts.

The following chart will show the distribution of books in the literature :—

TIPITAKA

Vinaya Piṭaka	Sutta Piṭaka	Abhidhamma Piṭaka
1. Mahāvagga	1. Dīghanikāya	1. Dhammasaṅgaṇi
2. Cullavagga	2. Majjhimanikāya	2. Vibhaṅga
3. Pācittiya	3. Saṃyuttanikāya	3. Dhātukathā
4. Pārājika	4. Aṅguttaranikāya	4. Puggalapaññatti
5. Parivāra	5. Khuddakanikāya, which contains the following fifteen books :—	5. Kathāvatthu
	i. Khuddakapāṭha	6. Yamaka
	ii. Dhammapada	7. Paṭṭhāna
	iii. Udāna	
	iv. Itivuttaka	
	v. Suttanipāta	
	vi. Vimānavatthu	
	vii. Petavatthu	
	viii. Theragāthā	
	ix. Therīgāthā	
	x. Jātaka	
	xi. Niddesa	
	xii. Paṭisambhidāmagga	
	xiii. Apadāna	
	xiv. Buddhavaṃsa &	
	xv. Cariyāpiṭaka	

2. The Present Volume

The two volumes—the Mahā Niddesa and the Culla Niddesa—are very much different in contents and style from the other books of the Tipiṭaka. In reality, they belong to the class of Commentary Literature, the Aṭṭhakathā, and not to that of the texts, the Pāli, inasmuch as they are nothing but full-fledged commentary on the last two chapters of the Suttanipāta, the Aṭṭhaka Vagga and the Pārāyana Vagga. The text of the entire Vagga is quoted in the beginning of the book. And then, following the traditional style of the Aṭṭhakathā, stanza by stanza has been taken up and commented upon. For the convenience of the reader, the extracts quoted from the text of the stanzas, ending with 'ti', have been printed in black. This will help in avoiding the confusion that is likely to be caused due to their being mixed up with the body of the commentary.

3. The Present Edition

The present edition has been prepared co-ordinating the following texts :—

Burmese — Chaṭṭhasaṅgāyana publication, 1956.

Siamese — Mahāmakūṭa Government publication 1926.

For preparing our MSS, we have adopted the Chaṭṭhasaṅgāyana edition as our basic text, an edition that has been brought out by the efforts and sanction of an international Saṅgha constituting of the zealous holders of the orthodox Theravāda tradition.

The Roman edition of the book is so very technically sketchy that it was difficult, and also not necessary, to give their page-reference in the margin.

As regards the other details of preparing the edition,

the same principles have been followed as in the other previous Volumes.

×

×

×

×

Shri Lakshmi Narayan Tiwari, M. A., Editor, has finalised the Press Copy of this volume, and has vigilently supervised the work of Printing.

Varanasi

29th August, 1959.

Bhikkhu J. Kashyap.

आमुख

१. पालि तिपिटक

कुशीनगर में बुद्ध के निर्वाण के पश्चात् उनके शिष्यगण एकत्रित हो अपनी-अपनी श्रद्धा-ज्ज्वलि अर्पित कर रहे थे। उस समय सङ्घनायक आयुष्मान् 'महाकस्सप' सभी को सान्त्वना देते हुए बुद्ध के उपदेश का स्मरण दिला रहे थे—“सभी वस्तुयें अनित्य हैं और उनसे वियोग होना अवश्यम्भावी है”। उस परिषद् में 'सुभद्' नामक एक वृद्ध प्रव्रजित भिक्षु भी था, जो दुःखी होने के स्थान पर बुद्ध के निर्वाण पर प्रसन्नता प्रकट करते हुए कह रहा था—“भिक्षुओ, दुःखी मत हो। अब हम उस महाश्रमण के कठिन नियन्त्रण से मुक्त हो गये। वह बराबर कहता रहता था—‘यह करना तुम्हें विहित है और यह नहीं’। अब हम स्वेच्छा से जो चाहेंगे करेंगे और जो नहीं चाहेंगे नहीं करेंगे। अतः आप लोग दुःखी न हों”। 'सुभद्' के इन शब्दों से चेतावनी सी मिली और आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने इस आवश्यकता का अनुभव किया कि प्रमुख भिक्षुओं की एक बैठक का आयोजन हो, जिसमें बुद्ध-वचन का प्रामाणिक संग्रह कर लिया जाय, जिससे धर्म की सुरक्षा हो सके और आगामी पीढ़ियों में उसकी परम्परा अबाधगति से चल सके। अतः उन्होंने भिक्षुओं को सम्बोधित किया—“आबुसो, हम लोग 'धम्म' और 'विनय' का सङ्ग्राहण करें”। उन्होंने उक्त बैठक में भाग लेने के लिये सुयोग्य भिक्षुओं की एक नामावली तैयार की। पहले तो उन्होंने आयुष्मान् आनन्द का नाम उसमें सम्मिलित नहीं किया; क्योंकि तब तक वे अर्हत्-पद को प्राप्त न कर सके थे। परन्तु सम्पूर्ण सङ्घ में भगवान् के निकटतम सम्पर्क में रहकर उनके वचन श्रवण करने का सौभाग्य आयुष्मान् आनन्द के अतिरिक्त और किसी को नहीं प्राप्त हुआ था। अतः अन्त में आयुष्मान् 'महाकस्सप' को उनका भी नाम सम्मिलित करना पड़ा। आयुष्मान् आनन्द भी पूरी श्रद्धा और वीर्य से ध्यानाभ्यास में तल्लीन हो गये, जिससे वे बैठक की तिथि के पूर्व ही अर्हत्-पद की प्राप्ति करने में समर्थ हो सकें।

तत्कालीन मगध-सम्राट अजातशत्रु ने राजगृह के 'वेभार' पर्वत के उत्तर-पार्श्व में स्थित 'सत्तपण्णी' गुहा के द्वार पर एक विस्तृत रम्य मण्डप का निर्माण कराया, जिसमें भिक्षुओं की उक्त बैठक प्रारम्भ हुई।

उधर आयुष्मान् आनन्द को भी अपने प्रयत्न में सिद्धि-लाभ हुआ। सारी रात वे ध्यान-मग्न हो चक्रमण करते रहे। प्रातःकाल जैसे ही वे शय्या पर लेटने के लिये बैठे, उनके पैर भूमि से उठ चुके थे और उनका सिर तकिये तक पहुँचा भी न था कि इसी बीच उनका अज्ञानान्धकार नष्ट हो गया और उनमें परम ज्ञान की ज्योति का प्रादुर्भाव हुआ। उन्होंने अर्हत्-पद को प्राप्त

कर लिया। अपनी दिव्य शक्ति से वे बैठक प्रारम्भ होने के क्षण ही मण्डप में अपने लिये निर्धारित आसन पर ऐसे विराजमान हुए मानों वे पृथ्वी के गर्भ से उद्भूत हुये हों।

सङ्घ की अनुमति लेकर आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने उपालि से विनय के नियम पूछे और आयुष्मान् उपालि ने भी सङ्घ को उन प्रश्नों का सविस्तार उत्तर दिया। फिर उसी प्रकार आयुष्मान् 'महाकस्सप' ने आनन्द से भगवान् बुद्ध के उपदिष्ट धर्म पर प्रश्न किये, जिनका उन्होंने पूर्णरूपेण उत्तर दिया। इस प्रकार इसमें 'विनय' और 'धम्म' दोनों का संग्रह किया गया।^१ पर इस सङ्गीति के कई शताब्दी पश्चात् लिखे गये 'अट्टकथा-साहित्य' में यह उल्लेख मिलता है कि इसी पहली बैठक में ही 'अभिधम्मपिटक' का भी संग्रह हो गया था और जिस रूप में आज हमें 'तिपिटक' साहित्य मिलता है, उसी रूप में उसका उसी समय निर्माण हुआ था।^२

बुद्ध-निर्वाण के एक शताब्दी पश्चात् विनय के नियमों को लेकर एक बड़ा विवाद खड़ा हुआ, जिस पर निर्णय करने के लिये वैशाली में एक दूसरी बैठक बुलाई गई। इसमें देश के सुदूर प्रान्तों के चुने हुये विख्यात सात सौ भिक्षु सम्मिलित हुये। इसी कारण यह द्वितीय सङ्गीति 'सप्तशतिका' नाम से प्रसिद्ध है।^३

इसके एक सौ वर्ष बाद जब सम्राट् अशोक ने बौद्ध-धर्म ग्रहण किया और उसके प्रचार को राज्याश्रय प्राप्त हुआ, तब लाभ देखकर अन्य मतावलम्बी भी बौद्ध-विहारों की ओर आकृष्ट हुये। विधिवत् प्रव्रज्या ग्रहण करके अथवा चुपचाप ही पीले वस्त्र धारण कर वे अपने को बौद्ध-भिक्षु घोषित करके विहारों में रहने लगे। किन्तु उनके लिये अपने पुराने संस्कार और विचार छोड़ना सरल नहीं था। अतः उन्होंने अपनी-अपनी तरह से धर्म की उलट-पलट व्याख्या करनी प्रारम्भ कर दी। फलतः भिक्षु-सङ्घ के बौद्धिक जीवन में एक उच्छृङ्खलता प्रकट हुई और धर्म के वास्तविक स्वरूप का निर्णय करना कठिन हो गया। धर्म के नायक स्वविर भिक्षुओं ने धर्म की शुद्धता को चिरस्थायी रखने के लिये तथा उसे विरोधी तत्त्वों से मुक्त रखने के लिये एक तीसरी सङ्गीति की आवश्यकता समझी। सम्राट् अशोक के गुरु आयुष्मान् 'मोग्गलिपुत्त तिस्स' के नेतृत्व में पाटलिपुत्र के 'अशोकाराम' नामक विहार में इस सङ्गीति की बैठक हुई। आयुष्मान् 'तिस्स' ने अशुद्ध मतों का खण्डन करते हुए और मौलिक परम्परा से मान्य शुद्ध 'स्वविरवाद' नामक धर्म के स्वरूप का प्रतिपादन करते हुए 'कथावत्थु' नामक एक ग्रन्थ की रचना की, जिसे सङ्घ ने तीसरी सङ्गीति में बुद्ध-वचन का ही गौरव प्रदान किया। आज भी यह 'तिपिटक-साहित्य' का एक अमूल्य ग्रन्थ माना जाता है। इस सङ्गीति के पश्चात् अशोक ने सुदूर देशों में प्रचार करने के निमित्त धर्मदूतों को भेजा।^४

१. बुल्लवग्ग, ग्यारहवाँ 'खण्डक'।

२. सुमङ्गलविलासिनी, निदान कथा।

३. बुल्लवग्ग, बारहवाँ 'खण्डक'।

४. महावंस, पाँचवाँ अध्याय।

राजकुमार 'महिन्द' और राजकुमारी 'सद्धमिता' ने गृह त्याग कर भिक्षु-सङ्घ में प्रव्रज्या ग्रहण की। उन लोगों ने दक्षिण में सुदूर लङ्काद्वीप की यात्रा की और वहाँ वे धर्म की स्थापना करने में सफल हुये। आज तक बौद्ध 'पालि-तिपिटक' की परम्परा लङ्का में अनुप्राणित हो रही है।'

ईसा पूर्व २९ में राजा 'वट्टगामिनी अभय' के संरक्षण में एक चौथी सङ्गीति की बैठक हुई, जिसमें सम्पूर्ण 'तिपिटक' लिपिबद्ध कर लिया गया।' फिर स्वविरवाद की मान्यता के अनुसार बर्मा देश के माण्डले नामक नगर में १८७१ ई० में राजा मिण्डन के संरक्षण में पाँचवीं सङ्गीति का आयोजन हुआ, जिसमें सारे 'तिपिटक' का संशोधन और सम्पादन किया गया और उन्हें सङ्गमर्म की पट्टियों पर इस प्रकार उत्कीर्ण कर दिया गया।'—

विनय	१११ पट्टियाँ
सुत्त	४१० पट्टियाँ
अभिघम्म	२०८ पट्टियाँ

लोग इस आवश्यकता का अनुभव कर रहे थे कि अब इस युग में आधुनिकतम यन्त्रों पर 'तिपिटक' का सुन्दर से सुन्दर मुद्रित संस्करण प्रकाशित किया जाय। बर्मा में होने वाले 'छट्ट सङ्गायन' में इस अभाव की पूर्ति करने का निश्चय किया गया। राजधानी रंगून से कुछ ही दूर सुन्दर निर्मित पाषाण-गुहा में १७ मई, १९५४ को सङ्गायन की बैठक प्रारम्भ हुई। संसार के विभिन्न देशों से आमन्त्रित डार्ई सहस्र विद्वान् भिक्षुओं ने सङ्गायन में भाग लिया। सङ्गायन द्वारा स्वीकृत मूल 'तिपिटक' वहीं अपने मुद्रणालय में मुद्रित कर लिया गया। १९५६ ई० की पच्चीस-सौवीं बुद्ध-जयन्ती के दिन सङ्गायन की बैठक पूरी हुई।

लङ्का, बर्मा, थाईलैण्ड और कम्बोडिया आदि में राष्ट्रधर्म बौद्ध-स्वविरवाद है, जिसका सर्वमान्य ग्रन्थ है:—'पालि-तिपिटक'। उन देशों में उनकी अपनी-अपनी लिपियों में समय-समय पर 'तिपिटक' के सुन्दर से सुन्दर संस्करण प्रकाशित होते रहे हैं। लन्दन की 'पालि टेक्स्ट सोसायटी' ने भी 'तिपिटक' के अधिकांश का प्रकाशन रोमन लिपि में किया है। किन्तु अभी तक भारतवर्ष की किसी लिपि में यह अमूल्य साहित्य उपलब्ध नहीं है।

१. महावंस, वही।

२. महावंस, अध्याय १०-२३।

३. बौद्धधर्म के २५०० वर्ष, १९५६, पृ० ३५।

इस अभाव की पूर्ति के उद्देश्य से केन्द्रीय तथा बिहार सरकार के संयुक्त प्रयत्न से सम्पूर्ण 'पालि-तिपिटक' को देवनागरी लिपि में सम्पादित तथा मुद्रित करने की योजना स्वीकृत की गई। प्रायः चार-चार सौ पृष्ठों वाले चालीस खण्डों में यह प्रकाशन समाप्त होगा। इसे पूर्ण करने का भार नालन्दा के 'देवनागरी तिपिटक प्रकाशन विभाग' को सौंपा गया है। इस प्रकाशन का मुख्य उद्देश्य रोमन, सिंहली, बर्मी तथा स्यामी लिपियों में मुद्रित ग्रन्थों के आधार पर एक प्रामाणिक देवनागरी-संस्करण उपस्थित करना है।

'तिपिटक' के ग्रन्थों का विभाजन किस प्रकार है, यह निम्न तालिका से प्रकट होगा :—

तिपिटक		
विनयपिटक	सुत्तपिटक	अभिधम्मपिटक
१. महावग्ग	१. दीघनिकाय	१. धम्मसङ्गणि
२. चुल्लवग्ग	२. मज्झिमनिकाय	२. विभङ्ग
३. पाराजिक	३. संयुत्तनिकाय	३. धातुकथा
४. पाचिस्ति	४. अङ्गुत्तरनिकाय	४. पुग्गलपञ्जत्ति
५. परिवार	५. खुद्दकनिकाय	५. कथावत्थु
	(१) खुद्दकपाठ	६. यमक
	(२) धम्मपद	७. पट्टान
	(३) उदान	
	(४) इतिवुत्तक	
	(५) सुत्तनिपात	
	(६) विमानवत्थु	
	(७) पेतवत्थु	
	(८) थेरगाथा	
	(९) थेरीगाथा	
	(१०) जातक	
	(११) निद्देस	
	(१२) पटिसम्भिमदामग्ग	
	(१३) अपदान	
	(१४) बुद्धवंस	
	(१५) चरियापिटक	

२. प्रस्तुत ग्रन्थ

‘निद्देस’ के दो भाग—महा और चुल्ल—तिपिटक के दूसरे ग्रन्थों से मूलतः भिन्न हैं। सचमुच, इनकी गिनती अट्ठकथा-साहित्य के साथ होनी चाहिये, न कि मूल पालि-साहित्य के साथ, क्योंकि वे सुत्त-निपात के अन्तिम दो वर्गों—अट्ठकवग्ग और पारायनवग्ग—के भाष्य मात्र हैं। पुस्तक के प्रारम्भ में ही पूरे वर्ग का मूल पाठ अवतरित कर दिया गया है। फिर अट्ठकथा की पारम्परिक शैली के अनुसार एक एक गाथा लेकर उसकी पूरी व्याख्या की गई है। पाठक की सुविधा के लिये मूल पाठ के प्रतीकों को काले अक्षरों में छाप दिया गया है ताकि वे व्याख्यांश से मिल जा कर कोई भ्रम पैदा न कर सकें।

३. प्रस्तुत संस्करण

प्रस्तुत संस्करण निम्नलिखित ग्रन्थों के पाठों के आधार पर तैयार किया गया है:—

वर्मी-संस्करण—छट्ट-संगायन प्रकाशन, १९५६

स्यामी-संस्करण—महामकुट राजविद्यालय प्रकाशन, १९२६

स्वाविरवाद परम्परा के चुने हुये प्रतिनिधियों के अन्तर्राष्ट्रीय सङ्घ के सोत्साह सम्मिलित प्रयत्न से तैयार किये गये ‘छट्ट-संगायन संस्करण’ को हमने अपनी पहली पाण्डुलिपि तैयार करने के लिये आधार-स्वरूप ग्रहण किया है।

ग्रन्थ का रोमन संस्करण इतना संकेतिक और अस्पष्ट है कि पार्श्व में उसकी पृष्ठ-संख्या का उल्लेख करना कठिन—और अनावश्यक भी—जान पड़ा।

इसके सम्पादन के आधारभूत सिद्धान्त हमारे अन्य ग्रन्थों के समान ही रहे हैं।

×

×

×

ग्रन्थ की पाण्डुलिपि को योग्यता से तैयार करने और अवधि के भीतर छपाई पूर्ण कर देने का श्रेय हमारे विद्वान् सम्पादक श्री लक्ष्मीनारायण तिवारी, एम० ए० तथा उनकी मण्डली को है।

वाराणसी
२९-८-५९

भिक्षु जगदीश काश्यप

THE PALI ALPHABET IN DEVANĀGARĪ AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

अ a आ ā इ i ई ī उ u ऊ ū ए e ओ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

क ka	ख kha	ग ga	घ gha	ङ ṅa
च ca	छ cha	ज ja	झ jha	ञ ña
ट ṭa	ठ ṭha	ड ḍa	ढ ḍha	ण ṇa
त ta	थ tha	द da	ध dha	न na
प pa	फ pha	ब ba	भ bha	म ma
य ya	र ra	ल la	व va	स sa
		ह ha	ळ ḷa	अं aṁ

VOWELS IN COMBINATION

क ka का kā कि ki की ki कु ku कू kū के ke को ko
 ख kha खा khā खि khi खी khi खु khu खू khū खे khe खो kho

CONJUNCT-CONSONANTS

क्क kka	ञ्च णिचा	द्व dva	म्ब mba
क्ख kkha	ञ्छ णिचा	ध्य dhya	म्भ mbha
क्य kya	ञ्ज णिजा	ध्व dhva	म्म mma
क्रि kri	ञ्ज, ञ्क णिजा	न्त nta	म्य mya
क्ल kla	ट्ट ṭṭa	न्त्व ntva	म्ह mha
क्व kva	ट्ठ ṭṭha	न्थ nthā	य्य yya
क्य khya	ड्ड ḍḍa	न्द nda	य्ह yha
ख्व khva	ड्ढ ḍḍha	न्द्र ndra	ल्ल lla
ग्ग gga	ण्ट ṇṭa	न्ध ndha	ल्य lya
ग्घ gggha	ण्ठ ṇṭha	न्न nna	ल्ल lha
ग्य gya	ण्ड ṇḍa	न्य nya	व्ह vha
ग्र gra	ण्ण ṇṇa	न्ह nha	स्त sta
ङ्क ṅka	ण्ह ṇha	प्प ppa	स्त्र stra
ङ्ख ṅkha	त्त tta	प्फ ppha	स्न sna
ङ्ग ṅga	त्थ ttha	प्य pya	स्य sya
ङ्घ ṅgha	त्व tva	प्ल pla	स्स ssa
च्च cca	त्थ tya	ब्व bba	स्म sma
च्छ ccha	त्र tra	ब्भ bbha	स्व sva
ज्ज jja	द्द ḍḍa	व्य bya	ह्य hma
ज्ज, ञ्क jjha	द्ध ḍḍha	ब्र bra	ह्व hva
ञ्ज णिजा	द्य dya	म्प mpa	ळ्ह ḷha
ञ्ह णिजा	द्र dra	म्फ mpha	

१ = ā; २ = i; ३ = ī; ४ = u; ५ = ū; ६ = e; ७ = o
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ ०
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

चुल्लनिद्देसपालि

सूची

	पिट्ठक		पिट्ठक
१. पारायनवग्गो	३	२. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा-	
(क) वत्थुगाथा	३	निद्देसो	४३
१. अजितमाणवपुच्छा	८	३. पुण्णकमाणवपुच्छानिद्देसो	४९
२. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा	८	४. मेत्तगूमाणवपुच्छानिद्देसो	६६
३. पुण्णकमाणवपुच्छा	९	५. धोतकमाणवपुच्छानिद्देसो	९५
४. मेत्तगूमाणवपुच्छा	१०	६. उपसीवमाणवपुच्छा-	
५. धोतकमाणवपुच्छा	१२	निद्देसो	१०८
६. उपसीवमाणवपुच्छा	१३	७. नन्दमाणवपुच्छानिद्देसो	११९
७. नन्दमाणवपुच्छा	१५	८. हेमकमाणवपुच्छानिद्देसो	१३२
८. हेमकमाणवपुच्छा	१६	९. तोदेय्यमाणवपुच्छा-	
९. तोदेय्यमाणवपुच्छा	१७	निद्देसो	१३७
१०. कप्पमाणवपुच्छा	१७	१०. कप्पमाणवपुच्छानिद्देसो	१४२
११. जतुकण्णिमाणवपुच्छा	१८	११. जतुकण्णिमाणवपुच्छा-	
१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा	१८	निद्देसो	१४९
१३. उदयमाणवपुच्छा	१९	१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा-	
१४. पोसालमाणवपुच्छा	२०	निद्देसो	१५६
१५. मोघराजमाणवपुच्छा	२०	१३. उदयमाणवपुच्छा-	
१६. पिङ्गियमाणवपुच्छा	२१	निद्देसो	१६२
१७. पारायनत्थुतिगाथा	२२	१४. पोसालमाणवपुच्छा-	
१८. पारायनानुगीतिगाथा	२३	निद्देसो	१७२
२. पारायनवग्गनिद्देसो	२६	१५. मोघराजमाणवपुच्छा-	
१. अजितमाणवपुच्छानिद्देसो	२६	निद्देसो	१८२

	पिढुङ्का		पिढुङ्का
१६. पिङ्गियमाणवपुच्छा- निद्देसो	१९९	३. खग्गविसाणसुत्तनिद्देसो	२४३
१७. पारायनत्थुतिगाथा- निद्देसो	२०६	पठमो वग्गो	२४३
१८. पारायनानुगीतिगाथा- निद्देसो	२१३	दुत्तियो वग्गो	२७१
		तत्तियो वग्गो	२८६
		चत्तुत्थो वग्गो	३१०

सुत्तपिटके
खुद्दकनिकाये
चुल्लनिद्देशो

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

चुल्लनिद्देसपालि

१. पारायनवग्गो

क. वत्थुगाथा

१. कोसलानं पुरा रम्मा, अगमा दक्खिणापथं ।
आकिञ्चञ्जं पत्थयानो, ब्राह्मणो मन्तपारगू ॥
२. सो अस्सकस्स विसये, मळकस्स' समासने ।
वसि गोधावरीकूले, उञ्छेन च फलेन च ॥
३. तस्सेव उपनिस्साय, गामो च विपुलो अहु ।
ततो जातेन आयेन, महायञ्जमकप्पयि ॥
४. महायञ्जं यजित्वान, पुन पाविसि अस्समं ।
तस्मिं णटिपविट्ठमिह, अञ्जो आगञ्छि ब्राह्मणो ॥
५. उग्घट्टपादो तसितो, पङ्कदन्तो रजस्सिरो ।
सो च नं उपसङ्कम्म, सतानि पञ्च याचति ॥
६. तमेनं वावरी दिस्वा, आसनेन निमन्तयि ।
सुखं च कुसलं पुञ्छि, इदं वचनमब्रवि ॥
७. "यं खो मम देय्यधम्मं, सब्बं विसज्जितं मया ।
अनुजानाहि मे ब्रह्मे, नत्थि पञ्चसतानि मे" ॥
८. "सचे मे याचमानस्स, भवं नानुपदस्सति ।
सत्तमे दिवसे तुय्हं, मुद्धा फलतु सत्तधा" ॥

B. 1

5

10

15

B. 2

९. अभिसङ्हरित्वा कुहको, भेरवं सो अकित्तयि।
तस्स तं वचनं सुत्वा, बावरी दुक्खितो अहु ॥
१०. उस्सुस्सति अनाहारो, सोकसल्लसमप्पितो।
अथो पि एवं चित्तस्स, भाने न रमती मनो ॥
११. उव्वस्तं दुक्खितं दिस्वा, देवता अत्थकामिनी।
बावरिं उपसङ्कम्म, इदं वचनमब्रवि ॥
१२. “न सो मुद्धं पजानाति, कुहको सो धनत्थिको।
मुद्धनि मुद्धाधिपाते^१ वा, आणं तस्स न विज्जति” ॥
१३. “भोती^२ चरहि जानाति, तं मे अक्खाहि पुच्छिता।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, तं सुणोम वचो तव” ॥
१४. “अहम्पेनं न जानामि, आणं मेत्थ न विज्जति।
मुद्धनि^३ मुद्धाधिपाते^४ च, जिनानं हेत्थ^५ दस्सनं” ॥
१५. “अथ को चरहि जानाति, अस्मिं पथविमण्डले^६।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, तं मे अक्खाहि देवते” ॥
१६. “पुरा कपिलवत्थुम्हा, निक्खन्तो लोकनायको।
अपच्चो ओक्काकराजस्स, सक्कपुत्तो पभङ्करो ॥
१७. “सो हि ब्राह्मण सम्बुद्धो, सब्बधम्मान पारगू।
सब्बाभिञ्जावलप्पत्तो, सब्बधम्मेषु चक्खुमा।
सब्बकम्मक्खयं^७ पत्तो, विमुत्तो उपधिक्खये ॥
१८. “बुद्धो सो भगवा लोके, धम्मं देसेति चक्खुमा।
तं त्वं गन्तवान पुच्छस्सु, सो ते तं व्याकरिस्सति” ॥
१९. “सम्बुद्धो ति वचो सुत्वा, उदग्गो बावरी अहु।
सोकस्स तनुको आसि, पीतिं च विपुलं लभि ॥
२०. सो बावरी अत्तमनो उदग्गो,
तं देवतं पुच्छति वेदजातो।

B. 3 25

१. मुद्धपाते - म०। २. पहेती - स्या०। ३-३. मुद्धं मुद्धाधिपातो - स्या०।
४. हेत - स्या०। ५. पथविमण्डले - सी०; पठविमण्डले - स्या०। ६. सब्बधम्मक्खयं - स्या०।

“कतमम्हि गामे निगमम्हि वा पन,
कतमम्हि वा जनपदे लोकनाथो ।
यत्थ गन्त्वान^१ पस्सेमु^२, सम्बुद्धं द्विपदुत्तमं^३” ॥

२१. “सावत्थियं कोसलमन्दिरे जिनो,
पहूतपञ्चो वरभूरिमेधसो ।
सो सक्कपुत्तो विधुरो अनासवो,
मुद्धाधिपातस्स विदू नरासभो” ॥

६

२२. ततो आमन्तयी सिस्से, ब्राह्मणे मन्तपारगू^४ ।
“एथ माणवा अक्खिस्सं, सुणाय^५ वचनं मम ॥

२३. “यस्सेसो दुल्लभो लोके, पातुभावो अभिण्हसो ।
स्वाज्ज लोकम्हि उप्पन्नो, सम्बुद्धो इति विस्सुतो ।
खिपं गन्त्वान सावत्थियं, पस्सव्हो द्विपदुत्तमं” ॥

१०

२४. “कथं चरहि जानेमु, दिस्वा बुद्धो ति ब्राह्मण ।
अजानतं नो पब्रूहि, यथा जानेमु तं मयं” ॥

२५. “आगतानि हि मन्तेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वित्तिसानि^६ च व्याक्खाता, समत्ता अनुपुब्बसो ॥

१५

२६. “यस्सेते होन्ति गत्तेसु, महापुरिसलक्खणा ।
द्वेयेव^७ तस्स गतियो, तत्तिया हि न विज्जति ॥

२७. “सचे अगारं आवसति, विजेय्य पथविं इमं ।
अदण्डेन असत्थेन, धम्मेन अनुसासति ॥

२०

२८. “सचे च सो पब्बजति, अगारा अनगारियं ।
विवट्टच्छदो सम्बुद्धो, अरहा भवति अनुत्तरो ॥

२९. “जातिं गोत्तं च लक्खणं, मन्ते सिस्से पुनापरे ।
मुद्धं मुद्धाधिपातं च, मनसायेव पुच्छथ ॥

३०. “अनावरणदस्सावी, यदि बुद्धो भविस्सति ।
मनसा पुच्छिते पञ्हे, वाचाय विसज्जिस्सति” ॥

२५

१-१. गन्त्वा नमस्सेमु—स्या० । २. द्विपदुत्तमं—स्या० । ३. मन्तपारगे—स्या० ।

४. सुणाय—स्या० । ५. द्वित्तिता—स्या० । ६. दुवेव—स्या० । ७. विस्सज्जेस्सति—स्या० ।

B. 4

३१. बावरिस्स वचो सुत्वा, सिस्सा सोळस ब्राह्मणा ।
अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ॥
३२. धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ।
तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ॥
- 5 ३३. भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेधावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥
३४. पच्चेकगणिनो सब्बे, सब्बलोकस्स विस्सुता ।
भायी भानरता धीरा, पुब्बवासनवासिता ॥
३५. बावरिं अभिवादेत्वा, कत्वा च नं पदविखणं ।
10 जटाजिनधरा सब्बे, पक्कामुं उत्तरामुखा ॥
३६. मळकस्स पतिट्ठानं, पुरमाहिस्सतिं^१ तदा ।
उज्जेनिं चा पि गोनद्धं, वेदिसं वनसब्ब्हयं ॥
३७. कोसम्बिं चा पि साकेतं, सावत्थिं च पुरुत्तमं ।
सेतव्यं कपिलवत्थुं, कुसिनारं च मन्दिरं ॥
- 15 ३८. पावं च भोगनगरं, वेसालिं मागधं पुरं ।
पासाणकं चेतियं च, रमणीयं मनोरमं ॥
३९. तसितोवुदकं सीतं, महालाभं व वाणिजो ।
छायं घम्माभित्तो व, तुरिता पव्वतमारुहं ॥
४०. भगवा^२ तम्हि समये, भिक्खुसङ्घपुरक्खतो ।
20 भिक्खूनं धम्मं देसेति, सीहो व नदती वने ॥
४१. अजितो अद्दस बुद्धं^३, पीतरंसिं^४ व भाणुमं ।
चन्दं यथा पन्नरसे, परिपूरं^५ उपागतं ॥
४२. अथस्स गत्ते दिस्वान, परिपूरं च व्यञ्जनं ।
एकमन्तं ठितो हट्ठो, मनोपञ्हे अपुच्छथ ॥
- 25 ४३. “आदिस्स जम्मनं ब्रूहि, गोत्तं ब्रूहि सलक्खणं ।
मन्तेसु पारमिं ब्रूहि, कति वाचेति ब्राह्मणो” ॥

१. पुरिमं माहिस्सति-स्या० । २. भगवा च-स्या० । ३. सम्बुद्धं-स्या० ।
४. पीतरंसि-सी०, स्या० । ५. पारिपूरि-स्या० ।

४४. “वीसं वस्ससतं आयु, सो च गोत्तेन बावरी ।
तीणिस्स^१ लक्खणा गत्ते, तिण्णं वेदान पारगू ॥
४५. “लक्खणे इतिहासे च, सनिघण्डुसकेटुभे ।
पञ्चसतानि वाचेति, सधम्मं पारमिं गतो” ॥
४६. “लक्खणानं पविचयं, बावरिस्स नरुत्तम । 5
तण्हच्छिद पकासेहि, मा नो कङ्खायितं अहु” ॥
४७. “मुखं जिब्हाय छादेति, उण्णस्स भमुकन्तरे ।
कोसोहितं वत्थगुहं, एवं जानाहि माणव” ॥
४८. पुच्छञ्चि^२ किञ्चि^३ असुणन्तो, सुत्वा पञ्हे वियाकते ।
विचिन्तेति जनो सब्बो, वेदजातो कतञ्जली” ॥ 10
४९. “को नु देवो वा^४ ब्रह्मा वा, इन्दो वा पि सुजम्पति ।
मनसा पुच्छिते पञ्हे, कमेतं पटिभासति ॥
५०. “मुद्धं मुद्धाधिपातं च, बावरी परिपुच्छति ।
तं व्याकरोहि भगवा, कङ्खं विनय नो इसे” ॥
५१. “अविज्जा मुद्धा ति जानाहि, विज्जा मुद्धाधिपातिनी । 15
सद्धासतिसमाधीहि, छन्दविरियेन^५ संयुता” ॥
५२. ततो वेदेन महता, सन्थम्भेत्वान^६ माणवो ।
एकंसं अजिनं कत्वा, पादेसु सिरसा पति ॥
५३. “बावरी ब्राह्मणो भोतो, सह सिस्सेहि मारिस ।
उदग्गचित्तो सुमनो, पादे वन्दति चक्खुम” ॥ 20
५४. “सुखितो बावरी होतु, सह सिस्सेहि ब्राह्मणो ।
त्वं चा पि सुखितो होहि, चिरं जीवाहि माणव ॥
५५. “बावरिस्स च तुय्हं वा, सब्बेसं सब्बसंसयं ।
कतावकासा पुच्छव्हो, यं किञ्चि मनसिच्छथ” ॥
५६. सम्बुद्धेन कतोकासो, निसीदित्वान पञ्जली । 25
अजितो पठमं पञ्हं, तत्थ पुच्छि तथागतं ॥
वत्थुगाथा निद्रिता ।

१. तीणस्स—स्या० । २. पुच्छं हि—स्या० । ३. कञ्चि—स्या० । ४. तक्ञ्जलि—स्या० । ५. व—स्या० । ६. छन्दवीरियेन—म० । ७. सन्थम्भित्वान—स्या० ।

१. अजितमाणवपुच्छा

B. 6

५७. “केनस्सु निवुतो लोको, (इच्छायस्मा अजितो)
केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसि^१, किंसु तस्स महब्भयं” ॥

6

५८. “अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)
वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूमि, दुक्खमस्स महब्भयं” ॥

५९. “सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्छायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधिय्यरे” ॥

10

६०. “यानि सोतानि लोकस्मिं, (अजिता ति भगवा)
सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्चायेते पिधिय्यरे” ॥

६१. “पञ्जा चेव सति चा पि, (इच्छायस्मा अजितो)
नामरूपं च मारिस ।

15

एतं मे पुट्ठो पब्रूहि, कत्थेतं उपरुज्झति” ॥

६२. “यमेतं पञ्चं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्झति ।

विज्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्झति” ॥

20

६३. “ये च सङ्घातधम्मासे, ये च सेखा^३ पुथू इध ।

तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिस” ॥

६४. “कामेसु नाभिगिज्झेय्य, मनसानाविलो सिया ।

कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिव्वजे” ति ॥

अजितमाणवपुच्छा पठमा ।

२. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा

B. 7

६५. “कोध सन्तुसितो लोके, (इच्छायस्मा तिस्समेत्तेय्यो)

कस्स नो सन्ति इज्जिता ।

को उभन्तमभिञ्जाय,
मज्झे मन्ता न लिप्पति^१।
कं ब्रूसि महापुरिसो ति,
को इध सिब्बिनिमच्चगा^३” ति ॥

६६. “कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्तेय्या ति भगवा) 5
वीततण्हो सदा सतो।

सङ्ख्खाय निब्बुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इञ्जिता ॥

६७. “सो उभन्तमभिञ्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति।
तं ब्रूमि महापुरिसो ति, सो इध सिब्बिनिमच्चगा” ति ॥
तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छा दुतिया।

३. पुण्यकमाणवपुच्छा

६८. “अनेजं मूलदस्साविं, (इच्चायस्मा पुण्यको) 10
अत्थि पञ्हेन आगमं।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं।
यञ्जमकप्पयिंसु^१ पुथूध लोके,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥ 15

६९. “ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्यका ति भगवा)
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
आसीसमाना पुण्यक इत्थत्तं।
जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु” ॥ 20

७०. “ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्चायस्मा पुण्यको) B. 8
खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं।
यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,
कच्चिसु ते भगवा यञ्जपथे अप्पमत्ता।

१. लिप्पति - स्या०; एवमुपरि पि। २. सिब्बिनिमच्चगा - स्या०। ३. यञ्जमकप्पयिंसु -
स्या०; एवमुपरि पि। ४. आसीसमाना - स्या०।

अतारं जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

७१. “आसीसन्ति थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।
(पुण्णका ति भगवा)

5

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,
ते याजयोगा भवरागरत्ता ।
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि” ॥

10

७२. “ते चे नातरिंसु याजयोगा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके,
अतारि जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

15

७३. “सङ्खाय लोकस्मि परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)
यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके ।
सन्तो विधूमो अनीघो^१ निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

पुण्णकमाणवपुच्छा ततिया ।

४. मेत्तगूमाणवपुच्छा

७४. “पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
मञ्जामि तं वेदगुं भावितत्तं ।
कुतो नु दुक्खा समुदागता^२ इमे^३,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा” ॥

20

B. 9

७५. “दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेत्तगू ति भगवा)
तं ते पवक्खामि यथा पजानं ।
उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ॥

७६. “यो वं अविद्धा उपधिं करोति,
पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।
तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा,
दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी” ॥
७७. “यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो,
अञ्जं तं पुच्छाम तदिद्ध ब्रूहि ।
'कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं,
जातिं' जरं' सोकपरिद्वं च' ।
तं मे मुनि साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥ 5
७८. “कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥ 10
७९. “तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि धम्ममुत्तमं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥ 15
८०. “यं किञ्चि सम्पजानासि, (मेत्तगू ति भगवा)
उद्वं अधो तिरियं चा पि मज्झे ।
एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,
पनुज्ज विज्जाणं भवे न तिट्ठे ॥
८१. “एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।
जातिं जरं सोकपरिद्वं च,
इधेव विद्धा पजहेय्य दुक्खं” ॥ 20
८२. “एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।
अद्धा हि भगवा पहासि दुक्खं,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥ B. 10 25

८३. "ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनि अट्ठितं ओवदेय्य ।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं,
अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्य" ॥
८४. "यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा,
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ।
अद्वा हि सो ओघमिमं अतारि,
तिण्णो च पारं अखिलो अकङ्खो ॥
८५. "विद्वा च यो वेदगू नरो इध,
भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज ।
सो वीततण्हो अनीघो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी" ति ॥

मेत्तगूमाणवपुच्छा चतुत्थी ।

५. धोतकमाणवपुच्छा

८६. "पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्छायस्मा धोतको)
वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं ।
तव सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो" ॥
८७. "तेनहातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)
इधेव निपको सतो ।
इतो सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो" ॥
८८. "पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु,
पमुञ्च मं सक्क कथंकथाहि" ॥
८९. "नाहं सहिस्सामि^१ पमोचनाय,
कथंकथिं धोतक कञ्चि लोके ।

धम्मं च सेट्ठं अभिजानमानो^१,
एवं तुवं ओघमिमं तरेसि” ॥

९०. “अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।
यथाहं आकासो व^२ अब्यापज्जमानो^३,
इधेव सन्तो असितो चरेय्यं” ॥

5

९१. “कित्तयिस्सामि ते सन्ति, (धोतका ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥

९२. “तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्तिमुत्तमं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ॥

10

९३. “यं किञ्चि सम्पजानासि, (धोतका ति भगवा)
उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे ।
एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,
भवाभवाय माकासि तण्हं” ति ॥

15

धोतकमाणवपुच्छा पञ्चमी ।

६. उपसीवमाणवपुच्छा

९४. “एको अहं सक्क महन्तमोघं, (इच्चायस्मा उपसीवो)
अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु,
यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं” ॥

९५. “आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा) 20
नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।
कामे पहाय विरतो कथाहि,
तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्स” ॥

B. 12

१. आजानमानो - स्या० । २. च - स्या० । ३. अब्यापज्जमानो - स्या० ।

४. रत्तमहा० - स्या० ।

९६. “सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्छायस्मा उपसीवो)
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।
सञ्जाविमोक्खे परमे^१ विमुत्तो,
तिट्ठे नु सो तत्थ अनानुयायी” ॥
९७. “सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।
सञ्जाविमोक्खे परमे विमुत्तो,
तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी” ॥
९८. “तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी,
पूगं पि वस्सानं समन्तचक्खु ।
तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो,
चवेथ^२ विञ्जाणं तथाविधस्स” ॥
९९. “अच्चि यथा वातवेगेन खित्ता^३, (उपसीवा ति भगवा)
अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं ।
एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं” ॥
१००. “अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि,
उदाहु वे सस्सतिया अरोगो ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥
१०१. “अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि, (उपसीवा ति भगवा)
येन नं वज्जुं^४ तं तस्स नत्थि ।
सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसु,
समूहता वादपथा पि सब्बे” ति ॥

उपसीवमाणवपुच्छा छट्ठी ।

७. नन्दमाणवपुच्छा

B. 13

25

१०२. “सन्ति लोके मुनयो, (इच्छायस्मा नन्दो)
जना वदन्ति तयिदं कथं सु ।

आणूपपन्नं मुनि नो वदन्ति,
उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं” ॥

१०३. “न दिद्विया न सुतिया न आणेन,
मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।
विसेनिकत्वा अनीघा निरासा,
चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि” ॥

5

१०४. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्छायस्मा नन्दो)
दिद्वस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।
कच्चिस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता,
अतारु जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

10

१०५. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)
दिद्वस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।
किं चा पि ते तत्थ यता चरन्ति,
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि” ॥

15

१०६. “ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्छायस्मा नन्दो)
दिद्वस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।
ते चे मुनि ब्रूसि अनोधतिण्णे,
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥

20

25

१०७. “नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)
जातिजराय निवुता ति ब्रूमि ।

B. 14

ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे' ।
ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमि" ॥

१०८. "एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।
ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे ।
अहं पि ते ओघतिण्णा ति ब्रूमी" ति ॥

नन्दमाणवपुच्छा सत्तमा ।

८. हेमकमाणवपुच्छा

१०९. "ये मे पुब्बे वियाकंसु, (इच्चायस्मा हेमको)
हुरं गोतमसासना ।
इच्चासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं ।
सब्बं तं तक्कवड्डनं, नाहं तत्थ अभिरमिं ॥

११०. "त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्घातनं मुनि ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं" ॥

१११. "इध दिट्ठसुतमुतविञ्जातेसु, पियरूपेसु हेमक ।
छन्दरागविनोदनं, निब्बानपदमच्चुतं ॥

११२. "एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।
उपसन्ता च ते सदा, तिण्णा लोके विसत्तिकं" ति ॥
हेमकमाणवपुच्छा अट्टमा ।

९. तोदेय्यमाणवपुच्छा

११३. “यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्छायस्मा तोदेय्यो)
तण्हा यस्स न विज्जति ।
कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स कीदिसो” ॥

B. 15

११४. “यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेय्या ति भगवा)
तण्हा यस्स न विज्जति । ५
कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स नापरो” ॥

११५. “निराससो सो उद आससानो,
पञ्जाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।
मुनिं अहं सक्क यथा विज्जं,
तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खु” ॥ 10

११६. “निराससो सो न च आससानो,
पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।
एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान,
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं” ति ॥

तोदेय्यमाणवपुच्छा नवमा ।

१०. कप्पमाणवपुच्छा

११७. “मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं, (इच्छायस्मा कप्पो)
ओघे जाते महब्भये ।
जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूहि मारिस ।
त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया” ॥ 15

११८. “मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं, (कप्पा ति भगवा)
ओघे जाते महब्भये ।
जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूमि कप्प ते ॥ 20

११९. “अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।
निब्बानं इति नं ब्रूमि, जरामच्चुपरिक्खयं ॥

B. 16

१२०. “एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।
न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पट्ठगू” ति ॥

कप्पमाणवपुच्छा दसमा ।

११. जतुकण्णिमाणवपुच्छा

१२१. “सुत्वानहं वीरमकामकामिं, (इच्चायस्मा जतुकण्णि)
ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ।
सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त^१,
यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

१२२. “भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति,
आदिच्चो व पथविं^२ तेजी तेजसा ।
परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्ज^३,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं” ॥

१२३. “कामेसु विनय गेधं, (जतुकण्णी ति भगवा)
नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।
उग्गहितं निरत्तं वा, मा ते विज्जित्थ किञ्चनं ॥

१२४. “यं पुब्बे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।
मज्झे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥

१२५. “सब्बसो नामरूपस्मिं, वीतगेधस्स ब्राह्मण ।
आसवास्स^४ न विज्जन्ति, येहि मच्चुवसं वजे” ति ॥

जतुकण्णिमाणवपुच्छा एकादसमा ।

१२. भद्रावुधमाणवपुच्छा

१२६. “ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)
नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं ।
कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,
सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ॥

१. जतुकण्णी-स्या० । २. सहाजनेत्त-स्या० । ३. पठवि-स्या० । ४. भूरि-
पञ्जो-स्या० । ५. आसवस्स-स्या० ।

१२७. “नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
तव वीर वाक्यं अभिकङ्क्षमाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ॥
१२८. “आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा) ६
उद्धं अधो तिरियं चा' पि' मज्जे ।
यं यं हि लोकस्मिमुपादियन्ति,
तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं ॥
१२९. “तस्मा पजानं न उपादियेथ,
भिक्षु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं” ति ॥ १०

भद्रावुधमाणवपुच्छा द्वादसमा ।

१३. उदयमाणवपुच्छा

१३०. “भायिं विरजमासीनं, (इच्छायस्मा उदयो)
कतकिच्चं अनासवं ।
पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्हेन आगमं ।
अञ्जाविमोक्खं पब्रूहि^१, अविज्जाय पभेदनं” ॥ १५
१३१. “पहानं कामच्छन्दानं, (उदया ति भगवा)
दोमनस्सानं चूभयं ।
थिनस्स च पनूदनं, कुक्कुच्चानं निवारणं ॥
१३२. “उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं ।
अञ्जाविमोक्खं पब्रूमि^२, अविज्जाय पभेदनं” ॥ २० B. 18
१३३. “किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।
किस्सस्स विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति” ॥
१३४. “नन्दिसंयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणं ।
तण्हाय विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति” ॥ २५

१३५. “कथं सतस्स चरतो, विञ्जाणं उपरुज्झति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागम्म^१, तं सुणोम वचो तव” ॥

१३६. “अज्झत्तं च बहिद्वा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।
एवं सतस्स चरतो, विञ्जाणं उपरुज्झती” ति ॥

उदयमाणवपुच्छा तेरसमा ।

१४. पोसालमाणवपुच्छा

१३७. “यो अतीतं आदिसति, (इच्चायस्मा पोसालो)
अनेजो छिन्नसंसयो ।
पारगुं^२ सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्हेन आगमं ॥

१३८. “विभूतरूपसञ्जिस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।
अज्झत्तं च बहिद्वा च, नत्थि किञ्ची ति पस्सतो ।
१० वाणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो” ॥

१३९. “विञ्जाणट्ठितियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)
अभिजानं तथागतो ।
तिट्ठन्तमेनं जानाति, विमुत्तं तप्परायणं” ॥

१४०. “आकिञ्चञ्जसम्भवं अत्वा, नन्दी संयोजनं इति ।
१५ एवमेतं अभिञ्जाय, ततो तत्थ विपस्सति ।
एतं वाणं तथं तस्स, ब्राह्मणस्स वुसीमतो” ति ॥

पोसालमाणवपुच्छा चतुद्दसमा ।

१५. मोघराजमाणवपुच्छा

१४१. “द्वाहं सक्कं^४ अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)
न मे व्याकासि चक्खुमा ।
यावततियं च देवीसि^५, व्याकरोती ति मे सुतं ॥

१४२. “अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको ।
२० दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो ॥

१. पुट्ठुमागम्हा - स्या० । २. पारगू - स्या० । ३. तप्परायणं - स्या० । ४. सक्क - स्या० । ५. देविसि - स्या० ।

१४३. “एवं अभिक्कन्तदस्साविं, अत्थि पञ्हेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति” ॥
१४४. “सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराज सदा सतो ।
अत्तानुदिट्ठिं ऊहच्च, एवं मच्चुतरो^१ सिया ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती” ति ॥ ६
मोघराजमाणवपुच्छा पन्नरसमा ।

१६. पिङ्गियमाणवपुच्छा

१४५. “जिण्णोहमस्मि^२ अवलो वीतवण्णो^३, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं^४ नस्सं^५ मोमुहो अन्तरा^६ व^७,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं” ॥ १०
१४६. “दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्गिया ति भगवा)
रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता ।
तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनब्भवाय” ॥
१४७. “दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो,
उद्धं अधो दस दिसा इमायो ।
न तुय्हं अदिट्ठं असुतं^८ अमुतं^९,
अथो अविञ्जातं किञ्चनमत्थि^{१०} लोके ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं,
जातिजराय इध विप्पहानं” ॥ १५ B. 20
१४८. “तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्गिया ति भगवा)
सन्तापजाते जरसा परेते ।

१. मच्चुतरो—स्या० । २. जिण्णोहमस्मी—स्या० । ३. विवण्णो—स्या० । ४-४.
माहप्पनस्सं—स्या० । ५-५. अन्तराय—स्या० । ६-६. असुतामुत्तं वा—स्या० । ७. किञ्चि
नमत्थि—स्या० ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाया" ति ॥

पिङ्गियमाणवपुच्छा सोळसमा ।

१७. पारायनत्थुतिगाथा

B. 21

इदमवोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये,
परिचारकसोळसानं^१ ब्राह्मणानं अज्झिढ्ढो पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासि ।
५ एकमेकस्स चे पि पञ्चस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय धम्मानुधम्मं
पटिपज्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं । "पारङ्गमनीया इमे
धम्मा" ति - तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स पारायनन्तेव अधिवचनं ।

१४९. अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ।
धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ॥

10 १५०. तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
मोघराजा च मेघावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥

१५१. एते बुद्धं उपागच्छुं^२, सम्पन्नचरणं इसिं ।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे, बुद्धसेट्ठं उपागमुं ॥

15 १५२. तेसं बुद्धो पव्याकासि^३, पञ्हे^४ पुट्ठो यथातथं ।
पञ्चानं वेय्याकरणेन, तोसेसि ब्राह्मणे मुनि ॥

१५३. ते तोसिता चक्खुमता, बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।
ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्चस्स सन्तिके ॥

१५४. एकमेकस्स पञ्चस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।
20 तथा यो पटिपज्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो ॥

१५५. अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं ।
मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इति ॥

१. परिचारिकसोळसन्नं - स्या० । २. उपागच्छुं - स्या० । ३. व्याकासि - स्या० ।
४. पञ्हे - स्या० ।

१८. पारायनानुगीतिगाथा

१५६. “पारायनमनुगायिस्सं, (इच्छायस्मा पिङ्गियो)
यथादक्खि तथाक्खासि, विमलो भूरिमेधसो ।
निक्कामो निब्बनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे ॥
१५७. “पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो ।
हन्दाहं कित्तिस्सामि, गिरं वण्णूपसञ्चितं ॥ 5
१५८. “तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,
लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ।
अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो,
सच्चव्हयो ब्रह्मे उपासितो मे ॥ B. 22
१५९. “दिजो यथा कुब्बनकं पहाय,
बहुप्फलं काननमावसेय्य ।
एवम्पहं^१ अप्पदस्से पहाय,
महोदधिं हंसोरिव^२ अज्झपत्तो^३ ॥ 10
१६०. “येमे पुब्बे वियाकंसु, हुरं गोतमसासना ।
इच्छासि इति भविस्सति ।
सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवड्डनं ॥ 15
१६१. “एको तमनुदासिनो, जुतिमा सो पभङ्करो ।
गोतमो भूरिपञ्जाणो, गोतमो भूरिमेधसो ॥
१६२. “यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि” ॥ 20
१६३. “किं नु तम्हा विप्पवससि, मुहुत्तमपि पिङ्गिय ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥
१६४. “यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि” ॥
१६५. “नाहं तम्हा विप्पवसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥ 25

१६६. “यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।
तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥

१६७. “पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
नमस्समानो विवसेमि^१ रत्तिं,
तेनेव मज्जामि अविप्पवासं ॥

5

B. 23

१६८. “सद्धा च पीति च मनो सति च,
नापेन्तिमे^२ गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वज्जति^३ भूरिपज्जो,
स तेन तेनेव नतोहमस्मि ॥

10

१६९. “जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कप्पयन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो ॥

15

१७०. “पङ्के सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपल्लविं ।
अथद्दसासिं सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं ॥

१७१. “यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो,
भद्रावुधो आल्लवि गोतमो च ।
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं,
गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं^४” ॥

20

१७२. “एस भिय्यो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो ।
विवट्टच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा^५ ॥

१७३. “अधिदेवे अभिज्जाय, सब्बं वेदि परो परं ।
पज्जहानन्तकरो सत्था, कङ्खीनं पटिजानतं ॥

१. विवसामि—स्या० । २. नामेन्तिमे—स्या० । ३. वज्जति—स्या० । ४. पटि-
भाणवा—स्या० । ५. वरं—स्या० ।

१७४. “असंहीरं^१ असंकुप्यं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ।

अद्धा गमिस्सामि न मेत्थ कद्धा,

एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं” ति ॥

पारायनानुगीतिगाथा निद्विता ।

—:०:—

१. असंहीरं—स्या० ।

चु० नि०—४

२. पारायनवग्गनिद्देशो

१. अजितमाणवपुच्छानिद्देशो

B. 24

१. केनस्सु निवुतो लोको, (इच्चायस्मा अजितो)
केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसि^१, किंसु तस्स महब्भयं ॥

केनस्सु निवुतो लोको ति । लोको^२ ति^३ । निरयलोको,
५ तिरच्छानलोको, पेत्तिविसयलोको^४, मनुस्सलोको, देवलोको खन्धलोको,
धातुलोको, आयतनलोको, अयं लोको, परो लोको, ब्रह्मलोको,
देवलोको^५—अयं वुच्चति लोको । अयं लोको केन आवुतो निवुतो
ओवुतो^६ पिहितो पटिच्छन्नो पटिकुज्जितो ति—केनस्सु निवुतो लोको^७ ?

इच्चायस्मा अजितो ति । इच्चा ति—पदसन्धि पदसंसग्गो
१० पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता पदानुपुब्बतापेतं^८
इच्चा ति । आयस्मा ति—पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पत्तिस्साधि-
वचनमेतं आयस्मा ति । अजितो ति—तस्स ब्राह्मणस्स नामं सङ्खा
समञ्जा पञ्चत्ति बोहारो नामं नामकम्मं नामधेय्यं निरुत्ति व्यञ्जनं
अभिलापो ति—इच्चायस्मा अजितो ।

१५ केनस्सु नप्पकासती ति । केन लोको नप्पकासति न भासति
न तपति न विरोचति न जायति^९ न पञ्जायती ति—केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसी ति—किं लोकस्स लेपनं लग्गनं बन्धनं
उपक्किलेसो । केन लोको लित्तो संलित्तो उपलित्तो किलिट्ठो
संकिलिट्ठो मक्खितो संसट्ठो लग्गो लग्गतो पलिवुद्धो, ब्रूसि आचि-
२० क्वसि^{१०} देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरसि विभजसि उत्तानीकरोसि
पकासेसी ति—किस्साभिलेपनं ब्रूसि ।

१. ब्रूहि—स्या०; एवमुपरि पि । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. पित्तिविसयलोको—
स्या०; एवमुपरि पि । ४. सदेवलोको—स्या० । ५. ओफुटो—स्या० । ६. पदानुपुब्बतामेतं
—स्या०; एवमुपरि पि । ७. सञ्जायति—स्या० । ८. आचिक्खाहि—स्या०; एवमुपरि पि ।

किंसु तस्स महब्भयं ति - किं लोकस्स भयं महब्भयं पीळनं
घट्टनं उपद्दवो उपसग्गो ति - किंसु तस्स महब्भयं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“केनस्सु निवुतो लोको, (इच्चायस्मा अजितो)

केनस्सु नप्पकासति ।

किस्साभिलेपनं ब्रूसि, किंसु तस्स महब्भयं” ति ॥ ५

२. अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)

वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।

जप्पाभिलेपनं ब्रूसि, दुक्खमस्स महब्भयं ॥

अविज्जाय निवुतो लोको ति । अविज्जा ति । दुक्खे अज्जाणं^१
दुक्खसमुदये अज्जाणं दुक्खनिरोधे अज्जाणं दुक्खनिरोधगामिनिया^{१०}
पटिपदाय अज्जाणं, पुब्बन्ते अज्जाणं अपरन्ते अज्जाणं पुब्बन्तापरन्ते
अज्जाणं, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु अज्जाणं, यं एवरूपं
अज्जाणं अदस्सनं अनभिसमयो अननुबोधो असम्बोधो अप्पटिवेधो
असंगाहना अपरियोगाहना असमपेक्खना अपच्चवेक्खणा^१ अपच्च-
वेक्खणकम्मं^२ दुम्मेज्झं वालयं असम्पज्जं मोहो^३ पमोहो सम्मोहो^{१५}
अविज्जा^४ अविज्जोदो अविज्जायोगो अविज्जानुसयो अविज्जापरियुट्ठानं
अविज्जालङ्गी^५ मोहो अकुसलमूलं, अयं वुच्चति - अविज्जा ।

लोको ति । निरयलोको तिरच्छानलोको पेत्तिविसयलोको
मनुस्सलोको देवलोको खन्धलोको धातुलोको आयतनलोको अयं
लोको परो लोको ब्रह्मलोको देवलोको - अयं वुच्चति लोको । अयं^{२०}
लोको इमाय अविज्जाय आवुतो निवुतो ओवुतो^६ पिहितो पटिच्छन्नो
पटिकुज्जितो ति - अविज्जाय निवुतो लोको ।

अजिता ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा
ति - गारवाधिवचनं^७ । अपि च, भग्गरागो ति भगवा; भग्गदोसो ति
भगवा; भग्गमोहो ति भगवा; भग्गमानो ति भगवा; भग्गदिट्ठी ति^{२५}
भगवा; भग्गकण्टको ति भगवा; भग्गकिलेसो ति भगवा; भजि

१. किं तस्स - स्या० । २. अज्जाणं - स्या०; एवमुपरि पि । ३. अपच्चवेक्खना -
स्या० । ४. अपच्चवेक्खकम्मं - स्या० । ५-५. पमोहो सम्पमोहो - स्या० । ६. अविज्जालं
- स्या० । ७. ओफुटो - स्या०; एवमुपरि पि । ८. गारवाधिवचनमेतं - स्या० ।

- विभजि पविभजि^१ धम्मरतनं ति भगवा; भवानं अन्तकरो ति भगवा;
 भावितकायो भावितसीलो भावितचित्तो भावितपञ्चो ति भगवा;
 भजि वा भगवा अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि अप्पसद्धानि
 अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि^२ पटिसल्लान-
 ५ सारूप्पानी^३ ति भगवा; भागी वा भगवा चीवरपिण्डपातसेनासनगिलान-
 पच्चयभेसज्जपरिक्खारानं ति भगवा; भागी वा भगवा अत्थरसस्स
 धम्मरसस्स विमुत्तिरसस्स अधिसीलस्स अधिचित्तस्स अधिपञ्चाया
 ति भगवा; भागी वा भगवा चतुन्नं भानानं चतुन्नं अप्पमञ्चानं
 चतुन्नं अरूपसमापत्तीनं ति भगवा; भागी वा भगवा अट्ठन्नं विमोक्खानं
 १० अट्ठन्नं अभिभायतनानं नवन्नं अनुपुब्बसमापत्तीनं^४ ति भगवा; भागी
 वा भगवा दसन्नं सञ्जाभावनानं कसिणसमापत्तीनं आनापानस्सति-
 समाधिस्स असुभसमापत्तिया ति भगवा; भागी वा भगवा चतुन्नं
 सतिपट्टानानं चतुन्नं सम्मप्पधानानं चतुन्नं इद्धिपादानं पञ्चन्नं
 इन्द्रियानं पञ्चन्नं बलानं सत्तन्नं बोज्झङ्गानं अरियस्स अट्ठङ्गिकस्स
 १५ मग्गस्सा ति भगवा; भागी वा भगवा दसन्नं तथागतबलानं चतुन्नं
 वेसारज्जानं चतुन्नं पटिसम्भिदानं छन्नं अभिञ्चानं छन्नं बुद्धधम्मानं
 ति भगवा; भगवा ति नेतं नामं मातरा कतं न पितरा कतं न
 भातरा कतं न भगिनिया कतं न मित्तामच्चेहि कतं न जातिसालो-
 हितेहि कतं न समणब्राह्मणेहि कतं न देवताहि कतं । विमोक्खन्तिकमेतं
 २० बुद्धानं भगवन्तानं बोधिया मूले सह सब्बञ्जुतव्राणस्स पटिलाभा
 सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - अजिता ति भगवा ।

वेविच्छा पमादा नप्पकासती ति । वेविच्छं वुच्चति^५
 पञ्च मच्छरियानि - आवासमच्छरियं, कुलमच्छरियं, लाभमच्छरियं,
 वण्णमच्छरियं, धम्ममच्छरियं । यं एवरूपं मच्छेरं^६ मच्छरायना मच्छ-
 २५ रायितत्तं वेविच्छं कदरियं कटुकञ्चुकता^७ अगहितत्तं चित्तस्स - इदं
 वुच्चति मच्छरियं । अपि च खन्धमच्छरियं पि मच्छरियं, धातुमच्छरियं
 पि मच्छरियं, आयतनमच्छरियं पि मच्छरियं, गाहो वुच्चति

१. पटिविभजि - स्या० । २. मनुस्सराहस्सेय्यकानि - स्या०; एवमुपरि पि । ३. पटिसल्लानसारूप्पानी - स्या० । ४. अनुपुब्बविहारसमापत्तीनं - स्या० । ५. वुच्चन्ति - स्या० । ६. मच्छरियं - स्या० । ७. कटुकञ्चुकता - स्या० ।

मच्छरियं। पमादो वत्तब्बो - कायदुच्चरिते वा वचीदुच्चरिते वा मनोदुच्चरिते वा पञ्चसु कामगुणेषु वा चित्तस्स वोसग्गो^१ वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं धम्मानं भावनाय असक्कच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनट्ठितकिरियता^२ ओलीनवुत्तिता निक्खित्तच्छन्दता निक्खित्तधुरता अनासेवना अभावना अबहुलीकम्मं अनधिट्ठानं अननुयोगो पमादो। यो एवरूपो पमादो पमज्जना पमज्जितत्तं - अयं वुच्चति पमादो। वेविच्छा पमादा नप्पकासती ति। इमिना च^३ मच्छरियेन इमिना च पमादेन लोको नप्पकासति न भासति न तपति न विरोचति न जायति न पञ्जायती ति - वेविच्छा पमादा नप्पकासति।

जप्पाभिलेपनं ब्रूमी ति। जप्पा वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो अनुनयो अनुरोधो नन्दी^४ नन्दिरागो चित्तस्स सारागो इच्छा मुच्छा अज्झोसानं गेधो पल्लिगेधो सङ्गो पङ्को एजा माया जनिका सञ्जननी सिम्बिनी जालिनी सरिता विसत्तिका सुत्तं^५ विसटा^६ आयूहनी दुतिया पणिधि भवनेत्ति वनं वनथो सन्थवो सिनेहो अपेक्खा पटिबन्धु^७ आसा आसीसना आसीसितत्तं रूपासा सद्दासा गन्धासा रसासा फोट्टब्बासा लाभासा धनासा पुत्तासा जीवितासा जप्पा पजप्पा अभिजप्पा जप्पना जप्पितत्तं लोलुप्पं^८ लोलुप्पायना लोलुप्पायितत्तं पुच्छज्जिकता^९ साधुकम्यता अधम्मरागो विसमलोभो निकन्ति निकामना पत्थना पिहना सम्पत्थना कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा रूपतण्हा अरूपतण्हा निरोधतण्हा रूपतण्हा सदतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोट्टब्बतण्हा धम्मतण्हा ओघो योगो गन्थो उपादानं आवरणं नीवरणं छदनं बन्धनं उपक्किलेसो अनुसयो परियुट्ठानं लता वेविच्छं दुक्खमूलं दुक्खनिदानं दुक्खप्पभवो मारपासो मारबलिसं मारामिसं^{१०} मारविसयो मारनिवासो^{११} मारगोचरो मारबन्धनं तण्हानदी तण्हाजालं तण्हागद्दुलं^{१२} तण्हासमुद्दो अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं - अयं वुच्चति जप्पा। लोकस्स लेपनं लग्गनं बन्धनं उपक्किलेसो इमाय जप्पाय लोको लित्तो

१. वोसग्गो - स्या०; एवमपुनरि पि। २. अनट्ठितता - स्या०। ३. स्या० पोत्थके नत्थि। ४. नन्दि - स्या०। ५-५. सोत्तं विसता - स्या०। ६. पटिबद्धा - स्या०। ७. लोलुप्पा - स्या०। ८. पुच्छज्जिकता - स्या०। ९. स्या० पोत्थके नत्थि। १०. स्या० पोत्थके नत्थि। ११. तण्हानलं - स्या०।

संलित्तो' उपलित्तो' किलिट्ठो संकिलिट्ठो मक्खितो संसट्ठो लग्गो लग्गितो पलिवुद्धो ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्ठपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - जप्पाभिलेपनं ब्रूमि ।

B. 28

दुक्खमस्स महब्भयं ति । दुक्खं ति । जातिदुक्खं जरादुक्खं
 5 व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं नेरयिकं
 दुक्खं तिरच्छानयोनिकं दुक्खं पेत्तिविसयिकं दुक्खं मानुसिकं दुक्खं
 गव्भोक्कन्तिमूलकं दुक्खं गव्भट्ठितिमूलकं^१ दुक्खं गव्भवुट्ठानमूलकं
 दुक्खं जातस्सूपनिबन्धकं दुक्खं जातस्स पराधेय्यकं दुक्खं अत्तूपक्कम-
 दुक्खं परूपक्कमदुक्खं सङ्खारदुक्खं^२ विपरिणामदुक्खं चक्खुरोगो
 10 सोतरोगो घानरोगो जिह्वारोगो कायरोगो सीसरोगो कण्णरोगो
 मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डहो^३ जरो कुच्छिरोगो
 मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुट्ठं गण्डो किलासो सोसो
 अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रक्खसा वितच्छिका लोहितपित्तं मधुमेहो
 अंसा पिळका भगन्दला पित्तसमुट्ठाना आबाधा सेम्हसमुट्ठाना आबाधा
 15 वातसमुट्ठाना आबाधा सन्निपातिका आबाधा उतुपरिणामजा आबाधा
 विसमपरिहारजा आबाधा ओपक्कमिका आबाधा कम्मविपाकजा
 आबाधा सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो डंसमकस-
 वातातपसरीसपसम्फस्सं^४ दुक्खं^५ मातुमरणं दुक्खं पितुमरणं दुक्खं
 भातुमरणं दुक्खं भगिनिमरणं^६ दुक्खं पुत्तमरणं दुक्खं धीतुमरणं दुक्खं
 20 जातिव्यसनं दुक्खं रोगव्यसनं दुक्खं भोगव्यसनं दुक्खं सीलव्यसनं
 दुक्खं दिट्ठिव्यसनं दुक्खं येसं धम्मानं आदितो समुदागमनं पञ्जायति
 अत्थङ्गमतो निरोधो पञ्जायति कम्मसन्निस्सितो विपाको विपाक-
 सन्निस्सितं कम्मं नामसन्निस्सितं रूपं रूपसन्निस्सितं नामं जातिया
 अनुगतं जराय अनुसटं व्याधिना अभिभूतं मरणेन अब्भाहतं दुक्खे
 25 पतिट्ठितं अताणं अलेणं असरणं असरणीभूतं - इदं वुच्चति दुक्खं ।
 इदं^७ दुक्खं लोकस्स भयं महाभयं^८ पीळनं घट्टनं उपद्दवो उपसग्गो
 ति - दुक्खमस्स महब्भयं । तेनाह भगवा -

१-१. पलित्तो-स्या० । २. गव्भेट्ठितिमूलकं-स्या० । ३. संसारदुक्खं-स्या० ।
 ४. डहो-स्या०; एक्कपमुरि पि । ५-५. ० सिरिसपसम्फस्सदुक्खं-स्या०; एक्कपमुरि पि । ६.
 भगिनीमरणं-स्या० । ७-७. अस्स लोकस्स दुक्खं महब्भयं-स्या० ।

“अविज्जाय निवुतो लोको, (अजिता ति भगवा)
वेविच्छा पमादा नप्पकासति ।
जप्पाभिलेपनं ब्रूमि, दुक्खमस्स महब्भयं” ति ॥

३. सवन्ति सब्बधि सोता, (इच्चायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं ।
सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधीयरे' ॥

B. 29

5

सवन्ति सब्बधि सोता ति । सोता ति । तण्हासोतो दिट्ठिसोतो
किलेससोतो दुच्चरितसोतो अविज्जासोतो । सब्बधी ति — सब्बेसु
आयतनेसु । सवन्ती ति — सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति ।
चक्खुतो रूपे सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । सोततो सद्दे 10
सवन्ति ... धानतो गन्धे सवन्ति ... जिह्वातो रसे सवन्ति ... कायतो
फोटुब्बे सवन्ति ... मनतो धम्मे सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति ।
चक्खुतो रूपतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । सोततो
सद्दतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ति । धानतो गन्धतण्हा
सवन्ति ... जिह्वातो रसतण्हा सवन्ति ... कायतो फोटुब्बतण्हा सवन्ति ... 15
मनतो धम्मतण्हा सवन्ति आसवन्ति सन्दन्ति पवत्तन्ती ति — सवन्ति
सब्बधि सोता ।

इच्चायस्मा अजितो ति । इच्चा ति — पदसन्धि ... पे०...
पदानुपुब्बतापेतं इच्चा ति ... पे०... इच्चायस्मा अजितो ।

सोतानं किं निवारणं ति । सोतानं किं आवरणं नीवरणं 20
संवरणं रक्खनं गोपनं ति — सोतानं किं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूही ति । सोतानं आवरणं नीवरणं संवरणं
रक्खनं गोपनं ब्रूहि आचिक्ख^१ देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि
विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति — सोतानं संवरं ब्रूहि ।

केन सोता पिधीयरे ति । केन सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति 25
न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ती ति — केन सोता
पिधीयरे । तेनाह सो ब्राह्मणो —

“सवन्ति सब्वधि सोता, (इच्चायस्मा अजितो)
सोतानं किं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूहि, केन सोता पिधीयरे” ॥

B. 30

४. यानि सोतानि लोकस्मिं, (अजिता ति भगवा)
सति तेसं निवारणं ।

5

सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्जायेते पिधीयरे ॥

यानि सोतानि लोकस्मिं ति । यानि एतानि सोतानि मया
कित्तितानि पकित्तितानि^१ आचिक्खितानि देसितानि पञ्जपितानि
पट्टपितानि विवरितानि विभजितानि उत्तानीकतानि पकासितानि,
10 सेय्यथिदं^२—तण्हासोतो दिट्ठिसोतो किलेससोतो दुच्चरितसोतो अविज्जा-
सोतो । लोकस्मिं ति । अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके
धातुलोके आयतनलोके ति — यानि सोतानि लोकस्मिं । अजिता ति ।
भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति ।

सति तेसं निवारणं ति । सती ति । या सति अनुस्सति
15 पटिस्सति सति सरणता धारणता अपिलापनता असम्मुस्सनता सति
सतिन्द्रियं सतिबलं^३ सम्मासति^४ सतिसम्बोज्झङ्गो एकायनमग्गो — अयं
बुच्चति सति । निवारणं ति । आवरणं नीवरणं संवरणं रक्खनं
गोपनं ति — सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमी ति । सोतानं आवरणं नीवरणं संवरणं
20 रक्खनं गोपनं ब्रूमि आचिक्खामि ...पे०... उत्तानीकरोमि पकासेमी
ति — सोतानं संवरं ब्रूमि ।

पञ्जायेते पिधीयरे ति । पञ्जा ति । या पञ्जा पजानना
... पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । पञ्जायेते पिधीयरे ति —
पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति
25 न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति जानतो
पस्सतो पञ्जायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न
आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. सेय्यथीदं — स्या०; एवमुपरि पि । ३-३. स्या० पोत्यके
नत्थि ।

जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति
 न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सब्बे सङ्खारा’ अनत्ता” ति
 जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति
 न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “अविज्जापच्चया
 सङ्खारा” ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति 5 B. 31
 न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “सङ्खारपच्चया
 विज्जाणं” ति ... “विज्जाणपच्चया नामरूपं” ति ... “नामरूपपच्चया
 सळायतनं” ति ... “सळायतनपच्चया फस्सो” ति ... “फस्सपच्चया
 वेदना” ति ... “वेदनापच्चया तण्हा” ति ... “तण्हापच्चया उपादानं”
 ति ... “उपादानपच्चया भवो” ति ... “भवपच्चया जाती” ति ... 10
 “जातिपच्चया जरामरणं” ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता
 पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्प-
 वत्तन्ति । “अविज्जानिरोधा सङ्खारनिरोधो” ति ... “सङ्खारनिरोधा
 विज्जाणनिरोधो” ति ... “विज्जाणनिरोधा नामरूपनिरोधो” ति ...
 “नामरूपनिरोधा सळायतननिरोधो” ति ... “सळायतननिरोधा फस्स- 15
 निरोधो ति ... “फस्सनिरोधा वेदनानिरोधो” ति ... “वेदनानिरोधा
 तण्हानिरोधो” ति ... “तण्हानिरोधा उपादाननिरोधो” ति ... “उपादान-
 निरोधा भवनिरोधो” ति ... “भवनिरोधा जातिनिरोधो” ति ...
 “जातिनिरोधा जरामरणनिरोधो” ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते
 सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति 20
 नप्पवत्तन्ति । “इदं दुक्खं” ति ... “अयं दुक्खसमुदयो” ति ... “अयं
 दुक्खनिरोधो” ति ... “अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा” ति जानतो
 पस्सतो पञ्चायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न
 आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । “इमे धम्मा’ आसवा” ति ... “अयं
 आसवसमुदयो” ति ... “अयं आसवनिरोधो” ति ... “अयं आसव- 25
 निरोधगामिनी पटिपदा” ति जानतो पस्सतो पञ्चायेते सोता
 पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्प-
 वत्तन्ति । “इमे धम्मा अभिज्जेय्या” ति ... “इमे धम्मा परिज्जेय्या”
 ति ... “इमे धम्मा पहातव्वा” ति ... “इमे धम्मा भावेतव्वा” ति ... “इमे

धम्मा सच्छिकातब्बा' ति जानतो पस्सतो पञ्ञायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । छन्नं फस्सायतनानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च जानतो पस्सतो पञ्ञायेते सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति
 5 न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति नप्पवत्तन्ति । पञ्चन्नं उपादान-
 क्खन्धानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं
 च जानतो पस्सतो ... चतुन्नं महाभूतानं समुदयं च अत्थङ्गमं च
 अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च जानतो पस्सतो ... यं किञ्चि
 समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति जानतो पस्सतो पञ्ञायेते
 10 सोता पिधीयन्ति पच्छिज्जन्ति न सवन्ति न आसवन्ति न सन्दन्ति
 नप्पवत्तन्ती ति - पञ्ञायेते पिधीयरे' । तेनाह भगवा -

“यानि सोतानि लोकस्मिं, (अजिता ति भगवा)

सति तेसं निवारणं ।

सोतानं संवरं ब्रूमि, पञ्ञायेते पिधीयरे' ति ॥

15 ५. पञ्ञा चेव सति चा पि, (इच्चायस्मा अजितो)
 नामरूपं च मारिस ।

एतं मे पुट्टो पब्रूहि, कत्थेतं उपरुज्झति ॥

पञ्ञा चेव सति चा पी ति । पञ्ञा ति । या पञ्ञा पजानना
 विचयो पविचयो धम्मविचयो^१ सल्लक्खणा उपलक्खणा पच्चुपलक्खणा
 20 पण्डिच्चं कोसल्लं नेपुञ्ञं वेभव्या चिन्ता उपपरिक्खा भूरी मेधा
 परिणायिका विपस्सना सम्पजञ्ञं पतोदो पञ्ञा पञ्जिन्द्रियं पञ्ञाबलं
 पञ्ञासत्थं पञ्ञापासादो पञ्ञाआलोको पञ्ञाओभासो पञ्ञापज्जोतो
 पञ्ञारतनं अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । सती ति । या सति
 अनुस्सति ... पे० ... सम्मासती ति - पञ्ञा चेव सति चा पि, इच्चायस्मा
 25 अजितो ।

नामरूपं च मारिसा ति । नामं ति - चत्तारो अरूपिनो
 खन्धा । रूपं ति - चत्तारो च महाभूता चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय-
 रूपं । मारिसा ति - पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं
 मारिसा ति - नामरूपं च मारिस ।

१. सोता पिथिय्यरे - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि ।

एतं मे पुट्टो पब्रूही ति । एतं मे ति । यं पुच्छामि यं याचामि
यं अज्जेसामि यं पसादेमि । पुट्टो ति । पुच्छितो याचितो अज्जेसितो
पसादितो । पब्रूही ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - एतं मे पुट्टो
पब्रूहि ।

5

कथ्येतं उपरुज्झती ति । कथ्येतं निरुज्झति वूपसम्मति अत्थं
गच्छति पटिप्पस्सम्भती ति । कथ्येतं उपरुज्झति । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“पञ्जा चेव सति चा पि, (इच्छायस्मा अजितो)

B. 33

नामरूपं च मारिस ।

एवं मे पुट्टो पब्रूहि, कथ्येतं उपरुज्झती” ति ॥ 10

६. यमेतं पञ्हं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्झति ।

विज्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्झति ॥

यमेतं पञ्हं अपुच्छी ति । यमेतं ति । पञ्जं च सतिं च
नामरूपं च । अपुच्छी ति । अपुच्छसि' याचसि' अज्जेसति पसादेसी 15
ति - यमेतं पञ्हं अपुच्छि ।

अजित तं वदामि ते ति । अजिता ति । भगवा तं ब्राह्मणं
नामेन आलपति । तं ति । पञ्जं च सतिं च नामरूपं च । वदामी
ति । वदामि' आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि
विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति । अजित तं वदामि ते । 20

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्झती ति । नामं
ति । चत्तारो अरूपिनो खन्धा । रूपं ति । चत्तारो च महाभूता चतुन्नं
च महाभूतानं उपादायरूपं । असेसं ति । सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं
असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं' असेसं ति । उपरुज्झती ति ।
निरुज्झति वूपसम्मति अत्थं गच्छति पटिप्पस्सम्भती ति । यत्थ नामं 25
च रूपं च असेसं उपरुज्झति ।

विज्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्झती ति । सोतापत्ति-
मग्गवाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन सत्त भवे ठपेत्वा

१-१. आपुच्छसि आयाचसि - स्या० । २. तं वदामि - स्या० । ३. परियादायवचन-
मेतं - स्या० ।

अनमतगो संसारे ये उप्पज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरुज्झन्ति वूपसम्मन्ति' अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । सकदागामिमग्गवाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन द्वे भवे ठपेत्वा पञ्चसु भवेसु ये उप्पज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरुज्झन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं
 ५ गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अनागामिमग्गवाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन एकं भवं ठपेत्वा रूपधातुया^१ वा अरूपधातुया वा ये उप्पज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरुज्झन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अरहत्तमग्गवाणेन अभिसङ्खारविज्जाणस्स निरोधेन ये उप्पज्जेय्युं नामं च रूपं च, एत्थेते निरुज्झन्ति वूपसम्मन्ति
 १० अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ति । अरहतो अनुपादिसेसाय निब्बान-
 धातुया^२ परिनिब्बान्तस्स चरिमविज्जाणस्स^३ निरोधेन पञ्चा च सति च नामं च रूपं च, एत्थेते निरुज्झन्ति वूपसम्मन्ति अत्थं गच्छन्ति पटिप्पस्सम्भन्ती ति - विज्जाणस्स निरोधेन एत्थेतं उप-
 रुज्झति । तेनाह भगवा -

15

“यमेतं पञ्हं अपुच्छि, अजित तं वदामि ते ।

यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरुज्झति ।

विज्जाणस्स निरोधेन, एत्थेतं उपरुज्झती” ति ॥

७. ये च सङ्खातधम्मासे, ये च सेखा^४ पुथू इध ।

तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिस ॥

20

ये च सङ्खातधम्मासे ति । सङ्खातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा । किंकारणा सङ्खातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा ? ते सङ्खातधम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा^५ विभूतधम्मा विभावितधम्मा । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति सङ्खातधम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा ।
 25 “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति सङ्खातधम्मा ... पे०... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति सङ्खातधम्मा ... “अविज्जापच्चया सङ्खारा” ति सङ्खात-
 धम्मा ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति” सङ्खात-

१. वूपसम्मन्ति - स्या०; एवमुपरि पि । २. कामधातुया वा रूपधातुया - स्या० ।

३. परिनिब्बानधातुया - स्या० । ४. पुरिमविज्जाणस्स - स्या० । ५. सेक्खा - स्या०; एवमुपरि पि । ६. तिरितधम्मा - स्या०; एवमुपरि पि ।

धम्मा जातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावित-
 धम्मा । अथ वा — तेसं खन्धा सङ्घाता धातुयो सङ्घाता आयतनानि
 सङ्घाता^१ गतियो सङ्घाता उपपत्तियो सङ्घाता पटिसन्धि^२ सङ्घाता
 भवा सङ्घाता संसारा सङ्घाता वट्टा सङ्घाता । अथ वा — ते खन्धपरियन्ते
 ठिता धातुपरियन्ते ठिता आयतनपरियन्ते ठिता गतिपरियन्ते ठिता
 उपपत्तिपरियन्ते ठिता पटिसन्धिपरियन्ते ठिता भवपरियन्ते ठिता
 संसारपरियन्ते ठिता वट्टपरियन्ते ठिता अन्तिमे भवे ठिता अन्तिमे
 समुस्सये ठिता अन्तिमदेहधरा अरहन्तो ।

तेसं चायं पच्छिमको, चरिमोयं समुस्सयो ।

जातिमरणसंसारो, नत्थि नेसं पुनब्भवो ति ॥

10

तंकारणा सङ्घातधम्मा वुच्चन्ति अरहन्तो खीणासवा ति ।
 ये च सङ्घातधम्मासे, ये च सेखा पुथू इधा ति । सेखा ति ।
 किंकारणा वुच्चन्ति सेखा ? सिक्खन्ती ति सेखा । किं च सिक्खन्ति ?
 अधिसीलं पि सिक्खन्ति, अधिचित्तं पि सिक्खन्ति, अधिपञ्जं पि
 सिक्खन्ति । कतमा^३ अधिसीलसिक्खा ? इध भिक्खु सीलवा होति
 पातिमोक्खसंवरसंवृतो विहरति आचारगोचरसम्पन्नो अणुमत्तेसु
 वज्जेसु भयदस्सावी, समादाय सिक्खति सिक्खापदेसु । खुद्दको^४
 सीलक्खन्धो महन्तो^५ सीलक्खन्धो सीलं पतिट्ठा आदि चरणं संयमो
 संवरो मुखं पमुखं कुसलानं धम्मानं समापत्तिया — अयं अधिसील-
 सिक्खा ।

B. 35

20

कतमा अधिचित्तसिक्खा ? इध भिक्खु विविच्चेव कामेहि
 ... पे०... पठमं भानं ... दुतियं भानं ... ततियं भानं ... चतुत्थं भानं
 उपसम्पज्ज विहरति — अयं अधिचित्तसिक्खा ।

कतमा अधिपञ्जा सिक्खा ? इध भिक्खु पञ्जवा होति
 उदयत्थगामिनिया पञ्जाय समन्नागतो अरियाय निव्वेधिकाय सम्मा
 दुक्खक्खयगामिनिया । सो “इदं दुक्खं” ति यथाभूतं पजानाति,
 “अयं दुक्खसमुदयो” ति ... “अयं दुक्खनिरोधो” ति ... “अयं दुक्खनिरोध-

25

१. सङ्घातानि — स्या० । २. पटिसन्धियो — स्या० । ३. कतमा च — स्या० । ४.
 खुद्दको पि — स्या० । ५. महन्तो पि — स्या० ।

- गामिनी पटिपदा" ति यथाभूतं पजानाति । "इमे आसवा" ति, "अयं आसवसमुदयो" ति, "अयं आसवनिरोधो" ति, "अयं आसवनिरोधगामिनी पटिपदा" ति यथाभूतं पजानाति । "अयं अधिपञ्चा सिक्खा" ... "इमा तिस्सो सिक्खायो" आवज्जन्ता' सिक्खन्ति
- 5 जानन्ता सिक्खन्ति पस्सन्ता' सिक्खन्ति' चित्तं अधिट्ठहन्ता सिक्खन्ति सद्धाय अधिमुच्चन्ता सिक्खन्ति विरियं पग्गणहन्ता सिक्खन्ति सति उपट्ठपेन्ता सिक्खन्ति चित्तं समादहन्ता सिक्खन्ति पञ्चाय पजानन्ता सिक्खन्ति अभिञ्जेय्यं अभिजानन्ता सिक्खन्ति परिञ्जेय्यं परिजानन्ता सिक्खन्ति पहातब्बं पजहन्ता सिक्खन्ति भावेतब्बं भावेन्ता सिक्खन्ति
- 10 सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्ता सिक्खन्ति आचरन्ति' समाचरन्ति समादाय वत्तन्ति । तंकारणा वुच्चन्ति - सेखा । पुथू ति - बहुका । एते सेखा सोतापन्ना च पटिपन्ना च सकदागामिनो च पटिपन्ना च अनागामिनो च पटिपन्ना च अरहन्तो' च पटिपन्ना च । इधा ति । इमिस्सा दिट्ठिया इमिस्सा खन्तिया इमिस्सा रुचिया इमस्मिं आदाये
- 15 इमस्मिं धम्मे इमस्मिं विनये इमस्मिं धम्मविनये इमस्मिं पावचने इमस्मिं ब्रह्मचरिये इमस्मिं सत्थुसासने इमस्मिं अत्तभावे इमस्मिं मनुस्सलोके ति - ये च सेखा पुथू इध ।

B. 36

- तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिसा ति । त्वं पि निपको पण्डितो पञ्जवा बुद्धिमा आणी मेधावी' । तेसं सङ्घातधम्मानं
- 20 च सेखानं च इरियं चरियं वुत्ति' पवत्ति' आचरं' गोचरं विहारं पटिपदं । पुट्ठो ति - पुच्छितो' याचितो अज्झेसितो पसादितो । पब्रूही ति - ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्ठपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । मारिसा ति - पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति - तेसं मे निपको इरियं,
- 25 पुट्ठो पब्रूहि मारिस । तेनाह सो ब्राह्मणो -

"ये च सङ्घातधम्मासे, ये च सेखा पुथू इध ।

तेसं मे निपको इरियं, पुट्ठो पब्रूहि मारिसा" ति ॥

१-१. सिक्खा आवज्जन्ता - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. चरन्ति आचरन्ति - स्या० । ४. अरहन्ता - स्या० । ५. विभावी मेधावी - स्या० । ६. वुत्ति - स्या० । ७. स्या० पोत्यके नत्थि । ८. आचारं - स्या० । ९. पुट्ठो पुच्छितो - स्या० ।

८. कामेसु नाभिगिज्जेय्य, मनसानाविलो सिया।

कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिब्वजे॥

कामेसु नाभिगिज्जेय्या ति। कामा ति। उद्दानतो द्वे
 कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा च। कतमे वत्थुकामा? मनापिका
 रूपा मनापिका सदा मनापिका गन्धा मनापिका रसा मनापिका 5
 फोटुब्बा, अत्थरणा पावुरणा^१ दासिदासा^१ अजेळका कुक्कुटसूकरा
 हत्थिगवास्सवळवा खेतं वत्थु हिरञ्जं सुवण्णं गामनिगमराजधानियो
 रट्ठं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं च - यं किञ्चि रजनीयवत्थु
 वत्थुकामा। अपि च अतीता कामा अनागता कामा पच्चुप्पन्ना कामा
 अज्झत्ता कामा बहिद्धा कामा अज्झत्तबहिद्धा कामा, हीना कामा 10
 मज्झिमा कामा पणीता कामा, आपायिका कामा मानुसिका कामा
 दिव्वा कामा, पच्चुपट्ठिता कामा, निम्मिता कामा परनिम्मिता
 कामा, परिग्गहिता कामा अपरिग्गहिता कामा, ममायिता कामा
 अममायिता कामा, सब्बे पि कामावचरा धम्मा, सब्बे पि रूपावचरा
 धम्मा, सब्बे पि अरूपावचरा धम्मा, तण्हावत्थुका तण्हारम्मणा, 15
 कामनीयट्ठेन रजनीयट्ठेन मदनीयट्ठेन रमणीयट्ठेन कामा। इमे
 वुच्चन्ति वत्थुकामा।

कतमे किलेसकामा? छन्दो कामो रागो कामो छन्दरागो
 कामो सङ्कप्पो कामो रागो कामो सङ्कप्परागो कामो, यो कामेसु
 कामच्छन्दो कामरागो कामनन्दी^२ कामतण्हा कामसिनेहो कामपिपासा 20
 कामपरिळाहो कामगेधो काममुच्छा कामज्झोसानं कामोघो कामयोगो
 कामुपादानं कामच्छन्दनीवरणं -

B. 37

अद्वसं काम ते मूलं, सङ्कप्पा काम जायसि।

न तं सङ्कप्पयिस्सामि, एवं काम न हेहिंसी ति॥

इमे वुच्चन्ति किलेसकामा। गेधो वुच्चति तण्हा, यो रागो 25
 सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। कामेसु नाभिगिज्जेय्या
 ति। किलेसकामेन^३ वत्थुकामेसु नाभिगिज्जेय्य न पलिवुज्जेय्य^४

१-१. पापुरणा दासीदासा - स्या०; एवमुपरि पि। २. कामनन्दि - स्या०। ३.
 किलेसकामेसु - स्या०। ४. पलिवुज्जेय्य - स्या०।

- अगिद्धो अस्स^१ अगधितो अमुच्छित्तो अनज्झापन्नो^२ वीतगेधो विगत-
गेधो^३ चत्तगेधो वन्तगेधो मुत्तगेधो पहीनगेधो पटिनिस्सट्ठगेधो
वीतरागो विगतरागो^४ चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो
पटिनिस्सट्ठरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी^५
५ ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरेय्या ति - कामेसु नाभिगिज्भेय्य ।

- मनसानाविलो सिया ति । मनो ति । यं चित्तं मनो मानसं
हृदयं पण्डरं मनो^१ मनायतनं मनिन्द्रियं विञ्जाणं विञ्जाणक्खन्धो
तज्जा^२ मनोविञ्जाणधातु । कायदुच्चरितेन चित्तं आविलं होति
लुळितं एरितं घट्टितं चलितं भन्तं अवूपसन्तं । वचीदुच्चरितेन ...
१० मनोदुच्चरितेन ... रागेन ... दोसेन ... मोहेन ... कोधेन ... उपनाहेन ...
मक्खेन ... पळासेन ... इस्साय ... मच्छरियेन ... मायाय ... साठेय्येन
... थम्भेन ... सारम्भेन ... मानेन ... अतिमानेन ... मदेन ... पमादेन
... सब्बकिलेसेहि ... सब्बदुच्चरितेहि सब्बडाहेहि^३ ... सब्बपरिळाहेहि
... सब्बसन्तापेहि ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारेहि चित्तं आविलं होति
१५ लुळितं एरितं घट्टितं चलितं भन्तं अवूपसन्तं । मनसानाविलो सिया
ति । चित्तेन अनाविलो सिया - अलुळितो अनेरितो अघट्टितो अचलितो
अभन्तो वूपसन्तो आविलकरे किलेसे जहेय्य पजहेय्य विनोदेय्य
व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्य, आविलकरेहि किलेसेहि च आरतो
विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो^४ विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो
२० विमरियादिकतेन चेतसा विहरेय्या ति - मनसानाविलो सिया ।

B. 38

- कुसलो सब्बधम्मानं ति । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति
कुसलो सब्बधम्मानं, “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति कुसलो सब्बधम्मानं,
“सब्बे धम्मा अनत्ता” ति कुसलो सब्बधम्मानं, “अविज्जापच्चया
सङ्खारा” ति कुसलो सब्बधम्मानं ... पे०... “यं किञ्चि समुदयधम्मं
२५ सब्बं तं निरोधधम्मं” ति कुसलो सब्बधम्मानं । एवं पि कुसलो
सब्बधम्मानं ।

अथ वा, अनिच्चतो कुसलो सब्बधम्मानं, दुक्खतो ... रोगतो

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. अनज्झोपन्नो - स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४. सुखपटिसंवेदी - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. स्या० पोत्यके नत्थि । ७. सब्बदरयेहि - स्या० । ८. निस्सट्ठो वूपसन्तो - स्या० ; एवमुपरि पि ।

... गण्डतो ... सल्लतो ... अघतो ... आबाधतो ... परतो ... पलोकतो...
 ईतितो ... उपद्वतो ... भयतो' ... उपसग्गतो... चलतो ... पभङ्गुतो...
 अद्धुवतो ... अताणतो ... अलेणतो ... असरणतो ... असरणीभूततो ...
 रित्ततो ... तुच्छतो ... सुञ्जतो ... अनत्ततो ... आदीनवतो ... विपरिणाम-
 धम्मतो ... असारकतो ... अघमूलतो ... वधकतो ... विभवतो ... 5
 सासवतो ... सङ्घततो ... मारामिसतो ... जातिधम्मतो ... जराधम्मतो
 ... व्याधिधम्मतो ... मरणधम्मतो ... सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायास-
 धम्मतो ... संकिलेसिकधम्मतो'... समुदयतो ... अत्थङ्गमतो ... अस्सादतो'
 ... आदीनवतो ... निस्सरणतो' कुसलो सब्बधम्मानं । एवं पि
 कुसलो सब्बधम्मानं । 10

अथ वा, खन्धकुसलो धातुकुसलो आयतनकुसलो पटिच्च-
 समुप्पादकुसलो सतिपट्टानकुसलो सम्मप्पधानकुसलो इद्विपादकुसलो'
 इन्द्रियकुसलो बलकुसलो बोज्झङ्गकुसलो मग्गकुसलो फलकुसलो
 निब्बानकुसलो । एवं पि कुसलो सब्बधम्मानं ।

अथ वा, सब्बधम्मा वुच्चन्ति द्वादसायतनानि — चक्खु चैव 15
 रूपा च, सोतं च सदा च, घानं च गन्धा च, जिह्वा च रसा च,
 कायो च फोढुब्बा च, मनो च धम्मा च । यतो च अज्भत्तिक-
 बाहिरेसु आयतनेसु छन्दरागो पहीनो होति उच्छिन्नमूलो ताला-
 वत्थुकतो अनभावंकतो आयतिं अनुप्पादधम्मो, एत्तावता पि कुसलो
 सब्बधम्मानं ति — कुसलो सब्बधम्मानं । 20

सतो भिक्खु परिब्बजे ति । सतो ति । चतूहि कारणेहि
 सतो — काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, वेदनासु
 वेदनानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, चित्ते चित्तानुपस्सनासतिपट्टानं
 भावेन्तो सतो, धम्मेषु धम्मामुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ।

B. 39

अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो — असतिपरिवज्जनाय सतो, 25
 सतिकरणीयानं धम्मानं कतत्ता सतो, सतिपरिवन्धानं' धम्मानं हतत्ता
 सतो, सतिनिमित्तानं धम्मानं असम्मुट्टत्ता' सतो ।

१. असाततो भयतो — स्या० । २. संकिलेसधम्मतो — स्या० । ३. अनस्सादतो —
 स्या० । ४. अनिस्सरणतो — स्या० । ५. इद्विपादकुसलो — स्या० । ६. सतिपटिपक्खानं —
 स्या० । ७. अप्पमुट्टत्ता — स्या० ।

अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो - सतिया समन्नागतत्ता^१
सतो, सतिया वसितत्ता सतो, सतिया पागुञ्जेन^२ समन्नागतत्ता^३
सतो, सतिया अपच्चोरोहणताय सतो ।

अपरेहि पि चतूहि कारणेहि सतो - सतिया^४ समन्नागतत्ता^५
५ सतो, सन्तत्ता सतो, समितत्ता सतो, सन्तधम्मसमन्नागतत्ता सतो ।
बुद्धानुस्सतिया सतो, धम्मानुस्सतिया सतो, सङ्खानुस्सतिया सतो,
सीलानुस्सतिया सतो, चागानुस्सतिया सतो, देवतानुस्सतिया सतो,
आनापानस्सतिया सतो, मरणस्सतिया^६ सतो, कायगतासतिया सतो,
उपसमानुस्सतिया सतो । या सति अनुस्सति ...पे०... सम्मासति
१० सतिसम्बोज्झो एकायनम्मो, अयं वुच्चति सति । इमाय सतिया
उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो
समन्नागतो, सो वुच्चति सतो । भिक्खू ति । सत्तन्नं धम्मानं भिन्नत्ता
भिक्खु - सक्कायदिट्ठि भिन्ना होति, विचिकिच्छा भिन्ना होति,
सीलव्वतपरामासो भिन्नो होति, रागो भिन्नो होति, दोसो भिन्नो
१५ होति, मोहो भिन्नो होति, मानो भिन्नो होति । भिन्ना^७ होन्ति पापका
अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोन्नोभविका^८ सदरा दुक्खविपाका
आयतिं जातिजरामरण्या ।

पज्जेन कतेन अत्तना, (सभिया ति भगवा)

परिनिब्बानगतो वितिण्णकङ्खो ।

२०

विभवं च भवं च विप्पहाय,

वुसितवा खीणपुनव्वभवो स भिक्खू ति ॥

B. 40

सतो भिक्खु परिव्वजे ति । सतो भिक्खु परिव्वजे, सतो
गच्छेय्य, सतो तिट्ठेय्य, सतो निसीदेय्य, सतो सेय्यं कप्पेय्य, सतो
अभिव्वकमेय्य, सतो पटिव्वकमेय्य, सतो आलोकेय्य, सतो विलोकेय्य,
२५ सतो समिञ्जेय्य^९, सतो पसारेय्य, सतो सङ्खाटिपत्तचीवरं धारेय्य,
सतो चरेय्य विहरेय्य इरियेय्य वत्तेय्य पालेय्य यपेय्य यापेय्या
ति - सतो भिक्खु परिव्वजे । तेनाह भगवा -

१. पागुञ्जताय - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३-३. सतत्ता - स्या० । ४.
मरणानुस्सतिया - स्या० । ५. भिन्नस्स - स्या० । ६. पोन्नोव्वभविका - स्या०; एवमुपरि पि ।
७. सम्मिञ्जेय्य - स्या० ।

“कामेसु नाभिगिज्भेय्य, मनसानाविलो सिया।

कुसलो सब्बधम्मानं, सतो भिक्खु परिव्वजे” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये^१ ते^२ ब्राह्मणेन सद्धिं एकच्छन्दा
एकपयोगा^३ एकाधिप्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्सानं
विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि — “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं^४
तं निरोधधम्मं” ति। तस्स^५ ब्राह्मणस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं
विमुच्चि। सह अरहत्तप्पत्ता अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा^६
च मस्सू च अन्तरहिता, भण्डुकासायवत्थवसनो^७ सङ्घाटिपत्तचीवरधरो
अन्वत्थपटिपत्तिया^८ पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो
होति — “सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति।^{१०}

अजितमाणवपुच्छानिद्देशो पठमो।

२. तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छानिद्देशो

१. कोध सन्तुसितो लोके, (इच्चायस्मा तिस्समेत्तेय्यो)

कस्स नो सन्ति इज्जिता।

को उभन्तमभिज्जाय, मज्जे मन्ता न लिप्पति^९।

कं ब्रूसि महापुरिसो ति, को इध सिब्बिनिमच्चगा ॥

कोध सन्तुसितो लोके ति। को^१ लोके तुट्ठो^२ सन्तुट्ठी^{१५}
अत्तमनो परिपुण्णसङ्कप्पो ति — कोध सन्तुसितो लोके।

इच्चायस्मा तिस्समेत्तेय्यो ति। इच्चा ति। पदसन्धि
पदसंसग्गो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता पदानु-
पुव्वतापेतं — इच्चा ति। आयस्मा ति। पियवचनं गरुवचनं सगारव-
सप्पतिस्साधिवचनमेतं — आयस्मा ति। तिस्सो^३ ति — तस्स ब्राह्मणस्स^{२०}
नामं सङ्घा समञ्जा पञ्जत्ति वोहारो नामं नामकम्मं नामधेय्यं
निरुत्ति व्यञ्जनं अभिलापो। मेत्तेय्यो^४ ति। तस्स ब्राह्मणस्स गोत्तं
सङ्घा समञ्जा पञ्जत्ति वोहारो ति — इच्चायस्मा तिस्समेत्तेय्यो।

B. 41

१-१. तेन — स्या०। २. एकपयोगा — स्या०। ३. तस्स च — स्या०। ४. अजिन-
जटावाकचीरदण्डकमण्डलुकेसा — स्या०। ५. भण्डुकासाय० — स्या०। ६. भिक्खु अन्वत्थ० —
स्या०। ७. लिप्पति — स्या०। ८-८. स्या० पोत्थके नत्थि। ९. तिस्सा — स्या०। १०.
मेत्तेय्या — स्या०।

कस्स नो सन्ति इज्जिता ति - तण्हिज्जितं दिट्ठिज्जितं
मानिज्जितं किलेसिज्जितं कामिज्जितं^१। कस्सिमे इज्जिता नत्थि
न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्धन्ति पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता
पटिप्पस्सद्दा^२ अभव्वुप्पत्तिका जाणग्गिना दड्ढा ति - कस्स नो सन्ति
5 इज्जिता।

को उभन्तमभिज्जाया ति। को उभो अन्ते अभिज्जाय
जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - को
उभन्तमभिज्जाय।

मज्झे मन्ता न लिप्पती ति। मज्झे मन्ताय न लिप्पति,
10 अलित्तो अनुपलित्तो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विसज्जुत्तो
विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - मज्झे मन्ता न लिप्पति।

कं ब्रूसि महापुरिसो ति। महापुरिसो अगगपुरिसो सेट्ठपुरिसो
विसेट्ठपुरिसो पामोक्खपुरिसो उत्तमपुरिसो पधानपुरिसो^३ पवरपुरिसो
ति। कं ब्रूसि कं कथेसि कं मज्जसि कं भणसि कं पस्सति कं
15 वोहरसी^४ ति - कं ब्रूसि महापुरिसो ति।

को इध सिब्बिनिमच्चगा^५ ति। को इध सिब्बिनिं तण्हं
अज्झगा^६ उपच्चगा अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो वीतिवत्तो ति - को
इध सिब्बिनिमच्चगा। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“कोध सन्तुसितो लोके, (इच्चायस्मा तिस्रामेत्तेय्यो)
20 कस्स नो सन्ति इज्जिता।
को उभन्तमभिज्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति।
कं ब्रूसि महापुरिसो ति, को इध सिब्बिनिमच्चगा” ति॥

B. 42

१०. कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्तेय्या ति भगवा)
वीततण्हो सदा सतो।

25 सङ्खाय निब्बुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इज्जिता॥

कामेसु ब्रह्मचरियवा ति। कामा ति। उदानतो द्वे कामा -
वत्थुकामा च किलेसकामा च...पे०...इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा...पे०...

१. कम्मिज्जितं - स्या०। २. पटिप्पस्सद्दा - स्या०। ३. स्या० पोत्थके नत्थि।
४. वोहारेसी - स्या०। ५. सिब्बिनिमच्चगा - स्या०; एवमुपरि पि। ६. अच्चगा - स्या०।

इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । ब्रह्मचरियं वुच्चति असद्वम्मसमापत्तिया
 आरति विरति पटिविरति वेरमणी अकिरिया अकरणं अनज्झापत्ति
 वेलाअनतिक्कमो । अपि च, निप्परियायेन ब्रह्मचरियं वुच्चति अरियो
 अट्टङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं – सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्कप्पो, सम्मावाचा,
 सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मा- 5
 समाधि । यो इमिना अरियेन अट्टङ्गिकेन मग्गेन उपेतो समुपेतो
 उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो, सो वुच्चति
 ब्रह्मचरियवा । यथा च धनेन धनवा ति वुच्चति, भोगेन भोगवा ति
 वुच्चति, यसेन यसवा ति वुच्चति, सिप्पेन सिप्पवा ति वुच्चति,
 सीलेन सीलवा ति वुच्चति, वीरियेन वीरियवा ति वुच्चति, पञ्जाय 10
 पञ्जवा ति वुच्चति, विज्जाय विज्जवा ति वुच्चति – एवमेव यो
 इमिना अरियेन अट्टङ्गिकेन मग्गेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो
 उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो, सो वुच्चति ब्रह्मचरियवा ति – कामेसु
 ब्रह्मचरियवा ।

मेत्तेय्या ति । भगवा तं ब्राह्मणं गोत्तेन आलपति । भगवा ति । 15
 गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति –
 मेत्तेय्या ति भगवा ।

वीततण्हो सदा सतो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०...
 धम्मतण्हा । यस्सेसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा
 अभव्वुप्पत्तिका आणगिना दड्ढा, सो वुच्चति वीततण्हो चत्ततण्हो 20
 वन्ततण्हो मुत्ततण्हो पहीनतण्हो पटिनिस्सट्ठतण्हो वीतरागो चत्तरागो
 वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो पटिनिस्सट्ठरागो निच्छातो निव्वुतो
 सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी^१ ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरति । सदा ति । सदा
 सब्बदा सब्बकालं निच्चकालं धुवकालं सततं समितं अब्बोकिण्णं
 पोह्वानुपोह्वं^२ उदकूमिकजातं^३ अवीचिसन्ततिसहितं^४ फस्सितं^५ पुरेभत्तं 25
 पच्छाभत्तं पुरिमयामं मज्झिमयामं पच्छिमयामं काले जुण्हे वस्से
 हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्धे मज्झिमे वयोखन्धे पच्छिमे वयोखन्धे ।

B. 43

१. सुखपटिसंवेदी – स्या० । २. पोखानपोखं – स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि ।
 ४-५. अविचिसमज्झिसहितं फुसितं – स्या० ।

- सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं^१ भावेन्तो सतो, वेदनासु वेदनानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, चित्ते चित्तानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो, धम्मेषु धम्मानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो ति - वीततण्हो
- ५ सदा सतो ।

- सङ्खाय निब्बुतो भिक्खू ति । सङ्खा वुच्चति ञ्णं । या पञ्जा पजानना विचयो पविचयो ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । सङ्खाया ति । सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति सङ्खाय
- १० जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ...“सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ...“अविज्जापच्चया सङ्खारा” ति ...“यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ।

- अथ वा, अनिच्चतो सङ्खाय जानित्वा ... दुक्खतो ... रोगतो ...
- १५ गण्डतो ... सल्लतो ...पे०... निस्सरणतो सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । निब्बुतो ति । रागस्स निब्बापितत्ता निब्बुतो, दोसस्स निब्बापितत्ता निब्बुतो, मोहस्स निब्बापितत्ता निब्बुतो, कोधस्स ... उपनाहस्स ... मक्खस्स ... पळासस्स ... इस्साय ... मच्छरियस्स ... मायाय ... साठेय्यस्स ... थम्भस्स ... सार-
- २० म्भस्स ... मानस्स ... अतिमानस्स ... मदस्स ... पमादस्स ... सब्बकिलेसानं ...सब्बदुच्चरितानं ... सब्बदरथानं ... सब्बपरिळाहानं ... सब्बसन्तापानं ...सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं निब्बापितत्ता निब्बुतो । भिक्खू ति । सत्तन्नं धम्मानं भिन्नत्ता भिक्खु ...पे०... वुसितवा खीणपुनब्भवो स भिक्खू ति - सङ्खाय निब्बुतो भिक्खु ।

- २५ तस्स नो सन्ति इज्जिता ति । तस्सा ति । अरहतो खीणा-सवस्स । इज्जिता ति । तण्हिज्जितं दिट्ठिज्जितं मानिज्जितं किले-सिज्जितं कामिज्जितं । तस्सिमे इज्जिता नत्थि न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्भन्ति पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ञ्णग्गिना दड्ढा ति - तस्स नो सन्ति इज्जिता । तेनाह भगवा -

“कामेसु ब्रह्मचरियवा, (मेत्तेय्या ति भगवा)
वीततण्हो सदा सतो।

सङ्खाय निब्बुतो भिक्खु, तस्स नो सन्ति इज्जिता” ति ॥

११. सो उभन्तमभिज्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति।
तं ब्रूमि महापुरिसो ति, सो इध सिब्बिनिमच्चगा ॥

5

सो उभन्तमभिज्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पती ति। अन्ता^१ ति।
फस्सो एको अन्तो, फस्ससमुदयो दुतियो अन्तो, फस्सनिरोधो
मज्झे; अतीतं एको अन्तो, अनागतं दुतियो अन्तो, पच्चुप्पन्नं मज्झे; सुखा
वेदना एको अन्तो, दुक्खा वेदना दुतियो अन्तो, अदुक्खमसुखा
वेदना मज्झे; नामं एको अन्तो, रूपं दुतियो अन्तो, विज्जाणं 10
मज्झे; छ अज्झत्तिकानि आयतनानि एको अन्तो, छ बाहिरानि
आयतनानि दुतियो अन्तो, विज्जाणं मज्झे; सक्कायो एको अन्तो,
सक्कायसमुदयो दुतियो अन्तो, सक्कायनिरोधो मज्झे। मन्ता
वुच्चति पज्जा, या पज्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो
सम्मादिट्ठि। 15

लेपा ति। द्वे लेपा - तण्हालेपो च दिट्ठिलेपो च। कतमो
तण्हालेपो? यावता तण्हासङ्खातेन सीमकतं ओधिकतं^२ परियन्तकतं^३
परिगृहितं ममायितं - “इदं मम, एतं मम, एत्तकं मम, एत्तावता मम
रूपा सदा गन्धा रसा फोटुब्बा अत्थरणा पावुरणा^४ दासिदासा^५
अजेळका कुक्कुटसूकरा हत्थिगवास्सवळवा खेत्तं वत्थु हिरज्जं 20
सुवण्णं गामनिगमराजधानियो रट्ठं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं
च”। केवलं पि महापथविं तण्हावसेन ममायति। यावता अट्टसत-
तण्हाविचरितं - अयं तण्हालेपो।

कतमो दिट्ठिलेपो? वीसतिवत्थुका सक्कायदिट्ठि, दसवत्थुका
मिच्छादिट्ठि, दसवत्थुका अन्तग्गाहिका दिट्ठि, या एवरूपा दिट्ठि 25
दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं दिट्ठिविप्फन्दितं
दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिग्गाहो अभिनिवेसो परामासो कुम्मगो

B. 45

१. अन्तो - स्या०। २. मरियादिकतं ओधिकतं - स्या०। ३. परियन्तिकतं - स्या०।

४-५. पापुरणा दासीदासा - स्या०। ५. अट्टसततण्हाविपरीतं - स्या०।

मिच्छापथो मिच्छत्तं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो' विपरीतग्गाहो
विपल्लासग्गाहो मिच्छागाहो अयाथावकस्मिं याथावकं ति गाहो,
यावता द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि - अयं दिट्ठिलेपो।

सो उभन्तमभिञ्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पती ति। सो उभो

५ च अन्ते मज्झं च मन्ताय अभिञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा
विभावयित्वा विभूतं कत्वा न लिप्पति न^१ पलिप्पति^२ न उपलिप्पति,
अलित्तो असंलित्तो अनुपलित्तो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो
विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - सो उभन्त-
मभिञ्जाय मज्झे मन्ता न लिप्पति।

१० तं ब्रूमि महापुरिसो ति। महापुरिसो अग्गपुरिसो सेट्ठपुरिसो
विसेट्ठपुरिसो पामोक्खपुरिसो उत्तमपुरिसो पवरपुरिसो, तं ब्रूमि तं
कथेमि^३ तं भणामि तं दीपेमि तं वोहरामि।

आयस्मा सारिपुत्तो भगवन्तं एतदवोच - "महापुरिसो
महापुरिसो' ति, भन्ते, वुच्चति। कित्तावता नु खो, भन्ते, महापुरिसो
१५ होती" ति ?

"विमुत्तचित्तत्ता ख्वाहं, सारिपुत्त, महापुरिसो ति वदामि,
अविमुत्तचित्तत्ता^४ नो महापुरिसो ति वदामि। कथं च, सारिपुत्त,
विमुत्तचित्तो होति ? इध, सारिपुत्त, भिक्खु अज्झत्तं काये कायानु-
पस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झा-
२० दोमनस्सं। तस्स काये कायानुपस्सिनो विहरतो चित्तं विरज्जति
विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि। वेदनासु ... चित्ते ... धम्मेसु धम्मानु-
पस्सी विहरति आतापी सम्पजानो सतिमा विनेय्य लोके अभिज्झा-
दोमनस्सं। तस्स धम्मेसु धम्मानुपस्सिनो विहरतो चित्तं विरज्जति
विमुच्चति अनुपादाय आसवेहि। एवं खो, सारिपुत्त, भिक्खु
२५ विमुत्तचित्तो होति। विमुत्तचित्तत्ता ख्वाहं, सारिपुत्त, महापुरिसो
ति वदामि, अविमुत्तचित्तत्ता नो महापुरिसो ति वदामी" ति - तं
ब्रूमि महापुरिसो ति।

B. 46

25

१. विपरिये सग्गाहो - स्या०। २-२. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. कथेमि तं मज्झामि -
स्या०। ४. अविमुत्तचित्ता - स्या०।

सो इध सिब्बिनिमच्चगा ति । सिब्बिनी वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं, यस्सेसा सिब्बिनी तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका आणग्गिना दड्ढा । सो सिब्बिनिं तण्हं अच्चगा उपच्चगा अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो वीतिवत्तो ति— सो इध सिब्बिनिमच्चगा । तेनाह भगवा — 5

“सो उभन्तमभिज्जाय, मज्झे मन्ता न लिप्पति ।

तं ब्रूमि महापुरिसो ति, सो इध सिब्बिनिमच्चगा” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये' ते' ब्राह्मणेन सद्धिं एकच्छन्दा एकपयोगा एकाधिप्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्सानं विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि—“यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं 10 तं निरोधधम्मं” ति । तस्स' ब्राह्मणस्स अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि । सह अरहत्तप्पत्ता अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा च मस्सू च अन्तरहिता । भण्डुकासायवत्थवसनो' सङ्खाटिपत्तचीवरधरो अन्वत्थपटिपत्तिया पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो होति — “सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति । 15

तिस्समेत्तेय्यमाणवपुच्छानिद्देशो दुतियो ।

३. पुण्णकमाणवपुच्छानिद्देशो

१२. अनेजं मूलदस्साविं, (इच्चायस्मा पुण्णको)

अत्थि पञ्हेन आगमं ।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।

यञ्जमकप्पयिंसु' पुथूध लोके,

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ॥ 20

अनेजं मूलदस्साविं ति । एजा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सा एजा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता' आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनेजो । एजाय पहीनत्ता अनेजो । 25 भगवा लाभे पि न इज्जति, अलाभे पि न इज्जति, यसे पि न

B. 47

१-२. तेन—स्या० । २. तस्स च—स्या० । ३. भण्डकाय०—स्या० । ४. यञ्ज-मर्कप्पिसु—स्या० । ५. अनभावङ्गता—स्या० ।

इञ्जति, अयसे पि न इञ्जति, पसंसाय पि न इञ्जति, निन्दाय पि न इञ्जति, सुखे पि न इञ्जति, दुक्खे पि न इञ्जति न चलति न वेधति नप्पवेधती ति - अनेजं।

मूलदस्साविं ति। भगवा मूलदस्सावी हेतुदस्सावी निदान-
 ५ दस्सावी सम्भवदस्सावी पभवदस्सावी' समुद्धानदस्सावी आहार-
 दस्सावी आरम्भणदस्सावी पच्चयदस्सावी समुदयदस्सावी।

तीणि अकुसलमूलानि - लोभो अकुसलमूलं, दोसो अकुसलमूलं, मोहो अकुसलमूलं।

वुत्तं हेतं भगवता - "तीणिमानि, भिक्खवे, निदानानि कम्मानं
 १० समुदयाय। कतमानि तीणि? लोभो निदानं कम्मानं समुदयाय,
 दोसो निदानं कम्मानं समुदयाय, मोहो निदानं कम्मानं समुदयाय।
 न, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन मोहजेन कम्मेन
 देवा पञ्जायन्ति, मनुस्सा पञ्जायन्ति, या वा पनञ्जा पि काचि
 सुगतियो। अथ खो, भिक्खवे, लोभजेन कम्मेन दोसजेन कम्मेन
 १५ मोहजेन कम्मेन निरयो पञ्जायति, तिरच्छानयोनि पञ्जायति,
 पेत्तिविसयो' पञ्जायति, या वा पनञ्जा पि काचि दुग्गतियो निरये
 तिरच्छानयोनिया' पेत्तिविसये अत्तभावाभिनिव्वत्तिया"। इमानि
 तीणि अकुसलमूलानी ति भगवा जानाति पस्सति। एवं पि भगवा
 मूलदस्सावी ...पे०... समुदयदस्सावी।

२० तीणि कुसलमूलानि - अलोभो कुसलमूलं, अदोसो कुसलमूलं,
 अमोहो कुसलमूलं। वुत्तं हेतं भगवता - "तीणिमानि ... पे० ... न,
 भिक्खवे, अलोभजेन कम्मेन अदोसजेन कम्मेन अमोहजेन कम्मेन
 निरयो पञ्जायति, तिरच्छानयोनि पञ्जायति, पेत्तिविसयो पञ्जायति,
 या वा पनञ्जा पि काचि दुग्गतियो। अथ खो, भिक्खवे, अलोभजेन
 २५ कम्मेन अदोसजेन कम्मेन अमोहजेन कम्मेन देवा पञ्जायन्ति, मनुस्सा
 पञ्जायन्ति, या वा पनञ्जा पि काचि सुगतियो देवे च मनुस्से च
 अत्तभावाभिनिव्वत्तिया"। इमानि तीणि कुसलमूलानी ति भगवा
 जानाति पस्सति। एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी।

१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. पित्तिविसयो - स्या०; एवमुपरि पि। ३. तिरच्छान-
 योनियं - स्या०।

वुत्तं हेतं भगवता — “ये केचि, भिक्खवे, धम्मा अकुसला अकुसलभागिया अकुसलपक्खिका सब्बे ते अविज्जामूलका अविज्जा-समोसरणा अविज्जासमुग्घाता” । सब्बे ते समुग्घातं गच्छन्ती ति भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

वुत्तं हेतं भगवता — “ये केचि, भिक्खवे, धम्मा कुसला 5 कुसलभागिया कुसलपक्खिका, सब्बे ते अप्पमादमूलका अप्पमाद-समोसरणा । अप्पमादो तेसं धम्मानं अगमवखायती ति भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

अथ वा, भगवा जानाति पस्सति । “अविज्जा मूलं सङ्खारानं, सङ्खारा मूलं विज्जाणस्स, विज्जाणं मूलं नामरूपस्स, नामरूपं मूलं 10 सळायतनस्स, सळायतनं मूलं फस्सस्स, फस्सो मूलं वेदनाय, वेदना मूलं तण्हाय, तण्हा मूलं उपादानस्स, उपादानं मूलं भवस्स, भवो मूलं जातिया, जाति मूलं जरामरणस्सा” ति — भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी ... पे० ... समुदयदस्सावी ।

अथ वा, भगवा जानाति पस्सति । “चक्खु मूलं चक्खुरोगानं, 15 सोतं मूलं सोतरोगानं, घानं मूलं घानरोगानं, जिह्वा मूलं जिह्वा-रोगानं, कायो मूलं कायरोगानं, मनो मूलं चेतसिकानं दुक्खानं” ति — भगवा जानाति पस्सति । एवं पि भगवा मूलदस्सावी हेतुदस्सावी निदानदस्सावी सम्भवदस्सावी पभवदस्सावी समुट्ठानदस्सावी आहारदस्सावी आरम्भणदस्सावी पच्चयदस्सावी समुदयदस्सावी 20 ति — अनेजं मूलदस्सावी ।

इच्चायस्मा पुण्णको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... आयस्मा पुण्णको ।

अत्थि पञ्हेन आगमं ति । पञ्हेन अत्थिको आगतोम्हि, पञ्हं पुच्छितुकामो आगतोम्हि, पञ्हं सोतुकामो आगतोमही ति — एवं 25 पि अत्थि पञ्हेन आगमं ।

अथ वा, पञ्हत्थिकानं पञ्हं पुच्छितुकामानं पञ्हं सोतुकामानं आगमनं अभिक्कमनं उपसङ्कमनं पयिरुपासनं अत्थी ति — एवं पि

अत्थि पञ्हेन आगमं । अथ वा, पञ्हागमो तुय्हं अत्थि, त्वं पि पहु विसवी अलमत्तो । मया पुच्छितं कथेतुं विसज्जेतुं वहस्सेतं' भार' ति - एवं पि अत्थि पञ्हेन आगमं ।

B. 49

किं निस्सिता इसयो मनुजा ति । किं निस्सिता आसिता
5 अल्लीना उपगता अज्भोसिता अधिमुत्ता । इसयो ति । इसिनामका ये केचि इसिपव्वज्जं पव्वजिता आजीवका निगण्ठा जटिला तापसा । मनुजा ति । मनुस्सा वुच्चन्ती ति - किं निस्सिता इसयो मनुजा ।

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ति । खत्तिया ति । ये केचि खत्तियजातिका । ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका । देवतानं ति ।
10 आजीवकसावकानं आजीवका देवता, निगण्ठासावकानं निगण्ठा देवता, जटिलासावकानं जटिला देवता, परिव्वाजकसावकानं परिव्वाजका देवता, अवरुद्धकसावकानं' अवरुद्धका' देवता, हत्थिवतिकानं हत्थी देवता, अस्सवतिकानं अस्सा देवता, गोवतिकानं गावो देवता, कुक्कुरवतिकानं कुक्कुरा देवता, काकवतिकानं काका देवता,
15 वासुदेववतिकानं वासुदेवो देवता, बलदेववतिकानं बलदेवो देवता, पुण्णभट्टवतिकानं पुण्णभट्टो देवता, मणिभट्टवतिकानं मणिभट्टो देवता, अग्गिवतिकानं अग्गि देवता, नागवतिकानं नागा देवता, सुपण्णवतिकानं सुपण्णा देवता, यक्खवतिकानं यक्खा देवता, असुरवतिकानं असुरा देवता, गन्धव्ववतिकानं गन्धव्वा देवता, महाराजवतिकानं
20 महाराजानो' देवता, चन्दवतिकानं चन्दो देवता, सूरियवतिकानं' सूरियो' देवता, इन्दवतिकानं इन्दो देवता, ब्रह्मवतिकानं ब्रह्मा देवता, देववतिकानं देवो देवता, दिसावतिकानं दिसा देवता, ये येसं दक्खिणेय्या ते तेसं देवता ति - खत्तियब्राह्मणा देवतानं ।

यज्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके ति । यज्जं' वुच्चति देय्यधम्मो
25 चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिवस्वारं अन्नं पानं वत्थं यानं मालागन्धविलेपनं सेय्यावसथपदीपेय्यं । यज्जमकप्पयिंसू ति । ये पि यज्जं एसन्ति गवेसन्ति परियेसन्ति चीवरपिण्डपातसेनासन-

१-१. सन्दस्सेतुं भणितुं - स्या० । २. निगन्था - स्या०; एवमुपरि पि । ३-३. अवरुद्धकसावकानं अवरुद्धका - स्या० । ४. महाराजा - स्या० । ५-५. सूरियवतिकानं सूरियो - स्या० । ६. यज्जो - स्या० ।

गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अन्नं पानं वत्थं यानं मालागन्धविलेपनं
 सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । ये पि यञ्जं अभिसङ्खरोन्ति
 चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अन्नं पानं ... पे०
 ... सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । ये पि यञ्जं देन्ति
 यजन्ति परिच्चजन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज- 5
 परिक्खारं अन्नं पानं ... पे० ... सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति ।
 पुथू ति । यञ्जा वा एते पुथू, यञ्जयाजका' वा एते पुथू, दक्खिणेय्या
 वा एते पुथू । कथं यञ्जा वा एते पुथू ? बहुकानं एते यञ्जा
 चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारा अन्नं पानं वत्थं
 यानं मालं गन्धं विलेपनं सेय्यावसथपदीपेय्यं - एवं यञ्जा वा एते पुथू । 10

B. 50

कथं यञ्जयाजका वा एते पुथू ? बहुका एते यञ्जयाजका
 खत्तिया च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुद्धा च गहट्ठा च पव्वजिता च
 देवा च मनुस्सा च - एवं यञ्जयाजका वा एते पुथू ।

कथं दक्खिणेय्या वा एते पुथू ? बहुका एते दक्खिणेय्या
 पुथू समणब्राह्मणा कपणद्धिकवनिब्बकयाचका' - एवं दक्खिणेय्या 15
 वा एते पुथू । इध लोके ति । मनुस्सलोके ति यञ्जमकप्पयिसु - पुथूध
 लोके ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छा ति । तिस्सो
 पुच्छा - अदिट्ठजोतना पुच्छा, दिट्ठसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना
 पुच्छा । कतमा अदिट्ठजोतना पुच्छा ? पकतिया लक्खणं अञ्जातं 20
 होति अदिट्ठं अतुलितं अतीरितं' अविभूतं अविभावितं, तस्स वाणाय
 दस्सनाय तुलनाय तीरणाय विभूतत्थाय विभावनत्थाय पञ्चं
 पुच्छति - अयं अदिट्ठजोतना पुच्छा ।

कतमा दिट्ठसंसन्दना पुच्छा ? पकतिया लक्खणं आतं होति
 दिट्ठं तुलितं तीरितं विभूतं विभावितं । अञ्जेहि पण्डितेहि सद्धिं 25
 संसन्दनत्थाय पञ्चं पुच्छति - अयं दिट्ठसंसन्दना पुच्छा ।

कतमा विमतिच्छेदना पुच्छा ? पकतिया संसयपक्खन्दो होति
 विमतिपक्खन्दो द्वेळ्हकजातो - "एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो,

कथं नु खो" ति ! सो विमतिच्छेदनत्थाय पञ्हं पुच्छति - अयं विमतिच्छेदना पुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा - मनुस्सपुच्छा, अमनुस्सपुच्छा, निम्मितपुच्छा । कतमा मनुस्सपुच्छा ? मनुस्सा बुद्धं भगवन्तं
 5 उपसङ्कमित्वा पुच्छन्ति', भिक्खू पुच्छन्ति, भिक्खुनियो पुच्छन्ति, उपासका पुच्छन्ति, उपासिकायो पुच्छन्ति, राजानो पुच्छन्ति, खत्तिया पुच्छन्ति, ब्राह्मणा पुच्छन्ति, वेस्सा पुच्छन्ति, सुद्धा पुच्छन्ति गहट्ठा पुच्छन्ति, पव्वजिता पुच्छन्ति - अयं मनुस्सपुच्छा ।

B. 51

कतमा अमनुस्सपुच्छा ? अमनुस्सा बुद्धं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा
 10 पञ्हं पुच्छन्ति, नागा पुच्छन्ति, सुपण्णा पुच्छन्ति, यक्खा पुच्छन्ति, असुरा पुच्छन्ति, गन्धवा पुच्छन्ति, महाराजानो पुच्छन्ति, इन्द्रा पुच्छन्ति, ब्रह्मानो पुच्छन्ति, देवतायो पुच्छन्ति - अयं अमनुस्सपुच्छा ।

कतमा निम्मितपुच्छा ? यं भगवा रूपं अभिनिम्मिनाति मनोमयं सब्बङ्गपच्चङ्गं अहीनिन्द्रियं, सो निम्मितो बुद्धं भगवन्तं
 15 उपसङ्कमित्वा पञ्हं पुच्छति; भगवा विसज्जेति - अयं निम्मितपुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा - अत्तत्थपुच्छा, परत्थपुच्छा, उभयत्थपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - दिट्ठधम्मिकत्थपुच्छा, सम्परायिकत्थपुच्छा, परमत्थपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा -
 20 अनवज्जत्थपुच्छा, निक्किलेसत्थपुच्छा, वोदानत्थपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - अतीतपुच्छा, अनागतपुच्छा, पच्चुप्पन्नपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - अज्झत्तपुच्छा, बहिद्धापुच्छा, अज्झत्तबहिद्धापुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - कुसलपुच्छा, अकुसलपुच्छा, अव्याकतपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - खन्धपुच्छा, धातुपुच्छा, आयतनपुच्छा ।
 25 अपरा पि तिस्सो पुच्छा - सतिपट्ठानपुच्छा, सम्मप्यधानपुच्छा, इद्धिपादपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - इन्द्रियपुच्छा, बलपुच्छा, बोज्झङ्गपुच्छा । अपरा पि तिस्सो पुच्छा - मग्गपुच्छा, फलपुच्छा, निब्बानपुच्छा । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अज्झेसामि तं पसादेमि

तं - “कथयस्सु” मे” ति - पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं...
सच्छिका पञ्जति - यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचि-
क्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि
पकासेही ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“अनेजं मूलदस्साविं, (इच्छायस्मा पुण्यको)

6

अत्थि पञ्हेन आगमं ।

किं निस्सिता इसयो मनुजा,

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।

यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

10

१३. ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्यका ति भगवा)

B. 52

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।

यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,

आसीसमाना^१ पुण्यक इत्थत्तं^२ ।

जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसु ॥

15

ये केचिमे इसयो मनुजा ति । ये केची^३ ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^४ - ये केची ति ।
इसयो ति । इसिनामका ये केचि इसिपब्बज्जं पब्बजिता आजीवका
निगण्ठा जटिला तापसा । मनुजा ति । मनुस्सा वुच्चन्ती ति - ये केचिमे
इसयो मनुजा पुण्यका ति भगवा ।

20

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ति । खत्तिया ति । ये केचि
खत्तियजातिका । ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका । देवतानं ति ।
आजीवकसावकानं आजीवका देवता ...पे०... दिसावतिकानं दिसा
देवता । ये येसं दक्खिण्येया, ते तेसं देवता ति - खत्तिया ब्राह्मणा
देवतानं ।

25

यञ्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके ति । यञ्जं^५ वुच्चति देय्यधम्मो ।
चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिवस्वारं अन्नं पानं ...पे०...

१. कथयस्सु - स्या० । २. आसीसमाना - स्या०; एवमुपरि पि । ३. इत्थत्तं - स्या० ।

४. केचि मे - स्या०; एवमुपरि पि । ५. परियादायवचनमेतं - स्या० । ६. यञ्जो - स्या० ।

सेय्यावसथपदीपेय्यं । यञ्जमकप्पयिंसू ति । ये पि यञ्जं एसन्ति गवेसन्ति परियेसन्ति ...पे०... सेय्यावसथपदीपेय्यं, ते पि यञ्जं कप्पेन्ति । पुथू ति । यञ्जा वा एते पुथू, यञ्जयाजका वा एते पुथू, दक्खिण्येय्या वा एते पुथू ...पे०... एवं दक्खिण्येय्या वा एते पुथू । इध
5 लोके ति । मनुस्सलोके ति - यञ्जमकप्पयिंसू पुथूध लोके ।

B. 53

आसीसमाना पुण्णक इत्थत्तं ति । आसीसमाना ति । रूपपटिलाभं आसीसमाना, सट्पटिलाभं आसीसमाना, गन्धपटिलाभं आसीसमाना, रसपटिलाभं आसीसमाना, फोटुब्बपटिलाभं आसीसमाना, पुत्तपटिलाभं आसीसमाना, दारपटिलाभं आसीसमाना, धनपटिलाभं
10 आसीसमाना, यसपटिलाभं आसीसमाना, इस्सरियपटिलाभं आसीसमाना, खत्तियमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, ब्राह्मण-महासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, गहपतिमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना, चातुमहाराजिकेसु^१ देवेसु अत्तभाव-पटिलाभं आसीसमाना, तावतिंसेसु देवेसु यामेसु देवेसु तुसितेसु
15 देवेसु निम्मानरतीसु देवेसु परनिम्मितवसवत्तीसु देवेसु ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं आसीसमाना इच्छयमाना^२ सादियमाना पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति - आसीसमाना ।

पुण्णक इत्थत्तं ति । एत्थ अत्तभावाभिनिब्बत्तिं आसीसमाना एत्थ खत्तियमहासालकुले अत्तभावाभिनिब्बत्तिं आसीसमाना ...पे०...
20 एत्थ ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावाभिनिब्बत्तिं आसीसमाना इच्छयमाना सादियमाना पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति - आसीसमाना पुण्णक इत्थत्तं ।

जरं सिता यञ्जमकप्पयिंसू ति । जरानिस्सिता व्याधिनिस्सिता मरणनिस्सिता सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासनिस्सिता । यदेव ते
25 जातिनिस्सिता तदेव ते जरानिस्सिता । यदेव ते जरानिस्सिता तदेव ते व्याधिनिस्सिता । यदेव ते व्याधिनिस्सिता तदेव ते मरणनिस्सिता । यदेव ते मरणनिस्सिता तदेव ते सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायास-निस्सिता । यदेव ते सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासनिस्सिता तदेव ते गतिनिस्सिता । यदेव ते गतिनिस्सिता तदेव ते उपपत्तिनिस्सिता ।

१. चातुम्महाराजिकेसु - स्या० । २. इच्छमाना - स्या०; एवमुपरि पि ।

यदेव ते उपपत्तिनिस्सिता तदेव ते पटिसन्धिनिस्सिता । यदेव ते पटिसन्धिनिस्सिता तदेव ते भवनिस्सिता । यदेव ते भवनिस्सिता तदेव ते संसारनिस्सिता । यदेव ते संसारनिस्सिता तदेव ते वट्ट-
निस्सिता अल्लीना उपगता अज्झोसिता अधिमुत्ता ति - जरं सिता
यज्जमकप्पयिंसु । तेनाह भगवा -

6

“ये केचिमे इसयो मनुजा, (पुण्णका ति भगवा)

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।

यज्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,

आसीसमाना पुण्णक इत्थत्तं ।

जरं सिता यज्जमकप्पयिंसू” ति ॥

10

१४. ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्छायस्मा पुण्णको)

B. 54

खत्तिया ब्राह्मणा देवतानं ।

यज्जमकप्पयिंसु पुथूध लोके,

कच्चिसु^१ ते भगवा यज्जपथे अप्पमत्ता ।

अतारु^२ जातिं च जरं च मारिस,

15

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

ये केचिमे इसयो मनुजा ति । ये केची ति ... पे० ... ।

कच्चिसु ते भगवा यज्जपथे अप्पमत्ता ति । कच्चिसू ति ।

संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेळ्हकपुच्छा अनेकंसपुच्छा - “एवं नु खो,

ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति - कच्चिसु । ते ति । यज्जयाजका

वुच्चन्ति^३ । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका पज्जति,

यदिदं भगवा ति - कच्चिसु ते भगवा । यज्जपथे अप्पमत्ता ति ।

यज्जोयेव वुच्चति यज्जपथो । यथा अरियमग्गो अरियपथो देवमग्गो

देवपथो ब्रह्ममग्गो ब्रह्मपथो, एवमेव यज्जोयेव वुच्चति यज्जपथो ।

अप्पमत्ता ति । यज्जपथे अप्पमत्ता सक्कच्चकारिनो सातच्चकारिनो

अट्ठितकारिनो अनोलीनवुत्तिनो अनिक्खित्तच्छन्दा अनिक्खित्तधुरा

तच्चरिता तव्वहुला तग्गुका तन्निन्ना तप्पोणा तप्पवभारा तदधिमुत्ता

तदधिपतेय्या^४ ति - ते पि यज्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यज्जं एसन्ति

१. कच्चिस्सु - स्या०; एवमुपरि पि । २. अतारु - स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि ।

४. तदाधिपतेय्या - स्या०; एवमुपरि पि ।

गवेसन्ति परियेसन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिवखारं अन्नं पानं ... पे० ... सेय्यावसथपदीपेय्यं सक्कच्चकारिनो
... पे० ... तदधिपतेय्या, ते पि यज्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यज्जं अभि-
सह्वरोन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिवखारं अन्नं
५ पानं ... पे० ... सेय्यावसथपदीपेय्यं सक्कच्चकारिनो ... पे० ... तदधि-
पतेय्या, ते पि यज्जपथे अप्पमत्ता । ये पि यज्जं देन्ति यजन्ति परिच्च-
जन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिवखारं अन्नं पानं
... पे० ... सेय्यावसथपदीपेय्यं सक्कच्चकारिनो ... पे० ... तदधिपतेय्या,
ते पि यज्जपथे अप्पमत्ता ति - कच्चिसु ते भगवा यज्जपथे अप्पमत्ता ।

१० अतारु जातिं च जरं च मारिसा ति । जरामरणं^१ अतरिंसु^२
उत्तरिंसु पतरिंसु समतिक्कमिंसु वीतिवत्तिंसु । मारिसा ति । पियवचनं
गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति - अतारु जातिं
च जरं च मारिस ।

B. 55

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि
१५ तं याचामि तं अज्जेसामि तं पसादेमि तं कथयस्सु^३ मे ति - पुच्छामि
तं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका पज्जत्ति - यदिदं
भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पज्जपेहि पट्टपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - पुच्छामि तं भगवा
ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

२० “ये केचिमे इसयो मनुजा, (इच्चायस्मा पुण्णको)
खत्तिया ब्राह्मणा^४ देवतानं ।
यज्जमकप्पयिसु पुथूध लोके,
कच्चिसु ते भगवा यज्जपथे अप्पमत्ता ।
अतारु जातिं च जरं च मारिस,
२५ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

१५. आसीसन्ति^१ थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।
(पुण्णका ति भगवा)

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,

१-१. जातिजरामरणं अतरिंसु - स्या० । २. कथयस्सु - स्या० । ३. ब्रह्मणा - म० ।
४. आसिसन्ति - स्या०; एवमुपरि पि ।

ते याजयोगा भवरागरत्ता ।

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि ॥

आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ती ति । आसीसन्ती
ति । रूपपटिलाभं आसीसन्ति, सद्पटिलाभं आसीसन्ति, गन्धपटिलाभं
आसीसन्ति, रसपटिलाभं आसीसन्ति, फोटुब्बपटिलाभं आसीसन्ति, 5
पुत्तपटिलाभं आसीसन्ति, दारपटिलाभं आसीसन्ति, धनपटिलाभं
आसीसन्ति, यसपटिलाभं आसीसन्ति, इस्सरियपटिलाभं आसीसन्ति,
खत्तिमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसन्ति, ब्राह्मणमहा-
सालकुले ... गहपतिमहासालकुले अत्तभावपटिलाभं आसीसन्ति, चातु-
महाराजिकेसु देवेसु ... पे० ... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं 10
आसीसन्ति इच्छन्ति सादियन्ति पत्थयन्ति पिहयन्ती ति — आसीसन्ति ।

थोमयन्ती ति । यञ्जं वा थोमेन्ति फलं वा थोमेन्ति
दक्खिण्ये वा थोमेन्ति । कथं यञ्जं थोमेन्ति ? सुचिं दिन्नं,
मनापं दिन्नं, पणीतं दिन्नं, कालेन दिन्नं, कप्पियं दिन्नं, विचेय्य
दिन्नं, अनवज्जं दिन्नं, अभिण्हं दिन्नं ददं चित्तं पसादितं ति — थोमेन्ति 15
कित्तेन्ति वण्णेन्ति पसंसन्ति । एवं यञ्जं थोमेन्ति ।

कथं फलं थोमेन्ति ? इतो निदानं रूपपटिलाभो भविस्सति
... पे० ... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभो भविस्सती ति — थोमेन्ति
कित्तेन्ति वण्णेन्ति पसंसन्ति । एवं फलं थोमेन्ति ।

कथं दक्खिण्ये थोमेन्ति ? दक्खिण्यया जातिसम्पन्ना 20
गोत्तसम्पन्ना अज्झायका मन्तधरा तिण्णं वेदानं पारगू सनिघण्डु-
केटुभानं साक्खरप्पभेदानं इतिहासपञ्चमानं पदका वेय्याकरणा
लोकायतमहापुरिसलक्खिण्येसु अनवया ति, वीतरागा वा रागविनयाय
वा पटिपन्ना, वीतदोसा वा दोसविनयाय वा पटिपन्ना, वीतमोहा
वा मोहविनयाय वा पटिपन्ना, सद्धासम्पन्ना, सीलसम्पन्ना, समाधि- 25
सम्पन्ना, पञ्जासम्पन्ना, विमुत्तिसम्पन्ना, विमुत्तिजाणदस्सनसम्पन्ना

१-१. स्या० पोत्यके न दिस्सति । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. दक्खिण्येय्यं — स्या० ।
४. पियं — स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६-६. सनिघण्डुकेटुभानं अक्खरप्पभेदानं —
स्या० । ७. लोकायतनमहा० — स्या० । ८. स्या० पोत्यके नत्थि ।

ति - थोमेन्ति कित्तेन्ति वण्णेन्ति पसंसन्ति । एवं दक्खिण्ये थोमेन्ती
ति - आसीसन्ति थोमयन्ति ।

अभिजप्पन्ती ति । रूपपटिलाभं अभिजप्पन्ति, सद्दपटिलाभं
अभिजप्पन्ति, गन्धपटिलाभं अभिजप्पन्ति, रसपटिलाभं अभिजप्पन्ति
५ ... पे०... ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं अभिजप्पन्ती ति-
आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति । जुहन्ती ति । जुहन्ति देन्ति
यजन्ति परिच्चजन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिक्खारं अन्नं पानं वत्थं यानं मालागन्धविलेपनं सेय्यावसथपदी-
पेय्यं ति - आसीसन्ति थोमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति पुण्णका ति
१० भगवा* ।

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं ति । रूपपटिलाभं पटिच्च
कामे अभिजप्पन्ति, सद्दपटिलाभं पटिच्च कामे अभिजप्पन्ति ... पे०...
ब्रह्मकायिकेसु देवेसु अत्तभावपटिलाभं पटिच्च कामे अभिजप्पन्ति
पजप्पन्ती' ति - कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं ।

१५ ते याजयोगा भवरागरत्ता नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति ।
ते ति । यञ्जयाजका वुच्चन्ति । याजयोगा ति । याजयोगेसु युत्ता पयुत्ता'
आयुत्ता समायुत्ता तच्चरिता तब्बहुला तग्गुका तन्निन्ना तप्पोणा
तप्पभारा तदधिमुत्ता तदधिपतेय्या ति - ते याजयोगा । भवरागरत्ता
ति । भवरागो वुच्चति' यो भवेसु भवच्छन्दो भवरागो भवनन्दी
२० भवतण्हा भवसिनेहो भवपरिळाहो' भवमुच्छा भवज्झोसानं । भवरागेन
भवेसु रत्ता गिद्धा' गधिता मुच्छिता अज्झोसन्ना' लग्गा लग्गिता
पलिवुद्धा ति - ते याजयोगा भवरागरत्ता ।

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति । ते याजयोगा भवरागरत्ता
जातिजरामरणं नातरिंसु न उत्तरिंसु न पतरिंसु न समतिक्कमिंसु
२५ न वीतिवत्तिंसु, जातिजरामरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा' अनतिक्कन्ता
असमतिक्कन्ता अवीतिवत्ता अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तन्ति

*. 'ति पुण्णका ति भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति भगवा ति गारवाधिवचनमेतं
... पे०... यदिदं भगवा ति पुण्णका ति भगवा' इति स्या० पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति ।
१. जप्पन्ति पजप्पन्ती - स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. वुच्चति तण्हा - स्या० ।
४. भवपिपासा भवपरिळाहो - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. अज्झोपन्ना - स्या० ;
एवमुपरि पि । ७. अनिस्सट्ठा - स्या० ।

अन्तोसंसारपथे परिवत्तन्ति । जातिया अनुगता जराय अनुसटा
व्याधिना अभिभूता मरणेन अब्भाहता अताणा अलेणा असरणा
असरणीभूता ति; ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि
विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति—ते याजयोगा भवरागरत्ता
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि । तेनाह भगवा —

5

“आसीसन्ति थोमयन्ति, अभिजप्पन्ति जुहन्ति ।

(पुण्यका ति भगवा)

कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं,

ते याजयोगा भवरागरत्ता ।

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

10

१६. ते चे नातरिंसु याजयोगा, (इच्छायस्मा पुण्यको)

यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके,

अतारि जातिं च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

15

ते चे नातरिंसु याजयोगा ति । ते यञ्जयाजका याजयोगा
भवरागरत्ता जातिजरामरणं नातरिंसु न उत्तरिंसु न पतरिंसु न
समतिककमिंसु न वीतिवत्तिंसु, जातिजरामरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा
अनतिककन्ता असमतिककन्ता अवीतिवत्ता अन्तोजातिजरामरणे
परिवत्तन्ति अन्तोसंसारपथे परिवत्तन्ति । जातिया अनुगता जराय
अनुसटा व्याधिना अभिभूता मरणेन अब्भाहता अताणा अलेणा
असरणा असरणीभूता ति—ते चे नातरिंसु याजयोगा ।

20

इच्छायस्मा पुण्यको ति । इच्छा ति । पदसन्धि ...पे०...
आयस्मा पुण्यको ।

यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिसा ति । यञ्जेही ति ।
यञ्जेहि पहूतेहि यञ्जेहि विविधेहि यञ्जेहि पुथूहि । मारिसा ति ।
पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति —
यञ्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।

25

B. 58

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके अतारि जातिं च जरं च मारिसा
ति । अथ को एसो सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया

30

पजाय सदेवमनुस्साय जातिजरामरणं अतरि^१ उत्तरि पतरि समतिक्कमि
वीतिवत्तयि । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्पत्तिस्साधि-
वचनमेतं मारिसा ति - अथ को चरहि देवमनुस्सलोके अतारि जातिं
च जरं च मारिस ।

- ५ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति ।
पुच्छामि तं याचामि तं अज्जेसामि तं पसादेमि तं कथयस्सु^२ मेतं
ति^३ - पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ... पे० ... सच्छिका
पज्जति - यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि
पज्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
१० ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“ते चे नातरिंसु याजयोगा, (इच्चायस्मा पुण्णको)

यज्जेहि जातिं च जरं च मारिस ।

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके,

अतारि जातिं च जरं च मारिस ।

- १५ पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

१७. सङ्खाय लोकस्मि^४ परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)

यस्सिज्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके ।

सन्तो विधूमो अनीघो^५ निरासो,

अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि ॥

- २० सङ्खाय लोकस्मि परोपरानी ति । सङ्खा वुच्चति आणं । या
पज्जा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । परोपरानी
ति । ओरं^६ वुच्चति सकत्तभावो^७; परं वुच्चति परत्तभावो । ओरं
वुच्चति सकरूपवेदनासज्जासङ्खारविज्जाणं; परं वुच्चति पररूप-
वेदनासज्जासङ्खारविज्जाणं । ओरं वुच्चति छ अज्झत्तिकानि
B. 59 आयतनानि, परं वुच्चति छ बाहिरानि आयतनानि । ओरं वुच्चति^८
२५ मनुस्सलोको, परं^९ वुच्चति देवलोको । ओरं वुच्चति कामधातु, परं
वुच्चति रूपधातु अरूपधातु । ओरं वुच्चति कामधातु रूपधातु, परं

१. अतारि - स्या० । २-२. कथस्सु मेति - स्या० । ३. लोकस्मि - स्या० । ४.
अनीघो - स्या० । ५. ओपारं - स्या०; एवमुपरि पि । ६-६. स्या० पोत्थके न दिस्सति ।
७. पारं - स्या०; एवमुपरि पि ।

वुच्चति अरूपधातु । सङ्खाय लोकस्मि परोपरानी ति । परोपरानि
 अनिच्चतो सङ्खाय दुक्खतो रोगतो गण्डतो ... पे० ... निस्सरणतो^१
 सङ्खाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा
 ति - सङ्खाय लोकस्मि परोपरानि । पुण्णका ति भगवा ति । पुण्णका
 ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधि- 5
 वचनमेतं ... पे० ... यदिदं भगवा ति - पुण्णका ति भगवा ।

यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके ति । यस्सा ति । अरहतो
 खीणासवस्स । इञ्जितं ति । तण्हिञ्जितं दिट्ठिञ्जितं मानिञ्जितं
 किलेसिञ्जितं कामिञ्जितं । यस्सिमे इञ्जिता नत्थि न सन्ति न
 संविज्जन्ति नुपलब्भन्ति, पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा 10
 अभव्वुप्पत्तिका आणग्गिना दड्ढा । कुहिञ्ची ति । कुहिञ्चि किस्मिञ्चि^३
 कत्थचि अज्झत्तं वा बहिद्धा वा अज्झत्तबहिद्धा वा । लोके ति ।
 अपायलोके ... पे० ... आयतनलोके ति - यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके ।

सन्तो विधूमो अनीघो निरासो अतारि सो जातिजरं ति
 ब्रूमो ति । सन्तो ति । रागस्स सन्तत्ता सन्तो, दोसस्स ... मोहस्स... 15
 कोधस्स ... उपनाहस्स ... मक्खस्स... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं सन्तत्ता
 समितत्ता वूपसमितत्ता विज्झातत्ता निव्वुतत्ता विगतत्ता पटिपस्सद्धत्ता
 सन्तो उपसन्तो वूपसन्तो निव्वुतो पटिपस्सद्धो ति सन्तो । विधूमो
 ति । कायदुच्चरितं विधूमितं विधमितं सोसितं विसोसितं व्यन्तीकतं,
 वचीदुच्चरितं... मनोदुच्चरितं विधूमितं विधमितं सोसितं विसोसितं 20
 व्यन्तीकतं, रागो ... दोसो ... मोहो विधूमितो विधमितो सोसितो विसोसितो
 व्यन्तीकतो, कोधो ... उपनाहो ... मक्खो ... पळासो ... इस्सा ... मच्छरियं ...
 माया ... साठेय्यं ... थम्भो ... सारम्भो ... मानो ... अतिमानो ... मदो ...
 पमादो ... सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे परिळाहा
 सब्बे सन्तापा सब्बाकुसलाभिसङ्खारा विधूमिता विधमिता सोसिता 25
 विसोसिता व्यन्तीकता ।

अथ वा, कोधो वुच्चति धूमो -

मानो हि ते ब्राह्मण खारिभारो,
 कोधो धूमो भस्मनि^१ मोसवज्जं ।

जिह्वा सुजा हृदयं^१ जोतिट्ठानं,
अत्ता सुदन्तो पुरिसस्स जोति^२ ॥

अपि च, दसहाकारेहि कोधो जायति - अनत्थं मे अचरी ति कोधो जायति, अनत्थं मे चरती ति कोधो जायति, अनत्थं मे चरिस्सती ति कोधो जायति, पियस्स मे मनापस्स अनत्थं अचरि, अनत्थं चरति, अनत्थं चरिस्सती ति कोधो जायति, अप्पियस्स मे अमनापस्स अत्थं अचरि, अत्थं चरति, अत्थं चरिस्सती ति कोधो जायति, अट्ठाने वा पन कोधो जायति। यो एवरूपो चित्तस्स आघातो पटिघातो पटिघं^३ पटिविरोधो कोपो पकोपो सम्पकोपो दोसो पदोसो सम्पदोसो चित्तस्स व्यापत्ति मनोपदोसो कोधो कुज्झना कुज्झतत्तं दोसो दुस्सना दुस्सितत्तं व्यापत्ति व्यापज्जना व्यापज्जितत्तं विरोधो पटिविरोधो चण्डिक्कं असुरोपो^४ अनत्तमनता चित्तस्स - अयं वुच्चति कोधो।

अपि च, कोधस्स अधिमत्तपरित्तता वेदितव्वा। अत्थि कज्जि १५ कालं कोधो चित्ताविलकरणमत्तो होति, न च ताव मुखकुलानविकुलानो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो मुखकुलानविकुलानमत्तो होति, न च ताव हनुसञ्चोपनो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो हनुसञ्चोपनमत्तो होति, न च ताव फरुसवाचं निच्छारणो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो फरुसवाचं निच्छारणमत्तो होति, न च २० ताव दिसाविदिसानुविलोकनो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो दिसाविदिसानुविलोकनमत्तो होति, न च ताव दण्डसत्थपरामसनो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो दण्डसत्थपरामसनमत्तो होति, न च ताव दण्डसत्थअवभुक्करणो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो दण्डसत्थअवभुक्करणमत्तो होति, न च ताव दण्डसत्थअभिनिपातनो होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो दण्डसत्थअभिनिपातनमत्तो होति, २५ न च ताव छिन्नविच्छिन्नकरणो^५ होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो छिन्नविच्छिन्नकरणमत्तो होति, न च ताव सम्भज्जनपलिभज्जनो^६ होति। अत्थि कज्जि कालं कोधो सम्भज्जनपलिभज्जनमत्तो होति,

B. 61

१. तप्परस्स - स्या०। २. जाति - स्या०। ३. पटिघो - स्या०। ४. असुरोपो - स्या०। ५. छिन्दविच्छिन्दकरणो - स्या०; एवमुपरि पि। ६. सम्भज्जनपरिभज्जनो - स्या०।

न च ताव अङ्गमङ्गअपकड्डुनो होति । अत्थि कञ्चि कालं कोधो
 अङ्गमङ्गअपकड्डुनमत्तो होति, न च ताव जीवितावोरोपनो^१ होति ।
 अत्थि कञ्चि कालं कोधो जीवितावोरोपनमत्तो होति, न च ताव
 सब्बचागपरिच्चागाय सण्ठितो होति । यतो कोधो परं पुग्गलं
 घातेत्वा अत्तानं घातेति, एत्तावता कोधो परमुस्सदगतो परम- ५
 वेपुल्लपत्तो^२ होति । यस्स^३ सो^४ होति कोधो पहीनो समुच्छिन्नो
 वूपसन्तो पटिपस्सद्धो अभव्वुप्पत्तिको ाणग्गिना दड्ढो, सो वुच्चति -
 विधूमो ।

कोधस्स पहीनत्ता विधूमो, कोधवत्थुस्स परिञ्जातत्ता विधूमो,
 कोधहेतुस्स^५ परिञ्जातत्ता विधूमो^६, कोधहेतुस्स उपच्छिन्नत्ता^७, 10
 विधूमो । अनीघो ति । रागो नीघो, दोसो नीघो, मोहो नीघो,
 कोधो नीघो, उपनाहो नीघो ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा नीघा ।
 यस्सेते नीघा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वु-
 प्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा, सो वुच्चति - अनीघो ।

निरासो ति । आसा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो 15
 ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । यस्सेसा आसा तण्हा पहीना
 समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा,
 सो वुच्चति निरासो । जाती ति । या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि
 सत्तनिकाये जाति सञ्जाति ओक्कन्ति अभिनिव्वत्ति^८ खन्धानं
 पातुभावो आयतनानं पटिलाभो । जरा ति । या तेसं तेसं सत्तानं 20
 तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डिच्चं पालिच्चं वलित्तचता
 आयुनो संहानि इन्द्रियानं परिपाको । सन्तो विधूमो अनीघो निरासो
 अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि ति । यो सन्तो च विधूमो च अनीघो
 च निरासो च, सो जातिजरामरणं अतरि उत्तरि पतरि समतिक्कमि
 वीतिवत्तयी ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि 25
 विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - सन्तो विधूमो अनीघो
 निरासो, अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि । तेनाह भगवा -

१. जीवितपनासनो - स्या०; एवमुपरि पि । २. परमवेपुल्लपत्तो - स्या० । ३-३.
 यस्सेसो - स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५. उच्छिन्नत्ता - स्या० । ६. निव्वत्ति
 अभिनिव्वत्ति - स्या० ।

B. 62

“सङ्घाय लोकस्मि परोपरानि, (पुण्णका ति भगवा)
यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके ।
सन्तो विधूमो अनीघो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

5 सह गाथापरियोसाना...पे० ... पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो
निसिन्नो होति - “सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति ।

पुण्णकमाणवपुच्छानिद्देशो ततियो ।

४. मेत्तगूमाणवपुच्छानिद्देशो

१८. पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
मञ्जामि तं वेदगू^१ भावितत्तं ।
कुतो नु दुक्खा समुदागता^२ इमे,
10 ये केचि लोकस्मिनेकरूपा ॥

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामी' ति । तिस्सो
पुच्छा - अदिट्ठजोतना पुच्छा, दिट्ठसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना
पुच्छा । कतमा अदिट्ठजोतना पुच्छा ? पकतिया लक्खणं अञ्जातं
होति अदिट्ठं अतुलितं अतीरितं अविभूतं अविभावितं । तस्स त्राणाय
15 दस्सनाय तुलनाय तीरणाय विभूतत्थाय विभावनत्थाय पञ्चं
पुच्छति - अयं अदिट्ठजोतना पुच्छा ।

कतमा दिट्ठसंसन्दना पुच्छा ? पकतिया लक्खणं जातं होति
दिट्ठं तुलितं तीरितं विभूतं विभावितं । अञ्जेहि पण्डितेहि सद्धिं
संसन्दनत्थाय पञ्चं पुच्छति - अयं दिट्ठसंसन्दना पुच्छा ।

20 कतमा विमतिच्छेदना पुच्छा ? पकतिया संसयपक्खन्दो
होति विमतिपक्खन्दो द्वेळ्हकजातो - “एवं नु खो, ननु खो, किं नु
खो, कथं नु खो” ति ? सो विमतिच्छेदनत्थाय पञ्चं पुच्छति - अयं
विमतिच्छेदना पुच्छा । इमा तिस्सो पुच्छा ।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा - मनुस्सपुच्छा, अमनुस्सपुच्छा,
25 निम्मितपुच्छा । कतमा मनुस्सपुच्छा ? मनुस्सा बुद्धं भगवन्तं

१. वेदगू - स्या० । २. समुपगता - स्या० । ३. पुच्छा - स्या० ।

उपसङ्कमित्वा पञ्चं पुच्छन्ति। भिक्षू पुच्छन्ति भिक्षुनियो
पुच्छन्ति उपासका पुच्छन्ति उपासिकायो पुच्छन्ति राजानो पुच्छन्ति
खत्तिया पुच्छन्ति ब्राह्मणा पुच्छन्ति वेस्सा पुच्छन्ति सुदा पुच्छन्ति
गहट्ठा पुच्छन्ति पब्बजिता पुच्छन्ति - अयं मनुस्सपुच्छा।

कतमा अमनुस्सपुच्छा ? अमनुस्सा बुद्धं भगवन्तं उपसङ्कमित्वा 5
पञ्चं पुच्छन्ति। नागा पुच्छन्ति सुपण्णा पुच्छन्ति यक्खा पुच्छन्ति
असुरा पुच्छन्ति गन्धवा पुच्छन्ति महाराजानो पुच्छन्ति इन्दा
पुच्छन्ति ब्रह्मा^१ पुच्छन्ति देवा^२ पुच्छन्ति - अयं अमनुस्सपुच्छा।

कतमा निम्मितपुच्छा ? भगवा^३ रूपं अभिनिम्मिनाति
मनोमयं सब्बङ्गपच्चङ्गं अहीनिन्द्रियं^४। सो निम्मितो बुद्धं भगवन्तं 10
उपसङ्कमित्वा पञ्चं पुच्छति। भगवा विसज्जेति। अयं निम्मित-
पुच्छा। इमा तिस्सो पुच्छा।

अपरा पि तिस्सो पुच्छा - अत्तत्थपुच्छा, परत्थपुच्छा,
उभयत्थपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - दिट्ठधम्मिकत्थपुच्छा,
सम्परायिकत्थपुच्छा, परमत्थपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - 15
अनवज्जत्थपुच्छा, निक्किलेसत्थपुच्छा, वोदानत्थपुच्छा। ... अपरा पि
तिस्सो पुच्छा - अतीतपुच्छा, अनागतपुच्छा, पच्चुप्पन्नपुच्छा। ...
अपरा पि तिस्सो पुच्छा - अज्भत्तपुच्छा, बहिद्वापुच्छा, अज्भत्तबहिद्वा-
पुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - कुसलपुच्छा, अकुसलपुच्छा,
अव्याकतपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - खन्धपुच्छा, धातुपुच्छा 20
आयतनपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - सतिपट्ठानपुच्छा, सम्म-
प्पधानपुच्छा, इट्ठिपादपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - इन्द्रियपुच्छा,
बलपुच्छा, वोज्झपुच्छा। ... अपरा पि तिस्सो पुच्छा - मग्गपुच्छा,
फलपुच्छा, निब्बानपुच्छा।

पुच्छामि तं ति। पुच्छामि तं याचामि तं अज्जेसामि तं 25
पसादेमि तं कथयस्सु मे ति - पुच्छामि तं। भगवा ति। गारवाधि-
वचनमेतं ... पे० ... सच्छिका पञ्जति - यदिदं भगवा ति। ब्रूहि मेतं

१. ब्रह्मानो - स्या०। २. देवतायो - स्या०। ३. यं भगवा - स्या०। ४. अहि-

निन्द्रियं - स्या०।

ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि
उत्तानीकरोहि पकासेही ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ।

इच्चायस्मा मेत्तगू ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... इच्चा-
यस्मा मेत्तगू ।

B. 64

- 5 मञ्जामि तं वेदगू भावितत्तं ति । वेदगू ति तं मञ्जामि,
भावितत्तो ति तं मञ्जामि, एवं जानामि, एवं आजानामि' एवं
पटिजानामि' एवं पटिविज्झामि । वेदगू भावितत्तो ति । कथं च
भगवा वेदगू ? वेदा वुच्चन्ति चतूसु मग्गेषु आणं पञ्जा पञ्चिन्द्रियं
पञ्जाबलं ...पे०... धम्मविचयसम्बोज्झो वीमंसा विपस्सना सम्मा-
10 दिट्ठि । भगवा तेहि वेदेहि जातिजरामरणस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो
कोटिगतो कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो
वोसानप्पत्तो ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो
सरणप्पत्तो अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो
अमतप्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । वेदानं वा अन्तगतो ति
15 वेदगू । वेदेहि वा अन्तगतो ति वेदगू । सत्तन्नं वा धम्मानं विदितत्ता
वेदगू । सक्कायदिट्ठि विदिता होति, विचिकिच्छा विदिता होति,
सीलव्वतपरामासो विदितो होति, रागो दोसो मोहो मानो विदितो
होति, विदितास्स' होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका
पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया ।

- 20 वेदानि विचेय्य केवलानि, (सभिया ति भगवा)
समणानं यानीधत्थि' ब्राह्मणानं ।
सव्ववेदनासु वीतरागो ।
सव्वं वेदमतिच्च वेदगू सो ति ॥

एवं' भगवा वेदगू' ।

- 25 कथं भगवा भावितत्तो ? भगवा भावितकायो भावितसीलो
भावितचित्तो भावितपञ्जो भावितसत्तिपट्टानो भावितसम्मप्पधानो
भावितइद्धिपादो भावितइन्द्रियो भावितबलो भावितबोज्झो
भावितमग्गो, पहीनकिलेसो पटिविद्धाकुप्पो सच्छिकतनिरोधो । दुक्खं

१. 'एवं विजानामि' इति स्या० पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति । २. पटिविजानामि -
स्या० । ३. विदितस्स - स्या० । ४. यानिपत्थि - स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

तस्स परिञ्जातं, समुदयो पहीनो, मग्गो भावितो, निरोधो सच्छिकतो,
अभिञ्जेय्यं अभिञ्जातं, परिञ्जेय्यं परिञ्जातं, पहातब्बं पहीनं
भावेतब्बं भावितं, सच्छिकातब्बं सच्छिकतं, अपरित्तो महन्तो
गम्भीरो अप्पमेय्यो दुप्परियोगाळ्हो बहुरतनो सागरूपमो छळङ्गु-
पेक्खाय समन्नागतो होति ।

5

चक्खुना रूपं दिस्वा नेव सुमनो होति न दुम्मनो । उपेक्खको
विहरति सतो सम्पजानो । सोतेन सद्दं सुत्वा, धानेन गन्धं घायित्वा,
जिह्वाय रसं सायित्वा, कायेन फोट्टब्बं फुसित्वा, मनसा धम्मं विञ्जाय
नेव सुमनो होति न दुम्मनो; उपेक्खको विहरति सतो सम्पजानो ।

B. 65

चक्खुना रूपं दिस्वा मनापं रूपं^१ नाभिगिज्झति नाभिहंसति^२ 10
न रागं जनेति । तस्स ठितो व कायो होति, ठितं चित्तं अज्झत्तं
सुसण्ठितं सुविमुत्तं । चक्खुना खो पनेव^३ रूपं दिस्वा अमनापं न
मङ्गकु होति अप्पतिट्ठितचित्तो अलीनमनसो^४ अव्यापन्नचेतसो । तस्स
ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्झत्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं ।
सोतेन सद्दं सुत्वा ... धानेन गन्धं घायित्वा ... जिह्वाय रसं सायित्वा ... 15
कायेन फोट्टब्बं फुसित्वा ... मनसा धम्मं विञ्जाय मनापं नाभिगिज्झति
नाभिहंसति न रागं जनेति । तस्स ठितो व कायो होति ठितं चित्तं
अज्झत्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । मनसायेव^५ खो पन^६ धम्मं विञ्जाय
अमनापं न मङ्गकु होति । अप्पतिट्ठितचित्तो अलीनमनसो अव्या-
पन्नचेतसो तस्स ठितो व कायो होति ठितं चित्तं अज्झत्तं सुसण्ठितं 20
सुविमुत्तं ।

चक्खुना रूपं दिस्वा मनापामनापेसु रूपेसु ठितो व कायो
होति ठितं चित्तं अज्झत्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं । सोतेन सद्दं सुत्वा
... पे०... मनसा धम्मं विञ्जाय मनापामनापेसु धम्मेसु ठितो व कायो
होति ठितं चित्तं अज्झत्तं सुसण्ठितं सुविमुत्तं ।

25

चक्खुना रूपं दिस्वा रजनीये न रज्जति, दुस्सनीये^७ न
दुस्सति, मोहनीये न मुहति, कोपनीये न कुप्पति, मदनीये न

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. नाभिपिहयति - स्या० । ३. पनेतं - स्या० । ४-४.
अप्पतिट्ठिनचित्तो आदिनमनसो - स्या० । ५. मनसा - स्या० । ६. पनेतं - स्या० । ७.
दोसनीये - स्या० ।

मज्जति, किलेसनीये न किलिस्सति । सोतेन सद्दं सुत्वा ... पे० ... मनसा धम्मं विज्जाय रजनीये न रज्जति, दुस्सनीये न दुस्सति, मोहनीये न मुह्ति, कोपनीये न कुप्पति, मदनीये न मज्जति, किलेसनीये न किलिस्सति ।

- 5 दिट्ठे दिट्ठमत्तो, सुते सुतमत्तो, मुते मुतमत्तो, विज्जाते विज्जातमत्तो । दिट्ठे न लिम्पति, सुते न लिम्पति, मुते न लिम्पति, विज्जाते न लिम्पति । दिट्ठे अनूपयो^१ अनपायो^२ अनिस्सितो अप्पटिबद्धो विप्पमुत्तो विसज्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरति । सुते ... मुते ... विज्जाते अनूपयो अनपायो अनिस्सितो अप्पटिबद्धो
10 विप्पमुत्तो विसज्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरति ।

- संविज्जति भगवतो चक्खु । पस्सति भगवा चक्खुना रूपं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो सोतं । सुणाति भगवा सोतेन सद्दं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो घानं । घायति
15 भगवा घानेन गन्धं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो जिह्वा । सायति भगवा जिह्वाय रसं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो कायो । फुसति भगवा कायेन फोटुब्बं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा । संविज्जति भगवतो मनो । विजानाति
20 भगवा मनसा धम्मं । छन्दरागो भगवतो नत्थि । सुविमुत्तचित्तो भगवा ।

- चक्खु रूपारामं रूपरतं रूपसम्मदितं । तं^३ भगवतो^४ दन्तं गुत्तं रक्खितं संवुतं ; तस्स च संवराय धम्मं देसेति । सोतं सद्दारामं सद्दरतं ... घानं गन्धारामं गन्धरतं ... जिह्वा रसारामा रसरता रस-
25 सम्मुदिता । सा^५ भगवतो दन्ता गुत्ता रक्खिता संवुता ; तस्स च संवराय धम्मं देसेति । कायो फोटुब्बारामो फोटुब्बरतो फोटुब्ब-सम्मदितो ... मनो धम्मारामो धम्मरतो धम्मसम्मदितो । सो भगवतो दन्तो गुत्तो रक्खितो संवुतो ; तस्स च संवराय धम्मं देसेति -

१. अनुपयो - स्या० । २. स्या० पोत्वके नत्थि ; एवमुपरि पि । ३-३. भगवता - स्या० । ४. स्या० पोत्वके नत्थि ।

“दन्तं नयन्ति समितिं, दन्तं राजाभिरूहति ।
दन्तो सेट्टो मनुस्सेसु, योतिवाक्यं तितिक्खति ॥

“वरमस्सतरा दन्ता, आजानीया^१ च^२ सिन्धवा ।
कुञ्जरा च^३ महानागा, अत्तदन्तो ततो वरं ॥

“न हि एतेहि यानेहि, गच्छेय्य अगतं दिसं ।
यथात्तना सुदन्तेन, दन्तो दन्तेन गच्छति ॥

5

“विधासु न विकम्पन्ति, विप्पमुत्ता पुनब्भवा ।
दन्तभूमिं अनुप्पत्ता, ते लोके विजिताविनो ॥

B. 67

“यस्सिन्द्रियाणि भावितानि,
अज्झत्तं च बहिद्धा च सब्बलोके ।
निव्विज्झ इमं परं च लोकं,
कालं कल्ल्वति भावितो स^४ दन्तो”^५ ति ॥

10

एवं भगवा भावितत्तो ति ।

मज्झामि तं वेदगू भावितत्तं कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे ति ।

कुतो नू ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेळ्हकपुच्छा अनेकंसपुच्छा — 15
“एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति — कुतो
नु । दुक्खा ति । जातिदुक्खं, जरादुक्खं, व्याधिदुक्खं, मरणदुक्खं,
सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं, व्यसनं^६ दुक्खं,^७ नेरयिकं दुक्खं,
तिरच्छानयोनिकं दुक्खं, पेत्तिविसयिकं दुक्खं, मानुसिकं दुक्खं,
गब्भोक्कन्तिमूलकं दुक्खं, गब्भट्ठितिमूलकं^८ दुक्खं, गब्भवुट्ठानमूलकं 20
दुक्खं, जातस्सूपनिबन्धकं दुक्खं, जातस्स पराधेय्यकं दुक्खं, अत्तूपक्कमं^९
दुक्खं, परूपक्कमं^{१०} दुक्खं, दुक्खदुक्खं, सङ्खारदुक्खं, विपरिणामदुक्खं,
चक्खुरोगो सोतरोगो घानरोगो जिह्वारोगो कायरोगो सीसरोगो
कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डाहो^{११} जरो
कुच्छिरोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुट्टं गण्डो किलासो 25
सोसो अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रक्खसा वितच्छिका लोहितपित्तं

25

१-१. आजानिया व — स्या० । २. व — स्या० । ३-३. सुदन्तो — स्या० । ४-४. स्या०
पोत्यके नत्थि । ५. गब्भेठितिमूलकं — स्या० । ६. अत्तूपक्कमं — स्या० । ७. परूपक्कमं —
स्या० । ८. संसारदुक्खं — स्या० । ९. डहो — स्या०; एवमुपरि पि ।

- मधुमेहो अंसा पिळका भगन्दला पित्तसमुद्धाना आबाधा सेम्हसमुद्धाना
 आबाधा वातसमुद्धाना आबाधा सन्निपातिका आबाधा 'उतुपरिणामजा
 आबाधा विसमपरिहारजा आबाधा ओपक्कमिका आबाधा कम्म-
 विपाकजा आबाधा सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो पस्सावो
 5 डंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सं दुक्खं, मातुमरणं दुक्खं, पितुमरणं
 दुक्खं, भातुमरणं दुक्खं, भगिनिमरणं दुक्खं, पुत्तमरणं दुक्खं,
 धीतुमरणं दुक्खं, जातिव्यसनं दुक्खं, रोगव्यसनं दुक्खं, भोगव्यसनं
 दुक्खं, सीलव्यसनं दुक्खं, दिट्ठिव्यसनं दुक्खं; येसं धम्मानं आदितो
 समुदागमनं पञ्जायति, अत्थङ्गमतो निरोधो पञ्जायति, कम्मसन्नि-
 10 स्सितो विपाको, विपाकसन्निस्सितं कम्मं, नामसन्निस्सितं रूपं,
 रूपसन्निस्सितं नामं, जातिया अनुगतं, जराय अनुसटं, व्याधिना
 अभिभूतं, मरणेन अब्भाहतं, दुक्खे पतिट्ठितं, अताणं अलेणं असरणं
 असरणीभूतं - इमे वुच्चन्ति दुक्खा। इमे दुक्खा कुतो समुदागता कुतो
 जाता कुतो सञ्जाता कुतो निव्वत्ता कुतो अभिनिव्वत्ता कुतो
 15 पातुभूता किंनिदाना किंसमुदया किंजातिका किंपभवा ति, इमेसं
 दुक्खानं मूलं पुच्छति हेतुं पुच्छति निदानं पुच्छति सम्भवं पुच्छति
 पभवं पुच्छति समुद्धानं पुच्छति आहारं पुच्छति आरम्मणं पुच्छति
 पच्चयं पुच्छति समुदयं पुच्छति पपुच्छति' याचति अज्जेसति
 पसादेती ति - कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे।

- 20 ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ति। ये केची ति। सब्बेन
 सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं - ये केची
 ति। लोकास्मि ति। अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके
 धातुलोके आयतनलोके। अनेकरूपा ति। अनेकविधा नानापपकारा
 दुक्खा ति - ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा। तेनाह सो ब्राह्मणो -

- 25 "पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्चायस्मा मेत्तगू)
 मञ्जामि तं वेदगू भावितत्तं।
 कुतो नु दुक्खा समुदागता इमे,
 ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा" ति ॥

१९. दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेतगू ति भगवा)
 तं ते पवक्खामि यथा पजानं।
 उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
 ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ॥

दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसी ति। दुक्खस्सा ति। जाति- 5
 दुक्खस्स जरादुक्खस्स व्याधिदुक्खस्स मरणदुक्खस्स सोकपरिदेवदुक्ख-
 दोमनस्सुपायासदुक्खस्स। पभवं' अपुच्छसी ति। दुक्खस्स मूलं
 पुच्छसि हेतुं पुच्छसि निदानं पुच्छसि सम्भवं पुच्छसि पभवं पुच्छसि
 समुद्धानं पुच्छसि आहारं पुच्छसि आरम्मणं पुच्छसि पच्चयं पुच्छसि
 समुदयं पुच्छसि याचसि अज्जेससि पसादेसी ति—दुक्खस्स वे मं 10
 पभवं अपुच्छसि। मेतगू ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति।
 भगवा ति गारवाधिवचनमेतं...पे०...सच्छिका पञ्जति, यदिदं
 भगवा ति—मेतगू ति भगवा।

B. 69

तं ते पवक्खामि यथा पजानं ति। तं ति। दुक्खस्स मूलं
 पवक्खामि हेतुं पवक्खामि निदानं पवक्खामि सम्भवं पवक्खामि 15
 पभवं पवक्खामि समुद्धानं पवक्खामि आहारं पवक्खामि आरम्मणं
 पवक्खामि पच्चयं पवक्खामि समुदयं पवक्खामि आचिक्खिस्सामि
 देसेस्सामि' पञ्जपेस्सामि पट्टपेस्सामि विवरिस्सामि विभजिस्सामि
 उत्तानीकरिस्सामि पकासेस्सामि। ति—तं ते पवक्खामि। यथा पजानं
 ति। यथा पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो पटि- 20
 विज्झन्तो। न इतिहीतिहं' न इतिकिराय न परम्पराय न पिटक-
 सम्पदाय न तक्कहेतु न नयहेतु न आकारपरिवितक्केन न दिट्ठि-
 निज्झानक्खन्तिया सामं सयमभिज्जातं अत्तपच्चक्खधम्मं तं' कथ-
 यिस्सामी ति—तं' ते पवक्खामि' यथा पजानं।

उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा ति। उपधी ति। दस 25
 उपधी—तण्हूपधि, दिट्ठूपधि, किलेसूपधि, कम्मूपधि, दुच्चरितूपधि,
 आहारूपधि, पटिघूपधि, चतस्सो उपादिन्नधातुयो उपधी, छ

१. वे मं पभवं—स्या०। २. देसिस्सामि—स्या०। ३. इतिहिहिहं—स्या०। ४.
 स्या० पोत्यके नत्थि। ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि।

- अज्भक्तिकानि आयतनानि उपधी, छ विज्जाणकाया उपधी, सब्बं पि दुक्खं दुक्खमनट्टेन' उपधि। इमे वुच्चन्ति दस उपधी। दुक्खा ति। जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं नेरयिकं दुक्खं...पे०... दिट्ठिव्यसनं दुक्खं। येसं 5 धम्मानं आदितो समुदागमनं पज्जायति, अत्थङ्गमतो निरोधो पज्जायति, कम्मसन्निस्सितो विपाको, विपाकसन्निस्सितं कम्मं, नामसन्निस्सितं रूपं, रूपसन्निस्सितं नामं, जातिया अनुगतं, जराय अनुसटं, व्याधिना अभिभूतं, मरणेन अब्भाहतं, दुक्खे पतिट्ठितं, अताणं अलेणं असरणं असरणीभूतं—इमे वुच्चन्ति दुक्खा। इमे 10 दुक्खा उपधिनिदाना उपधिहेतुका उपधिपच्चया उपधिकारणा होन्ति पभवन्ति सम्भवन्ति जायन्ति सज्जायन्ति निव्वत्तन्ति पातुभवन्ती ति— उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा।

- ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा ति। ये केची ति। सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं—ये केची ति। B. 70 15 लोकस्मिं ति। अपायलोके मनुस्सलोके देवल्लोके खन्धलोके धातुलोके आयतनलोके। अनेकरूपा ति। अनेकविधा नानप्पकारा दुक्खा ति—ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा। तेनाह भगवा—

- “दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि, (मेत्तगू ति भगवा)
तं ते पवक्खामि यथा पजानं।
20 उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा,
ये केचि लोकस्मिमनेकरूपा” ति॥

२०. यो वे अविट्ठा उपधिं करोति,
पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो।
तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा,
25 दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी॥

यो वे अविट्ठा उपधिं करोती ति। यो ति। यो यादिसो यथायुत्तो यथाविहितो यथापकारो यंठानप्पत्तो यंधम्मसमन्नागतो खत्तियो वा ब्राह्मणो वा वेस्सो वा सुदो वा गहट्ठो वा पव्वजितो

वा देवो वा मनुस्सो वा । अविद्वा ति । अविज्जागतो' अज्जाणी अविभावी
 दुप्पज्जो । उपधिं करोती ति । तण्हूपधिं करोति, दिट्ठूपधिं करोति,
 किलेसूपधिं करोति, कम्मूपधिं करोति, दुच्चरितूपधिं करोति,
 आहारूपधिं करोति, पटिघूपधिं करोति, चतस्सो उपादिन्नधातुयो
 उपधी करोति, छ अज्झत्तिकानि आयतनानि उपधी करोति, छ 5
 विज्जाणकाये उपधी करोति जनेति सज्जनेति निब्बत्तेति
 अभिनिब्बत्तेती ति - अविद्वा उपधिं करोति ।

पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ति । पुनप्पुनं जातिदुक्खं जरादुक्खं
 व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं एति
 समुपेति' उपगच्छति गण्हाति परामसति अभिनिविसती ति - पुनप्पुनं 10
 दुक्खमुपेति । मन्दो ति । मन्दो मोमुहो' अविद्वा अविज्जागतो
 अज्जाणी अविभावी दुप्पज्जो ति - पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।

तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा ति । तस्मा ति । तंकारणा'
 तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एतं आदीनवं सम्पस्समानो उपधीसू ति
 तस्मा । पजानं ति । पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो 15
 पटिविज्झन्तो, "सब्बे सङ्खारा अनिच्चा" ति पजानन्तो आजानन्तो
 विजानन्तो पटिविजानन्तो पटिविज्झन्तो, "सब्बे सङ्खारा दुक्खा
 ति ...पे०... "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति ...पे०... "यं किञ्चि समुदय-
 धम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो
 पटिविजानन्तो पटिविज्झन्तो । उपधिं न कयिरा ति । तण्हूपधिं न 20
 करेय्य, दिट्ठूपधिं न करेय्य, किलेसूपधिं न करेय्य*, दुच्चरितूपधिं न
 करेय्य, आहारूपधिं न करेय्य, पटिघूपधिं न करेय्य, चतस्सो
 उपादिन्नधातुयो उपधी न करेय्य, छ अज्झत्तिकानि आयतनानि उपधी
 न करेय्य, छ' विज्जाणकाये उपधी न करेय्य', न जनेय्य न सज्जनेय्य
 न निब्बत्तेय्य नाभिनिब्बत्तेय्या ति - तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा । 25

दुक्खस्सा ति । जातिदुक्खस्स जरादुक्खस्स व्याधिदुक्खस्स
 मरणदुक्खस्स सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खस्स । पभवानुपस्सो

१. अविद्वा अविज्जागतो - स्या० । २. उपेति - स्या० । ३. मूळ्हो - स्या० । ४.
 तस्मा तंकारणा - स्या० । *. 'कम्मूपधिं न करेय्य' इति स्या० पोत्यके अधिको पाठो
 दिस्सति । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

ति । दुक्खस्स मूलानुपस्सी हेतानुपस्सी निदानानुपस्सी सम्भवानुपस्सी
 पभवानुपस्सी समुट्ठानानुपस्सी आहारानुपस्सी आरम्भणानुपस्सी
 पच्चयानुपस्सी समुदयानुपस्सी । अनुपस्सना वुच्चति ञाणं^१ । या
 पञ्ञा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । इमाय
 ५ अनुपस्सनाय पञ्ञाय उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो
 उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । सो वुच्चति अनुपस्सी ति - दुक्खस्स
 जातिप्पभवानुपस्सी । तेनाह भगवा -

“यो वे अविद्धा उपधिं करोति,
 पुनप्पुनं दुक्खमुपेति मन्दो ।
 १० तस्मा पजानं उपधिं न कयिरा,
 दुक्खस्स जातिप्पभवानुपस्सी” ति ॥

२१. यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो,
 अञ्ञं तं पुच्छाम तदिद्ध ब्रूहि ।
 कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं,
 १५ जातिं जरं सोकपरिद्वं च ।
 तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
 तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो ति । यं तं अपुच्छिम्ह
 अयाचिम्ह अञ्ञेसिम्ह पसादिम्ह । अकित्तयी नो ति । कित्ति^२
 B. 72 २० पकित्ति^३ आचिक्खितं^४ देसितं^५ पञ्ञपितं पटुपितं विवरितं विभत्तं
 उत्तानीकतं पकासितं ति - यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो ।

अञ्ञं तं पुच्छाम तदिद्ध ब्रूही ति । अञ्ञं तं पुच्छाम,
 अञ्ञं तं याचाम, अञ्ञं तं अञ्ञेसाम, अञ्ञं तं पसादेम, उत्तरि तं
 पुच्छाम । तदिद्ध ब्रूही ति । इद्ध ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्ञपेहि
 २५ पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - अञ्ञं तं
 पुच्छाम तदिद्ध ब्रूहि ।

कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं चा
 ति । कथं नू ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेळहकपुच्छा अनेकंस-

१. पञ्ञा - स्या० । २-२. नो अकित्ति - स्या० । ३-३. तं आचिक्खितं तं देसेसि -
 स्या० ।

पुच्छा—“एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति—
 कथं नु। धीरा ति। धीरा पण्डिता पञ्चवन्तो बुद्धिमन्तो ऋणिनो
 विभाविनो मेधाविनो। ओघं ति। कामोघं भवोघं दिद्वोघं अविजोघं।
 जाती ति। या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि सत्तनिकाये जाति
 सञ्जाति ओक्कन्ति निव्वत्ति अभिनिव्वत्ति खन्धानं पातुभावो 5
 आयतनानं पटिलाभो। जरा ति। या तेसं तेसं सत्तानं तम्हि तम्हि
 सत्तनिकाये जरा जीरणता खण्डिच्चं पालिच्चं बलित्तचता आयुनो
 संहानि इन्द्रियानं परिपाको। सोको ति। वातिव्यसनेन वा फुट्टस्स
 भोगव्यसनेन वा फुट्टस्स रोगव्यसनेन वा फुट्टस्स सीलव्यसनेन वा
 फुट्टस्स दिट्ठिव्यसनेन वा फुट्टस्स अञ्जतरञ्जतरेन व्यसनेन वा 10
 समन्नागतस्स अञ्जतरञ्जतरेन दुक्खधम्मेन वा फुट्टस्स सोको सोचना
 सोचित्तं अन्तोसोको अन्तोपरिसोको अन्तोडाहो अन्तोपरिडाहो
 चेतसो परिज्झायना दोमनस्सं सोकसल्लं। परिदेवो ति। वातिव्यसनेन
 वा फुट्टस्स भोगव्यसनेन वा फुट्टस्स रोगव्यसनेन वा फुट्टस्स सील-
 व्यसनेन वा फुट्टस्स दिट्ठिव्यसनेन वा फुट्टस्स अञ्जतरञ्जतरेन 15
 व्यसनेन वा समन्नागतस्स अञ्जतरञ्जतरेन दुक्खधम्मेन वा फुट्टस्स
 आदेवो परिदेवो आदेवना परिदेवना आदेवित्तं परिदेवित्तं वाचा'
 पलापो' विप्पलापो लालप्पो लालप्पना' लालप्पित्तं'।

कथं नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं चा
 ति। धीरा कथं ओघं च जातिं च जरं च सोकं च परिदेवं च 20
 तरन्ति उत्तरन्ति पतरन्ति समतिक्कमन्ति वीतिवत्तन्ती ति—कथं
 नु धीरा वितरन्ति ओघं जातिं जरं सोकपरिद्वं च।

तं मे मुनी साधु वियाकरोही ति। तं ति। यं पुच्छामि
 यं याचामि यं अज्झेसामि यं पसादेमि। मुनी ति। मोनं वुच्चति
 ऋणं। या पञ्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि। 25
 भगवा तेन ऋणेन समन्नागतो मुनि मोनप्पत्तो। तीणि मोनेय्यानि—
 कायमोनेय्यं वचीमोनेय्यं मनोमोनेय्यं।

कतमं कायमोनेय्यं? तिविधानं कायदुच्चरितानं पहानं
 कायमोनेय्यं। तिविधं कायसुचरितं कायमोनेय्यं। कायारम्मणे ऋणं

कायमोनेय्यं । कायपरिञ्ञा कायमोनेय्यं । परिञ्ञासहगतो मग्गो कायमोनेय्यं । काये छन्दरागस्स प्हानं कायमोनेय्यं । कायसङ्खार-
निरोधो चतुत्थज्झानसमापत्ति कायमोनेय्यं । इदं कायमोनेय्यं ।

कतमं वचीमोनेय्यं ? चतुब्बिधानं वचीदुच्चरितानं प्हानं
5 वचीमोनेय्यं । चतुब्बिधं वचीसुचरितं वचीमोनेय्यं । वाचारम्मणे आणं
वचीमोनेय्यं । वाचापरिञ्ञा वचीमोनेय्यं । परिञ्ञासहगतो मग्गो
वचीमोनेय्यं । वाचाय छन्दरागस्स प्हानं वचीमोनेय्यं । वचीसङ्खार-
निरोधो दुतियज्झानसमापत्ति वचीमोनेय्यं । इदं वचीमोनेय्यं ।

कतमं मनोमोनेय्यं ? तिविधानं मनोदुच्चरितानं प्हानं
10 मनोमोनेय्यं । तिविधं मनोसुचरितं मनोमोनेय्यं । चित्तरम्मणे
आणं मनोमोनेय्यं । चित्तपरिञ्ञा मनोमोनेय्यं । परिञ्ञासहगतो
मग्गो मनोमोनेय्यं । चित्ते छन्दरागस्स प्हानं मनोमोनेय्यं ।
चित्तसङ्खारनिरोधो सञ्ञावेदयितनिरोधसमापत्ति मनोमोनेय्यं । इदं
मनोमोनेय्यं ।

15 कायमुनिं वचीमुनिं', मनोमुनिमनासवं ।
मुनिं मोनेय्यसम्पन्नं, आहु सव्वप्पहायिनं ॥
कायमुनिं वचीमुनिं', मनोमुनिमनासवं ।
मुनिं मोनेय्यसम्पन्नं, आहु निन्हातपापकं ति ॥

B. 74

इमेहि तीहि मोनेय्येहि धम्मोहि समन्नागता । छ मुनिनो -
20 अगारमुनिनो, अनगारमुनिनो, सेखमुनिनो, असेखमुनिनो, पच्चेकमुनिनो
मुनिमुनिनो ति । कतमे अगारमुनिनो ? ये ते अगारिका' दिट्ठपदा
विञ्ञातसासना - इमे अगारमुनिनो । ...पे०... कतमे अनगारमुनिनो ?
ये ते पव्वजिता दिट्ठपदा विञ्ञातसासना - इमे अनगारमुनिनो ।
सत्त सेखा सेखमुनिनो । अरहन्तो असेखमुनिनो । पच्चेकसम्बुद्धा
20 पच्चेकमुनिनो । तथागता अरहन्तो सम्मासम्बुद्धा मुनिमुनिनो ।

न मोनेन मुनी होति, मूळरूपो अविद्सु ।
यो च तुलं व पग्गय्ह, वरमादाय पण्डितो ॥

पापानि परिवज्जेति, स मुनी तेन सो मुनि ।
यो मुनाति उभो लोके, मुनि तेन पवुच्चति ॥

असतं च सतं च अत्वा धम्मं,
अज्झत्तं^१ बहिद्धा च सब्वलोके ।
देवमनुस्सेहि पूजनीयो^२,
सङ्गजालमतिच्च^३ सो मुनी ति ॥

5

साधु वियाकरोही ति । तं साधु आचिक्खाहि देसेहि
पञ्चपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
ति—तं मे मुनी साधु वियाकरोहि । तथा हि ते विदितो एस धम्मो
ति । तथा हि ते विदितो तुलितो^४ तीरितो विभूतो विभावितो एस
धम्मो ति—तथा हि ते विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो—

10

“यं तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो,
अज्झं तं पुच्छाम तदिह्म ब्रूहि ।
कथं नु धीरा वितरन्ति ओधं,
जातिं जरं सोकपरिद्वं च ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

15

२२. कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।

B. 75

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥

20

कित्तयिस्सामि ते धम्मं ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं
मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं
परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने, चत्तारो सम्मप्पधाने,
चत्तारो इद्धिपादे, पञ्चिन्द्रियाणि, पञ्च बलानि, सत्त बोज्झङ्गे,
अरियं अट्ठङ्गिकं मग्गं, निब्बानं च, निब्बानगामिनिं च पटिपदं
कित्तयिस्सामि आचिक्खिस्सामि^५ देसेस्सामि पञ्चपेस्सामि पट्टपेस्सामि
विवरिस्सामि विभजिस्सामि उत्तानीकिस्सामि पकासिस्सामी

25

१. अज्झत्तं च—स्या० । २. पूजितो—स्या० । ३. यो सो सङ्गजालमतिच्च—स्या० ।
४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५. आतो तुलितो—स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्थि ।

ति - कित्थयिस्सामि ते धम्मं। मेत्तगू ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति।

दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ति। दिट्ठे धम्मे ति। दिट्ठे धम्मे जाते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते धम्मे
 5 सब्बे सङ्खारा अनिच्चा ति ...पे०...यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं ति दिट्ठे धम्मे जाते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते धम्मे ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामि।

अथ वा, दुक्खे दिट्ठे दुक्खं कथयिस्सामि, समुदये दिट्ठे समुदयं कथयिस्सामि, मग्गे दिट्ठे मगं कथयिस्सामि, निरोधे दिट्ठे
 10 निरोधं कथयिस्सामी ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामि।

अथ वा, दिट्ठे धम्मे सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं ओपनेय्यिकं^१ पच्चत्तं वेदितव्वं विञ्जूही ति - एवं पि दिट्ठे धम्मे कथयिस्सामी ति दिट्ठे धम्मे। अनीतिहं ति। न इतिहीतिहं^२ न इतिकिराय न परम्पराय न पिटकसम्पदाय न तक्कहेतु न नयहेतु
 15 न आकारपरिवितक्केन न दिट्ठिनिज्झानवखन्तिया, सामं सयमभिञ्जातं अत्तपच्चक्खधम्मं, तं कथयिस्सामी ति - दिट्ठे धम्मे अनीतिहं।

यं विदित्वा सतो चरं ति। यं विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा,
 20 “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ...पे०... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा। सतो ति। चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो। चरं ति। चरन्तो विहरन्तो^३ इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं।
 25

तरे लोके विसत्तिकं ति। विसत्तिका वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। विसत्तिका ति। केनट्ठेन^४ विसत्तिका? विसता ति विसत्तिका, विसाला ति विसत्तिका,

१. ओपनयिकं - स्या०। २. इतिहं - स्या०। ३. विचरन्तो - स्या०। ४. केनत्थेन -

विसटा ति विसत्तिका, विसमा^१ ति विसत्तिका^१, विसक्कती ति विसत्तिका, विसंहरती ति विसत्तिका, विसंवादिका ति विसत्तिका, विसमूला ति विसत्तिका, विसफला ति विसत्तिका, विसपरिभोगा ति विसत्तिका, विसाला वा पन सा तण्हा रूपे सद्दे गन्धे रसे फोटुब्बे कुले गणे आवासे लाभे यसे पसंसाय^२ सुखे चीवरे पिण्डपाते सेनासने 5 गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारे कामधातुया रूपधातुया अरूपधातुया कामभवे रूपभवे अरूपभवे सञ्जाभवे असञ्जाभवे नेवसञ्जाना-सञ्जाभवे एकवोकारभवे चतुवोकारभवे पञ्चवोकारभवे अतीते अनागते पच्चुप्पन्ने दिट्ठसुतमुतविञ्जातब्बेसु धम्मसेसु विसटा वित्थता ति विसत्तिका। लोके ति। अपायलोके मनुस्सलोके देवल्लोके खन्धलोके 10 धातुलोके आयतनलोके। तरे लोके विसत्तिकं ति। लोके^३ वेसा^४ विसत्तिका, लोके वेतं^५ विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य पतरेय्य समतिक्कमेय्य वीतिवत्तेय्या ति—तरे लोके विसत्तिकं। तेनाह भगवा—

“कित्तयिस्सामि ते धम्मं, (मेत्तगू ति भगवा) 15

दिट्ठे धम्मे अनीतिहं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति॥

२३. तं चाहं अभिनन्दामि, महेसि धम्ममुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं॥

तञ्चाहं अभिनन्दामी ति। तं ति। तुय्हं वचनं व्यप्पथं^६ 20 देसनं अनुसासनं^७ अनुसिट्ठं^८। नन्दामी^९ ति। अभिनन्दामि मोदामि अनुमोदामि इच्छामि सादियामि याचामि पत्थयामि पिहयामि अभिजप्पामी ति—तञ्चाहं अभिनन्दामि।

महेसि धम्ममुत्तमं ति। महेसी ति। किं^{१०} महेसि भगवा, महन्तं सीलक्खन्धं एसी^{११} गवेसी^{१२} परियेसी ति महेसि, महन्तं 25 समाधिकक्खन्धं ... महन्तं पञ्जाक्खन्धं ... महन्तं विमुत्तिक्खन्धं ... महन्तं

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. पसंसे—स्या०। ३. या सा लोके—स्या०। ४. स्या० पोत्यके नत्थि। ५. स्या० पोत्यके नत्थि। ६. व्यप्पथं—स्या०। ७. स्या० पोत्यके नत्थि। ८. अनुसन्धि—स्या०। ९-९. अभिनन्दामी ति नन्दामि—स्या०। १०. केनत्येन—स्या०। ११-११. एसि गवेसि—स्या०; एवमुपरि पि।

- विमुत्तिआणदस्सनक्खन्धं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो^१
 तमोकायस्स पदालनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
 विपल्लासस्स पभेदनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
 तण्हासल्लस्स अब्बहनं^२ एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
 ५ दिट्ठिसंघातस्स विनिवेठनं^३ एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो
 मानधजस्स^४ पातनं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो अभि-
 सङ्खारस्स वूपसमं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो ओघस्स
 नित्थरणं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो भारस्स निक्खेपनं
 एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो संसारवट्टस्स उपच्छेदं^५
 १० एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो सन्तापस्स निब्बापनं
 एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो परिळाहस्स पटिप्पस्सद्धं
 एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महतो धम्मधजस्स उस्सापनं एसी
 गवेसी परियेसी ति महेसि, महन्ते सतिपट्ठाने ... महन्ते सम्मप्पधाने ...
 महन्ते इद्धिपादे ... महन्तानि इन्द्रियाणि ... महन्तानि बलानि ... महन्ते
 १५ बोज्झङ्गे ... महन्तं अरियं अट्ठङ्गिकं मगं ... महन्तं परमत्थं अमतं
 निब्बानं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महेसक्खेहि^६ सत्तेहि एसितो
 गवेसितो परियेसितो - “कहं बुद्धो, कहं भगवा, कहं देवदेवो, कहं
 नरासभो” ति महेसि। धम्ममुत्तमं ति। धम्ममुत्तमं वुच्चति अमतं
 निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सगो तण्हक्खयो
 २० विरागो निरोधो निब्बानं। उत्तमं ति। अगं सेट्ठं विसेट्ठं पामोक्खं
 उत्तमं पवरं धम्मं ति - महेसि धम्ममुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं ति। विदितं कत्वा तुलयित्वा
 तीरयित्वा^७ विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा”
 ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा,
 २५ “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... पे० ... “यं
 किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा
 तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा। सतो ति। चतूहि
 कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्ठानं भावेन्तो सतो,

१. महतो वा - स्या०। २. अब्बहनं - स्या०। ३. विनिव्वेधनं - स्या०। ४.
 मानद्धजस्स - स्या०। ५. उच्छेदं - स्या०। ६. महेसक्खेहि वा - स्या०। ७. तिरयित्वा -
 स्या०; एवमुपरि पि।

वेदनासु ... चित्ते ... धम्मसेसु ... धम्ममानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ... पे०... सो वुच्चति सतो। चरं ति। चरन्तो विहरन्तो इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं।

तरे लोके विसत्तिकं ति। विसत्तिका वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ... पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। विसत्तिका ति। ६
केनट्टेन विसत्तिका ... पे०... विसटा वित्थता ति विसत्तिका। लोके ति। अपायलोके ... पे०... आयतनलोके। तरे लोके विसत्तिकं ति। लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य पतरेय्य समतिक्कमेय्य वीतिवत्तेय्या ति - तरे लोके विसत्तिकं। तेनाह सो ब्राह्मणो -

10

“तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि धम्ममुत्तमं।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति ॥

२४. यं किञ्चि सम्पजानासि, (मेतगू ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे।

एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,

15

पनुज्ज विञ्जाणं भवे न तिट्ठे ॥

यं किञ्चि सम्पजानासी ति। यं किञ्चि पजानासि आजानासि विजानासि पटिविजानासि पटिविज्झसी ति - यं किञ्चि सम्पजानासि। मेतगू ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति। भगवा ति। गारवा-
धिवचनमेतं ... पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - मेतगू ति 20
भगवा।

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे ति। उद्धं ति - अनागतं^१। अधो ति - अतीतं। तिरियं चा पि मज्झे ति - पच्चुप्पन्नं। उद्धं ति - देवलोको। अधो ति - निरयलोको। तिरियं चा पि मज्झे ति - मनुस्स-
लोको। अथ^२ वा^३, उद्धं ति - कुसला धम्मा। अधो ति - अकुसला 25
धम्मा। तिरियं चा पि मज्झे ति - अव्याकता धम्मा। उद्धं ति - अरूपधातु। अधो ति - कामधातु। तिरियं चा पि मज्झे ति - रूपधातु। उद्धं ति - सुखा वेदना। अधो ति - दुक्खा वेदना। तिरियं चा पि

B. 79

मज्झे ति - अदुक्खमसुखा वेदना । उद्धं ति - उद्धं पादतला । अधो
ति - अधो केसमत्थका । तिरियं चा पि मज्झे ति - वेमज्झे ति -
उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे ।

- एतेसु नन्दिं च निवेसनं च पनुज्ज विज्जाणं भवे न तिट्ठे ति ।
५ एतेसु ति । आचिक्खितेसु देसितेसु पञ्जपितेसु पट्टपितेसु विवरितेसु
विभजितेसु उत्तानीकतेसु पकासितेसु । नन्दी वुच्चति तण्हा । यो
रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । निवेसनं ति ।
द्वे निवेसना - तण्हानिवेसना च दिट्ठिनिवेसना च । कतमा तण्हा
निवेसना ? यावता तण्हासङ्घातेन ... पे० ... अयं तण्हानिवेसना ।
१० कतमा दिट्ठिनिवेसना ? वीसतिवत्थुका सक्कायदिट्ठि ... पे० ... अयं
दिट्ठिनिवेसना ।

- पनुज्ज विज्जाणं ति । पुज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं,
अपुज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं, आनेज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं ।
एतेसु नन्दिं च निवेसनं च अभिसङ्खारसहगतं च विज्जाणं नुज्ज
१५ पनुज्ज नुद पनुद जह पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही
ति - एतेसु नन्दिं च निवेसनं च पनुज्ज विज्जाणं ।

- भवे न तिट्ठे ति । भवा ति । द्वे भवा - कम्मभवो च
पटिसन्धिको च पुनब्भवो । कतमो कम्मभवो ? पुज्जाभिसङ्खारो
अपुज्जाभिसङ्खारो आनेज्जाभिसङ्खारो - अयं कम्मभवो । कतमो
२० पटिसन्धिको पुनब्भवो ? पटिसन्धिका रूपं वेदना सज्जा सङ्खारा
विज्जाणं - अयं पटिसन्धिको पुनब्भवो । भवे न तिट्ठे ति । नन्दिं च
निवेसनं च अभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं च कम्मभवं च पटिसन्धिकं
च पुनब्भवं पजहन्तो विनोदेन्तो व्यन्तीकरोन्तो अनभावं गमेन्तो
कम्मभवे न तिट्ठेय्य पटिसन्धिके पुनब्भवे न तिट्ठेय्य न सन्तिट्ठेय्या
२५ ति - पनुज्ज विज्जाणं भवे न तिट्ठे । तेनाह भगवा -

“यं किञ्चि सम्पजानासि, (मेत्तगू ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे ।

एतेसु नन्दिं च निवेसनं च,

पनुज्ज विज्जाणं भवे न तिट्ठे” ति ॥

२५. एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
 भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।
 जातिं जरं सोकपरिद्वं च,
 इधेव विद्धा पजहेय्य दुक्खं ॥

एवंविहारी सतो अप्पमत्तो ति । एवंविहारी ति । नन्दिं च 6 B. 80
 निवेसनं च अभिसङ्खारसहगतविज्जाणं च कम्मभवं च पटिसन्धि-
 च पुनरभवं पजहन्तो विनोदेन्तो व्यन्तीकरोन्तो अनभावं गमेन्तो ति -
 एवंविहारी । सतो ति । चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सना-
 सतिपट्टानं भावेन्तो ... पे० ... सो वुच्चति सतो । अप्पमत्तो ति ।
 सक्कच्चकारी सातच्चकारी अट्ठितकारी अनोलीनवुत्ती अनिक्खित्त- 10
 च्छन्दो अनिक्खित्तधुरो अप्पमत्तो कुसलेसु धम्मेसु - “कथाहं”
 अपरिपूरं वा सीलक्खन्धं परिपूरेय्यं, परिपूरं वा सीलक्खन्धं तत्थ^१
 तत्थ पञ्चाय अनुगणहेय्यं” ति यो तत्थ छन्दो च वायामो च
 उस्साहो च उस्सोळही च अप्पटिवानी च सति च सम्पजञ्जं च
 आतप्पं पधानं अधिट्ठानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो कुसलेसु 15
 धम्मेसु । कथाहं अपरिपूरं वा समाधिक्खन्धं ... पञ्चाक्खन्धं ... विमुत्ति-
 क्खन्धं ... विमुत्तिजाणदस्सनक्खन्धं परिपूरेय्यं परिपूरं वा विमुत्ति-
 जाणदस्सनक्खन्धं तत्थ तत्थ पञ्चाय अनुगणहेय्यं ति यो तत्थ छन्दो
 च वायामो च उस्साहो च उस्सोळही च अप्पटिवानी च सति च
 सम्पजञ्जं च आतप्पं पधानं अधिट्ठानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो 20
 कुसलेसु धम्मेसु । “कथाहं अपरिज्जातं वा दुक्खं परिजानेय्यं,
 अप्पहीने वा किलेसे पजहेय्यं, अभावितं वा मग्गं भावेय्यं, असच्छिकतं
 वा निरोधं सच्छिकरेय्यं” ति यो तत्थ छन्दो च वायामो च उस्साहो
 च उस्सोळही च अप्पटिवानी च सति च सम्पजञ्जं च आतप्पं
 पधानं अधिट्ठानं अनुयोगो अप्पमत्तो अप्पमादो कुसलेसु धम्मेसु ति - 25
 एवंविहारी सतो अप्पमत्तो ।

भिक्खु चरं हित्वा ममायितानी ति । भिक्खू ति । पथुज्जन-
 कल्याणको वा भिक्खु सेक्खो वा भिक्खु । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो
 इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो । ममत्ता ति । द्वे ममत्ता -

तण्हाममत्तं च दिट्ठिममत्तं च ...पे०... इदं तण्हाममत्तं... पे०... इदं दिट्ठिममत्तं ... तण्हाममत्तं पहाय दिट्ठिममत्तं पटिनिस्सज्जित्वा ममत्ते जहित्वा' चजित्वा' पजहित्वा' विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।

B. 81 5

जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं ति । जाती ति । या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... । जरं ति । या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... । सोका ति । आतिव्यसनेन वा फुट्टस्स ...पे०... । परिदेवो ति । आतिव्यसनेन वा फुट्टस्स ...पे०... । इधा ति । इमिस्सा दिट्ठिया ...पे०... इमस्मिं मनुस्सलोके । विद्वा ति । विज्जागतो आणी विभावी मेधावी । दुक्खं ति । जातिदुक्खं ...पे०... दोमनस्सुपायास-
 10 दुक्खं । जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं ति । विज्जागतो आणी विभावी मेधावी इधेव जातिं च जरं च सोकपरिद्वं च दुक्खं च पजहेय्य विनोदेय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति - जातिं जरं सोकपरिद्वं च इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं । तेनाह
 15 भगवा -

“एवंविहारी सतो अप्पमत्तो,
 भिक्खु चरं हित्वा ममायितानि ।
 जातिं जरं सोकपरिद्वं च,
 इधेव विद्वा पजहेय्य दुक्खं” ति ॥

20

२६. एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
 सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।
 अद्धा हि भगवा पहासि दुक्खं,
 तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

एताभिनन्दामि वचो महेसिनो ति । एतं ति । तुय्हं वचनं
 25 व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि अनुमोदामि इच्छामि सादियामि पत्थयामि' पिहयामि अभिजप्पामि । महेसिनो ति । किं' महेसि' भगवा ? महन्तं सीलक्खन्धं एसी गवेसी

१-१. हित्वा - स्या० । २. परिच्चजित्वा - स्या० । ३. याचामि पत्थयामि - स्या० ।
 ४-४. स्या० पोत्थके नत्थि ।

परियेसी ति महेसि ...पे०... कहां नरासभो ति महेसी ति - एताभि-
नन्दामि वचो महेसिनो।

सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ति। सुकित्तितं ति। सुकित्तितं
सुआचिक्खितं सुदेसितं सुपञ्जपितं सुपट्टपितं सुविवरितं सुविभजितं
सुउत्तानीकितं सुपकासितं ति - सुकित्तितं। गोतमनूपधीकं ति। उपधी 5
वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्खारा च। उपधिप्पहानं^१
उपधिवूपसमं उपधिपटिनिस्सगं उपधिपटिपस्सद्धं अमतं निब्बानं
ति - सुकित्तितं गोतमनूपधीकं।

अद्धा हि भगवा पहासि दुक्खं ति। अद्धा ति। एकंसवचनं
निस्संसयवचनं निक्कल्लवचनं अद्वेज्झवचनं अद्वेळ्हकवचनं निरोध- 10
वचनं^२ अप्पणकवचनं अवत्थापनवचनमेतं - अद्धा ति। भगवा ति।
गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति।
पहासि दुक्खं ति। जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोक-
परिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं पहासि पजहि विनोदेसि व्यन्तीकरोसि
अनभावं गमेसी ति - अद्धा हि भगवा पहासि दुक्खं। 15

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति। तथा हि ते विदितो
तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति - तथा हि ते
विदितो एस धम्मो। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तितं गोतमनूपधीकं। 20
अद्धा हि भगवा पहासि दुक्खं,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति॥

२७. ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनी अट्टितं ओवदेय्य।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं, 25
अप्पेव मं भगवा अट्टितं ओवदेय्य॥

ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं ति। ते चा पी ति। खत्तिया
च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुदा च गहट्ठा च पब्बजिता च देवा च

मनुस्सा च । पजहेय्यु^१ दुक्खं ति । जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं पजहेय्युं विनोदेय्युं व्यन्तीकरेय्युं अनभावं गमेय्युं ति - ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं ।

ये त्वं मुनी अट्ठितं ओवदेय्या ति । ये ति । खत्तिये च
 5 ब्राह्मणे च वेस्से च सुदे च गहट्ठे च पव्वजिते च देवे च मनुस्से च । त्वं ति । भगवन्तं भणति । मुनी ति । मोनं वुच्चति जाणं ...पे०... सङ्गजालमत्तिच्च सो मुनि । अट्ठितं ओवदेय्या ति । अट्ठितं^२ ओवदेय्य^३ सक्कच्चं ओवदेय्य अभिण्हं ओवदेय्य पुनप्पुनं ओवदेय्य अनुसासेय्या ति - ये त्वं मुनी अट्ठितं ओवदेय्य ।

10 तं तं नमस्सामि समेच्च नागं ति । तं ति । भगवन्तं भणति । नमस्सामी ति । कायेन वा नमस्सामि, वाचाय^४ वा नमस्सामि^५, चित्तेन वा नमस्सामि, अन्वत्थपटिपत्तिया वा नमस्सामि, धम्मानु-धम्मपटिपत्तिया वा नमस्सामि, सक्करोमि गहं करोमि मानेमि पूजेमि । समेच्चा ति । समेच्च अभिसमेच्च समागन्त्वा अभिसमागन्त्वा
 15 सम्मुखा तं नमस्सामि । नागं ति । नागो च^६ भगवा आगुं न करोती ति - नागो, न गच्छती ति - नागो, न आगच्छती ति - नागो । कथं भगवा आगुं न करोती ति - नागो ? आगु वुच्चति^७ पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोन्नोभविका^८ सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया ।

20 आगुं न करोति किञ्चि लोके, (सभिया ति भगवा^९)
 सब्बसंयोगे विसज्ज बन्धनानि ।
 सब्बत्थ न सज्जती विमुत्तो,
 नागो तादि पवुच्चते तथत्ता ति ॥

एवं भगवा आगुं न करोती ति - नागो ।

25 कथं भगवा न गच्छती ति - नागो ? भगवा न छन्दागतिं गच्छति, न दोसागतिं गच्छति, न मोहागतिं गच्छति, न भयागतिं गच्छति, न रागवसेन गच्छति, न दोसवसेन गच्छति, न मोहवसेन

१. पजहेय्युं - स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि । ४. स्या० पोत्थके नत्थि । ५. वुच्चन्ति - स्या० । ६. पोन्नोभविका - स्या० । ७. स्या० पोत्थके नत्थि ।

गच्छति, न मानवसेन गच्छति, न दिट्ठिवसेन गच्छति, न उद्धच्चवसेन गच्छति, न विचिकिच्छावसेन गच्छति, न अनुसयवसेन गच्छति, न वग्गेहि धम्मेहि यायति नीयति' बुद्ध्यति संहरीयति। एवं भगवा न गच्छती ति—नागो।

कथं भगवा न आगच्छती ति—नागो? सोतापत्तिमग्गेन 5
ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति।
सकदागामिमग्गेन ... अनागामिमग्गेन ... अरहत्तमग्गेन ये किलेसा पहीना
ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति। एवं भगवा
न आगच्छती ति नागो ति—तं तं नमस्सामि समेच्च नागं।

अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्या ति। अप्पेव मं भगवा 10
अट्ठितं ओवदेय्य सक्कच्चं ओवदेय्य अभिण्हं ओवदेय्य पुनप्पुनं
ओवदेय्य अनुसासेय्या ति—अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्य।
तेनाह सो ब्राह्मणो—

“ते चा पि नूनप्पजहेय्यु दुक्खं,
ये त्वं मुनी अट्ठितं ओवदेय्य।
तं तं नमस्सामि समेच्च नागं,
अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्या” ति॥

B. 84

15

२८. यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा,
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं।
अद्धा हि सो ओघमिमं अतारि,
तिण्णो च पारं अखिलो अकह्णो॥

20

यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा ति। ब्राह्मणो^१ ति। सत्तन्नं
धम्मनं बाहितत्ता ब्राह्मणो। सक्कायदिट्ठि बाहिता होति, विचिकिच्छा
बाहिता होति, सीलव्वतपरामासो बाहितो होति, रागो बाहितो
होति, दोसो बाहितो होति, मोहो बाहितो होति, मानो बाहितो 25
होति। बाहितास्स^२ होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका
पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरणिया।

१. निय्यति—स्या०। २. ब्राह्मणं—स्या०। ३. बाहितस्स—स्या०।

बाह्रित्वा^१ सब्बपापकानि, (सभिया ति भगवा)
 विमलो^२ साधुसमाहितो ठित्तो ।
 संसारमतिच्च केवली सो,
 असितो^३ तादि पवुच्चते स^४ ब्रह्मा ॥

६ वेदगू ति । वेदो वुच्चति चतूसु मग्गेसु आणं ...पे०...
 सब्बं वेदमतिच्च वेदगू सो ति । । अभिजज्जा ति । अभिजानेय्य
 आजानेय्य विजानेय्य पटिविजानेय्य पटिविज्जेय्या ति - यं ब्राह्मणं
 वेदगुमाभिजज्जा ।

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं ति । राग-
 १० किञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं
 किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । यस्सेते किञ्चना पहीना समु-
 च्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका आणग्गिना दड्ढा, सो
 वुच्चति अकिञ्चनो । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा - वत्थुकामा च
 किलेसकामा च । ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा । ...पे०... इमे
 १५ वुच्चन्ति किलेसकामा । भवा ति । द्वे भवा - कम्मभवो च पटिसन्धिको
 च पुनब्भवो । ...पे०... अयं पटिसन्धिको पुनब्भवो । अकिञ्चनं
 कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं पुग्गलं^५ कामभवे च असत्तं अलग्गं
 अलग्गितं अपलिबुद्धं निक्खन्तं निस्सटं विप्पमुत्तं विसञ्जुत्तं
 विमरियादिकतेन चेतसा विहरन्तं ति - अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ।

२० अद्धा हिं सो ओघमिमं अतारी ति । अद्धा ति । एकंसवचनं
 ...पे०... अवत्थापनवचनमेतं^६ - अद्धा ति । ओघं ति । कामोघं भवोघं
 दिट्ठोघं अविज्जोघं । अतारी ति । उत्तरि^७ पतरि समतिक्कमि
 वीतिवत्तयी ति - अद्धा हिं सो ओघमिमं अतारि ।

तिण्णो च पारं अखिलो अकङ्खो ति । तिण्णो ति ।
 २५ कामोघं तिण्णो, भवोघं तिण्णो, दिट्ठोघं तिण्णो, अविज्जोघं तिण्णो,
 संसारपथं^८ तिण्णो^९ उत्तिण्णो नित्थिण्णो^{१०} अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो^{११}

१. बाह्रित्वा - स्या० । २. भगवा विमलो - स्या० । ३. अनिस्सिति - स्या० । ४.
 स्या० पोथके नत्थि । ५. स्या० पोथके नत्थि । ६. अवत्थानवचनमेतं - स्या० । ७. अतारि
 उत्तरि - स्या० । ८-८. स्या० पोथके नत्थि । ९. नित्तिण्णो - स्या० । १०. स्या० पोथके
 नत्थि ।

वीतिवत्तो। सो वृत्थवासो^१ चिण्णचरणो गतद्धो गतदिसो गत-
कोटिको पालितब्रह्मचरियो उत्तमदिट्ठिप्पत्तो भावितमग्गो, पहीनकिलेसो
पटिविद्धाकुप्पो सच्छिकतनिरोधो। दुक्खं तस्स परिञ्जातं, समुदयो
पहीनो, मग्गो भावितो, निरोधो सच्छिकतो, अभिञ्जेय्यं अभिञ्जातं,
परिञ्जेय्यं परिञ्जातं, पहातब्बं पहीनं, भावेतब्बं भावितं, सच्छि- 5
कातब्बं सच्छिकतं। सो उक्खित्तपलिघो संकिण्णपरिक्खो अब्बु-
ल्लहेसिको निरग्गलो अरियो पन्नद्वजो पन्नभारो विसञ्जुत्तो^२ पच्चङ्ग-
विप्पहीनो छल्लङ्गसमन्नागतो एकारक्खो चतुरापस्सेनो पनुण्ण-
पच्चेकसच्चो समवयसट्ठेसनो अनाविलसङ्कप्पो पस्सद्वकायसङ्कारो
सुविमुत्तचित्तो सुविमुत्तपञ्जो केवली वुसितवा उत्तमपुरिसो परम- 10
पुरिसो परमपत्तिप्पत्तो। सो नेव आचिनाति न अपचिनाति,
अपचिनित्वा ठितो। नेव पजहति न उपादियति, पजहित्वा ठितो।
नेव विसिनेति न उस्सिनेति, विसिनेत्वा ठितो। नेव विधूपेति न
सन्धूपेति, विधूपेत्वा^३ ठितो। असेक्खेन सीलक्खन्धेन समन्नागतत्ता
ठितो। असेक्खेन समाधिकक्खन्धेन ... पञ्जाक्खन्धेन ... विमुत्तिक्खन्धेन ... 15
विमुत्तिआणदस्सनक्खन्धेन समन्नागतत्ता ठितो। सच्चं^४ सम्पटिपाद-
यित्वा^५ ठितो। एजं^६ समतिक्कमित्वा ठितो। किलेसगिं परिया-
दयित्वा^७ ठितो। अपरिगमनताय ठितो। कथं^८ समादाय ठितो।
विमुत्तिपटिसेवनताय ठितो। मेत्ताय पारिसुद्धिया ठितो। करुणाय ... B. 86
मुदिताय ... उपेक्खाय पारिसुद्धिया ठितो। अच्चन्तपारिसुद्धिया ठितो। 20
अतम्मयताय^९ पारिसुद्धिया^{१०} ठितो। विमुत्तत्ता ठितो। सन्तुस्सितत्ता^{११}
ठितो। खन्धपरियन्ते ठितो। धातुपरियन्ते ठितो। आयतनपरियन्ते
ठितो। गतिपरियन्ते ठितो। उपपत्तिपरियन्ते ठितो। पटिसन्धिपरियन्ते
ठितो। भवपरियन्ते ठितो। संसारपरियन्ते ठितो। वट्टपरियन्ते ठितो।
अन्तिमभवे ठितो। अन्तिमे समुस्सये ठितो। अन्तिमदेहधरो अरहा। 25

तस्सायं पच्छिमको भवो, चरिमोयं समुस्सयो।

जातिमरणसंसारो^{१२}, नत्थि तस्स पुनब्भवो ति॥

१. वृत्थवासो—स्या०। २. विसंयुत्तो—स्या०। ३. धूपेत्वा—स्या०। ४-४. सब्बं
पटिपादयित्वा—स्या०। ५. एवं—स्या०। ६. परियादयित्वा—स्या०। ७. कटं—स्या०।
८. अकम्मञ्जताय—स्या०। ९. स्या० पोत्थके नत्थि। १०. सन्तचित्ताय—स्या०। ११.
जातिजरामरणसंसारो—स्या०।

तिण्णो च पारं ति। पारं वुच्चति अमतं निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हवखयो विरागो निरोधो निब्बानं। सो पारगतो पारप्पत्तो अन्तगतो अन्तप्पत्तो कोटिगतो कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो वोसानप्पत्तो
 5 ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो सरणप्पत्तो अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो अमत-
 प्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो। सो वुत्तवासो चिण्णचरणो ... पे० ...
 जातिमरणसंसारो, नत्थि तस्स पुनब्भवो ति - तिण्णो च पारं।

अखिलो ति। रागो खिलो, दोसो खिलो, मोहो खिलो,
 10 कोधो खिलो, उपनाहो खिलो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा खिला।
 यस्सेते खिला पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका
 ाणग्गिना दड्ढा सो वुच्चति अखिलो। अकङ्खो ति। दुक्खे कङ्खा,
 दुक्खसमुदये कङ्खा, दुक्खनिरोधे कङ्खा, दुक्खनिरोधगामिनिया
 पटिपदाय कङ्खा, पुब्बन्ते कङ्खा, अपरन्ते कङ्खा, पुब्बन्तापरन्ते
 15 कङ्खा, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु कङ्खा, या एवरूपा
 कङ्खा कङ्खायना कङ्खायितत्तं विमति विचिकिच्छा द्वेळ्हकं द्वेधापथो
 संसयो अनेकंसग्गाहो आसप्पना परिसप्पना अपरियोगाहना'
 छम्भितत्तं चित्तस्स मनोविलेखो। यस्सेते' कङ्खा पहीना समुच्छिन्ना
 वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा सो वुच्चति
 20 अकङ्खो ति - तिण्णो च पारं अखिलो अकङ्खो। तेनाह भगवा -

“यं ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा,
 अकिञ्चनं कामभवे असत्तं।
 अद्धा हि सो ओघमिमं अतारि,
 तिण्णो च पारं अखिलो अकङ्खो” ति ॥

25 २९. विट्ठा च यो वेदगू नरो इध,
 भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज।
 सो वीततण्हो अनीघो' निरासो,
 अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमि ॥

विद्वा च यो वेदगू नरो इधा ति । विद्वा ति । विज्जागतो
 ञाणी विभावी मेधावी । यो ति । यो यादिसो ...पे०... मनुस्सो वा ।
 वेदगू ति । वेदो वुच्चति चतूसु मग्गेसु ञाणं पञ्चा पञ्चिन्द्रियं
 पञ्चाबलं धम्मविचयसम्बोज्झो वीमंसा विपस्सना सम्मादिट्ठि ।
 तेहि वेदेहि जातिजरामरणस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो कोटिगतो 5
 कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो वोसानगतो वोसानप्पत्तो
 ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो सरणगतो सरणप्पत्तो
 अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुतप्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो
 निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । वेदानं वा अन्तगतो ति वेदगू, वेदेहि
 वा अन्तगतो ति वेदगू, सत्तन्नं वा धम्मानं विदितत्ता वेदगू । सक्काय- 10
 दिट्ठि विदिता होति, विचिकिच्छा ... सीलव्वतपरामासो ... रागो ...
 दोसो ... मोहो ... मानो विदितो होति । विदितास्स होन्ति पापका
 अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोतोभविका सदरा दुक्खविपाका
 आयतिं जातिजरामरणिया ।

वेदानि विचेय्य केवलानि, (सभिया ति भगवा) 15
 समणानं यानीधत्थि ब्राह्मणानं ।
 सब्बवेदनासु वीतरागो,
 सब्बं वेदमतिच्च वेदगू सो ॥

नरो ति । सत्तो नरो मानवो पोसो पुगुलो जीवो जागु'
 जन्तु' इन्दगु मनुजो । इधा ति । इमिस्सा दिट्ठिया ...पे०... इमस्मिं 20
 मनुस्सलोके ति - विद्वा च यो वेदगू नरो इध ।

B. 88

भवाभवे सङ्गमिमं विसज्जा ति । भवाभवे ति । भवाभवे
 कम्मभवे पुनब्भवे कामभवे, कम्मभवे कामभवे पुनब्भवे रूपभवे,
 कम्मभवे रूपभवे पुनब्भवे अरूपभवे, कम्मभवे अरूपभवे पुनब्भवे
 पुनप्पुनभवे, पुनप्पुनगतिया पुनप्पुनउपपत्तिया पुनप्पुनपटिसन्धिया पुन- 25
 पुनअत्तभावाभिनिव्वत्तिया । सङ्गा' ति । सत्त सङ्गा - रागसङ्गो,
 दोससङ्गो, मोहसङ्गो, मानसङ्गो, दिट्ठिसङ्गो, किलेससङ्गो, दुच्च-
 रितसङ्गो । विसज्जा ति । सङ्गे वोसज्जेत्वा' वा विसज्ज । अथ वा,

सङ्गे बन्धे विबन्धे आबन्धे लग्गे लग्गिते पलिबुद्धे बन्धने फोटयित्वा'
 वा विसज्ज। यथा^१ यानं वा वय्हं वा रथं वा सकटं वा सन्दमानिकं
 वा सज्जं विसज्जं करोन्ति विकोपेन्ति - एवमेव ते सङ्गे वोसज्जेत्वा
 वा विसज्ज। अथ वा, सङ्गे बन्धे विबन्धे आबन्धे लग्गे लग्गिते
 ५ पलिबुद्धे बन्धने फोटयित्वा वा विसज्जा ति - भवाभवे सङ्गमिमं
 विसज्ज।

सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि^२ सो जातिजरं ति ब्रूमी
 ति। तण्हा ति। रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा ... यस्सेसा तण्हा पहीना
 समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा,
 १० सो वुच्चति वीततण्हो विगततण्हो चत्ततण्हो वन्ततण्हो मुत्ततण्हो
 पहीनतण्हो पटिनिस्सट्ठतण्हो वीतरागो चत्तरागो पहीनरागो पटि-
 निस्सट्ठरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी ब्रह्मभूतेन
 अत्तना विहरती ति - सो वीततण्हो। अनीघो ति। रागो नीघो, दोसो
 नीघो, मोहो नीघो, कोधो नीघो, उपनाहो नीघो ...पे०... सब्बाकुसला-
 १५ भिसङ्खारा नीघा। यस्सेते नीघा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता
 पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा सो वुच्चति अनीघो।
 निरासो ति। आसा वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०...
 अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। यस्सेसा आसा तण्हा पहीना समु-
 च्छिन्ना वूपसन्ता पटिपस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा,
 २० सो वुच्चति निरासो। जाती ति। या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... आयतनानं
 पटिलाभो। जरा ति। या तेसं तेसं सत्तानं ...पे०... इन्द्रियानं परिपाको।
 अयं वुच्चति जरा। सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि सो
 जातिजरं ति ब्रूमी ति। यो सो वीततण्हो अनीघो च निरासो च,
 सो खो जातिजरामरणं अतरि उत्तरि पतरि समतिक्कमि वीतिवत्तयी
 २५ ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि
 उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि
 सो जातिजरं ति ब्रूमि। तेनाह भगवा -

“विद्धा च यो वेदगू नरो इध,
 भवाभवे सङ्गमिमं विसज्ज।

सो वीततण्हो अनीघो निरासो,
अतारि सो जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे० ... सत्था मे भन्ते भगवा,
सावकोहमस्मी ति ।

मेतगूमाणवपुच्छानिद्देसो चतुत्थो ।

५. धोतकमाणवपुच्छानिद्देसो

३०. पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्छायस्मा धोतको) 5

वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं ।

तव सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो ॥

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामी ति । तिस्सो

पुच्छा - अदिट्ठजोतना पुच्छा, दिट्ठसंसन्दना पुच्छा, विमतिच्छेदना
पुच्छा ... पे० ... इमा तिस्सो पुच्छा ... पे० ... निब्बानपुच्छा । पुच्छामि 10
तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अज्जेसामि तं पसादेमि तं, कथयस्सु'
मे ति - पुच्छामि तं । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे० ... सच्छिका
पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि
देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । 15

इच्छायस्मा धोतको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... ।

आयस्मा ति । पियवचनं गरुवचनं^१ सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं
आयस्मा ति^२ । धोतको ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं सङ्खा समञ्जा
पञ्जत्ति वोहारो नामं नामकम्मं नामधेय्यं निरुत्ति व्यञ्जनं
अभिलापो ति - इच्छायस्मा धोतको । 20

B. 90

वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं
देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं कङ्खामि अभिकङ्खामि इच्छामि सादियामि
पत्थयामि पिहयामि^३ अभिजप्पामि । महेसी ति । किं महेसि भगवा ?
महत्तं सीलक्खन्धं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि ... पे० ...
कहं नरासभो ति महेसी ति - वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं । 25

१. कयस्सु - स्या० । २-२. स्या० पोत्थके न दिस्सति । ३. पिहेमि - स्या० ।

तव सुत्वान निग्घोसं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं
अनुसिट्ठं सुत्वा सुणित्वा उग्गहेत्वा उपधारयित्वा उपलक्खयित्वा ति -
तव सुत्वान निग्घोसं ।

सिक्खे निब्बानमत्तनो ति । सिक्खा^१ ति । तिस्सो सिक्खा -
५ अधिसीलसिक्खा, अधिचित्तसिक्खा, अधिपञ्जासिक्खा ...पे०... अयं
अधिपञ्जासिक्खा । निब्बानमत्तनो ति । अत्तनो^२ रागस्स निब्बापनाय,
दोसस्स निब्बापनाय, मोहस्स निब्बापनाय, कोधस्स निब्बापनाय,
उपनाहस्स निब्बापनाय ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं समाय
उपसमाय वूपसमाय निब्बापनाय पटिनिस्सग्गाय पटिपस्सद्विया
१० अधिसीलं पि सिक्खेय्य, अधिचित्तं पि सिक्खेय्य, अधिपञ्जं पि
सिक्खेय्य । इमा तिस्सो सिक्खायो^३ आवज्जन्तो^४ सिक्खेय्य,
जानन्तो सिक्खेय्य, पस्सन्तो सिक्खेय्य, पच्चवेक्खन्तो सिक्खेय्य,
चित्तं पदहन्तो^५ सिक्खेय्य, सद्दाय अधिमुच्चन्तो सिक्खेय्य, वीरियं^६
पग्गणहन्तो सिक्खेय्य, सतिं उपट्ठपेन्तो सिक्खेय्य, चित्तं समादहन्तो
१५ सिक्खेय्य, पञ्जाय पजानन्तो सिक्खेय्य, अभिज्जेय्यं^७ अभिजानन्तो
सिक्खेय्य, परिज्जेय्यं^८ परिजानन्तो सिक्खेय्य, पहातब्बं पजहन्तो
सिक्खेय्य, भावेतब्बं भावेन्तो सिक्खेय्य, सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्तो
सिक्खेय्य, आचरेय्यं^९ समाचरेय्यं समादाय वत्तेय्या ति - सिक्खे
निब्बानमत्तनो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

२० “पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं, (इच्छायस्मा धोतको)
वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं ।
तव सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो” ति ॥

B. 91

३१. तेन हातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)
इधेव निपको सतो ।

२५ इतो सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो ॥

तेन हातप्पं करोही ति । आतप्पं करोहि, उस्साहं करोहि,
उस्सोळिहं करोहि, थामं करोहि, धितिं करोहि, वीरियं^{१०} करोहि,

१. सिक्खे - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३-३. सिक्खा आवज्जेन्तो - स्या० ।
४. अधिट्ठहन्तो - स्या० । ५. विरियं - स्या०; एवमुपरि पि । ६. अभिज्जाय - स्या० । ७. परि-
ज्जाय - स्या० । ८-८. समादाय चरेय्य - स्या० । ९. वायामं - स्या० । १०. विरियं - स्या० ।

छन्दं जनेहि सञ्जनेहि उपट्टपेहि समुट्टपेहि' निव्वत्तेहि अभिनिव्वत्तेही
ति - तेन हातप्पं करोहि।

धोतका ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति। भगवा
ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति -
धोतका ति भगवा।

5

इधेव निपको सतो ति। इधा ति। इमिस्सा दिट्ठिया इमिस्सा
खन्तिया इमिस्सा रुचिया इमस्मिं आदाये इमस्मिं धम्मे इमस्मिं
विनये इमस्मिं धम्मविनये इमस्मिं पावचने इमस्मिं ब्रह्मचरिये
इमस्मिं सत्थुसासने इमस्मिं अत्तभावे इमस्मिं मनुस्सलोके। निपको
ति। निपको पण्डितो पञ्जवा बुद्धिमा ब्राणी विभावी मेधावी। 10
सतो ति। चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं
भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो ति - इधेव निपको सतो।

इतो सुत्वान निग्घोसं ति। इतो मय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं
अनुसासनं अनुसिट्ठं सुत्वा सुणित्वा उग्गण्हित्वा उपधारयित्वा उप-
लक्खयित्वा ति - इतो सुत्वान निग्घोसं।

15

सिक्खे निब्बानमत्तनो ति। सिक्खा ति। तिस्सो सिक्खा -
अधिशीलसिक्खा, अधिचित्तसिक्खा, अधिपञ्चासिक्खा ...पे०... अयं
अधिपञ्चासिक्खा। निब्बानमत्तनो ति। अत्तनो रागस्स निब्बापनाय,
दोसस्स निब्बापनाय, मोहस्स निब्बापनाय, कोधस्स निब्बापनाय,
उपनाहस्स निब्बापनाय ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं समाय 20
उपसमाय वूपसमाय निब्बापनाय पटिनिस्सग्गाय पटिपस्सद्विया
अधिशीलं पि सिक्खेय्य अधिचित्तं पि सिक्खेय्य अधिपञ्चं पि
सिक्खेय्य। इमा तिस्सो सिक्खायो आवज्जन्तो सिक्खेय्य, जानन्तो
सिक्खेय्य ...पे०... सच्छिकातब्बं सच्छिकरोन्तो सिक्खेय्य, आचरेय्य
समाचरेय्य समादाय वत्तेय्या ति - सिक्खे निब्बानमत्तनो। तेनाह 25
भगवा -

B. 92

“तेन हातप्पं करोहि, (धोतका ति भगवा)

इधेव निपको सतो।

इतो सुत्वान निग्घोसं, सिक्खे निब्बानमत्तनो” ति॥

३२. पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।
तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु,
पमुञ्च मं सक्क कथंकथाहि ॥

- 5 पस्सामहं देवमनुस्सलोके ति । देवा ति । तयो देवा —
सम्मुतिदेवा', उपपत्तिदेवा, विसुद्धिदेवा' । कतमे सम्मुतिदेवा ?
सम्मुतिदेवा वुच्चन्ति राजानो च राजकुमारा च देवियो च । इमे
वुच्चन्ति सम्मुतिदेवा । कतमे उपपत्तिदेवा ? उपपत्तिदेवा वुच्चन्ति
चातुमहाराजिका' देवा तावतिसा देवा यामा देवा तुसिता देवा
10 निम्मानरती देवा परनिम्मितवसवत्ती देवा ब्रह्माकायिका देवा ये च
देवा तदुत्तरि' । इमे वुच्चन्ति उपपत्तिदेवा । कतमे विसुद्धिदेवा ?
विसुद्धिदेवा वुच्चन्ति तथागतसावका अरहन्तो खीणासवा ये च
पच्चेकबुद्धा' । इमे वुच्चन्ति विसुद्धिदेवा । भगवा सम्मुतिदेवानं च
उपपत्तिदेवानं च विसुद्धिदेवानं च देवो च अतिदेवो च देवातिदेवो
15 च सीहसीहो नागनागो गणिगणी मुनिमुनी राजराजा । पस्सामहं
देवमनुस्सलोके ति । मनुस्सलोके देवं पस्सामि अतिदेवं पस्सामि
देवातिदेवं पस्सामि दक्खामि ओलोकेमि निज्झायामि उपपरिक्खामी
ति — पस्सामहं देवमनुस्सलोके ।

- आकञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ति । अकिञ्चनं ति । राग-
20 किञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं
किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । ते किञ्चना बुद्धस्स भगवतो
पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता' आयतिं अनुप्पाद-
धम्मा । तस्मा बुद्धो अकिञ्चनो । ब्राह्मणो ति । भगवा सत्तन्नं
धम्मानं बाहितत्ता ब्राह्मणो । सक्कायदिट्ठि बाहिता होति, विचिकिच्छा
25 बाहिता होति, सीलव्वतपरामासो बाहितो होति, रागो बाहितो
होति, दोसो बाहितो होति, मोहो बाहितो होति, मानो बाहितो
होति, बाहितास्स होन्ति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका
पोनोभविका सदरा दुक्खविपाका आयतिं जातिजरामरण्या ।

B. 93

१-१. सम्मुतिदेवा च उपपत्तिदेवा च विसुद्धिदेवा च — स्या० । २. चातुम्महाराजिका —
स्या० । ३. तन्नपरि — स्या० । ४. पच्चेकसम्बुद्धा — स्या० । ५. अनभावङ्गता — स्या० ;
एवमुपरि पि ।

बाह्तिवा सब्वपापकानि, (सभिया ति भगवा)
 विमलो साधुसमाहितो ठित्तो ।
 संसारमतिच्च केवली सो,
 असितो तादि पवुच्चते स ब्रह्मा ति ॥

इरियमानं ति । चरन्तं विहरन्तं इरियन्तं वत्तेन्तं पालेन्तं ५
 यपेन्तं यापेन्तं ति - अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं ।

तं तं नमस्सामि समन्तचक्खू ति । तं ति । भगवन्तं भणति ।
 नमस्सामी ति । कायेन वा नमस्सामि, वाचाय वा नमस्सामि,
 चित्तेन वा नमस्सामि, अन्वत्थपटिपत्तिया वा नमस्सामि, धम्मानु-
 धम्मपटिपत्तिया वा नमस्सामि सक्करोमि गरं करोमि मानेमि 10
 पूजेमि । समन्तचक्खू ति । समन्तचक्खु वुच्चति सब्वञ्जुतत्राणं ।
 भगवा सब्वञ्जुतत्राणेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो
 समुपपन्नो समन्नागतो ।

“न तस्स अदिट्ठमिधत्थि’ किञ्चि,
 अथो अविञ्जातमजानितब्बं ।
 सब्बं अभिञ्जासि यदत्थि नेय्यं,
 तथागतो तेन समन्तचक्खू” ति ॥

15

तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु ।

पमुञ्च मं सक्क कथंकथाही ति । सक्का ति । सक्को^१ ।
 भगवा सक्ककुला पव्वजितो ति पि सक्को । अथ वा, अड्डो^२ महद्धनो 20
 धनवा ति पि सक्को । तस्सिमानि धनानि, सेय्यथिदं^३ - सद्वाधनं
 सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं पञ्जाधनं सतिपट्टानधनं
 सम्मप्पधानधनं इदिपादधनं इन्द्रियधनं बलधनं बोज्झङ्गधनं मग्गधनं
 फलधनं निब्बानधनं । इमेहि अनेकविधेहि धनरतनेहि अड्डो महद्धनो
 धनवा ति पि सक्को । अथ वा सक्को पटु विसवी अलमत्तो सूरौ 25
 वीरौ विक्कन्तो अभीरू^४ अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभय-
 भेरवो विगतलोमहंसो ति पि सक्को । कथंकथा वुच्चति विचिकिच्छा ।
 दुक्खे कङ्खा, दुक्खसमुदये कङ्खा, दुक्खनिरोधे कङ्खा, दुक्खनिरोध-

B. 94

१. अदिट्ठमिधत्थि - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. अड्डो - स्या०; एवमुपरि
 पि । ४. सेय्यथीदं - स्या०; एवमुपरि पि । ५. अभीरू - स्या० ।

गामिनिया पटिपदाय कङ्खा, पुब्बन्ते कङ्खा, अपरन्ते कङ्खा, पुब्बन्ता-
 परन्ते कङ्खा, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु कङ्खा। या
 एवरूपा कङ्खा कङ्खायना कङ्खायितत्तं विमति विचिकिच्छा द्वेळ्हकं
 द्वेधापथो संसयो अनेकंसग्गाहो आसप्पना परिसप्पना अपरियोगाहना
 ५ छम्भितत्तं चित्तस्स मनोविलेखो। पमुञ्च मं सक्क कथंकथाही ति।
 मुञ्च मं पमुञ्च मं मोचेहि मं पमोचेहि मं उद्धर मं समुद्धर
 मं वुट्ठापेहि मं कथंकथासल्लतो ति - पमुञ्च मं सक्क कथंकथाहि।
 तेनाह सो ब्राह्मणो -

“पस्सामहं देवमनुस्सलोके,
 १० अकिञ्चनं ब्राह्मणमिरियमानं।
 तं तं नमस्सामि समन्तचक्खु,
 पमुञ्च मं सक्क कथंकथाही” ति ॥

३३. नाहं सहिस्सामि^१ पमोचनाय,
 कथंकथिं धोतक कञ्चि लोके।
 १५ धम्मं च सेट्ठं आजानमानो,
 एवं तुवं ओघमिमं तरेसि ॥

नाहं सहिस्सामि पमोचनाया ति। नाहं तं सक्कोमि मुञ्चितुं
 पमुञ्चितुं मोचेतुं पमोचेतुं उद्धरितुं समुद्धरितुं^२ उट्ठापेतुं समुट्ठापेतुं^३
 कथंकथासल्लतो ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय। अथ
 २० वा, न ईहामि न समीहामि^४ न उस्सहामि न वायमामि न उस्साहं
 करोमि न उस्सोळ्हिं करोमि न थामं करोमि न धितिं करोमि
 न वीरियं करोमि न छन्दं जनेमि न सञ्जनेमि न निव्वत्तेमि न
 अभिनिव्वत्तेमि अस्सद्धे पुग्गले अच्छन्दिके कुसीते हीनवीरिये
 अप्पटिपज्जमाने धम्मदेसनाया ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि
 २५ पमोचनाय। अथ वा, नत्थञ्जो कोचि मोचेता^५। ते यदि मोचेय्युं
 सकेन थामेन सकेन बलेन सकेन वीरियेन सकेन परक्कमेन सकेन
 पुरिसथामेन सकेन पुरिसबलेन सकेन पुरिसवीरियेन सकेन पुरिस-
 परक्कमेन अत्तना सम्मापटिपदं अनुलोमपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं^६

१. समिस्सामि - स्या०; एवमुपरि पि। २. उद्धरापेतुं - स्या०। ३. स्या० पोत्थके
 नत्थि। ४. सहामि - स्या०। ५. मोचेतु - स्या०। ६. स्या० पोत्थके नत्थि।

अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपज्जमाना मोचेय्युं^१ ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय।

वुत्तञ्हेतं भगवता – “सो वत, चुन्द, अत्तना पलिपपलिपन्नो परं पलिपपलिपन्नं उद्धरिस्सती ति नेतं ठानं विज्जति। सो वत, चुन्द, अत्तना अदन्तो अविनीतो अपरिनिब्बुतो परं दमेस्सति^५ विनेस्सति परिनिब्बापेस्सती ति नेतं ठानं विज्जती ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय। वुत्तञ्हेतं भगवता –

“अत्तना हि कतं पापं, अत्तना संकिलिस्सति।

अत्तना अकतं पापं, अत्तना व विसुज्झति।

सुद्धि असुद्धि पच्चत्तं, नाञ्जो अञ्जं विसोधये” ति॥^{१०}

एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय।

वुत्तञ्हेतं भगवता – “एवमेव खो, ब्राह्मण, तिट्ठतेव निब्बानं तिट्ठति निब्बानगामिमग्गो^२ तिट्ठामहं समादपेता, अथ च पन मम सावका मया एवं ओवदियमाना एवं अनुसासियमाना अप्पेकच्चे अच्चन्तनिट्ठं निब्बानं आराधेन्ति एकच्चे नाराधेन्ती ति। एत्थ क्याहं,^{१५} ब्राह्मण करोमि? मग्गक्खायी, ब्राह्मण, तथागतो। मग्गं बुद्धो^३ आचिक्खति। अत्तना पटिपज्जमाना मुच्चेय्युं ति। एवं पि नाहं सहिस्सामि पमोचनाय।

कथंकथिं धोतक कञ्चि लोके ति। कथंकथिं पुग्गलं सकल्लं सखिलं सट्ठेळ्हकं सविचिकिच्छं। कञ्ची ति। कञ्चि खत्तियं वा ब्राह्मणं^{२०} वा वेस्सं वा सुट्ठं वा गहट्ठं वा पव्वजितं वा देवं वा मनुस्सं वा। लोके ति। अपायलोके ...पे०... आयतनलोके ति – कथंकथिं धोतक कञ्चि लोके।

धम्मं च सेट्ठं आजानमानो ति। धम्मं सेट्ठं वुच्चति अमतं निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। सेट्ठं ति। अग्गं सेट्ठं विसेट्ठं पामोक्खं^{२५} उत्तमं पवरं धम्मं आजानमानो^४ विजानमानो पटिविजानमानो पटिविज्झमानो ति – धम्मं च सेट्ठं आजानमानो।

१. मुच्चेय्युं – स्या०। २. निब्बानमग्गो – स्या०। ३. पुट्ठो – स्या०। ४. आजानमानो ति आजानमान – स्या०।

B. 96

एवं तुवं ओघमिमं तरेसी ति । एवं^१ कामोघं भवोघं दिट्ठोघं
अविज्जोघं तरेय्यासि उत्तरेय्यासि पतरेय्यासि समतिक्कमेय्यासि
वीतिवत्तेय्यासी ति - एवं तुवं ओघमिमं तरेसी । तेनाह भगवा -

“नाहं सहिस्सामि पमोचनाय,
कथंकथिं धोतक कञ्चि लोके ।
धम्मं च सेट्ठं आजानमानो,
एवं तुवं ओघमिमं तरेसी” ति ॥

३४. अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।
यथाहं आकासो व^२ अव्यापज्जमानो^३,
इधेव सन्तो असितो चरेय्यं ॥

अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो ति । अनुसास ब्रह्मे अनुगगण्ह
ब्रह्मे अनुकम्प ब्रह्मे ति - अनुसास ब्रह्मे । करुणायमानो ति । करुणाय-
मानो अनुदयमानो^४ अनुरक्खमानो अनुगगण्हमानो अनुकम्पमानो ति -
अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो ।

विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ति । विवेकधम्मं वुच्चति अमतं
निब्बानं । यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हवखयो
विरागो निरोधो निब्बानं । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेय्यं
आजानेय्यं विजानेय्यं पटिविजानेय्यं पटिविजभेय्यं अधिगच्छेय्यं
फुस्सेय्यं सच्छिक्करेय्यं ति - विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं ।

यथाहं आकासो व अव्यापज्जमानो ति । यथा आकासो न
पज्जति न^५ गण्हति^६ न वज्झति न पलिवज्झति, एवं अपज्जमानो
अगण्हमानो^७ अवज्झमानो अपलिवज्झमानो ति - एवं पि आकासो व
अव्यापज्जमानो । यथा आकासो न रज्जति लाखाय वा हल्लिदिया^८
वा नीलिया^९ वा मज्जेद्वयाय वा एवं अरज्जमानो अदुस्समानो
अमुहमानो अकिलिस्समानो^{१०} ति - एवं पि आकासो व अव्यापज्ज-

१. एवं तुवं - स्या० । २-२. च अव्यापज्जमानो - स्या० । ३. अनुदयमानो - स्या० ।
४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. हल्लिदेन - स्या० । ७. नीलेन -
स्या० । ८. अकिलियमानो - स्या० ।

मानो। यथा आकासो न कुप्पति न व्यापज्जति न पतिलीयति न पटिहञ्जति, एवं अकुप्पमानो अव्यापज्जमानो अप्पतिलीयमानो अप्पटिहञ्जमानो अप्पटिहतमानो ति—एवं पि आकासो व अव्यापज्जमानो।

इधेव सन्तो असितो चरेय्यं ति। इधेव सन्तो ति। इधेव सन्तो इधेव समानो इधेव निसिन्नो समानो इमस्मिंयेव आसने निसिन्नो समानो इमिस्सायेव परिसाय निसिन्नो समानो ति, एवं पि—इधेव सन्तो। अथ वा, इधेव सन्तो उपसन्तो वूपसन्तो निब्बुतो पटिपस्सद्धो ति, एवं पि—इधेव सन्तो। असितो ति। द्वे निस्सया—
तण्हानिस्सयो च दिट्ठिनिस्सयो च ...पे०... अयं तण्हानिस्सयो...पे० ...
अयं दिट्ठिनिस्सयो ... तण्हानिस्सयं पहाय दिट्ठिनिस्सयं पटिनिस्स-
ज्जित्वा चक्खुं अनिस्सितो, सोतं अनिस्सितो, घानं अनिस्सितो,
जिह्वं अनिस्सितो, कायं अनिस्सितो, मनं अनिस्सितो, रूपे ... सद्दे ...
गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे ... कुलं ... गणं ... आवासं ... लाभं ... यसं ...
पसंसं ... सुखं ... चीवरं ... पिण्डपातं ... सेनासनं ... गिलानपच्चय-
भेसज्जपरिक्खारं ... कामधातुं ... रूपधातुं ... अरूपधातुं ...
कामभवं ... रूपभवं ... अरूपभवं ... सञ्जाभवं ... असञ्जाभवं
... नेवसञ्जानासञ्जाभवं ... एकवोकारभवं ... चतुवोकारभवं ...
पच्चवोकारभवं ... अतीतं ... अनागतं ... पच्चुप्पन्नं ... दिट्ठसुत-
मुतविञ्जातब्बे धम्मे असितो^१ अनिस्सितो अनल्लीनो अनुपगतो
अनज्झोसितो अनधिमुत्तो निक्खन्तो निस्सटो^२ विप्पमुत्तो विसंयुत्तो^३
विमरियादिकतेन चेतसा। चरेय्यं ति। चरेय्यं विहरेय्यं इरियेय्यं
वत्तेय्यं यपेय्यं यापेय्यं ति—इधेव सन्तो असितो चरेय्यं। तेनाह
सो ब्राह्मणो—

“अनुसास ब्रह्मे करुणायमानो,
विवेकधम्मं यमहं विजञ्जं।
यथाहं आकासो व अव्यापज्जमानो,
इधेव सन्तो असितो चरेय्यं” ति॥

३५. कित्तयिस्सामि ते सन्तिं, (धोतका ति भगवा)
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।
यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥

B. 98

कित्तयिस्सामि ते सन्तिं ति । रागस्स सन्तिं, दोसस्स सन्तिं,
5 मोहस्स सन्तिं, कोधस्स सन्तिं उपनाहस्स ... मक्खस्स ... पळासस्स ...
इस्साय ... मच्छरियस्स ... मायाय ... साठेय्यस्स ... थम्भस्स ... सार-
म्भस्स ... मानस्स ... अतिमानस्स ... मदस्स ... पमादस्स ... सब्ब-
किलेसानं ... सब्बदुच्चरितानं ... सब्बदरथानं ... सब्बपरिळाहानं ...
सब्बसन्तापानं ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं सन्तिं उपसन्तिं वूपसन्तिं
10 निब्बुतिं पटिप्पस्सद्धिं कित्तयिस्सामि पकित्तयिस्सामि' आचिबिख-
स्सामि देसेस्सामि पञ्जपेस्सामि पट्टपेस्सामि विवरिस्सामि विभ-
जिस्सामि उत्तानीकरिस्सामि पकासिस्सामी ति - कित्तयिस्सामि
ते सन्तिं ।

धोतका ति भगवा ति । धोतका ति । भगवा तं ब्राह्मणं
15 नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - धोतका ति भगवा ।

दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ति । दिट्ठे धम्मे ति । दिट्ठे धम्मे
आते धम्मे तुलिते धम्मे तीरिते धम्मे विभूते धम्मे विभाविते
धम्मे सब्बे सङ्खारा अनिच्चा ति ... पे० ... यं किञ्चि समुदयधम्मं
20 सब्बं तं निरोधधम्मं ति दिट्ठे धम्मे आते धम्मे तुलिते धम्मे
तीरिते धम्मे विभाविते धम्मे विभूते धम्मे ति, एवं पि - दिट्ठे
धम्मे ... पे० ... । अथ वा, दुक्खे दिट्ठे दुक्खं कथयिस्सामि, समुदये
दिट्ठे समुदयं कथयिस्सामि, मग्गे दिट्ठे मगं कथयिस्सामि, निरोधे
दिट्ठे निरोधं कथयिस्सामी ति, एवं पि - दिट्ठे धम्मे ... पे० ... ।
25 अथ वा, सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं ओपनेय्यिकं पच्चत्तं
वेदितव्वं विञ्जूही ति, एवं पि - दिट्ठे धम्मे' । अनीतिहं ति । न
इतिहीतिहं न इतिकिराय न परम्पराय न पिटकसम्पदाय न तक्कहेतु
न नयहेतु न आकारपरिवितक्केन न दिट्ठिनिज्झानक्खन्तिया सामं

सयमभिज्जातं अत्तपच्चक्खधम्मं, तं कथयिस्सामी ति - दिट्ठे धम्मे
अनीतिहं ।

यं विदित्वा सतो चरं ति । यं विदितं कत्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा; “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा”
ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा; ६
“सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... पे० ... “यं
किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सतो ति । B. 99
चतूहि कारणेहि सतो । काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो
सतो ... पे० ... सो वुच्चति सतो । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो 10
इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा
सतो चरं ।

तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो
रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति । 15
केनट्ठेन विसत्तिका ... पे० ... विसटा वित्थता ति विसत्तिका । लोके
ति । अपायलोके ... पे० ... आयतनलोके । तरे लोके विसत्तिकं ति ।
लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्य उत्तरेय्य
पतरेय्य समतिक्कमेय्य वीतिवत्तेय्या ति - तरे लोके विसत्तिकं ।
तेनाह भगवा -

“कित्तयिस्सामि ते सन्ति, (धोतका ति भगवा) 20
दिट्ठे धम्मे अनीतिहं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ” ति ॥

३६. तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्तिमुत्तमं ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं ॥

तञ्चाहं अभिनन्दामी ति । तं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पयं 25
देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि अनुमोदामि
इच्छामि सादियामि पत्थयामि पिहयामि अभिजप्पामी ति - तञ्चाहं
अभिनन्दामि ।

महेसिसन्तिमुत्तमं ति। महेसी ति। किं महेसि भगवा? महन्तं सीलक्खन्धं एसी गवेसी परियेसी ति महेसि, महन्तं समाधिक्खन्धं ...पे०... कहं नरासभो ति महेसि। सन्तिमुत्तमं ति। सन्ति वुच्चति अमतं निव्वानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बपधिपटि-
 ५ निस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निव्वानं। उत्तमं ति। अग्गं सेट्ठं विसेट्ठं पामोक्खं उत्तमं पवरं ति - महेसि सन्तिमुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं ति। यं विदितं कत्वा ...पे०... “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा; “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ...“सब्बे धम्मा
 10 अनत्ता” ति ...पे०... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं^१ कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा। सतो ति। चतूहि कारणेहि सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो। चरं ति। चरन्तो ...पे०... यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं।

15 तरे लोके विसत्तिकं ति। विसत्तिका वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। विसत्तिका ति। केनट्ठेन विसत्तिका? ...पे०... विसटा वित्थता ति विसत्तिका। लोके ति। अपायलोके ...पे०... आयतनलोके। तरे लोके विसत्तिकं ति। लोके वेसा विसत्तिका, लोके वेतं विसत्तिकं सतो तरेय्यं उत्तरेय्यं
 20 ...पे०... वीतिवत्तेय्यं ति - तरे लोके विसत्तिकं। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“तञ्चाहं अभिनन्दामि, महेसि सन्तिमुत्तमं।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति॥

३७. यं किञ्चि सम्पजानासि, (घोतका ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे।

25

एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,

भवाभवाय माकासि तण्हं॥

यं किञ्चि सम्पजानासी ति। यं किञ्चि सम्पजानासि आजानासि^१ पटिविजानासि पटिविज्झसी ति - यं किञ्चि सम्प-

जानासि। धोतका ति भगवा ति। धोतका ति। भगवा तं ब्राह्मणं
नामेन आलपति। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका
पञ्चति, यदिदं भगवा ति - धोतका ति भगवा।

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे ति। उद्धं ति - अनागतं^१।
अधो ति - अतीतं। तिरियं चा पि मज्झे ति - पच्चुप्पन्नं। उद्धं ति - 5
देवलोको। अधो ति - अपायलोको। तिरियं चा पि मज्झे ति -
मनुस्सलोको। अथ वा, उद्धं ति - कुसला धम्मा। अधो ति - अकुसला
धम्मा। तिरियं चा पि मज्झे ति - अब्याकता धम्मा। उद्धं ति -
अरूपधातु। अधो ति - कामधातु। तिरियं चा पि मज्झे ति - रूपधातु।
उद्धं ति - सुखा वेदना। अधो ति - दुक्खा वेदना। तिरियं चा पि 10
मज्झे ति - अदुक्खमसुखा वेदना। उद्धं ति - उद्धं पादतला। अधो
ति - अधो केसमत्थका। तिरियं चा पि मज्झे ति - वेमज्झे ति - उद्धं
अधो तिरियं चा पि मज्झे।

B. 101

एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके ति। सङ्गो एसो लग्नं एतं
बन्धनं एतं पलिबोधो एसो ति अत्वा जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा 15
विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके।

भवाभवाय माकासि तण्हं ति। तण्हा ति। रूपतण्हा
सद्दतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा। भवाभवाया ति - भवाभवाय कम्मभवाय
पुनब्भवाय कामभवाय, कम्मभवाय कामभवाय पुनब्भवाय रूपभवाय,
कम्मभवाय रूपभवाय पुनब्भवाय अरूपभवाय, कम्मभवाय अरूप- 20
भवाय पुनब्भवाय पुनप्पुनब्भवाय, पुनप्पुनगतिया पुनप्पुनउपपत्तिया
पुनप्पुनपटिसन्धिया पुनप्पुनअत्तभावाभिनिब्बत्तिया तण्हं माकासि
मा जनेसि मा सज्जनेसि मा निब्बत्तेसि माभिनिब्बत्तेसि, पजह
विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति - भवाभवाय माकासि
तण्हं ति। तेनाह भगवा - 25

“यं किञ्चि सम्पजानासि, (धोतका ति भगवा)

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्झे।

एतं विदित्वा सङ्गो ति लोके,

भवाभवाय माकासि तण्हं” ति॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

धोतकमाणवपुच्छानिद्देसो पञ्चमो ।

६. उपसीवमाणवपुच्छानिद्देसो

३८. एको अहं सक्क महन्तमोघं (इच्चायस्मा उपसीवो)

अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।

५ आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु,

यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं ॥

B, 102

एको अहं सक्क महन्तमोघं ति । एको ति । पुग्गलो वा मे
दुतियो नत्थि, धम्मो वा मे दुतियो नत्थि, यं वा पुग्गलं निस्साय
धम्मं वा निस्साय महन्तं कामोघं भवोघं दिट्ठोघं अविज्जोघं
१० तरेय्यं उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिक्कमेय्यं वीतिवत्तेय्यं ति । सक्का
ति - सक्को । भगवा सक्ककुला पब्बजितो ति पि सक्को । अथ वा,
अड्ढो महद्धनो धनवा ति पि सक्को । तस्सिमानि धनानि, सेय्यथिदं -
सद्वाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं पञ्जाधनं
सतिपट्टानधनं ...पे०... निब्बानधनं । इमेहि अनेकेहि^१ धनरतनेहि अड्ढो
१५ महद्धनो धनवा ति पि सक्को । अथ वा, सक्को पहु विसवी अलमत्तो
सूरो वीरो विक्कन्तो अभीरू अछम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो
विगतलोमहंसो ति पि सक्को ति - एको अहं सक्क महन्तमोघं ।

इच्चायस्मा उपसीवो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... ।
आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । उपसीवो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
२० नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्चायस्मा उपसीवो ।

अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ति । अनिस्सितो ति ।
पुग्गलं वा अनिस्सितो धम्मं वा अनिस्सितो नो विसहामि न
उस्सहामि न सक्कोमि न पटिबलो महन्तं^२ कामोघं भवोघं दिट्ठोघं
अविज्जोघं तरितुं उत्तरितुं पतरितुं समतिक्कमितुं वीतिवत्तितुं
२५ ति - अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं ।

आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खू ति। आरम्मणं^१ आलम्बणं
निस्सयं उपनिस्सयं ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि
विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि। समन्तचक्खू ति।
समन्तचक्खु वुच्चति सब्बञ्जुतत्राणं। भगवा तेन सब्बञ्जुतत्राणेन
उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो। 5

न तस्स अदिट्ठमिधत्थि किञ्चि,
अथो अविञ्जातमजानितब्बं।
सब्बं अभिञ्जासि यदत्थि नेय्यं,
तथागतो तेन समन्तचक्खू ति॥

आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु।

10

यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं ति। यं निस्सितो ति। यं
पुग्गलं वा निस्सितो धम्मं वा निस्सितो महन्तं कामोघं भवोघं
दिट्ठोघं अविज्जोघं तरेय्यं उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिक्कमेय्यं वीतिवत्तेय्यं
ति - यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं। तेनाह सो ब्राह्मणो -

B. 103

“एको अहं सक्क महन्तमोघं, (इच्चायस्मा उपसीवो)
अनिस्सितो नो विसहामि तारितुं।
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु,
यं निस्सितो ओघमिमं तरेय्यं” ति॥

15

३९. आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा)
नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं।
कामे पहाय विरतो कथाहि,
तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्स^२॥

20

आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा ति। सो ब्राह्मणो पकतिया
आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं लाभीयेव निस्सयं न जानाति - “अयं
मे निस्सयो” ति। तस्स भगवा निस्सयं च आचिक्खति उत्तरिं च
निय्यानपथं। आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं सतो समापज्जित्वा ततो
वुट्ठित्वा तत्थ जाते चित्तचेतसिके धम्मे अनिच्चतो पेक्खमानो,
दुक्खतो ... रोगतो ... गण्डतो ... सल्लतो ... अघतो ... आवाधतो

25

परतो ... पलोकतो ... ईतितो ... उपद्वतो' ... भयतो... उपसगतो ...
 चलतो ... पभङ्गुतो ... अद्धुवतो ... अताणतो ... अलेणतो ... असर-
 णतो ... असरणीभूततो ... रिक्ततो ... तुच्छतो ... सुञ्जतो ... अन-
 त्ततो ... आदीनवतो ... विपरिणामधम्मतो ... असारकतो ... अध-
 5 मूलतो ... भवतो ... विभवतो ... सासवतो' ... सङ्खततो ... मारामिसतो
 ... जातिधम्मतो ... जराधम्मतो ... व्याधिधम्मतो ... मरणधम्मतो ...
 सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मतो ... समुदयधम्मतो ... अत्थङ्ग-
 मतो ... अस्सादतो' ... आदीनवतो ... निस्सरणतो' पेक्खमानो दक्ख-
 मानो' ओलोकयमानो निज्झायमानो उपपरिक्खमानो ।

B. 104 10

सतिमा ति । या सति अनुस्सति पटिस्सति ... पे० ... सम्मासति
 - अयं वुच्चति सति । इमाय सतिया उपेतो होति ... पे० ... समन्नागतो,
 सो वुच्चति सतिमा ति - आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा ।

उपसीवा ति भगवा ति । **उपसीवा** ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति । **भगवा** ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका
 15 पञ्जति, यदिदं भगवा ति - उपसीवा ति भगवा ।

नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ति । नत्थि किञ्ची ति
 आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ति । किंकारणा नत्थि किञ्ची ति आकि-
 ञ्चञ्जायतनसमापत्ति ? विञ्जाणञ्चायतनसमापत्तिं सतो समा-
 पज्जित्वा ततो बुद्धित्वा तञ्जेव विञ्जाणं अभावेति, विभावेति,
 20 अन्तरधापेति, नत्थि किञ्ची ति पस्सति । तंकारणा नत्थि किञ्ची
 ति आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं' निस्साय' उपनिस्साय आलम्बणं
 करित्वा कामोघं भवोघं दिट्ठोघं अविज्जोघं तरस्सु उत्तरस्सु पतरस्सु
 समतिक्कमस्सु वीतिवत्तस्सु ति - नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।

कामे पहाय विरतो कथाही ति । **कामा'** ति । उद्दानतो द्वे
 25 **कामा** - वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा
 ... पे० ... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । **कामे** पहाया ति । वत्थुकामे
 परिजानित्वा किलेसकामे पहाय पज्जित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा

१. उपद्वतो असाततो - स्या० । २. सासवतो वधक्तो - स्या० । ३. अनस्सादतो -
 स्या० । ४. अनिस्सरणतो - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. आकिञ्चञ्जायतन-
 समापत्ति - स्या० । ७. तं निस्साय - स्या० । ८. कामे - स्या० ।

अनभावं गमेत्वा ति - कामे पहाय । विरतो कथाही ति । कथंकथा
 वुच्चति विचिकिच्छा । दुक्खे कङ्खा ...पे०... छम्भितत्तं चित्तस्स
 मनोविलेखो कथंकथाय आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो
 निस्सटो विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती
 ति - एवं पि विरतो कथाहि ...पे०... अथ वा, द्वत्तिंसाय तिरच्छानकथाय ६
 आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो
 विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति एवं पि विरतो कथाही ति -
 कामे पहाय विरतो कथाहि ।

तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्सा ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०...
 धम्मतण्हा । नत्तं वुच्चति रत्ति । अहो ति - दिवसो । रत्तिं च दिवा च १०
 तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिकक्खयं उपपत्तिकक्खयं पटि-
 सन्धिकक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं पस्स अभिपस्स दक्ख ओलोकय
 निज्झाय उपपरिक्खा ति - तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्स । तेनाह भगवा -

B. 105

“आकिञ्चञ्जं पेक्खमानो सतिमा, (उपसीवा ति भगवा)
 नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं ।
 कामे पहाय विरतो कथाहि,
 तण्हक्खयं नत्तमहाभिपस्सा” ति ॥

15

४०. सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्चायस्मा उपसीवो)
 आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा^१ मञ्जं ।
 सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,
 तिट्ठे नु सो तत्थ अनानुयायी ॥

20

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसू ति । सब्बेन सब्बं
 सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^२ सब्बेसू ति ।
 कामेसू ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा
 च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । 25
 सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो
 विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो पटिनिस्सट्ट-
 रागो विक्खम्भनतो^३ ति - सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ।

इच्छायस्मा उपसीवो ति । इच्छा ति । पदसन्धि ...पे०... ।
 आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । उपसीवो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
 नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्छायस्मा उपसीवो ।

आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ति । हेट्ठिमा छ समापत्तियो
 ६ हित्वा^१ चजित्वा परिच्चजित्वा अतिक्कमित्वा समतिक्कमित्वा
 वीतिवत्तित्वा आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं निस्सितो अल्लीनो उपगतो^२
 समुपगतो^३ अज्झोसितो अधिमुत्तो ति - आकिञ्चञ्जं निस्सितो
 हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ति । सञ्जाविमोक्खा वुच्चन्ति
 १० सत्त सञ्जासमापत्तियो । तासं सञ्जासमापत्तीनं आकिञ्चञ्जायतन-
 समापत्तिविमोक्खो^४ अगो च सेट्ठो च विसेट्ठो च पामोक्खो च
 उत्तमो च पवरो च, परमे अगो सेट्ठे विसेट्ठे पामोक्खे उत्तमे
 पवरे अधिमुत्तिविमोक्खेन अधिमुत्तो तत्राधिमुत्तो तदधिमुत्तो तच्चरितो
 तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पभारो तदधिमुत्तो तदधि-
 १५ पतेय्यो^५ ति - सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ।

तिट्ठे नु सो तत्थ अनानुयायी ति । तिट्ठे नू ति । संसयपुच्छा
 विमतिपुच्छा^६ द्वेळ्हकपुच्छा अनेकंसपुच्छा, “एवं नु खो, ननु खो,
 किं नु खो, कथं नु खो” ति - तिट्ठे नु । तत्था ति । आकिञ्चञ्जा-
 यतने । अनानुयायी ति । अनानुयायी अविच्चमानो^७ अविगच्छमानो
 २० अनन्तरधायमानो अपरिहायमानो^८ ...पे०... । अथ वा, अरज्जमानो
 अदुस्समानो अमुह्यमानो अकिलिस्समानो^९ ति - तिट्ठे नु सो तत्थ
 अनानुयायी । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (इच्छायस्मा उपसीवो)

आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,

तिट्ठे नु सो तत्थ अनानुयायी” ति ॥

25

१. हित्वा वज्जेत्वा - स्या० । २-२. उपागतो समुपागतो - स्या० । ३. ० विमोक्खा -
 स्या०; एवं मञ्ज्रेसु पदेसु बहुवचनेन । ४. तदाधिपतेय्यो - स्या० । ५. स्या० पोत्थके
 नत्थि । ६. अवेधमानो - स्या० । ७. अपरिहियमानो - स्या० । ८. अकिलियमानो -
 स्या० ।

४१. सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)
 आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।
 सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,
 तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी ॥

सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसू ति । सब्बेन सब्बं 5
 सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं सब्बेसू - ति ।
 कामेसू ति । कामा ति । उदानतो द्वे कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा
 च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा ।
 सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो ति । सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो
 ...पे०... पटिनिस्सट्ठरागो विक्खम्भनतो ति - सब्बेसु कामेसु यो 10
 वीतरागो ।

उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका
 पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - उपसीवा ति भगवा ।

आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ति । हेट्ठिमा छ 15 B. 107
 समापत्तियो हित्वा चजित्वा^१ परिच्चजित्वा अतिक्कमित्वा समति-
 क्कमित्वा वीतिवत्तित्वा आकिञ्चञ्जायतनसमापत्तिं निस्सितो अल्लीनो
 उपगतो समुपगतो अज्झोसितो अधिमुत्तो ति - आकिञ्चञ्जं निस्सितो
 हित्वा मञ्जं ।

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो ति । सञ्जाविमोक्खा वुच्चन्ति 20
 सत्त सञ्जासमापत्तियो । तासं सञ्जासमापत्तीनं आकिञ्चञ्जायतन-
 समापत्तिविमोक्खो अगो च सेट्ठो च विसेट्ठो च पामोक्खो च
 उत्तमो च पवरो च, परमे अगो सेट्ठे विसेट्ठे पामोक्खे उत्तमे पवरे
 अधिमुत्तिविमोक्खेन अधिमुत्तो तत्राधिमुत्तो तदधिमुत्तो ...पे०...
 तदधिपतेय्यो ति - सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो । 25

तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी ति । तिट्ठेय्या ति । तिट्ठेय्य
 सट्ठिकप्पसहस्सानि । तत्था ति - आकिञ्चञ्जायतने । अनानुयायी
 ति । अनानुयायी अविच्चमानो अविगच्छमानो अनन्तरधायमानो

अपरिहायमानो । अथ वा, अरज्जमानो अदुस्समानो अमुह्ममानो
अकिलिस्समानो ति - तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी । तेनाह भगवा -

“सब्बेसु कामेसु यो वीतरागो, (उपसीवा ति भगवा)

आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा मञ्जं ।

5

सञ्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो,

तिट्ठेय्य सो तत्थ अनानुयायी” ति ॥

४२. तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी,

पूगं पि वस्सानि^१ समन्तचक्खु ।

तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो,

10

चवेथ^२ विञ्जाणं तथाविधस्स ॥

तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी ति । सचे सो तिट्ठेय्य
सट्ठिकप्पसहस्सानि । तत्था ति - आकिञ्चञ्जायतने । अनानुयायी
ति । अनानुयायी अविच्चमानो अविगच्छमानो अनन्तरधायमानो
अपरिहायमानो । अथ वा, अरज्जमानो अदुस्समानो अमुह्ममानो
15 अकिलिस्समानो ति - तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी ।

B. 108

पूगं पि वस्सानि^१ समन्तचक्खु ति । पूगं पि वस्सानी ति ।

पूगं पि वस्सानि बहूनि^३ वस्सानि बहूनि वस्ससतानि बहूनि वस्ससह-
स्सानि बहूनि वस्ससतसहस्सानि बहूनि कप्पानि बहूनि कप्पसतानि
बहूनि कप्पसहस्सानि बहूनि कप्पसतसहस्सानि । समन्तचक्खु ति ।

20 समन्तचक्खु वुच्चति सब्बञ्जुतञ्जाणं ...पे०... तथागतो तेन समन्तचक्खु
ति - पूगं पि वस्सानि समन्तचक्खु ।

तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो चवेथ विञ्जाणं तथाविधस्सा ति ।

तत्थेव सो सीतिभावमनुप्पत्तो निच्चो धुवो सस्सतो अविपरिणामधम्मो
सस्सतिसमं तथेव तिट्ठेय्य । अथ वा, तस्स विञ्जाणं चवेय्य

25 उच्छिज्जेय्य नस्सेय्य^४ विनस्सेय्य न भवेय्या ति पुनब्भवपटिसन्धि-
विञ्जाणं निब्बत्तेय्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा
ति आकिञ्चञ्जायतनं^५ समापन्नस्स^६ सस्सतं च उच्छेदं च पुच्छति ।

१. वस्सानं - स्या० । २. भवेथ - स्या० । ३. वस्सानं - स्या० ; एवमुपरि पि । ४.
बहुन्नं - स्या० ; एवमुपरि पि । ५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६-६. आकिञ्चञ्जायतने उपपन्नस्स -
स्या० ; एवमुपरि पि ।

उदाहु तत्थेव अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायेय्य । अथ वा, तस्स विञ्जाणं चवेय्य पुन पटिसन्धिविञ्जाणं निब्बत्तेय्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा ति, आकिञ्चञ्जायतनं उपपन्नस्स परिनिब्बानं च पटिसन्धिं च पुच्छति । तथाविधस्सा ति । तथाविधस्स तादिसस्स तस्सण्ठितस्स तप्पकारस्स तप्पटिभागस्स ५ आकिञ्चञ्जायतनं उपपन्नस्सा ति - तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो चवेथ विञ्जाणं तथाविधस्स । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“तिट्ठे चे सो तत्थ अनानुयायी,
पूगं पि वस्सानि समन्तचक्खु ।
तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो,
चवेथ विञ्जाणं तथाविधस्सा” ति ॥

10

४३. अच्चि यथा वातवेगेन खित्ता', (उपसीवा ति भगवा)
अत्थं पलेति न उपेति सङ्गं ।
एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
अत्थं पलेति न उपेति सङ्गं ॥

15

अच्चि यथा वातवेगेन खित्ता ति । अच्चि वुच्चति जाल-
सिखा । वाता ति - पुरत्थिमा वाता पच्छिमा वाता उत्तरा वाता
दक्खिणा वाता सरजा वाता अरजा वाता सीता वाता उण्हा वाता
परित्ता वाता अधिमत्ता वाता वेरम्भवाता पक्खवाता सुपण्णवाता
तालपण्णवाता विधूपनवाता । वातवेगेन खित्ता ति । वातवेगेन 20
खित्ता उक्खित्ता नुन्ना पनुन्ना खम्भिता विक्खम्भिता ति - अच्चि
यथा वातवेगेन खित्ता । उपसीवा ति भगवा ति । उपसीवा ति ।
भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं
... पे० ... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - उपसीवा ति भगवा ।

B. 109

अत्थं पलेति न उपेति सङ्गं ति । अत्थं पलेती ति । अत्थं 25
पलेति, अत्थं गमेति, अत्थं गच्छति निरुज्झति वूपसमति पटिप्पस्सम्भति ।
न उपेति सङ्गं ति । सङ्गं न उपेति, उद्देशं न उपेति, गणनं न

१. खित्तं - स्या० । २. अपरजा - स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४-४.
खित्तं उक्खित्तं - स्या० । ५. अमुकं नाम दिसं गतो ति सङ्गं - स्या० ।

उपेति, पण्णत्तिं न उपेति, “पुरत्थिमं वा दिसं गता, पच्छिमं वा दिसं गता, उत्तरं वा दिसं गता, दक्खिणं वा दिसं गता उद्धं वा गता, अधो वा गता, तिरियं वा गता, विदिसं वा गता” ति, सो हेतु नत्थि, पच्चयो नत्थि, कारणं नत्थि, येन सङ्खं गच्छेय्या
 5 ति - अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं ।

एवं मुनी नामकाया विमुत्तो ति । एवं ति । ओपम्मसम्पटि-
 पादनं । मुनी ति । मोनं वुच्चति आणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च सो
 मुनि । नामकाया विमुत्तो ति । सो मुनि पकतिया पुब्बेव^१ रूपकाया
 विमुत्तो^२ । तदङ्गं समतिक्कमा विक्खम्भनप्पहानेन पहीनो । तस्स
 10 मुनिनो भवन्तं आगम्म चत्तारो अरियमग्गा पटिलद्धा होन्ति ।
 चतुत्रं अरियमग्गानं पटिलद्धत्ता नामकायो च रूपकायो च परिञ्जाता
 होन्ति । नामकायस्स च रूपकायस्स च परिञ्जातत्ता नामकाया च
 रूपकाया च मुत्तो विमुत्तो सुविमुत्तो^३ अच्चन्तअनुपादाविमोक्खेना ति
 - एवं मुनी नामकाया विमुत्तो ।

15 अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं ति । अत्थं पलेती ति ।
 अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बायति । न उपेति सङ्खं ति ।
 अनुपादिसेसाय निब्बानधातुया परिनिब्बुतो सङ्खं न उपेति, उद्देसं
 न उपेति, गणनं न उपेति, पण्णत्तिं न उपेति - खत्तियो ति वा
 ब्राह्मणो ति वा वेस्सो ति वा सुट्ठो ति वा गहट्ठो ति वा पव्वजितो
 20 ति वा देवो ति वा मनुस्सो ति वा रूपी ति वा अरूपी
 ति वा सञ्जी ति वा असञ्जी ति वा नेवसञ्जीनासञ्जी ति
 वा । सो हेतु नत्थि पच्चयो नत्थि कारणं नत्थि येन सङ्खं गच्छेय्या
 ति - अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं । तेनाह भगवा -

B. 110

25 “अच्चि यथा वातवेगेन खित्ता, (उपसीवा ति भगवा)
 अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं ।
 एवं मुनी नामकाया विमुत्तो,
 अत्थं पलेति न उपेति सङ्खं” ति ॥

१. पुब्बेनामकायाविमुत्तो च - स्या० । २. विमुत्तो च - स्या० । ३. स्या० पोत्यके
 नत्थि ।

४४. अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि,
उदाहु वे सस्सतिया अरोगो ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थी ति । सो अत्थङ्गतो उदाहु ^५
नत्थि सो निरुद्धो उच्छिन्नो विनट्ठो ति - अत्थङ्गतो सो उद वा
सो नत्थि ।

उदाहु वे सस्सतिया अरोगो ति । उदाहु निच्चो धुवो सस्सतो
अविपरिणामधम्मो सस्सतिसमं तथेव तिट्ठेय्या ति - उदाहु वे सस्सतिया
अरोगो ।

तं मे मुनी साधु वियाकरोही ति । तं ति । यं पुच्छामि
यं याचामि यं अज्जेसामि यं पसादेमि । मुनी ति । मोनं वुच्चति
ब्राणं ... पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि । साधु वियाकरोही ति ।
साधु आचिक्खाहि देसेहि पञ्चपेहि पट्ठपेहि विवराहि विभजाहि
उत्तानीकरोहि पकासेही ति - तं मे मुनी साधु वियाकरोहि ।

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति । तथा हि ते विदितो'
तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति - तथा हि ते
विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि,
उदाहु वे सस्सतिया अरोगो ।
तं मे मुनी साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

४५. अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि, (उपसीवा ति भगवा)
येन नं वज्जुं^१ तं तस्स नत्थि ।
सब्बेसु धम्मेषु समूहतेसु,
समूहता वादपथा पि सब्बे ॥

अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थी ति । अत्थङ्गतस्स अनुपादिसेसाय
निब्बानधातुया परिनिब्बुतस्स रूपमाणं^३ नत्थि, वेदनापमाणं नत्थि,

१. विदितो ब्राह्मणो - स्या० । २. वज्जु - स्या० । ३. रूपमाणं - स्या० ; एवमुपरि पि ।

सञ्जापमाणं नत्थि, सङ्खारपमाणं नत्थि, विञ्जाणपमाणं नत्थि, न सति न संविज्जति नुपलब्भति पहीनं समुच्छिन्नं वूपसन्तं पटिप्पस्सद्धं अभव्वुप्पत्तिकं आणग्गिना दड्ढं ति - अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि। उपसीवा ति भगवा ति। उपसीवा ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन
 ५ आलपति। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति-उपसीवा ति भगवा।

येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थी ति। येन तं^१ रागेन वदेय्युं, येन दोसेन वदेय्युं, येन मोहेन वदेय्युं, येन मानेन वदेय्युं, याय दिट्ठिया वदेय्युं, येन उद्धच्चेन वदेय्युं, याय विचिकिच्छाय वदेय्युं, येहि
 १० अनुसयेहि वदेय्युं - रत्तो ति वा दुट्ठो ति वा मूब्बो ति वा विनिबब्बो^२ ति वा परामट्ठो ति वा विक्खेपगतो ति वा अनिट्ठङ्गतो ति वा थामगतो ति वा, ते अभिसङ्खारा पहीना। अभिसङ्खारानं पहीनत्ता गतिया येन तं^३ वदेय्युं - नेरयिको ति वा तिरच्छानयोनिको ति वा पेत्तिविसयिको ति वा मनुस्सो ति वा देवो ति वा रूपी ति वा
 १५ अरूपी ति वा सञ्जी ति वा असञ्जी ति वा नेवसञ्जीनासञ्जी ति वा, सो हेतु नत्थि पच्चयो नत्थि कारणं नत्थि येन वदेय्युं कथेय्युं भण्येय्युं दीपेय्युं वोहरेय्युं ति - येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थि।

सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसू ति। सब्बेसु धम्मेसु सब्बेसु खन्धेसु सब्बेसु आयतनेसु सब्बासु धातूसु सब्बासु गतीसु सब्बासु उपपत्तीसु
 २० सब्बासु पटिसन्धीसु सब्बेसु भवेसु सब्बेसु संसारेसु सब्बेसु वट्ठेसु ऊहतेसु समूहतेसु उद्धतेसु समुद्धतेसु उप्पाटितेसु समुप्पाटितेसु पहीनेसु समुच्छिन्नेसु वूपसन्तेसु पटिप्पस्सद्धेसु अभव्वुप्पत्तिकेसु आणग्गिना दड्ढसू ति - सब्बेसु धम्मेसु समूहतेसु।

B, 112

समूहता वादपथा पि सब्बे ति। वादपथा वुच्चन्ति किलेसा
 २५ च खन्धा च अभिसङ्खारा च। तस्स वादा च वादपथा च अधि-
 वचनानि च अधिवचनपथा च निरुत्ति च निरुत्तिपथा च पञ्जत्ति
 च पञ्जत्तिपथा च ऊहता समूहता उद्धता समुद्धता उप्पाटिता
 समुप्पाटिता पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका
 आणग्गिना दड्ढा ति - समूहता वादपथा पि सब्बे। तेनाह भगवा -

१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. विनिबब्बो - स्या०। ३. स्या० पोत्यके नत्थि।

“अथङ्गतस्स न पमाणमत्थि, (उपसीवा ति भगवा)
 येन नं वज्जुं तं तस्स नत्थि।
 सब्बेसु धम्मेषु समूहतेसु,
 समूहता वादपथा पि सब्बे” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये ते ब्राह्मणेन सद्धिं ...पे०... पञ्जलिको ५
 नमस्समानो निसिन्नो होति - सत्था मे भन्ते भगवा सावकोहमस्मी ति।
 उपसीवमाणवपुच्छानिद्देशो दृष्टो।

७. नन्दमाणवपुच्छानिद्देशो

४६. सन्ति लोके मुनयो, (इच्छायस्मा नन्दो)
 जना वदन्ति तयिदं कथंसु।
 जाणुपपन्नं मुनि नो वदन्ति,
 उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं ॥

10

सन्ति लोके मुनयो ति। सन्ती ति। सन्ति संविज्जन्ति अत्थि
 उपलब्धन्ति। लोके ति। अपायलोके... पे० ... आयतनलोके। मुनयो ति।
 मुनिनामका आजीवका निगण्ठा^१ जटिला तापसा। देवा^२ लोके
 मुनयो ति संज्जानन्ति, न च ते मुनयो^३ ति। सन्ति लोके मुनयो।
 इच्छायस्मा नन्दो ति। इच्छा ति। पदसन्धि ...पे०...। आयस्मा ति 15
 पियवचनं ...पे०...। नन्दो ति। तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभि-
 लापो ति - इच्छायस्मा नन्दो।

जना वदन्ति तयिदं कथंसू ति। जना ति - खत्तिया च
 ब्राह्मणा च वेस्सा च सुद्धा च गहट्ठा च पब्बजिता च देवा च
 मनुस्सा च। वदन्ती ति - कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ति। 20
 तयिदं कथंसू ति। संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेळहकपुच्छा अनेकंसपुच्छा
 “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति - जना
 वदन्ति तयिदं कथंसु।

जाणूपपन्नं मुनि नो वदन्ती ति। अट्ठ समापत्तिब्राणेन वा
 पञ्चाभिञ्जाब्राणेन वा उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं उपपन्नं 25

१. जीविकेनूपपन्नं - स्या०। २. निगन्था - स्या०। ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि।

समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती
ति - ज्ञापपन्नं मुनि नो वदन्ति ।

उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं ति । उदाहु अनेकविविधअतिपरम-
दुक्करकारिकलूखजीवितानुयोगेन उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं
५ उपपन्नं समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ती ति - उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“सन्ति लोके मुनयो, (इच्छायस्मा नन्दो)

जना वदन्ति तयिदं कथंसु ।

ज्ञापपन्नं मुनि नो वदन्ति,

10

उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं” ति ॥

४७. न दिट्ठिया न सुतिया न ज्ञाणेन,

मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।

विसेनिकत्वा अनीघा निरासा,

चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि ॥

15

न दिट्ठिया न सुतिया न ज्ञाणेना ति । न दिट्ठिया ति - न
दिट्ठसुद्धिया । न सुतिया ति - न सुतसुद्धिया । न ज्ञाणेना ति - न पि
अट्ठसमापत्तिज्ञाणेन न' पि पञ्चाभिञ्जाज्ञाणेन' न पि मिच्छाज्ञाणेना
ति - न दिट्ठिया न सुतिया न ज्ञाणेन ।

मुनीध नन्द कुसला वदन्ती ति । कुसला ति । ये ते खन्ध-
20 कुसला धातुकुसला आयतनकुसला पटिच्चसमुप्पादकुसला सतिपट्टान-
कुसला सम्मप्पधानकुसला इट्ठिपादकुसला इन्द्रियकुसला बलकुसला
बोक्कङ्गकुसला मग्गकुसला फलकुसला निब्बानकुसला दिट्ठसुद्धिया'
वा सुतसुद्धिया वा अट्ठसमापत्तिज्ञाणेन वा पञ्चाभिञ्जाज्ञाणेन वा
मिच्छाज्ञाणेन वा दिट्ठेन वा सुतेन वा उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं
25 उपपन्नं समुपपन्नं समन्नागतं मुनिं न वदन्ति न कथेन्ति न भणन्ति
न दीपयन्ति न वोहरन्ती ति - मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।

B. 114

विसेनिकत्वा अनीघा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि ति ।
सेना वुच्चति मारसेना । कायदुच्चरितं मारसेना, वचीदुच्चरितं

मारसेना, मनोदुच्चरितं मारसेना, रागो मारसेना, दोसो मारसेना, मोहो मारसेना, कोधो ... उपनाहो ... मक्खो ... पळासो ... इस्सा ... मच्छरियं ... माया ... साठेय्यं ... थम्भो ... सारम्भो ... मानो ... अतिमानो ... मदो ... पमादो ... सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे परिळाहा सब्बे सन्तापा सब्बाकुसलाभिसङ्खारा मारसेना । वुत्तञ्हेतं भगवता — ५

“कामा ते पठमा सेना, दुतिया अरति वुच्चति ।
ततिया खुप्पिपासा ते, चतुत्थी तण्हा पवुच्चति ॥

“पञ्चमं थिनमिद्धं” ते, छट्ठा भीरु पवुच्चति ।
सत्तमी विचिकिच्छा ते, मक्खो थम्भो ते अट्ठमो ॥
लाभो सिलोको सक्कारो, मिच्छालद्धो च यो यसो ॥ 10

“यो चत्तानं समुक्कंसे, परे च अवजानाति” ।
एसा नमुचि ते सेना, कण्हस्साभिप्पहारिनी ।
न नं असूरो जिनाति, जेत्वा च लभते सुखं” ति ॥

यतो चतूहि अरियमग्गेहि सब्बा च मारसेना सब्बे च पटिसेनिकरा किलेसा जिता च पराजिता च भग्गा विप्पलुग्गा 15
परम्मुखा, तेन वुच्चन्ति विसेनिकत्वा । अनीघा ति । रागो नीघो, दोसो नीघो, मोहो नीघो, कोधो नीघो, उपनाहो नीघो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा नीघा । येसं एते नीघा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा ते वुच्चन्ति —
अनीघा । निरासा ति । आसा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो 20 B. 11
... पे० ... अविजा लोभो अकुसलमूलं । येसं एसा आसा तण्हा पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका ाणग्गिना दड्ढा, ते वुच्चन्ति निरासा अरहन्तो खीणासवा । विसेनिकत्वा अनीघा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमी ति । ये ते विसेनिकत्वा व अनीघा च निरासा च चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति 25
यपेन्ति यापेन्ति, ते लोके मुनयो ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी

१. थिनमिद्धं — स्या० । २. अवजानति — स्या० । ३. विप्पलुत्ता — स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके नत्थि ।

ति - विसेनिकत्वा अनीघा निरासा चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमि ।
तेनाह भगवा -

“न दिट्ठिया न सुतिया न ग्राणेन,
मुनीध नन्द कुसला वदन्ति ।
विसेनिकत्वा अनीघा निरासा,
चरन्ति ये ते मुनयो ति ब्रूमी” ति ॥

४८. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।
सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ॥
कच्चिस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता,
अतारु जातिं च जरं च मारिस ।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

ये केचिमे समणब्राह्मणासे ति । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं^१ - ये केची ति ।
समणा ति । ये केचि इतो बहिद्धा पब्बज्जूपगता परिब्बाजकसमापन्ना^२ ।
ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका ति - ये केचिमे समणब्राह्मणासे ।
इच्चायस्मा नन्दो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... । आयस्मा ति ।
पियवचनं ...पे०... । नन्दो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो
ति - इच्चायस्मा नन्दो ।

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । दिट्ठेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । सुतेन पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं
वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ति । दिट्ठस्सुतेन पि
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति
भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति - दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । सीलेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति

बोहरन्ति वतेन^१ पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुक्तिं विमुक्तिं परिमुक्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति बोहरन्ति । सीलव्वतेना पि सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुक्तिं विमुक्तिं परिमुक्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति बोहरन्ती ति - सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन^२ सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुक्तिं विमुक्तिं परिमुक्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति बोहरन्ती ति - अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

कच्चिसु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता ति । कच्चिस्सु ति । संसयपुच्छा विमतिपुच्छा द्वेब्बहकपुच्छा अनेकंसपुच्छा, “एवं नु खो, ननु खो, किं नु खो, कथं नु खो” ति - कच्चिस्सु । ते ति । दिट्ठि-^३ गतिका । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - कच्चिस्सु ते भगवा । तत्थ यता चरन्ता ति । तत्था ति । सकाय दिट्ठिया सकाय खन्तिया सकाय रुचिया सकाय लद्धिया । यता ति । यत्ता^४ पटियत्ता^५ गुत्ता^६ गोपिता रक्खिता संवुता । चरन्ता ति । चरन्ता विहरन्ता^७ इरियन्ता वत्तेन्ता पालेन्ता^८ यपेन्ता यापेन्ता ति - कच्चिस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता ।

अतारु जातिं च जरं च मारिसा ति । जातिजरामरणं अतरिंसु उत्तरिंसु पतरिंसु समतिक्कमिंसु वीतिवत्तिंसु । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं^९ सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं - मारिसा ति - अतारु जातिं च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि तं याचामि तं अज्जेसामि^{१०} तं, कथयस्सु मे ति पुच्छामि तं । भगवा ति ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि^{११} मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्चायस्मा नन्दो)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

१. वतेन - स्या० । २-२. यता पटियता - स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४. विचरन्ता - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. अज्जेसामि तं पसादेमि - स्या० ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ॥

“कच्चिस्सु ते भगवा तत्थ यता चरन्ता,
अतारु जातिं च जरं च मारिस।
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

४९. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)
दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं।
सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं।
किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ति,
नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि ॥

ये' केचिमे समणब्राह्मणासे ति'। ये केची ति। सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं - ये केची ति।
समणा ति। ये केचि इतो वहिद्धा पव्वज्जूपगता परिव्वाजकसमापन्ना।
ब्राह्मणा ति। ये केचि भोवादिका ति - ये केचिमे समणब्राह्मणासे।
नन्दा ति भगवा ति। नन्दा ति। भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति।
भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं
भगवा ति - नन्दा ति भगवा।

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति। दिट्ठेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति। सुतेन पि सुद्धिं ...पे०...। दिट्ठस्सुतेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ती ति - दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति। सीलेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति। वतेन पि सुद्धिं ...पे०... वोहरन्ति। सीलब्बतेना पि सुद्धिं
विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति
दीपयन्ति वोहरन्ती ति - सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं।

अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन^१
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुक्तिं विमुक्तिं परिमुक्तिं वदन्ति कथेन्ति
भणन्ति दीपयन्ति बोहरन्ती ति - अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।

किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ती ति । किञ्चा पी ति ।
पदसन्धि पदसंसङ्गो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता^२
पदानुपुब्बतापेतं^३ - किञ्चा पी ति । ते ति - दिट्ठिगतिका । तत्था ति ।
सकाय दिट्ठिया सकाय खन्तिया सकाय रुचिया सकाय लद्धिया ।
यता ति । यत्ता पटियत्ता गुत्ता गोपिता रक्खिता संवृता । चरन्ती
ति । चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति यपेन्ति यापेन्ती
ति - किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ति ।

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी ति । जातिजरामरणं न तरिंसु
न उत्तरिंसु न पतरिंसु न समतिक्कमिंसु न वीतिवत्तिंसु, जातिजरा-
मरणा अनिक्खन्ता अनिस्सटा^४ अनतिक्कन्ता असमतिक्कन्ता^५
अवीतिवत्ता, अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तेन्ति, अन्तोसंसारपथे
परिवत्तेन्ति, जातिया अनुगता, जराय अनुसटा, व्याधिना अभिभूता,^६
मरणेन अब्भाहता अताणा अलेणा असरणा असरणीभूता ति ब्रूमि
आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानी-
करोमि पकासेमी ति - नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमि । तेनाह भगवा -

“ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।

किञ्चा पि ते तत्थ यता चरन्ति,

नातरिंसु जातिजरं ति ब्रूमी” ति ॥

५०. ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्छायस्मा नन्दो)

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलब्बतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेण वदन्ति सुद्धिं ।

१. अनेकविधवत्तकुतूहलमङ्गलेन - स्या० । २. पदानुपुब्बतामेतं - स्या० ३. अनिस्सट्ठा -
स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्थि ।

B. 119

ते चे मुनी ब्रूसि अनोधतिण्णे,
अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।
अतारि जातिं च जरं च मारिस,
पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

- 5 ये केचिमे समणब्राह्मणासे ति । ये केची ति । सब्बेन सब्बं
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं — ये केची ति ।
समणा ति । ये केचि इतो बहिद्वा पव्वज्जूपगता परिव्वाजकसमापन्ना ।
ब्राह्मणा ति । ये केचि भोवादिका ति — ये केचिमे समणब्राह्मणासे ।
इच्चायस्मा नन्दो ति । इच्चा ति पदसन्धि ... पे० ... इच्चायस्मा
10 नन्दो ।

- दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । दिट्ठेन पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । सुतेना पि सुद्धिं ... पे० ... । दिट्ठस्सुतेना पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
15 वोहरन्ती ति — दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

- सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं ति । सीलेना पि सुद्धिं विसुद्धिं
परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति दीपयन्ति
वोहरन्ति । वतेना पि सुद्धिं ... पे० ... वोहरन्ति । सीलव्वतेना पि सुद्धिं
विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति भणन्ति
20 दीपयन्ति वोहरन्ती ति — सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं वदन्ति कथेन्ति
भणन्ति दीपयन्ति वोहरन्ती ति — अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

- ते चे मुनी ब्रूसि अनोधतिण्णे ति । ते चे ति — दिट्ठिगतिके ।
25 मुनी ति । मोनं वुच्चति आणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि ।
ब्रूसि अनोधतिण्णे ति । कामोधं भवोधं दिट्ठोधं अविज्जोधं अतिण्णे'
अनतिक्कन्ते असमतिक्कन्ते अवीतिवत्ते अन्तोजातिजरामरणे परिवत्तेन्ते'
अन्तोसंसारपथे परिवत्तेन्ते जातिया अनुगते जराय अनुसटे व्याधिना

अभिभूते मरणेन अब्भाहते अताणे अलेणे असरणे असरणीभूते ।
 ब्रूसी ति । ब्रूसि आचिक्खसि देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरसि विभ-
 जसि उत्तानीकरोसि पकासेसी ति — ते चे मुनी ब्रूसि अनोधतिण्णे ।

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके अतारि जातिं च जरं च मारिसा
 ति । अथ को एसो सदेवके लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया ६
 पजाय सदेवमनुस्साय जातिजरामरणं अतरि* उत्तरि* पतरि समति-
 क्कमि वीतिवत्तयि । मारिसा ति । पियवचनं गरुवचनं सगारवसप्प-
 तिस्साधिवचनमेतं — मारिसा ति — अथ को चरहि देवमनुस्सलोके
 अतारि जातिं च जरं च मारिस ।

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं ति । पुच्छामि तं ति । पुच्छामि 10
 तं याचामि तं अज्जेसामि तं पसादेमि* तं । भगवा ति । गारवाधि-
 वचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं
 ति । ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि
 उत्तानीकरोहि पकासेही ति — पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह
 सो ब्राह्मणो — 15

“ये केचिमे समणब्राह्मणासे, (इच्छायस्मा नन्दो)

दिट्ठस्सुतेना पि वदन्ति सुद्धिं ।

सीलव्वतेना पि वदन्ति सुद्धिं,

अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं ।

ते चे मुनी ब्रूसि अनोधतिण्णे,

20

अथ को चरहि देवमनुस्सलोके ।

अतारि जातिं च जरं च मारिस,

पुच्छामि तं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

५१. नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

जातिजराय निवुत्ता ति ब्रूमि ।

25

ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,

सीलव्वतं वा पि पहाय सब्बं ॥

१-१. अतारि उत्तारि—स्या० । *. तं कथयस्सु पुमेतिच्छामी ति स्या० पोत्यके
 अधिको पाठो दिस्सति ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे ।
ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमि ॥

B. 121

नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे नन्दा ति भगवा जातिजराय निवुता
5 ति ब्रूमि ति । नाहं, नन्द, सब्बे समणब्राह्मणा जातिजराय आवुता
निवुता ओवुता^१ पिहिता पटिच्छन्ना पटिकुज्जिता ति वदामि ।
अत्थि ते समणब्राह्मणा येसं जाति च जरामरणं च पहीना उच्छिन्न-
मूला तालावत्थुकता अनभावंकता^२ आयंतिं अनुप्पादधम्मा ति ब्रूमि
आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानी-
10 करोमि पकासेमी ति - नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे नन्दा ति भगवा
जाति जराय निवुता ति ब्रूमि ।

ये सीध दिट्ठं वा सुतं मुतं वा सीलव्वतं वा पि पहाय सब्बं
ति । ये सब्बा दिट्ठसुद्धियो पहाय जहित्वा^३ पजहित्वा विनोदेत्वा
व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा । ये सब्बा सुतसुद्धियो पहाय ...पे०...
15 ये सब्बा मुतसुद्धिभो पहाय, ये सब्बा दिट्ठसुतमुतसुद्धियो पहाय ये
सब्बा सीलसुद्धियो पहाय, ये सब्बा वतसुद्धियो पहाय, ये सब्बा
सीलव्वतसुद्धियो पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा
अनभावं गमेत्वा ति - ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा सीलव्वतं वा
पि पहाय सब्बं ।

20 अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन
सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं पहाय जहित्वा
पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - अनेकरूपं
पि पहाय सब्बं ।

तण्हं परिञ्जाय अनासवासे^४ ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमि
25 ति । तण्हा ति । रूपतण्हा सदतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुव्व-
तण्हा धम्मतण्हा । तण्हं परिञ्जाया ति । तण्हं तीहि परिञ्जाहि
परिजानित्वा - जातपरिञ्जाय, तीरणपरिञ्जाय, पहानपरिञ्जाय ।

१. ओफुदा - स्या० । २. अनभावंगता - स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि । ४. अना-
सवाये - स्या० ।

कतमा वातपरिञ्चा ? तण्हं जानाति^१ । “अयं रूपतण्हा अयं सद्दतण्हा अयं गन्धतण्हा अयं रसतण्हा अयं फोदुब्बतण्हा अयं धम्मतण्हा” ति जानाति पस्सति – अयं वातपरिञ्चा ।

कतमा तीरणपरिञ्चा ? एवं वातं कत्वा तण्हं तीरेति अनिच्चतो दुक्खतो रोगतो गण्डतो ...पे०... निस्सरणतो^२ तीरेति – अयं तीरणपरिञ्चा ।

कतमा पहानपरिञ्चा ? एवं तीरयित्वा^३ तण्हं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति । वुत्तञ्हेतं भगवता – “यो, भिक्खवे, तण्हाय छन्दरागो तं पजहथ । एवं सा तण्हा पहीना भविस्सति उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा” । अयं पहानपरिञ्चा । तण्हं परिञ्चाया ति । तण्हं इमाहि तीहि परिञ्चाहि परिजानित्वा । अनासवा ति । चत्तारो आसवा – कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो । येसं इमे आसवा पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा, ते वुच्चन्ति अनासवा अरहन्तो^४ खीणासवा – तण्हं परिञ्चाय अनासवा ।

ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमी ति । ये तण्हं परिञ्चाय अनासवा, ते कामोघं तिण्णा भवोघं तिण्णा दिट्ठोघं तिण्णा अविज्जोघं तिण्णा सब्बसंसारपथं तिण्णा उत्तिण्णा नित्तिण्णा अतिक्कन्ता समतिक्कन्ता वीतिवत्ता ति ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्ठपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति – तण्हं परिञ्चाय अनासवासे ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमि । तेनाह भगवा –

“नाहं सब्बे समणब्राह्मणासे, (नन्दा ति भगवा)

जातिजराय निवुता ति ब्रूमि ।

ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,

सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।

१. पजानाति – स्या० । २. अनिस्सरणतो – स्या० । ३. तिरेत्वा – स्या० । ४. ये ति अरहन्तो – स्या० ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे ।
ते वे नरा ओघतिण्णा ति ब्रूमी" ति ॥

५२. एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।
ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलव्वतं वा पि पहाय सब्बं ।
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे ।
अहं पि ते ओघतिण्णा ति ब्रूमि ॥

B. 123

- एताभिनन्दामि वचो महेसिनो ति । एतं ति । तुय्हं वचनं
व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं नन्दामि अभिनन्दामि मोदामि
अनुमोदामि इच्छामि सादियामि पत्थयामि पिहयामि अभिजप्पामि ।
महेसिनो ति । किं महेसि भगवा ? महन्तं सीलव्वन्धं एसी गवेसी
परियेसी ति महेसि ... पे० ... कहं नरासभो ति महेसी ति - एताभि-
नन्दामि वचो महेसिनो ।

- सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ति । सुकित्तितं ति । सुकित्तितं
सुआचिक्खितं सुदेसितं सुपञ्जपितं सुपट्ठपितं सुविवटं सुविभत्तं
सुउत्तानीकितं सुपकासितं । गोतमनूपधीकं ति । उपधी वुच्चन्ति किलेसा
च खन्धा च अभिसङ्खारा च । उपधिप्पहानं उपधिवूपसमं उपधिनिस्सगं
उपधिपटिप्पस्सद्धं अमतं निव्वानं ति - सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।

- ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा सीलव्वतं वा पि पहाय सब्बं
ति । ये सब्बा दिट्ठसुद्धियो पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा
व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा । ये सब्बा सुतसुद्धियो ... पे० ...
ये सब्बा मुतसुद्धियो ... ये सब्बा दिट्ठसुतमुतसुद्धियो ... ये सब्बा सील-
सुद्धियो ... ये सब्बा वतसुद्धियो ... ये सब्बा सीलव्वतसुद्धियो पहाय जहित्वा
पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - ये सीध
दिट्ठं व सुतं मुतं वा सीलव्वतं वा पि पहाय सब्बं ।

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ति । अनेकविधकोतूहलमङ्गलेन सुद्धिं विसुद्धिं परिसुद्धिं मुत्तिं विमुत्तिं परिमुत्तिं पहाय जहित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - अनेकरूपं पि पहाय सब्बं ।

तण्हं परिञ्जाय अनासवासे अहं पि ते ओघतिण्णा ति ५
 ब्रूमी ति । तण्हा ति - रूपतण्हा सद्दतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोदुब्ब-
 तण्हा धम्मतण्हा । तण्हं परिञ्जाया ति । तण्हं तीहि परिञ्जाहि
 परिजानित्वा - वातपरिञ्जाय, तीरणपरिञ्जाय, पहानपरिञ्जाय ।
 कतमा वातपरिञ्जा ? तण्हं जानाति, अयं रूपतण्हा अयं सद्दतण्हा
 अयं गन्धतण्हा अयं रसतण्हा अयं फोदुब्बतण्हा अयं धम्मतण्हा ति १०
 जानाति पस्सति - अयं वातपरिञ्जा ।

कतमा तीरणपरिञ्जा ? एवं वातं कत्वा तण्हं तीरेति
 अनिच्चतो दुक्खतो रोगतो गण्डतो सल्लतो अघतो आबाधतो परतो
 पलोकतो ईतितो उपद्वतो भयतो उपसग्गतो चलतो पभङ्गुतो १५
 अद्धुवतो अताणतो अलेणतो असरणतो असरणीभूततो रिक्ततो
 तुच्छतो सुञ्जतो अनत्ततो आदीनवतो विपरिणामधम्मतो असारकतो
 अघमूलतो^१ वधकतो विभवतो सासवतो सङ्खततो मारामिसतो
 जातिधम्मतो जराधम्मतो व्याधिधम्मतो मरणधम्मतो सोकपरि-
 देवदुक्खदोमनस्सुपायासधम्मतो संकिलेसधम्मतो^२ समुदयतो अत्थङ्गमतो
 अस्सादतो^३ आदीनवतो निस्सरणतो तीरेति - अयं तीरणपरिञ्जा । २०

कतमा पहानपरिञ्जा ? एवं तीरयित्वा तण्हं पजहति
 विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति - अयं पहानपरिञ्जा ।

तण्हं परिञ्जाया ति । तण्हं इमाहि तीहि परिञ्जाहि
 परिजानित्वा । अनासवा ति । चत्तारो आसवा - कामासवो, भवासवो,
 दिट्ठासवो, अविज्जासवो । येसं इमे आसवा पहीना उच्छिन्नमूला २५
 तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा, ते वुच्चन्ति
 अनासवा अरहन्तो खीणासवा । तण्हं परिञ्जाय अनासवासे अहं पि
 ते ओघतिण्णा ति ब्रूमी ति । ये तण्हं परिञ्जाय अनासवा, अहं पि

ते कामोधं तिण्णा भवोधं तिण्णा दिट्ठोधं तिण्णा अविज्जोधं तिण्णा
सब्बसंसारपथं तिण्णा उत्तिण्णा नित्तिण्णा अतिक्कन्ता समतिक्कन्ता
वीतिवत्ता ति ब्रूमि वदामि ति - तण्हं परिञ्जाय अनासवासे अहं
पि ते ओघतिण्णा ति ब्रूमि । तेनाह सो ब्राह्मणो -

5

“एताभिनन्दामि वचो महेसिनो,
सुकित्तितं गोतमनूपधीकं ।

ये सीध दिट्ठं व सुतं मुतं वा,
सीलब्बतं वा पि पहाय सब्बं ।

10

अनेकरूपं पि पहाय सब्बं,
तण्हं परिञ्जाय अनासवासे ।

अहं पि ते ओघतिण्णा ति ब्रूमी” ति ॥

नन्दमाणवपुच्छानिद्देशो सत्तमो ।

८. हेमकमाणवपुच्छानिद्देशो

B. 125

५३. ये मे पुब्बे वियाकंसु, (इच्चायस्मा हेमको)
हुरं गोतमसासना ।

इच्चासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं ।

15

सब्बं तं तक्कवड्डुनं, नाहं तत्थ अभिरमिं ॥

ये मे पुब्बे वियाकंसु ति । यो^१ च वावरी ब्राह्मणो ये चञ्जे
तस्स आचरिया, ते सकं दिट्ठिं सकं खन्तिं सकं रुचिं सकं लद्धिं सकं
अज्झासयं सकं अधिप्पायं व्याकंसु^२ आचिक्खिंसु देसयिंसु पञ्चपिंसु
पट्ठपिंसु विवरिंसु विभजिंसु उत्तानीअकंसु पकासेसुं ति - ये मे पुब्बे
20 वियाकंसु । इच्चायस्मा हेमको ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०...
पदानुपुब्बतापेतं - इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं ... पे०... । हेमको
ति - तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्चायस्मा हेमको ।

हुरं गोतमसासना ति । हुरं गोतमसासना परं गोतमसासना
पुरे गोतमसासना पठमतरं गोतमसासना बुद्धसासना जिनसासना
25 तथागतसासना अरहन्तसासना ति - हुरं गोतमसासना ।

इच्छासि इति भविस्सती ति। एवं किर आसि, एवं किर भविस्सती ति—इच्छासि इति भविस्सति।

सब्बं तं इतिहीतिहं ति। सब्बं तं इतिहीतिहं इतिकिराय परम्पराय पिटकसम्पदाय तक्कहेतु नयहेतु आकारपरिवितक्केन दिट्ठिनिज्झानक्खन्तिया न सामं सयमभिञ्जातं न अत्तपच्चक्खधम्मं ५ कथयिंसू ति—सब्बं तं इतिहीतिहं।

सब्बं तं तक्कवड्डुनं ति। सब्बं तं तक्कवड्डुनं वितक्कवड्डुनं सङ्कप्पवड्डुनं कामवितक्कवड्डुनं व्यापादवितक्कवड्डुनं विहिंसावितक्कवड्डुनं आतिवितक्कवड्डुनं जनपदवितक्कवड्डुनं अमरावितक्कवड्डुनं परानुदयतापटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं^१ लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं^२ अनवञ्जत्तिपटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं ति—सब्बं तं तक्कवड्डुनं। 10

नाहं तत्थ अभिरमिं ति। नाहं तत्थ अभिरमिं न विन्दिं नाधिगच्छिं न पटिलभिं ति—नाहं तत्थ अभिरमिं। तेनाह सो ब्राह्मणो—

B. 126

“ये मे पुब्बे वियाकंसु, (इच्छायस्मा हेमको)

15

हुरं गोतमसासना।

इच्छासि इति भविस्सति, सब्बं तं इतिहीतिहं।

सब्बं तं तक्कवड्डुनं, नाहं तत्थ अभिरमिं” ति॥

५४. त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्घातनं मुनि।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं॥

20

त्वं च मे धम्ममक्खाही ति। त्वं ति। भगवन्तं भणति। धम्ममक्खाही ति। धम्मं ति। आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियो-सानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो सम्मप्पधाने चत्तारो इद्विपादे पञ्च-न्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गे अरियं अट्ठङ्गिकं मगं निब्बानं 25 च निब्बानगामिनिं च पटिपदं अक्खाहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति—त्वं च मे धम्ममक्खाहि।

तण्हानिग्घातनं मुनी ति । तण्हा ति - रूपतण्हा ...पे०...
धम्मतण्हा । तण्हानिग्घातनं तण्हापहानं तण्हावूपसमं तण्हापटिनिस्सग्गं
तण्हापटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं । मुनी ति । मोनं वुच्चति ज्ञाणं
...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनी ति - तण्हानिग्घातनं मुनि ।

५ यं विदित्वा सतो चरं ति । यं विदितं कत्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा”
ति विदितं कत्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा,
“सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ...पे०... “यं
किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति विदितं कत्वा
१० तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सतो ति ।
चतूहि कारणेहि सतो काये कायानुपस्सनासतिपट्ठानं भावेन्तो
सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो । चरं ति । चरन्तो विहरन्तो इरियन्तो
वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो ति - यं विदित्वा सतो चरं ।

तरे लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो
१५ रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका ति ।
केनट्ठेन विसत्तिका ... पे० ... विसटा वित्थता ति विसत्तिका । लोके
ति । अपायलोके मनुस्सलोके देवलोके खन्धलोके धातुलोके आयतन-
लोके । तरे लोके विसत्तिकं ति । लोके वेसा विसत्तिका लोके वेतं
विसत्तिकं सतो तरेय्यं^१ उत्तरेय्यं पतरेय्यं समतिक्कमेय्यं वीतिवत्तेय्यं
२० ति - तरे लोके विसत्तिकं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“त्वं च मे धम्ममक्खाहि, तण्हानिग्घातनं मुनि ।

यं विदित्वा सतो चरं, तरे लोके विसत्तिकं” ति ॥

५५. इध दिट्ठसुतमुतविज्जातेसु, पियरूपेसु हेमक ।

छन्दरागविनोदनं, निब्बानपदमच्चुतं ॥

२५ इध दिट्ठसुतमुतविज्जातेसु ति । दिट्ठं ति - चक्खुना दिट्ठं ।
सुतं ति - सोतेन सुतं । मुतं ति - धानेन^२ धायितं जिब्हाय सायितं
कायेन फुट्ठं । विज्जातं ति - मनसा विज्जातं^३ ति - इध दिट्ठसुतमुत-
विज्जातेसु ।

पियरूपेसु हेमका ति । किञ्च लोके पियरूपं सातरूपं ?

चक्खु लोके पियरूपं सातरूपं, सोतं लोके ... घानं लोके ... जिह्वा
लोके ... कायो लोके ... मनो लोके पियरूपं सातरूपं; रूपा लोके
पियरूपं सातरूपं, सद्दा लोके ... गन्धा लोके ... रसा लोके ... फोटुब्बा
लोके ... धम्मा लोके पियरूपं सातरूपं; चक्खुविज्जाणं लोके पियरूपं 5
सातरूपं, सोतविज्जाणं लोके पियरूपं सातरूपं, घानविज्जाणं लोके ...
जिह्वाविज्जाणं लोके ... कायविज्जाणं लोके ... मनोविज्जाणं लोके
पियरूपं सातरूपं, चक्खुसम्पस्सो लोके ... सोतसम्पस्सो लोके ...
घानसम्पस्सो लोके ... जिह्वासम्पस्सो लोके ... कायसम्पस्सो लोके ...
मनोसम्पस्सो लोके पियरूपं सातरूपं; चक्खुसम्पस्सजा वेदना 10
लोके पियरूपं सातरूपं ... सोतसम्पस्सजा वेदना ... घानसम्पस्सजा
वेदना ... जिह्वासम्पस्सजा वेदना ... कायसम्पस्सजा वेदना ...
मनोसम्पस्सजा वेदना लोके पियरूपं सातरूपं; रूपसञ्जा लोके ...
सद्दसञ्जा लोके ... गन्धसञ्जा लोके ... रससञ्जा लोके ... फोटुब्ब-
सञ्जा लोके ... धम्मसञ्जा लोके पियरूपं सातरूपं, रूपसञ्चेतना 15 B. 128
लोके ... सद्दसञ्चेतना लोके ... गन्धसञ्चेतना लोके ... रससञ्चेतना
लोके ... फोटुब्बसञ्चेतना लोके ... धम्मसञ्चेतना लोके पियरूपं
सातरूपं; रूपतण्हा लोके ... सद्दतण्हा लोके ... गन्धतण्हा लोके ...
रसतण्हा लोके ... फोटुब्बतण्हा लोके ... धम्मतण्हा लोके पियरूपं
सातरूपं; रूपवितक्को लोके ... सद्दवितक्को लोके ... गन्धवितक्को 20
लोके ... रसवितक्को लोके ... फोटुब्बवितक्को लोके ... धम्म-
वितक्को लोके पियरूपं सातरूपं; रूपविचारो लोके पियरूपं सातरूपं,
सद्दविचारो लोके ... गन्धविचारो लोके ... रसविचारो लोके ...
फोटुब्बविचारो लोके ... धम्मविचारो लोके पियरूपं सातरूपं ति—
पियरूपेसु हेमक ।

25

छन्दरागविनोदनं ति । छन्दरागो ति । यो कामेसु कामच्छन्दो
कामरागो कामनन्दी कामतण्हा कामसिनेहो कामपरिळाहो काम-
मुच्छा कामज्झोसानं कामोघो कामयोगो कामुपादानं कामच्छन्दनी-
वरणं । छन्दरागविनोदनं ति । छन्दरागप्पहानं छन्दरागवूपसमं
छन्दरागपटिनिस्सगं छन्दरागपटिप्पस्सद्वं अमतं निब्बानं ति— 30
छन्दरागविनोदनं ।

निब्बानपदमच्चुतं ति । निब्बानपदं ताणपदं लेणपदं सरणपदं अभयपदं । अच्चुतं ति । निच्चं ध्रुवं सस्सतं अविपरिणामधम्मं ति — निब्बानपदमच्चुतं । तेनाह भगवा—

“इध दिट्ठसुतमुतविज्जातेसु, पियरूपेसु हेमक ।

5

छन्दरागविनोदनं, निब्बानपदमच्चुतं” ति ॥

५६. एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

उपसन्ता च ते सदा, तिण्णा लोको विसत्तिकं ॥

एतदञ्जाय ये सता ति । एतं ति । अमतं निब्बानं । यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो
10 निब्बानं । अञ्जाया ति । अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति...पे०... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा
15 तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । ये ति — अरहन्तो खीणासवा । सता ति — चतूहि कारणेहि सता । काये कायानुपस्सनासति-पट्टानं भावितत्ता सता ... पे०... ते वुच्चन्ति सता ति — एतदञ्जाय ये सता ।

B. 129

15

दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ति । दिट्ठधम्मा ति । दिट्ठधम्मा ज्ञातधम्मा
20 तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति दिट्ठधम्मा ...पे०... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति दिट्ठधम्मा ज्ञातधम्मा तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । अभिनिब्बुता ति । रागस्स निब्बापितत्ता निब्बुता,^१ दोसस्स निब्बापितत्ता निब्बुता, मोहस्स
25 निब्बापितत्ता निब्बुता, कोधस्स ... उपनाहस्स ... सब्बाकुसलाभि-सङ्खारानं सन्तत्ता समितत्ता वूपसमितत्ता निज्जातत्ता निब्बुतत्ता विगतत्ता पटिप्पसद्धत्ता सन्ता उपसन्ता वूपसन्ता निब्बुता पटिप्प-स्सद्धा ति — दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

उपसन्ता च ते सदा ति । उपसन्ता ति । रागस्स उपसमितत्ता
 निब्बापितत्ता उपसन्ता ... दोसस्स ... मोहस्स ... कोधस्स ... उपनाहस्स
 ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं सन्तत्ता समितत्ता वूपसमितत्ता
 निज्झातत्ता निब्बुतत्ता विगतत्ता पटिप्पसद्धत्ता सन्ता उपसन्ता
 वूपसन्ता निब्बुता पटिप्पस्सद्धा - ति उपसन्ता । ते ति - अरहन्तो 5
 खीणासवा । सदा ति । सदा^१ सब्बकालं निच्चकालं धुवकालं सततं
 समितं अब्बोकिण्णं पोख्खानुपोख्खं^२ उदकूमिकजातं^३ अवीचिसन्ततिसहितं
 फस्सितं^४ पुरेभत्तं पच्छाभत्तं पुरिमयामं^५ मज्झिमयामं पच्छिमयामं
 काळे जुण्हे वस्से हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्धे मज्झिमे वयोखन्धे
 पच्छिमे वयोखन्धे ति - उपसन्ता च ते सदा । 10

तिण्णा लोके विसत्तिकं ति । विसत्तिका वुच्चति तण्हा ।
 यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । विसत्तिका
 ति । केनट्ठेन^६ विसत्तिका ...पे०... विसटा वित्थता ति विसत्तिका ।
 लोके ति । अपायलोके ...पे०... आयतनलोके । तिण्णा लोके विसत्तिकं
 ति । लोके वेसा विसत्तिका लोके वेतं विसत्तिकं तिण्णा उत्तिण्णा 15
 नित्थिण्णा^७ अतिक्कन्ता समतिक्कन्ता वीतिवत्ता ति - तिण्णा लोके
 विसत्तिकं । तेनाह भगवा -

“एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

B. 130

उपसन्ता च ते सदा, तिण्णा लोके विसत्तिकं” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको- 20
 हमस्मी ति ।

हेमकमाणवपुच्छानिद्देशो अट्ठमो ।

९. तोदेय्यमाणवपुच्छानिद्देशो

५७. यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्चायस्मा तोदेय्यो)

तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स कीदिसो ॥

१. सदा सब्बदा - स्या० । २-२. पोखानुपोखं उदकुम्मिजातं - स्या० । ३. फुसितं -
 स्या० । ४. पुरिमयामे - स्या०; एवमुपरि पि । ५. केनट्ठेन - स्या० । ६. नित्थिण्णा - स्या० ।

यस्मिं कामा न वसन्ती ति । यस्मिं कामा न वसन्ति न संवसन्ति न आवसन्ति न^१ परिवसन्ती ति - यस्मिं कामा न वसन्ति^१ । इच्चायस्मा तोदेय्यो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ...पे०... पदानुपुब्बतापेतं^२ - इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं ...पे०... । तोदेय्यो ति । तस्स
 ५ ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्चायस्मा तोदेय्यो ।

तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा यस्स नत्थि न सति न संविज्जति नुपलब्धति ाणग्गिना दड्ढा ति - तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिण्णो ति । कथंकथा च यो तिण्णो उत्तिण्णो नित्थिण्णो अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो वीतिवत्तो ति - कथंकथा च
 १० यो तिण्णो ।

विमोक्खो तस्स कीदिसो ति । विमोक्खो तस्स कीदिसो किंसण्ठितो किंपकारो किंपटिभागो इच्छितब्बो ति विमोक्खं पुच्छती ति - विमोक्खो तस्स कीदिसो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“यस्मिं कामा न वसन्ति, (इच्चायस्मा तोदेय्यो)

15

तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स कीदिसो” ति ॥

B. 131

५८. यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेय्या ति भगवा)

तण्हा यस्स न विज्जति ।

कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स नापरो ॥

20

यस्मिं कामा न वसन्ती ति । यस्मिं ति । यस्मिं^३ पुगले^३ अरहन्ते खीणासवे । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । यस्मिं कामा न वसन्ती ति । यस्मिं कामा न वसन्ति न संवसन्ति न आवसन्ति न परिवसन्ती ति - यस्मिं कामा न वसन्ति ।

25

तोदेय्या ति भगवा ति । तोदेय्या ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति - तोदेय्या ति भगवा ।

तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा ति - रूपतण्हा सद्दतण्हा
गन्धतण्हा रसतण्हा फोटुब्बतण्हा धम्मतण्हा । यस्सा ति - अरहतो
खीणासवस्स । तण्हा यस्स न विज्जती ति । तण्हा यस्स नत्थि न
सति न संविज्जति नुपलब्धति, पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटि-
प्पस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका जाणगिना दड्ढा ति - तण्हा यस्स न विज्जति । ६

कथंकथा च यो तिण्णो ति । कथंकथा वुच्चति विचिकिच्छा ।
दुक्खे कट्ठा ... पे० ... छम्भितत्तं चित्तस्स मनोविलेखो । यो ति - यो सो
अरहं^१ खीणासवो । कथंकथा च यो तिण्णो ति । कथंकथा च यो
तिण्णो उत्तिण्णो नित्थिण्णो अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो वीतिवत्तो
ति - कथंकथा च यो तिण्णो । १०

विमोक्खो तस्स नापरो ति । नत्थि तस्स अपरो विमोक्खो
येन विमोक्खेन विमुच्चेय्य । विमुत्तो सो । कतं^२ तस्स विमोक्खेन
करणीयं ति - विमोक्खो तस्स नापरो । तेनाह भगवा -

“यस्मिं कामा न वसन्ति, (तोदेय्या ति भगवा)

तण्हा यस्स न विज्जति । १५

कथंकथा च यो तिण्णो, विमोक्खो तस्स नापरो” ति ॥

५९. निराससो सो उद आससानो,
पञ्जाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।
मुनिं अहं सक्क यथा विज्जञ्जं,
तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खु ॥ २०

निराससो सो उद आससानो ति । नित्तण्हो सो, उदाहु सतण्हो
रूपे^३ आसीसति^४, सद्दे ... गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे ... कुलं ... गणं ... आवासं ...
लाभं ... यसं ... पसंसं ... सुखं ... चीवरं ... पिण्डपातं ... सेनासनं ... गिलान-
पच्चयभेसज्जपरिक्खारं ... कामधातुं ... रूपधातुं ... अरूपधातुं ... कामभवं ...
रूपभवं ... अरूपभवं ... सञ्जाभवं ... असञ्जाभवं ... नेवसञ्जानासञ्जा- २५
भवं ... एकवोकारभवं ... चतुवोकारभवं ... पञ्चवोकारभवं ... अतीतं ...
अनागतं ... पच्चुप्पन्नं ... दिट्ठसुतमुतविञ्जातव्वे धम्मे आसीसति सादियति
पत्थेति पिहेति अभिजप्पती ति - निराससो सो उद आससानो ।

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. कथं - स्या० । ३-३. रूपं आसिसति - स्या० ।

पञ्जाणवा सो उद पञ्जाकप्पी ति । पञ्जाणवा सो ति ।
 पण्डितो पञ्जवा बुद्धिमा ञाणी विभावी मेधावी । उद पञ्जाकप्पी
 ति । उदाहु अट्टसमापत्तिञ्जाणेन वा पञ्चाभिञ्जाञ्जाणेन वा मिच्छा-
 5 ञ्जाणेन वा तण्हाकप्पं वा दिट्ठिकप्पं वा कप्पेति जनेति सञ्जनेति
 निव्वत्तेति अभिनिव्वत्तेती ति - पञ्जाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।

मुनिं अहं सक्क यथा विजञ्जं ति । सक्का ति । सक्को
 भगवा' । सक्ककुला पव्वजितो ति पि सक्को । अथ वा, अड्डो
 महद्धनो धनवा ति पि सक्को । तस्सिमानि धनानि, सेय्यथिदं -
 सद्धाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं पञ्जाधनं
 10 सतिपट्टानधनं सम्मप्पधानधनं इद्धिपादधनं इन्द्रियधनं बलधनं बोज्झ-
 ङ्गधनं मग्गधनं फलधनं निव्वानधनं ति । तेहि अनेकविधेहि धनरत-
 नेहि अड्डो महद्धनो धनवा ति पि सक्को । अथ वा, पटु विसवी
 अलमत्तो सूरु वीरो विक्कन्तो अभीरू अच्छम्भी अनुत्रासी
 अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो ति पि सक्को । मुनिं अहं
 15 सक्क यथा विजञ्जं ति । सक्क यथाहं मुनिं जानेय्यं आजानेय्यं
 विजानेय्यं पटिविजानेय्यं पटिविज्जेय्यं ति - मुनिं अहं सक्क यथा
 विजञ्जं ।

B. 133

तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खू ति । तं ति । यं पुच्छामि यं
 याचामि यं अज्जेसामि यं पसादेमि । वियाचिक्खा ति । आचिक्खाहि
 20 देसेहि पञ्जपेहि पटुपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पका-
 सेहि । समन्तचक्खू ति । समन्तचक्खु वुच्चति सब्वञ्जुतञ्जाणं ... पे०...
 तथागतो तेन समन्तचक्खू ति - तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खु ।
 तेनाह सो ब्राह्मणो -

“निराससो सो उद आससानो,
 25 पञ्जाणवा सो उद पञ्जकप्पी ।
 मुनिं अहं सक्क यथा विजञ्जं,
 तं मे वियाचिक्ख समन्तचक्खू” ति ॥

६०. निराससो सो न च आससानो,
 पञ्जाणवा सो न च पञ्जाकप्पी ।

एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान,
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ॥

निराससो सो न च आससानो ति । नित्तण्हो सो । न सो सतण्हो रूपे' नासीसति' । सद्दे ... गन्धे ... दिट्ठसुतमुतविज्जातव्वे धम्मे नासीसति न इच्छति न सादियति न पत्थेति न पिहेति नाभिजप्पती 5
ति - निराससो सो न च आससानो ।

पञ्ञाणवा सो न च पञ्ञकप्पी ति । पञ्ञाणवा' ति । पण्डितो पञ्ञवा बुद्धिमा ाणी विभावी मेधावी । न च पञ्ञकप्पी ति । अट्ठसमापत्तिवाणेन वा पञ्ञाभिज्जावाणेन वा मिच्छावाणेन वा तण्हाकप्पं वा न कप्पेति दिट्ठिकप्पं वा न कप्पेति न जनेति न सञ्जनेति न निव्वत्तेति नाभिनिव्वत्तेती ति - पञ्ञाणवा सो न च पञ्ञकप्पी । 10

एवं पि तोदेय्य मुनिं विजाना ति । मुनी ति । मोनं वुच्चति वाणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि । एवं पि तोदेय्य मुनिं विजाना ति । तोदेय्य, एवं मुनिं जान पटिजान' पटिविजान' 15
पटिविज्झा' ति' - एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान ।

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं ति । रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । यस्सेतानि' किञ्चनानि' पहीनानि समुच्छिन्नानि वूपसन्तानि पटिप्पस्सद्धानि अभव्वुप्पत्तिकानि वाणगिना दड्ढानि, सो वुच्चति अकिञ्चनो । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ... पे० ... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । भवा ति । द्वे भवा - कम्मभवो च पटिसन्धिको च पुनवभवो ... पे० ... अयं पटिसन्धिको पुनवभवो । 20

अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति । अकिञ्चनं पुग्गलं कामे च 25
भवे च असत्तं अलग्गं अलग्गितं अपलिबुद्धं निव्वत्तं निस्सट्ठं

१-१. रूपं नासिसति - स्या० । २. पञ्ञाणवासो - स्या० । ३. विजान - स्या० ।

४. पटिविजानाति - स्या० । ५-५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६-६. यस्सेते किञ्चना - स्या० ; एवमुपरि पि । ७. निस्सट्ठं - स्या० ।

विष्पमुत्तं विसञ्जुत्तं विमरियादिकतेन चेतसा विहरन्तं ति - अकिञ्चनं कामभवे असत्तं । तेनाह भगवा -

“निराससो सो न च आससानो,
पञ्जाणवा सो न च पञ्जकप्पी ।
5 एवं पि तोदेय्य मुनिं विजान”
अकिञ्चनं कामभवे असत्तं ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

तोदेय्यमाणवपुच्छानिद्देशो नवमो ।

१०. कप्पमाणवपुच्छानिद्देशो

६१. मज्झे सरस्मिं तिट्ठतं, (इच्छायस्मा कप्पो)
10 ओघे जाते महब्भये ।
जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूहि मारिस ।
त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया ॥

मज्झे सरस्मिं तिट्ठतं ति । सरो वुच्चति संसारो आगमनं
गमनं गमनागमनं कालं गति भवाभवो चुति च उपपत्ति च निव्वत्ति
15 च भेदो च जाति च जरा च मरणं च । संसारस्स पुरिमा पि
कोटि न पञ्जायति, पच्छिमा पि कोटि न पञ्जायति; मज्झेव^१
संसारे सत्ता ठिता पतिट्ठिता अल्लीना उपगता अज्झोसिता अधिमुत्ता ।

B. 135

कथं संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति ? एत्तका जातियो
वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स
20 पुरिमा कोटि न पञ्जायति । एत्तकानि जातिसतानि वट्ठं वत्ति,
ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि
न पञ्जायति । एत्तकानि जातिसहस्सानि वट्ठं वत्ति, ततो परं न
वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति ।
एत्तकानि जातिसतसहस्सानि वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति,

एतत्कानि कप्पानि वट्टं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति । एतत्कानि कप्पसत्तानि वट्टं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति । एतत्कानि कप्पसहस्सानि वट्टं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि । एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति । एतत्कानि कप्पसत्तसहस्सानि वट्टं वत्ति,

ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि। एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि
न पञ्जायति। एत्तका कप्पकोटियो वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती
ति, हेवं नत्थि। एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति।
एत्तकानि कप्पकोटिसतानि वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं
नत्थि। एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति। एत्तकानि
कप्पकोटिसहस्सानि वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि।
एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति। एत्तकानि कप्पकोटि-
सतसहस्सानि वट्ठं वत्ति, ततो परं न वत्तती ति, हेवं नत्थि। एवं
पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति।

10 वुत्तं हेतं भगवता - “अनमतगोयं, भिक्खवे, संसारो’। पुब्बा
कोटि न पञ्जायति अविज्जानीवरणानं सत्तानं तण्हासंयोजनानं
सन्धावतं संसरतं। एवं दीघरत्तं खो, भिक्खवे, दुक्खं पच्चनुभूतं
तिब्बं पच्चनुभूतं^१ व्यसनं पच्चनुभूतं, कटसी वड्डिता’। यावञ्चिदं,
भिक्खवे, अलमेव सब्बसङ्खारेसु निव्विन्दितुं अलं विरज्जितुं अलं
15 विमुच्चितुं” ति। एवं पि संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति।

कथं संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्जायति? एत्तका
जातियो वट्ठं वत्तिस्सति, ततो परं न वत्तिस्सती ति, हेवं नत्थि।
एवं पि संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्जायति। एत्तकानि जाति-
सतानि, एत्तकानि जातिसहस्सानि, एत्तकानि जातिसतसहस्सानि,
20 एत्तका जातिकोटियो, एत्तकानि जातिकोटिसतानि, एत्तकानि
जातिकोटिसहस्सानि, एत्तकानि जातिकोटिसतसहस्सानि, एत्तकानि
वस्सानि, एत्तकानि वस्ससतानि, एत्तकानि वस्ससहस्सानि, एत्तकानि
वस्ससतसहस्सानि, एत्तका वस्सकोटियो, एत्तकानि वस्सकोटिसतानि,
एत्तकानि वस्सकोटिसहस्सानि, एत्तकानि वस्सकोटिसतसहस्सानि,
25 एत्तकानि कप्पानि, एत्तकानि कप्पसतानि, एत्तकानि कप्पसहस्सानि,
एत्तकानि कप्पसतसहस्सानि, एत्तका कप्पकोटियो, एत्तकानि कप्प-
कोटिसतानि, एत्तकानि कप्पकोटिसहस्सानि, एत्तकानि कप्पकोटि-
सतसहस्सानि वट्ठं वत्तिस्सति, ततो परं न वत्तिस्सती ति, हेवं नत्थि।

१. संसारस्स - स्या०। २. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. ववड्डितं - स्या०। ४.
मुच्चितुं - स्या०।

एवं पि संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्जायति। एवं पि संसारस्स
पुरिमा पि कोटि न पञ्जायति, पच्छिमा पि कोटि न पञ्जायति,
मज्जेव संसारे सत्ता ठिता पतिट्ठिता अल्लीना उपगता अज्झोसिता
अधिमुत्ता ति – मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं। इच्चायस्मा कप्पो ति। इच्चा
ति। पदसन्धि ... पे०...। आयस्मा ति। पियवचनं ... पे०...। कप्पो ति। 5
तस्स ब्राह्मणस्स नामं ... पे०... अभिलापो ति – इच्चायस्मा कप्पो।

ओघे जाते महब्भये ति। कामोघे भवोघे दिट्ठोघे अविज्जोघे
जाते सज्जाते निब्बत्ते अभिनिब्बत्ते पातुभूते। महब्भये ति। जातिभये
जराभये व्याधिभये मरणभये ति – ओघे जाते महब्भये।

जरामच्चुपरेतानं ति। जराय फुट्टानं परेतानं समोहितानं 10
समन्नागतानं। मच्चुना फुट्टानं परेतानं समोहितानं समन्नागतानं,
जातिया अनुगतानं जराय अनुसटानं व्याधिना अभिभूतानं मरणेन
अव्भाहूतानं अताणानं अलेणानं असरणानं असरणीभूतानं ति –
जरामच्चुपरेतानं।

दीपं पब्रूहि मारिसा ति। दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं 15
परायनं ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि
विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि। मारिसा ति। पियवचनं
गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं मारिसा ति – दीपं पब्रूहि
मारिस।

त्वं च मे दीपमक्खाही ति। त्वं ति। भगवन्तं भणति। 20
दीपमक्खाही ति। दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं परायनं अक्खाहि
आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानी-
करोहि पकासेही ति – त्वं च मे दीपमक्खाहि।

यथायिदं नापरं सिया ति। यथायिदं दुक्खं इधेव निरुज्झेय्य
वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटिप्पस्सम्भेय्य पुनपटिसन्धिकं दुक्खं न 25
निब्बत्तेय्य, कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा कामभवे
वा रूपभवे वा अरूपभवे वा सज्जाभवे वा असज्जाभवे वा
नेवसज्जानासज्जाभवे वा एकवोकारभवे वा चतुवोकारभवे वा पञ्च-
वोकारभवे वा पुनगतिया वा उपपत्तिया वा पटिसन्धिया वा
भवे वा संसारे वा वट्ठे वा न जनेय्य न सज्जनेय्य न निब्बत्तेय्य 30

नाभिनिव्वत्तेय्य । इधेव निरुज्जेय्य वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटि-
प्पस्सम्भेय्या ति - यथायिदं नापरं सिया । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं, (इच्चायस्मा कप्पो)

ओघे जाते महब्भये ।

5

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूहि मारिस ।

त्वं च मे दीपमक्खाहि, यथायिदं नापरं सिया” ति ॥

६२. मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं, (कप्पा ति भगवा)

ओघे जाते महब्भये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूमि कप्प ते ॥

10

मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं ति । सरो वुच्चति संसारो आगमनं गमनं
गमनागमनं कालं गति भवाभवो, चुति च उपपत्ति च निव्वत्ति च
भेदो च जाति च जरा च मरणं च । संसारस्स पुरिमा पि कोटि न
पञ्जायति, पच्छिमा पि कोटि न पञ्जायति । मज्जेव संसारे सत्ता
ठिता पतिट्ठिता अल्लीना उपगता अज्झोसिता अधिमुत्ता ।

15

कथं संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति ? ...पे०... एवं^१
संसारस्स पुरिमा कोटि न पञ्जायति । कथं संसारस्स पच्छिमा कोटि
न पञ्जायति ? ...पे०... एवं संसारस्स पच्छिमा कोटि न पञ्जायति ।
एवं संसारस्स पुरिमा पि कोटि न पञ्जायति, पच्छिमा पि कोटि न
पञ्जायति । मज्जेव संसारे सत्ता ठिता पतिट्ठिता अल्लीना उपगता
अज्झोसिता अधिमुत्ता ति - मज्जे सरस्मिं तिट्ठतं । कप्पा ति भगवा
ति । कप्पा ति । भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति ।
गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति -
कप्पा ति भगवा ।

20

ओघे जाते महब्भये ति । कामोघे भवोघे दिट्ठोघे अविज्जोघे
जाते सज्जाते निव्वत्ते अभिनिव्वत्ते पातुभूते । महब्भये ति । जातिभये
जराभये व्याधिभये मरणभये ति - ओघे जाते महब्भये ।

25

जरामच्चुपरेतानं ति । जराय फुट्ठानं परेतानं समोहितानं
समन्नागतानं । मच्चुना फुट्ठानं परेतानं समोहितानं समन्नागतानं

जातिया अनुगतानं जराय अनुसटानं व्याधिना अभिभूतानं मरणेन
अवभाहृतानं अताणानं अलेणानं असरणानं असरणीभूतानं ति -
जरामच्चुपरेतानं ।

दीपं पब्रूमि कप्प ते ति । दीपं ताणं लेणं सरणं गतिं परायनं
ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि ४
उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - दीपं पब्रूमि कप्प ते । तेनाह भगवा -

“मज्झे सरस्मिं तिट्ठतं, (कप्पा ति भगवा)

ओघे जाते महब्भये ।

जरामच्चुपरेतानं, दीपं पब्रूमि कप्प ते” ति ॥

६३. अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।

10

निब्बानं इति नं ब्रूमि, जरामच्चुपरिक्खयं ॥

अकिञ्चनं अनादानं ति । किञ्चनं ति । रागकिञ्चनं
दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठिकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं
दुच्चरितकिञ्चनं; किञ्चनप्पहानं किञ्चनवूपसमं किञ्चनपटि-
निस्सगं किञ्चनपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - अकिञ्चनं । 15
अनादानं ति । आदानं वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो...पे०...
अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । आदानप्पहानं आदानवूपसमं आदान-
पटिनिस्सगं आदानपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - अकिञ्चनं
अनादानं ।

एतं दीपं अनापरं ति । एतं दीपं ताणं लेणं सरणं गति 20
परायनं । अनापरं ति । तम्हा परो अज्जो दीपो नत्थि । अथ खो
सो' एवं' दीपो अग्गो च सेट्ठो च विसेट्ठो च पामोकखो च उत्तमो
च पवरो चा ति - एतं दीपं अनापरं ।

निब्बानं इति नं ब्रूमी ति । वानं वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ... पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । वानप्पहानं वानवूपसमं 25
वानपटिनिस्सगं वानपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं । इती ति । पदसन्धि
पदसंसगो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता पदानुपुब्ब-
तापेतं - इती ति ।

B. 140

ब्रूमी ति । ब्रूमि आचिक्खामि देसेमि पञ्जपेमि पट्टपेमि
विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी ति - निब्बानं इति
नं ब्रूमि ।

जरामच्चुपरिक्खयं ति । जरामरणस्स पहानं वूपसमं
५ पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - जरामच्चुपरिक्खयं ।
तेनाह भगवा -

“अकिञ्चनं अनादानं, एतं दीपं अनापरं ।

निब्बानं इति नं ब्रूमि, जरामच्चुपरिक्खयं” ति ॥

६४. एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

१० न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पढ्दगू^१ ॥

एतदञ्जाय ये सता ति । एतं ति - अमतं निब्बानं । यो सो
सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सगो तण्हक्खयो विरागो निरोधो
निब्बानं । अञ्जाया ति । अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा
विभावयित्वा विभूतं कत्वा, “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति ... पे०... “यं
१५ किञ्चि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोधधम्मं” ति अञ्जाय जानित्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । ये ति - अरहन्तो
स्त्रीणासवा । सता ति । चतूहि कारणेहि सता । काये कायानुपस्सना-
सतिपट्टानं भावेन्ता सता ... पे०... ते वुच्चन्ति सता ति - एतदञ्जाय
ये सता ।

२० दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ति । दिट्ठधम्मा ति - दिट्ठधम्मा ज्ञातधम्मा
तुलितधम्मा तीरितधम्मा विभूतधम्मा विभावितधम्मा । अभिनिब्बुता
ति । रागस्स निब्बापितत्ता निब्बुता, दोसस्स ... पे०... सब्बाकुसलाभि-
सङ्खारानं सन्तत्ता समितत्ता वूपसमितत्ता निज्झातत्ता निब्बुतत्ता
पटिप्पस्सद्धत्ता सन्ता उपसन्ता वूपसन्ता निब्बुता पटिप्पस्सद्धा ति-
२५ दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

न ते मारवसानुगा ति । मारो^२ ति । यो सो मारो कण्हो अधि-
पति अन्तगू नमुचि पमत्तबन्धु । न ते मारवसानुगा ति । न ते मारस्स
वसे वत्तन्ति,^३ ना पि मारो तेषु वसं वत्तेति । ते मारं च मारपक्खं च

१. पढ्दगू - स्या०; एवमुपरि पि । २. मारा - स्या० । ३-३. वत्तेन्ति - स्या० ।

मारपासं च मारवळिसं च मारामिसं च मारविसयं च मारनिवासं च
मारगोचरं च मारबन्धनं च अभिभूय्य अभिभवित्वा अज्ज्ञोत्थरित्वा
परियादियित्वा^१ मदित्वा चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति
यपेन्ति यापेन्ती ति — न ते मारवसानुगा ।

न ते मारस्स पद्धगू ति । न ते मारस्स पद्धा पद्धचरा परि- 5
चारिका सिया; बुद्धस्स ते भगवतो पद्धा पद्धचरा परिचारिका सिया
ति — न ते मारस्स पद्धगू । तेनाह भगवा —

“एतदञ्जाय ये सता, दिट्ठधम्माभिनिब्बुता ।

न ते मारवसानुगा, न ते मारस्स पद्धगू” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको- 10
हमस्मी ति ।

कप्पमाणवपुच्छानिद्देशो दसमो ।

११. जतुकर्णिमाणवपुच्छानिद्देशो

६५. सुत्वानहं वीर अकामकामिं, (इच्चायस्मा जतुकर्णि)

ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ।

सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त^२,

यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ॥

15

सुत्वानहं वीर अकामकामिं ति । सुत्वा सुणित्वा उग्गहेत्वा
उपधारेत्वा उपलक्खयित्वा । इति पि सो भगवा अरहं ... पे० ... बुद्धो
भगवा ति — सुत्वानहं । वीरा ति । वीरो भगवा । वीरियवा ति वीरो,
पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो, सूरो ति वीरो,
विक्कन्तो अभीरु^३ अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगत- 20
लोमहंसो ति वीरो ।

विरतो इध सब्बपापकेहि,

निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा^४ सो ।

१. परियादियित्वा — स्या० । २. सहाजनेत्त — स्या० । ३. अभीरु — स्या० । ४. विरि-
यवा — स्या०; एवमुपरि पि ।

सो वीरियवा पधानवा,
वीरो तादि पवुच्चते तथत्ता ति ॥

सुत्वानहं वीर। अकामकामिं ति। कामा ति। उद्दानतो द्वे
कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा च...पे०... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा
५ ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा। बुद्धस्स भगवतो वत्थुकामा परि-
ज्जाता, किलेसकामा पहीना। वत्थुकामानं परिज्जातत्ता किलेसकामानं
पहीनत्ता भगवा न कामे कामेति, न कामे पत्थेति, न कामे पिहेति, न
कामे अभिजप्पति। ये कामे कामेन्ति कामे पत्थेन्ति कामे पिहेन्ति कामे
अभिजप्पन्ति ते कामकामिनो रागरागिनो सज्जासज्जिनो। भगवा न
१० कामे कामेति, न कामे पत्थेति, न कामे पिहेति, न कामे अभिजप्पति।
तस्मा बुद्धो अकामो निक्कामो चत्तकामो वन्तकामो मुत्तकामो पहीन-
कामो पटिनिस्सट्ठकामो वीतरागो विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्त-
रागो पहीनरागो पटिनिस्सट्ठरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुख-
प्पटिसंवेदी^१ ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरती ति - सुत्वानहं वीर अकामकामि।

१५ इच्चायस्मा जतुकण्णी ति। इच्चा ति। पदसन्धि ... पे०...
पदानुपुब्बतापेतं - इच्चा ति। आयस्मा ति। पियवचनं सगारवसप्प-
तिस्साधिवचनमेतं आयस्मा ति। जतुकण्णी ति। तस्स ब्राह्मणस्स गोत्तं
सङ्घा समज्जा पज्जत्ति वोहारो ति - इच्चायस्मा जतुकण्णि।

ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं ति। ओघातिगं ति। ओघातिगं
२० ओघं अतिक्कन्तं समतिक्कन्तं वीतिवत्तं ति - ओघातिगं। पुट्ठुं ति।
पुट्ठुं पुच्छितुं याचितुं अज्झेसितुं पसादेतुं। अकाममागमं ति। अकामं
पुट्ठुं निक्कामं चत्तकामं वन्तकामं मुत्तकामं पहीनकामं पटिनिस्सट्ठकामं
वीतरागं विगतरागं चत्तरागं वन्तरागं मुत्तरागं पहीनरागं पटिनिस्सट्ठरागं
आगम्हा आगतम्हा उपागतम्हा सम्पत्तम्हा तथा सद्धिं समागतम्हा ति -
२५ ओघातिगं पुट्ठुमकाममागमं।

सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्ता ति। सन्ती ति। एकेन आकारेन
सन्ति पि सन्तिपदं पि तयेव अमतं निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो
सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। वुत्तं हेतं
भगवता - "सन्तमेतं पदं, पणीतमेतं पदं, यदिदं सब्बसङ्खारसमथो सब्ब-

पधिपटिनिस्सगो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं” ति । अथा-
 परेनाकारेण ये धम्मा सन्ताधिगमाय सन्तिफुसनाय सन्तिसच्छिकिरियाय
 संवत्तन्ति, सेय्यथिदं—चत्तारो सतिपट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना चत्तारो
 इद्विपादा पञ्चिन्द्रियाणि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गा अरियो अट्टङ्गिको
 मगो—इमे वुच्चन्ति सन्तिपदा । सन्तिपदं ताणपदं लेणपदं सरणपदं
 अभयपदं अच्चुतपदं अमतपदं निब्बानपदं ब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि
 पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पका-
 सेहि । सहजनेत्ता ति । नेत्तं वुच्चति सब्बञ्जुतवाणं । बुद्धस्स भगवतो
 नेत्तं च जिनभावो च बोधिया मूले अपुब्बं अचरिमं एकस्मिं खणे उप्पन्नो,
 तस्मा बुद्धो सहजनेत्तो ति — सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त ।

B. 143

5

10

यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं ति । यथातच्छं वुच्चति अमतं
 निब्बानं ...पे०... निरोधो निब्बानं । भगवा ति । गारवाधिवचनं ...पे०...
 सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति । ब्रूहि मेतं ति । ब्रूहि आचिक्खाहि
 ...पे०... पकासेही ति — यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं । तेनाह सो ब्राह्मणो—

“सुत्वानहं वीर अकामकामिं, (इच्चायस्मा जतुकणि) 15
 ओघातिगं पुट्ठुकाममागमं ।
 सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त,
 यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं” ति ॥

६६. भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति,
 आदिच्चो व पथविं तेजी तेजसा ।
 परित्तपञ्जास्स मे भूरिपञ्जो,
 आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
 जातिजराय इध विप्पहानं ॥

20

भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियती ति । भगवा ति । गार-
 वाधिवचनं ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति । कामा' 25
 ति । उद्दानतो द्वे कामा—वत्थुकामा च किलेसकामा च ...पे०... इमे
 वुच्चन्ति वत्थुकामा ...पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । भगवा वत्थु-
 कामे परिजानित्वा किलेसकामे पहाय अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्झोत्थ-

रित्वा परियादियित्वा^१ चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेतीति — भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति ।

आदिच्चो व पथविं^२ तेजी तेजसा ति । आदिच्चो वुच्चति सुरियो^३ । पथवी वुच्चति जगती । यथा सुरियो तेजी तेजेन समन्नागतो पथविं अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्झोत्थरित्वा परियादियित्वा सन्तापयित्वा सब्बं आकासगतं तमगतं अभिविहच्च अन्धकारं विधमित्वा आलोकं दस्सयित्वा^४ आकासे अन्तलिक्खे गगनपथे^५ गच्छति, एवमेव भगवा ब्राणतेजी ब्राणतेजेन समन्नागतो सब्बं अभिसङ्खारसमुदयं ...पे०... किलेसतमं अविज्जन्धकारं विधमित्वा ब्राणालोकं दस्सेत्वा वत्थुकामे परिजानित्वा किलेसकामे पहाय अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्झोत्थरित्वा परियादियित्वा मदित्वा चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेतीति — आदिच्चो व पथविं तेजी तेजसा ।

परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्जो ति । अहमस्मि परित्तपञ्जो ओमकपञ्जो लामकपञ्जो^६ छतुककपञ्जो^७ । त्वं पि महापञ्जो पुथुपञ्जो हासपञ्जो जवनपञ्जो तिवखपञ्जो निब्बेधिकपञ्जो । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय पथविसमाय पञ्जाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो ति — परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्जो ।

आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ति । धम्मं^८ ति । आदिकल्याणं मज्झेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं परि- सुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने ...पे०... निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेहि । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेय्यं आजानेय्यं विजानेय्यं पटिजानेय्यं पटिविज्जेय्यं अधिगच्छेय्यं फस्सेय्यं^९ सच्छि- करेय्यं ति — आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।

जातिजराय इध विप्पहानं ति । इधेव जातिजराय^{१०} मरणस्स पहानं वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति — जातिजराय इध विप्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो —

१. परियादियित्वा मदित्वा — स्या० । २. पथविं — स्या० । ३. सुरियो — म० । ४. दस्सेत्वा — स्या० । ५. गगनपथे — स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि । ७. जतुकपञ्जो — स्या० । ८. आचिक्ख धम्मं — स्या० । ९. फुसेय्यं — स्या० । १०. जातियाजरा — स्या० ।

“भगवा हि कामे अभिभुय्य इरियति,
आदिच्चो व पथवि तेजी तेजसा ।
परित्तपञ्जस्स मे भूरिपञ्जो,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं” ति ॥

5

६७. कामेसु^१ विनय गेधं, (जतुकण्णी ति भगवा)

B. 145

नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।

उग्गहितं निरत्तं वा, मा ते विज्जित्थं किञ्चनं ॥

कामेसु विनय गेधं ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा – वत्थु-
कामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ... पे० ... 10
इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । गेधं ति । गेधो वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । कामेसु विनय गेधं ति ।
कामेसु गेधं विनय पटिविनय पजह् विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं
गमेही ति – कामेसु विनय गेधं । जतुकण्णी ति । भगवा तं ब्राह्मणं
गोत्तेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका 15
पञ्चत्ति, यदिदं भगवा ति – जतुकण्णी ति भगवा ।

नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ति । नेक्खम्मं ति । सम्मापटिपदं अनु-
लोमपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं
सीलेसु परिपूरकारितं इन्द्रियेसु गुत्तद्वारतं भोजने मत्तञ्जुतं जागरिया-
नुयोगं सतिसम्पजञ्जं चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो सम्मप्पधाने चत्तारो 20
इद्धिपादे पञ्चिन्द्रियाणि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गे अरियं अट्ठङ्गिकं
मग्गं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं खेमतो ताणतो लेणतो
सरणतो सरणीभूततो अभयतो अच्चुततो अमततो निब्बानतो दट्ठुं
पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति –
नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो । 25

उग्गहितं निरत्तं वा ति । उग्गहितं ति । तण्हावसेन दिट्ठि-
वसेन गहितं परामट्ठं अभिनिविट्ठं अज्झोसितं अधिमुत्तं । निरत्तं वा
ति । निरत्तं वा मुञ्चितव्वं विजहितव्वं^३ विनोदितव्वं^३ व्यन्तीकातव्वं
अनभावं गमेतव्वं ति – उग्गहितं निरत्तं वा ।

१. कामे – स्या० । २. पजहितव्वं – स्या० । ३. विनोदेतव्वं – स्या०

मा ते विज्जित्थ किञ्चनं ति । रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं
मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठकिञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरित-
किञ्चनं । इदं किञ्चनं तुय्हं मा विज्जित्थ मा पविज्जित्थ मा संवि-
ज्जित्थ पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति - मा ते
४ विज्जित्थ किञ्चनं । तेनाह भगवा -

B. 146

“कामेसु विनय गेधं, (जतुकणी ति भगवा)

नेक्खम्मं दट्ठु खेमतो ।

उग्गहितं निरत्तं वा, मा ते विज्जित्थ किञ्चनं” ति ॥

६८. यं पुब्बे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।

10

मज्झे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससि ॥

यं पुब्बे^१ तं विसोसेही ति । अतीते सङ्खारे आरब्भ ये किलेसा
उप्पज्जेय्युं ते किलेसे सोसेहि विसोसेहि सुक्खापेहि विसुक्खापेहि
अबीजं करोहि पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति - एवं
पि यं पुब्बे तं विसोसेहि । अथ वा, ये अतीता कम्माभिसङ्खारा
११
१५ अविपक्कविपाका^२ ते कम्माभिसङ्खारे सोसेहि विसोसेहि सुक्खापेहि
विसुक्खापेहि अबीजं करोहि पजह विनोदेहि व्यन्तीकरोहि अनभावं
गमेही ति - एवं पि यं पुब्बे तं विसोसेहि ।

पच्छा ते माहु किञ्चनं ति । पच्छा वुच्चति अनागते सङ्खारे
आरब्भ रागकिञ्चनं दोसकिञ्चनं मोहकिञ्चनं मानकिञ्चनं दिट्ठ-
२० किञ्चनं किलेसकिञ्चनं दुच्चरितकिञ्चनं । इदं किञ्चनं तुय्हं मा
अहु मा अहोसि मा जनेसि मा सज्जनेसि माभिनिव्वत्तेसि पजह विनोदेहि
व्यन्तीकरोहि अनभावं गमेही ति - पच्छा ते माहु किञ्चनं ।

मज्झे चे नो गहेस्ससी ति । मज्झे वुच्चति पच्चुप्पन्नं रूपं
वेदना सञ्जा सङ्खारा विज्जाणं । पच्चुप्पने सङ्खारे तण्हावसेन दिट्ठि-
२५ वसेन न गहेस्ससि न तण्हिस्ससि न परामसिस्ससि न नन्दिस्ससि
नाभिनन्दिस्ससि^३ न अज्झोसिस्ससि । अभिनन्दनं अभिवदनं अज्झोसानं
गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहिस्ससि विनोदेस्ससि व्यन्तीकरिस्ससि
अनभावं गमेस्ससी ति - मज्झे चे नो गहेस्ससि ।

उपसन्तो चरिस्ससी ति । रागस्स उपसमितत्ता उपसन्तो चरि-
स्ससि, दोस्स ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारानं सन्तत्ता समितत्ता उप-
समितत्ता वूपसमितत्ता निज्झातत्ता^१ विगतत्ता पटिप्पस्सद्धत्ता सन्तो
उपसन्तो वूपसन्तो निब्बुतो पटिप्पस्सद्धो चरिस्ससि विहरिस्ससि
इरियिस्ससि वत्तिस्ससि पालेस्ससि यपेस्ससि यापेस्ससी ति—उपसन्तो 5 B. 147
चरिस्ससि । तेनाह भगवा —

“यं पुब्बे तं विसोसेहि, पच्छा ते माहु किञ्चनं ।
मज्झे चे नो गहेस्ससि, उपसन्तो चरिस्ससी” ति ॥

६९. सब्बसो नामरूपस्मिं, वीतगेधस्स ब्राह्मण ।

आसवास्स^२ न विज्जन्ति, येहि मच्चुवसं वजे ॥

10

सब्बसो नामरूपस्मिं वीतगेधस्स ब्राह्मणा ति । सब्बसो ति ।
सब्बेन सब्बं सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं सब्बसो
ति । नामं ति—चत्तारो अरूपिनो खन्धा । रूपं ति—चत्तारो च महाभूता
चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं । गेधो वुच्चति तण्हा । यो रागो
सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सब्बसो नामरूपस्मिं 15
वीतगेधस्स ब्राह्मणा ति । सब्बसो नामरूपस्मिं वीतगेधस्स विगतगेधस्स
चत्तगेधस्स वन्तगेधस्स मुत्तगेधस्स पहीनगेधस्स पटिनिस्सट्ठगेधस्स वीत-
रागस्स विगतरागस्स चत्तरागस्स वन्तरागस्स मुत्तरागस्स पहीनरागस्स
पटिनिस्सट्ठरागस्सा ति—सब्बसो नामरूपस्मि वीतगेधस्स ब्राह्मण ।

आसवास्स न विज्जन्ती ति । आसवा ति । चत्तारो आसवा — 20
कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो । अस्सा ति—अरहतो
खीणासवस्स । न विज्जन्ती ति । इमे आसवा तस्स नत्थि न
सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्भन्ति पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता
पटिप्पस्सद्धा अभवुप्पत्तिका आणग्गिना दड्ढा ति—आसवास्स न 25
विज्जन्ति ।

येहि मच्चुवसं वजे ति । येहि आसवेहि मच्चुनो वा वसं गच्छेय्य,
मरणस्स वा वसं गच्छेय्य, मारपक्खस्स वा वसं गच्छेय्य; ते आसवा
तस्स नत्थि न सन्ति न संविज्जन्ति नुपलब्भन्ति पहीना समुच्छिन्ना

वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा अभव्वुप्पत्तिका आणगिना दड्ढा ति - येहि मच्चुवसं वजे। तेनाह भगवा -

“सव्वसो नामरूपस्मि, वीतगेधस्स ब्राह्मण।

आसवास्स न विज्जन्ति, येहि मच्चुवसं वजे” ति ॥

B. 148 5

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति।

जतुकण्णिमाणवपुच्छानिद्देशो एकादसमो ।

१२. भद्रावुधमाणवपुच्छानिद्देशो

७०. ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)

नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं।

कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,

10

सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ॥

ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं ति। ओकञ्जहं ति। रूपधातुया
११ यो छन्दो यो रागो या नन्दी' या तण्हा ये उपायुपादाना चेतसो अधिट्ठा-
नाभिनिवेसानुसया, ते बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थु-
कता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो ओकञ्जहो।
15 वेदनाधातुया ... सञ्जाधातुया ... सङ्खारधातुया ... विञ्जाणधातुया यो
छन्दो यो रागो या नन्दी या तण्हा ये उपायुपादाना चेतसो
१२ अधिट्ठानाभिनिवेसानुसया, ते बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला
तालावत्थुकता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो
ओकञ्जहो।

20

तण्हच्छिदं ति। तण्हा ति। रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा। सा
तण्हा बुद्धस्स भगवतो छिन्ना उच्छिन्ना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा
१३ अभव्वुप्पत्तिका आणगिना दड्ढा। तस्मा बुद्धो तण्हच्छिदो। अनेजो
ति। एजा वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो
अकुसलमूलं। सा एजा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला
25 तालावत्थुकता अनभावंकता आर्यति अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो अनेजो।

एजाय पहीनत्ता अनेजो भगवा लाभे पि न इञ्जति, अलाभे पि न इञ्जति, यसे पि न इञ्जति, अयसे पि न इञ्जति, पसंसाय पि न इञ्जति, निन्दाय पि न इञ्जति, सुखे पि न इञ्जति, दुक्खे पि न इञ्जति न चलति न वेधति न पवेधति न सम्पवेधती ति। तस्मा बुद्धो अनेजो ति — ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं। इच्चायस्मा भद्रावुधो ति। इच्चा ति। 5 पदसन्धि ...पे०... आयस्मा ति। पियवचनं ... पे०... भद्रावुधो ति। तस्स ब्राह्मणस्स नामं ...पे०... अभिलापो ति — इच्चायस्मा भद्रावुधो।

नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं ति। नन्दी वुच्चति तण्हा। यो रागो सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। सा नन्दी सा तण्हा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता 10 आर्यति अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो नन्दिञ्जहो। ओघतिण्णं ति। भगवा कामोधं तिण्णो भवोधं तिण्णो दिट्ठोधं तिण्णो अविज्जोधं तिण्णो सब्बसंसारपथं तिण्णो उत्तिण्णो नित्थिण्णो^१ अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो वीतिवत्तो। सो वुत्थवासो^२ चिण्णचरणो ...पे०... जातिमरणसंसारो^३ नत्थि तस्स पुनब्भवो ति — नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं। विमुत्तं ति। भगवतो 15 रागा चित्तं मुत्तं विमुत्तं सुविमुत्तं, दोसा चित्तं ... मोहा चित्तं ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्खारेहि चित्तं मुत्तं विमुत्तं सुविमुत्तं ति — नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं।

कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं ति। कप्पा ति। द्वे कप्पा — तण्हा-कप्पो च दिट्ठिकप्पो च ...पे०... अयं तण्हाकप्पो ...पे०... अयं दिट्ठिकप्पो। 20 बुद्धस्स भगवतो तण्हाकप्पो पहीनो दिट्ठिकप्पो पटिनिस्सट्ठो। तण्हा-कप्पस्स पहीनत्ता दिट्ठिकप्पस्स पटिनिस्सट्ठत्ता तस्मा^४ बुद्धो कप्पञ्जहो। अभियाचे ति। याचामि अभियाचामि अज्झेसामि सादियामि पत्थयामि पिहयामि^५ जप्पामि^६ अभिजप्पामि। सुमेधा^७ वुच्चति पञ्जा। या पञ्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि। भगवा इमाय मेघाय 25 पञ्जाय उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो। तस्मा बुद्धो सुमेधो ति — कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं।

१. नित्थिण्णो — स्या०। २. वुत्थवासो — स्या०। ३. जातिजरामरणसंसारो — स्या०।

४. स्या० पोत्यके नत्थि। ५. पिहेमि — स्या०। ६. स्या० पोत्यके नत्थि। ७. सुमेधं ति मेघा — स्या०।

सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो ति । नागस्सा ति । नागो ।
 भगवा आगुं न करोती ति नागो, न गच्छती ति नागो, न आगच्छती
 ति नागो ...पे०... एवं भगवा न गच्छती' ति नागो । सुत्वान नागस्स
 अपनमिस्सन्ति इतो ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं
 ५ सुत्वा सुणित्वा उग्गहेत्वा उपधारयित्वा उपलक्खयित्वा इतो अपनमि-
 स्सन्ति वजिस्सन्ति पक्कमिस्सन्ति दिसाविदिसं गमिस्सन्ती ति - सुत्वान
 नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

B. 150

“ओकञ्जहं तण्हच्छिदं अनेजं, (इच्चायस्मा भद्रावुधो)
 नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं ।

10

कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं,
 सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो” ति ॥

७१. नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
 तव वीर वाक्यं अभिकङ्खमाना ।
 तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
 15 तथा हि ते विदितो एस धम्मो ॥

नानाजना जनपदेहि सङ्गता ति । नानाजना ति । खत्तिया च
 ब्राह्मणा च वेस्सा च सुद्धा च गहट्ठा च पब्बजिता च देवा च मनुस्सा च ।
 जनपदेहि सङ्गता ति । अङ्गा च मगधा च कलिङ्गा^१ च^२ कासिया च
 कोसला च वज्जिया च मल्ला च चेतियम्हा च वंसा^३ च^३ कुरुम्हा^३ च
 20 पञ्चाला च मच्छा च सूरसेना च अस्सका च अवन्तिया च योना च
 कम्बोजा च । सङ्गता ति । सङ्गता समागता समोहिता सन्निपतिता
 ति - नानाजना जनपदेहि सङ्गता ।

तव वीर वाक्यं अभिकङ्खमाना ति । वीरा ति - वीरो । भगवा
 वीरियवा ति वीरो, पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो,
 25 विगतलोमहंसो ति पि वीरो ।

विरतो इध सब्बपापकेहि,
 निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा सो ।

सो वीरियवा पधानवा,
वीरो तादि पवुच्चते तथत्ता ति ॥

तव वीर वाक्यं अभिकङ्क्षमाना ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं देसनं
अनुसासनं अनुसिट्ठं । अभिकङ्क्षमाना ति । अभिकङ्क्षमाना 'इच्छमाना
सादियमाना पत्थयमाना पिहयमाना अभिजप्पमाना ति - तव वीर 5
वाक्यं अभिकङ्क्षमाना ।

तेसं तुवं साधु वियाकरोही ति । तेसं ति । तेसं खत्तियानं
ब्राह्मणानं वेस्सानं सुदानं गहट्टानं पव्वजितानं देवानं मनुस्सानं । तुवं
ति - भगवन्तं भणति । साधु वियाकरोही ति । साधु आचिक्खाहि देसेहि
पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - 10
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि ।

तथा हि ते विदितो एस धम्मो ति । तथा हि ते विदितो'
तुलितो तीरितो विभूतो विभावितो एस धम्मो ति - तथा हि ते
विदितो एस धम्मो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“नानाजना जनपदेहि सङ्गता,
तव वीर वाक्यं अभिकङ्क्षमाना ।
तेसं तुवं साधु वियाकरोहि,
तथा हि ते विदितो एस धम्मो” ति ॥

७२. आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा)
उद्धं अधो तिरियं चा' पि मज्जे ।
यं यञ्चिह लोकस्मिमुपादियन्ति,
तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं ॥

आदानतण्हं विनयेथ सब्बं ति । आदानतण्हं' वुच्चति रूप-
तण्हा ... पे० ... आदानतण्हा ति किकारणा वुच्चति आदानतण्हा ? तां
तण्हाय रूपं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिवि- 25
सन्ति । वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विञ्जाणं ... गतिं ... उपपत्तिं
... पटिसन्धिं ... भवं ... संसारं ... वट्ठं आदियन्ति उपादियन्ति
गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिविसन्ति । तंकारणा वुच्चति आदान-

तण्हा । आदानतण्हं विनयेथ सब्बं ति । सब्बं आदानतण्हं विनयेय्य^१
 पटिविनयेय्य^२ पजहेय्य विनोदेय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति -
 आदानतण्हं विनयेथ सब्बं । भद्रावुधा ति भगवा ति । भद्रावुधा ति ।
 भगवा तं ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं
 ५ ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - भद्रावुधा ति भगवा ।

उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ति । उद्धं ति - अनागतं । अधो
 ति - अतीतं । तिरियं चा पि मज्जे ति - पच्चुप्पन्नं । उद्धं ति - देवलोको ।
 अधो ति - निरयलोको । तिरियं चा पि मज्जे ति - मनुस्सलोको । अथ
 वा^३, उद्धं ति - कुसला धम्मा । अधो ति - अकुसला धम्मा । तिरियं चा
 १० पि मज्जे ति - अव्याकता धम्मा । उद्धं ति - अरूपधातु । अधो ति - काम-
 धातु । तिरियं चा पि मज्जे ति - रूपधातु । उद्धं ति - सुखा वेदना ।
 अधो ति - दुक्खा वेदना । तिरियं चा पि मज्जे ति - अदुक्खमसुखा
 वेदना । उद्धं ति - उद्धं पादतला । अधो ति - अधो केसमत्थका । तिरियं
 चा पि मज्जे ति - वेमज्जे ति - उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।

१५ यं यञ्हि लोकस्मिमुपादियन्ती ति । यं यं^४ रूपगतं वेदनागतं
 सञ्जागतं सङ्खारगतं विञ्जाणगतं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति
 परामसन्ति अभिनिविसन्ति । लोकस्मिं ति । अपायलोके ... पे०...
 आयतनलोके ति - यं यञ्हि लोकस्मिमुपादियन्ति ।

तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं ति । तेनेव कम्माभिसङ्खारवसेन
 २० पटिसन्धिको खन्धमारो धातुमारो आयतनमारो गतिमारो उपपत्तिमारो
 पटिसन्धिमारो भवमारो संसारमारो बट्टमारो अन्वेति अनुगच्छति
 अन्वायिको होति । जन्तुं ति । सत्तं जनं^५ नरं माणवं^६ पोसं पुग्गलं जीवं
 जागुं^७ जन्तुं इन्दगुं मनुजं ति - तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं । तेनाह भगवा-

“आदानतण्हं विनयेथ सब्बं, (भद्रावुधा ति भगवा)
 २५ उद्धं अधो तिरियं चा पि मज्जे ।
 यं यञ्हि लोकस्मिमुपादियन्ति,
 तेनेव मारो अन्वेति जन्तुं” ति ॥

१. विनयेथ - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३-३. स्या० पोत्थके न दिस्सति ।
 ४. यंहि - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. मानवं - स्या० । ७. जातु - स्या० ।

७३. तस्मा पज्ञानं न उपादियेथ,
 भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
 आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
 पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं ॥

तस्मा पज्ञानं न उपादियेथा ति । तस्मा ति । तस्मा तंकारणा 5
 तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना, एतं आदीनवं सम्पस्समानो आदानतण्हाया
 ति - तस्मा । पज्ञानं ति । जानन्तो पजानन्तो आजानन्तो विजानन्तो
 पटिविजानन्तो पटिविज्झन्तो “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति ... पे०...
 “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति जानन्तो पजानन्तो
 आजानन्तो विजानन्तो पटिविजानन्तो पटिविज्झन्तो । न उपादियेथा 10
 ति । रूपं नादियेय्य न उपादियेय्य न गण्हेय्य न परामसेय्य नाभि-
 निविसेय्य; वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विज्जाणं ... गतिं ... उपपत्तिं
 ... पटिसन्धिं ... भवं ... संसारं ... वट्ठं नादियेय्य न उपादियेय्य
 न गण्हेय्य न परामसेय्य नाभिनिविसेय्या ति - तस्मा पज्ञानं
 न उपादियेथ ।

15

भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ति । भिक्खू ति । पुथुज्जन-
 कल्याणको वा भिक्खु, सेक्खो वा भिक्खु । सतो ति । चतूहि कारणेहि
 सतो - काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं भावेन्तो सतो ... पे०... सो
 वुच्चति सतो ति - भिक्खु सतो । किञ्चनं ति । किञ्चि रूपगतं
 वेदनागतं सञ्जागतं सङ्खारगतं विज्जाणगतं । सब्बलोके ति । 20
 सब्बअपायलोके सब्बमनुस्सलोके सब्बदेवलोके सब्बखन्धलोके सब्ब-
 धातुलोके सब्बआयतनलोके ति - भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।

B. 153

आदानसत्ते इति पेक्खमानो ति । आदानसत्ता वुच्चन्ति ये
 रूपं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति अभिनिविसन्ति;
 वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विज्जाणं ... गतिं ... उपपत्तिं ... पटिसन्धिं 25
 ... भवं ... संसारं ... वट्ठं आदियन्ति उपादियन्ति गण्हन्ति परामसन्ति
 अभिनिविसन्ति । इती ति । पदसन्धि ... पे०... पदानुपुब्बतापेतं इती ति ।
 पेक्खमानो ति । पेक्खमानो दक्खमानो दिस्समानो पस्समानो
 ओलोकयमानो निज्झायमानो उपपरिक्खमानो ति - आदानसत्ते
 इति पेक्खमानो ।

30

पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं ति । पजा ति । सत्ताधिवचनं
 मच्चुधेय्या' वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्खारा च । पजा
 मच्चुधेय्ये मारधेय्ये मरणधेय्ये सत्ता विसत्ता आसत्ता लग्गा
 लग्गिता पलिबुद्धा । यथा भित्तिखिले वा नागदन्ते वा भण्डं सत्तं
 5 विसत्तं आसत्तं लग्गं लग्गितं पलिबुद्धं, एवमेव पजा मच्चुधेय्ये
 मारधेय्ये मरणधेय्ये सत्ता विसत्ता आसत्ता लग्गा लग्गिता पलिबुद्धा
 ति-पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं । तेनाह भगवा-

“तस्मा पजानं न उपादियेथ,
 भिक्खु सतो किञ्चनं सब्बलोके ।
 10 आदानसत्ते इति पेक्खमानो,
 पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा, सावको-
 हम्स्मी ति ।

भद्रावुधमाणवपुच्छानिद्देशो द्वादसमो ।

१३. उदयमाणवपुच्छानिद्देशो

B. 154

15

७४. भायिं विरजमासीनं, (इच्चायस्मा उदयो)
 कतकिच्चं अनासवं ।
 पारगुं सब्बधम्मनं, अत्थि पञ्हेन आगमं ।
 अञ्जाविमोक्खं पब्रूहि^१, अविज्जाय पभेदनं ॥

भायिं विरजमासीनं ति । भायिं ति । ज्ञायी भगवा । पठमेन
 20 पि भानेन भायी, दुतियेन पि भानेन भायी, ततियेन पि भानेन
 भायी, चतुत्थेन पि भानेन भायी, सवितक्कसविचारेन पि भानेन
 भायी, अवितक्कविचारमत्तेन पि भानेन भायी, अवितक्कअविचारेन
 पि भानेन भायी, सप्पीतिकेन पि भानेन भायी, निप्पीतिकेन पि
 भानेन भायी, सातसहगतेन पि भानेन भायी, उपेक्खासहगतेन पि
 25 भानेन भायी, सुञ्जतेन पि भानेन भायी, अनिमित्तेन पि भानेन
 भायी, अप्पणिहितेन पि भानेन भायी, लोकियेन पि भानेन भायी,

लोक्तरेन पि भानेन भायी भानरतो एकत्तमनुयुत्तो सदत्थगरुको
ति - भायिं। विरजं ति। रागो रजो, दोसो रजो, मोहो रजो,
कोधो रजो, उपनाहो रजो ...पे०... सब्बाकुसलाभिसङ्घादारा रजा। ते
रजा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अन-
भावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो अरजो विरजो 5
निरजो रजापगतो रजविप्पहीनो रजविप्पयुत्तो^१ सब्बरजवीतिवत्तो^१।

रागो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
रागस्सेतं अधिवचनं रजो ति।
एतं रजं विप्पजहित्वा^१ चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चति ॥

10

दोसो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
दोसस्सेतं अधिवचनं रजो ति।
एतं रजं विप्पजहित्वा चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चति ॥

मोहो रजो न च पन रेणु वुच्चति,
मोहस्सेतं अधिवचनं रजो ति।
एतं रजं विप्पजहित्वा चक्खुमा,
तस्मा जिनो विगतरजो ति वुच्चती ति ॥

15

B. 155

विरजं। आसीनं ति। निसिन्नो भगवा पासाणके चेतिये
ति - आसीनो।

20

नगस्स पस्से आसीनं, मुनिं दुक्खस्स पारगुं।
सावका पयिरुपासन्ति, तेविज्जा मच्चुहायिनो ति ॥

एवं पि भगवा आसीनो। अथ वा, भगवा सब्बोस्सुक्कपटिप्प-
स्सद्धत्ता आसीनो वुत्थवासो चिण्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो
नत्थि तस्स पुनब्भवो ति। एवं पि भगवा आसीनो ति - भायिं 25
विरजमासीनं।

१. रजविप्पमुत्तो - स्या०। २. स्या० पोत्थके नत्थि। ३. विप्पजहित्वा - स्या०;
एवमुपरि पि।

इच्चायस्मा उदयो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ...
 आयस्मा ति । पियवचनं ... पे० ... उदयो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं
 ... पे० ... अभिलापो ति - इच्चायस्मा उदयो ।

कतकिच्चं अनासवं ति । बुद्धस्स भगवतो किच्चाकिच्चं^१
 ५ करणीयाकरणीयं पहीनं उच्छिन्नमूलं तालावत्थुकतं अनभावंकतं
 आयतिं अनुप्पादधम्मं । तस्मा बुद्धो कतकिच्चो ।

यस्स च^२ विसता^३ नत्थि, छिन्नसोतस्स भिक्खुनो ।

किच्चाकिच्चप्पहीनस्स, परिळाहो न विज्जती ति ॥

कतकिच्चं अनासवं ति । आसवा ति । चत्तारो आसवा -
 १० कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो । ते आसवा बुद्धस्स
 भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं
 अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनासवो ति - कतकिच्चं अनासवं ।

पारगुं सब्बधम्मानं ति । भगवा सब्बधम्मानं अभिञ्जापारगू
 परिञ्जापारगू प्हानपारगू भावनापारगू सच्छिकिरियापारगू समा-
 १५ पत्तिपारगू । अभिञ्जापारगू सब्बधम्मानं, परिञ्जापारगू सब्बदुक्खानं,
 प्हानपारगू सब्बकिलेसानं, भावनापारगू चतुन्नं मग्गानं, सच्छिकिरिया-
 पारगू निरोधस्स, समापत्तिपारगू सब्बसमापत्तीनं । सो वसिप्पत्तो
 पारमिप्पत्तो अरियस्मिं सीलस्मिं; वसिप्पत्तो पारमिप्पत्तो अरियस्मिं
 समाधिस्मिं; वसिप्पत्तो पारमिप्पत्तो अरियाय पञ्चाय; वसिप्पत्तो
 २० पारमिप्पत्तो अरियाय विमुत्तिया । सो पारगतो पारप्पत्तो अन्तगतो
 अन्तप्पत्तो कोटिगतो कोटिप्पत्तो परियन्तगतो परियन्तप्पत्तो
 वोसानगतो वोसानप्पत्तो ताणगतो ताणप्पत्तो लेणगतो लेणप्पत्तो
 सरणगतो^४ सरणप्पत्तो^५ अभयगतो अभयप्पत्तो अच्चुतगतो अच्चुत-
 प्पत्तो अमतगतो अमतप्पत्तो निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । सो वुत्त-
 २५ वासो चिण्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो नत्थि तस्स पुनब्भवो
 ति - पारगुं सब्बधम्मानं ।

अत्थि पञ्हेन आगमं ति । पञ्हेन^६ अत्थिको आगतोम्हि^७,
 पञ्हं पुच्छितुकामो आगतोम्हि, पञ्हं सोतुकामो आगतोमही ति,

१. किच्चं - स्या० । २-२. परिपता - स्या० । ३-३. चरणगतो चरनप्पत्तो - स्या० ।
 ४-४. पञ्हत्थिकम्हा आगता - स्या०; एवमुपरि पि ।

एवं पि अत्थि पञ्हेन आगमं। अथ वा, पञ्हत्यिकानं पञ्हं^१
पुच्छितुकामानं^२ पञ्हं सोतुकामानं आगमनं^३ अभिवकमनं उपसङ्कमनं
पथिरुपासनं अत्थी ति, एवं पि अत्थि पञ्हेन आगमं। अथ वा,
पञ्हागमो तुय्हं अत्थि, त्वं पि पहु विसवी अलमत्तो मया^४ पुच्छितं^५
कथेतुं विसज्जेतुं, वहस्सेतं^६ भारं^७ ति, एवं पि अत्थि पञ्हेन आगमं। ५

अञ्जाविमोक्खं पब्रूही ति। अञ्जाविमोक्खो वुच्चति अरहत्त-
विमोक्खो। अरहत्तविमोक्खं पब्रूहि आचिक्खाहि देसेहि पञ्जपेहि
पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही ति - अञ्जा-
विमोक्खं पब्रूहि।

अविज्जाय पभेदनं ति। अविज्जाय भेदनं पभेदनं पहानं^{१०}
वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धं अमतं निब्बानं ति - अविज्जाय
पभेदनं। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“भायिं विरजमासीनं, (इच्चायस्मा उदयो)

कतकिच्चं अनासवं।

पारगुं सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्हेन आगमं।

अञ्जाविमोक्खं पब्रूहि, अविज्जाय पभेदनं” ति॥ १५

७५. पहानं कामच्छन्दानं,^१ (उदया ति भगवा)

दोमनस्सान चूभयं।

थिनस्स^२ च पनूदनं, कुक्कुच्चानं निवारणं॥

पहानं कामच्छन्दानं ति। छन्दो ति। यो कामेसु कामच्छन्दो^{२०}
कामरागो कामनन्दी कामतण्हा कामसिनेहो कामपिपासा कामपरि-
ळाहो काममुच्छा कामज्झोसानं कामोघो कामयोगो कामुपादानं
कामच्छन्दनीवरणं। पहानं कामच्छन्दानं ति। कामच्छन्दानं पहानं
वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - पहानं काम-
च्छन्दानं। उदया ति भगवा ति। उदया ति। भगवा तं ब्राह्मणं^{२५}
नामेन आलपति। भगवा ति। गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका
पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - उदया ति भगवा।

१-१. पञ्हापुच्छकानं - स्या०। २. आगमं - स्या०। ३-३. मया सद्धि पुच्छितुं - स्या०।

४. सन्दस्सेतुं - स्या०। ५. भणितुं - स्या०। ६. कामच्छन्दानं - स्या०। ७. थिनस्स - स्या०।

दोमनस्सान चूभयं ति । दोमनस्सा ति । यं चेतसिकं असातं
चेतसिकं दुक्खं चेतोसम्फस्सजं असातं दुक्खं वेदयितं, चेतोसम्फस्सजा
असाता दुक्खा वेदना । दोमनस्सान चूभयं ति । कामच्छन्दस्स च
दोमनस्सस्स च उभिन्नं पहानं वूपसमं पटिनिस्सग्गं पटिप्पस्सद्धिं अमतं
5 निब्बानं ति - दोमनस्सान चूभयं ।

थिनस्स च पनूदनं ति । थिनं ति । या चित्तस्स अकल्यता^१
अकम्मञ्जता ओलीयना सल्लीयना लीना^२ लीयना लीयितत्तं थिनं
थियना थियितत्तं चित्तस्स । पनूदनं ति । थिनस्स च पनूदनं पहानं
वूपसमं पटिनिस्सग्गं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - थिनस्स च
10 पनूदनं ।

कुक्कुच्चानं निवारणं ति । कुक्कुच्चं ति । हत्थकुक्कुच्चं पि
कुक्कुच्चं, पादकुक्कुच्चं पि कुक्कुच्चं, हत्थपादकुक्कुच्चं पि कुक्कुच्चं ।
अकप्पिये कप्पियसञ्जिता, कप्पिये अकप्पियसञ्जिता, अवज्जे वज्ज-
सञ्जिता, वज्जे अवज्जसञ्जिता । यं एवरूपं कुक्कुच्चं कुक्कु-
15 च्चायना कुक्कुच्चायितत्तं चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो, इदं
वुच्चति कुक्कुच्चं । अपि च, द्वीहि कारणेहि उप्पज्जति कुक्कुच्चं
चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो - कतत्ता च अकतत्ता च । कथं
कतत्ता च अकतत्ता च उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो
मनोविलेखो ? “कतं मे कायदुच्चरितं, अकतं मे कायसुचरितं” ति
B. 158 20 उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो । “कतं मे
वचीदुच्चरितं, अकतं मे वचीसुचरितं” ति ...पे०... “कतं मे मनो-
दुच्चरितं, अकतं मे मनोसुचरितं” ति ...पे०... “कतो मे पाणातिपातो,
अकता मे पाणातिपाता वेरमणी” ति ...पे०... “कतं मे अदिन्नादानं,
अकता मे अदिन्नादाना वेरमणी” ति ...पे०... “कतो मे कामेसुमिच्छा-
25 चारो, अकता मे कामेसुमिच्छाचारा वेरमणी” ति ...पे०... “कतो मे
मुसावादो, अकता मे मुसावादा वेरमणी” ति ...पे०... “कता मे
पिसुणा वाचा, अकता मे पिसुणाय वाचाय वेरमणी” ति ...पे०... “कता
मे फरुसा वाचा, अकता मे फरुसाय वाचाय वेरमणी” ति ...पे०... “कतो
मे सम्फप्पलापो, अकता मे सम्फप्पलापा वेरमणी” ति ...पे०... “कता

मे अभिज्झा, अकता मे अनभिज्झा” ति ... पे०... “कतो मे व्यापादो, अकतो मे अव्यापादो” ति ... पे०... “कता मे मिच्छादिट्ठि, अकता मे सम्मादिट्ठि” ति, उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो मनो-विलेखो । एवं कतत्ता च अकतत्ता च उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो ।

5

अथ वा, “सीलेसुम्हि अपरिपूरकारी” ति उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो; “इन्द्रियेसुम्हि अगुत्तद्वारो” ति ... “भोजने अमत्तञ्जुम्ही” ति ... “जागरियं अननुयुत्तोम्ही” ति ... “न सतिसम्पज्जेन समन्नागतोम्ही” ति ... “अभाविता मे चत्तारो सतिपट्टाना ति, चत्तारो सम्मप्पधाना ति चत्तारो इट्ठिपादा 10 ति, पञ्चिन्द्रियानी ति, पञ्च बलानी ति, सत्त बोज्झङ्गा ति, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो” ति ... “दुक्खं मे अपरिज्जातं, समुदयो मे अप्पहीनो, मग्गो मे अभावितो, निरोधो मे असच्छिकतो” ति उप्पज्जति कुक्कुच्चं चेतसो विप्पटिसारो मनोविलेखो ।

कुक्कुच्चानं निवारणं ति । कुक्कुच्चानं आवरणं नीवरणं 15 पहानं उपसमं वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति — कुक्कुच्चानं निवारणं । तेनाह भगवा —

“पहानं कामच्छन्दानं, (उदया ति भगवा)
दोमनस्सान चूभयं ।

थिनस्स च पनूदनं, कुक्कुच्चानं निवारणं” ति ॥ 20

७६. उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं ।

B. 159

अञ्जाविमोक्खं पब्रूमि^१, अविज्जाय पभेदनं ॥

उपेक्खासतिसंसुद्धं ति । उपेक्खा ति । या चतुत्थे भाने उपेक्खा उपेक्खना अज्भुपेक्खना चित्तसमता^२ चित्तप्पस्सद्धता^३ मज्झत्तता चित्तस्स । सती ति । या चतुत्थे भाने उपेक्खं आरब्भ 25 सति अनुस्सति ... पे०... सम्मासति । उपेक्खासतिसंसुद्धं ति । चतुत्थे भाने उपेक्खा च सति च सुद्धा होन्ति विसुद्धा^४ संसुद्धा परिसुद्धा

१. अपारिपूरकारी — स्या० । २. संब्रूमि — स्या० । ३. चित्तसमयो — स्या० । ४. चित्तप्पसादता — स्या० । ५. स्या० पोत्वके नत्थि ।

परियोदाता अनङ्गणा विगतूपक्विकलेसा' मुदुभूता कम्मनिया ठिता
आनेञ्जप्पत्ता ति - उपेक्खासतिसंसुद्धं ।

धम्मतक्कपुरेजवं ति । धम्मतक्को वुच्चति सम्मासङ्कप्पो ।
सो आदितो होति, पुरतो होति, पुब्बङ्गमो होति अञ्जाविमोक्खस्सा
५ ति, एवं पि धम्मतक्कपुरेजवं । अथ वा, धम्मतक्को वुच्चति
सम्मादिट्ठि । सा आदितो होति, पुरतो होति, पुब्बङ्गमो' होति
अञ्जाविमोक्खस्सा ति, एवं पि धम्मतक्कपुरेजवं । अथ वा,
धम्मतक्को वुच्चति चतुस्रं मग्गानं पुब्बभागविपस्सना । सा आदितो
होति, पुरतो होति, पुब्बङ्गमो होति अञ्जाविमोक्खस्सा ति - एवं
१० पि धम्मतक्कपुरेजवं ।

अञ्जाविमोक्खं पन्नूमी ति । अञ्जाविमोक्खो वुच्चति
अरहत्तविमोक्खो । अरहत्तविमोक्खं पन्नूमि आचिक्खामि देसेमि
पञ्जपेमि पट्टपेमि विवरामि विभजामि उत्तानीकरोमि पकासेमी
ति - अञ्जाविमोक्खं पन्नूमि ।

१५ अविज्जाय पभेदनं ति । अविज्जा' ति । दुक्खे अञ्जाणं'
...पे०... अविज्जा मोहो अकुसलमूलं । पभेदनं ति । अविज्जाय पभेदनं
पहानं वूपसमं पटिनिस्सगं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - अविज्जाय
पभेदनं । तेनाह भगवा -

“उपेक्खासतिसंसुद्धं, धम्मतक्कपुरेजवं ।

२० अञ्जाविमोक्खं पन्नूमि, अविज्जाय पभेदनं” ति ॥

७७. किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।
किस्सस्स विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति ॥

किंसु संयोजनो लोको ति । लोकस्स' संयोजनं लग्नानं बन्धनं
उपक्विकलेसो । केन लोको युत्तो पयुत्तो आयुत्तो समायुत्तो लग्गो
२५ लग्गितो पलिबुद्धो ति - किंसु संयोजनो लोको ।

किंसु तस्स विचारणं ति । किंसु तस्स चारणं विचारणं
पटिविचारणं । केन लोको चरति विचरति पटिविचरती ति - किंसु

१. विगतुपक्विकलेसा - स्या० । २. पुब्बङ्गमा - स्या०; एवमुपरि पि । ३. अवि-
ज्जाया - स्या० । ४. अजाणं - स्या०; एवमुपरि पि । ५. किं लोकस्स - स्या० ।

तस्स विचारणं । किस्सस्स विप्पहानेन निब्बानं इति वुच्चती ति ।
 किस्सस्स विप्पहानेन वूपसमेन पटिनिस्सग्गेन पटिप्पस्सद्धिया निब्बानं
 इति वुच्चति पवुच्चति कथीयति भणीयति दीपीयति वोहरीयती
 ति - किस्सस्स विप्पहानेन निब्बानं इति वुच्चति । तेनाह सो
 ब्राह्मणो -

5

“किंसु संयोजनो लोको, किंसु तस्स विचारणं ।
 किस्सस्स विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चती” ति ॥

७८. नन्दिसंयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणा ।

तण्हाय विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चति ॥

नन्दिसंयोजनो लोको ति । नन्दी वुच्चति तण्हा । यो रागो 10
 सारागो ...पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं, अयं वुच्चति नन्दी ।
 या नन्दी लोकस्स संयोजनं लग्गनं बन्धनं उपक्किलेसो, इमाय
 नन्दिया लोको युत्तो पयुत्तो आयुत्तो समायुत्तो लग्गो लग्गितो
 पलिबुद्धो ति - नन्दिसंयोजनो लोको ।

वितक्कस्स विचारणा ति । वितक्का ति । नव वितक्का - 15
 कामवितक्को, व्यापादवितक्को, विहिंसावितक्को, जातिवितक्को
 जनपदवितक्को, अमरावितक्को, परानुदयतापटिसंयुत्तो' वितक्को,
 लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तो वितक्को, अनवञ्जत्तिपटिसंयुत्तो
 वितक्को । इमे वुच्चन्ति नव वितक्का । इमे नव वितक्का
 लोकस्स' चारणा विचारणा पटिविचारणा । इमेहि नवहि 20
 वितक्केहि लोको चरति विचरति पटिविचरती ति - वितक्कस्स
 विचारणा ।

तण्हाय विप्पहानेन निब्बानं इति वुच्चती ति । तण्हा ति ।
 रूपतण्हा ...पे०... धम्मतण्हा । तण्हाय विप्पहानेन निब्बानं इति
 वुच्चती ति । तण्हाय विप्पहानेन वूपसमेन पटिनिस्सग्गेन पटिप्प- 25
 स्सद्धिया निब्बानं इति वुच्चति पवुच्चति कथीयति भणीयति

दीपीयति बोहरीयती ति - तण्हाय विप्पहानेन निब्बानं इति वुच्चति ।
तेनाह भगवा -

B. 161

“नन्दिसंयोजनो लोको, वितक्कस्स विचारणा ।
तण्हाय विप्पहानेन, निब्बानं इति वुच्चती” ति ॥

5 ७९. कथं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागमा^१, तं सुणोम वचो तव ॥

कथं सतस्स चरतो ति । कथं सतस्स सम्पजानस्स चरतो
विहरतो^२ इरियतो वत्तयतो पालयतो यपयतो यापयतो ति - कथं
सतस्स चरतो ।

10 विज्जाणं उपरुज्झती ति । विज्जाणं निरुज्झति वूपसम्मति
अत्थं गच्छति पटिप्पस्सम्भती ति - विज्जाणं उपरुज्झति ।

भगवन्तं पुट्ठुमागमा ति । बुद्धं भगवन्तं पुट्ठुं पुच्छितुं याचितुं
अज्झेसितुं पसादेतुं आगम्हा आगतम्हा उपागतम्हा सम्पत्तम्हा,
“तया सद्धिं समागतम्हा” ति - भगवन्तं पुट्ठुमागमा ।

15 तं सुणोम वचो तवा ति । तं ति । तुय्हं वचनं व्यप्पथं^३
देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं सुणोम उग्गण्हाम धारेम उपधारेम
उपलक्खेमा ति - तं सुणोम वचो तव । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“कथं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झति ।
भगवन्तं पुट्ठुमागमा, तं सुणोम वचो तवा” ति ॥

20 ८०. अज्झत्तं च बहिद्धा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।
एवं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झति ॥

अज्झत्तं च बहिद्धा च वेदनं नाभिनन्दतो ति । अज्झत्तं
वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न
अज्झोसेति^४, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्झोसानं गाहं परामासं
25 अभिनिवेसं पज्जहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति;
बहिद्धा वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति

१. पुट्ठुमागम्हा - स्या०; एवमुपरि पि । २. विचरतो - स्या० । ३. व्यप्पथं -
स्या० । ४. अज्झोसाय तिट्ठति - स्या०; एवमुपरि पि ।

न अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्भोसानं गाहं परामासं
 अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति;
 अज्भुत्तबहिद्धा वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति
 नाभिवदति न अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्भोसानं गाहं
 परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं 5
 गमेति। अज्भुत्तं समुदयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो
 वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं
 अज्भोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति
 अनभावं गमेति; अज्भुत्तं वयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी
 विहरन्तो ...पे०... अज्भुत्तं समुदयवयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी 10
 विहरन्तो ...पे०... बहिद्धा समुदयधम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी
 विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्भोसेति, अभिनन्दनं
 अभिवदनं अज्भोसानं गाहं परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति
 व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति; बहिद्धा वयधम्मानुपस्सी वेदनासु
 वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... बहिद्धा समुदयवयधम्मानुपस्सी वेदनासु 15
 वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्भुत्तबहिद्धा समुदयधम्मानुपस्सी
 वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्भुत्तबहिद्धा वयधम्मानुपस्सी
 वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो ...पे०... अज्भुत्तबहिद्धा समुदयवय-
 धम्मानुपस्सी वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं नाभिनन्दति
 नाभिवदति न अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्भोसानं गाहं 20
 परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं
 गमेति। इमेहि द्वादसहि आकारेहि वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो
 ...पे०... अनभावं गमेति।

अथ वा, वेदनं अनिच्चतो पस्सन्तो वेदनं नाभिनन्दति
 नाभिवदति न अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्भोसानं गाहं 25
 परामासं अभिनिवेसं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं
 गमेति। वेदनं दुक्खतो रोगतो गण्डतो सल्लतो अघतो आवाधतो
 ...पे०... निस्सरणतो' पस्सन्तो वेदनं नाभिनन्दति नाभिवदति न
 अज्भोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं अज्भोसानं गाहं परामासं

अभिनिवेशं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति अनभावं गमेति ।
 इमेहि चत्तालीसाय^१ आकारेहि वेदनासु वेदनानुपस्सी विहरन्तो वेदनं
 नाभिनन्दति नाभिवदति न अज्झोसेति, अभिनन्दनं अभिवदनं
 अज्झोसानं गाहं परामासं अभिनिवेशं पजहति विनोदेति व्यन्तीकरोति
 ५ अनभावं गमेतीति - अज्झत्तं च बहिद्धा च वेदनं नाभिनन्दतो ।

B. 163

एवं सतस्स चरतोति । एवं सतस्स सम्पजानस्स चरतो
 विहरतो इरियतो वत्तयतो पालयतो यपयतो यापयतोति - एवं
 सतस्स चरतो ।

विज्जाणं उपरुज्झतीति । पुज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं
 १० अपुज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं आनेज्जाभिसङ्खारसहगतं विज्जाणं
 निरुज्झति वूपसम्मति अत्थं गच्छति पटिप्पस्सम्भतीति - विज्जाणं
 उपरुज्झती । तेनाह भगवा -

“अज्झत्तं च बहिद्धा च, वेदनं नाभिनन्दतो ।

एवं सतस्स चरतो, विज्जाणं उपरुज्झती”ति ॥

१५ सह गाथापरियोसाना ...पे०... सत्था मे भन्ते भगवा सावको-
 हम्स्मीति ।

उदयमाणवपुच्छानिद्देशो तेरसमो ।

१४. पोसालमाणवपुच्छानिद्देशो

८१. यो अतीतं आदिसति, (इच्चायस्मा पोसालो)

२०

अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं^२ सब्बधम्मानं, अत्थि पञ्हेन आगमं ॥

यो अतीतं आदिसतीति । योति । यो सो भगवा सयम्भू ।
 अनाचरियको पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झि,
 तत्थ च सब्बञ्जुतं पत्तो, बलेसु च वसीभावं । अतीतं आदिसतीति ।
 २५ भगवा अत्तनो च परेसं च अतीतं पि आदिसति, अनागतं पि
 आदिसति, पच्चुप्पन्नं पि आदिसति ।

कथं भगवा अत्तनो अतीतं आदिसति? भगवा अत्तनो अतीतं एकं पि जातिं आदिसति, द्वे पि जातियो आदिसति, तिस्सो पि जातियो आदिसति, चतस्सो पि जातियो आदिसति, पञ्च पि जातियो आदिसति, दस पि जातियो आदिसति, बीसं पि जातियो आदिसति, तिसं पि जातियो आदिसति, चत्तालीसं^१ पि जातियो ५ आदिसति, पञ्चासं पि जातियो आदिसति, जातिसतं पि ... जातिसहस्सं पि ... जातिसतसहस्सं पि ... अनेके पि संवट्टकप्पे ... अनेके पि विवट्टकप्पे ... अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे आदिसति — “अमुत्रासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी^२ एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो अमुत्र उदपादि ; तत्रापासिं एवंनामो १० एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो इधूपपन्नो” ति। इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं आदिसति। एवं भगवा अत्तनो अतीतं आदिसति।

B, 164

कथं भगवा परेसं अतीतं आदिसति? भगवा परेसं अतीतं १५ एकं पि जातिं आदिसति, द्वे पि जातियो आदिसति ... पे० ... अनेके पि संवट्टविवट्टकप्पे आदिसति — “अमुत्रासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो एवमाहारो एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो अमुत्र उदपादि ; तत्रापासिं एवंनामो एवंगोत्तो एवंवण्णो २० एवमाहारो एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी एवमायुपरियन्तो, सो ततो चुतो इधूपपन्नो” ति। इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं आदिसति। एवं भगवा परेसं अतीतं आदिसति।

भगवा पञ्च जातकसतानि भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, महापदानियसुत्तन्तं^३ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, महासुदस्सनियसुत्तन्तं^४ भासन्तो अत्तनो च परेसं २५ च अतीतं आदिसति, महागोविन्दियसुत्तन्तं^५ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति, माघदेवियसुत्तन्तं^६ भासन्तो अत्तनो च परेसं च अतीतं आदिसति” ।

१. चत्तालीसं — स्या० । २. एवंसुखदुक्खप्पटिसंवेदी — स्या०; एवमुपरि पि । ३. महापदानियसुत्तं — स्या० । ४. महासुदस्सनियसुत्तं — स्या० । ५. महागोविन्दियसुत्तं — स्या० । ६. मघदेवियसुत्तं — स्या० । ७-७. म० पोत्थके नत्थि ।

वुत्तं हेतं भगवता - “अतीतं खो, चुन्द, अद्धानं आरब्भ तथागतस्स सतानुसारिजाणं होति । सो यावतकं आकङ्खति तावतकं अनुस्सरति । अनागतं च' खो, चुन्दं ... पच्चुप्पन्नं च' खो, चुन्द, अद्धानं आरब्भ तथागतस्स बोधिजं जाणं उप्पज्जति - “अयमन्तिमा ६ जाति, नत्थिदानि पुनब्भवो” ति ।

B. 105

इन्द्रियपरोपरियत्तजाणं तथागतस्स तथागतबलं, सत्तामं आसयानुसयजाणं तथागतस्स तथागतबलं, यमकपाटिहीरे' जाणं तथागतस्स तथागतबलं, महाकरुणासमापत्तिया जाणं तथागतस्स तथागतबलं, सब्बज्जुतजाणं तथागतस्स तथागतबलं, अनावरणजाणं 10 तथागतस्स तथागतबलं, सब्बत्थ असङ्गमपटिहृतमनावरणजाणं तथागतस्स तथागतबलं । एवं भगवा अत्तनो च परेसं च अतीतं पि आदिसति अनागतं पि आदिसति पच्चुप्पन्नं पि आदिसति आचिक्खति देसेति पञ्जपेति पटुपेति विवरति विभजति उत्तानीकरोति पकासेती ति - यो अतीतं आदिसति ।

15 इच्चायस्मा पोसालो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... आयस्मा ति । पियवचनं ... पे० ... पोसालो ति । तस्स ब्राह्मणस्स नामं ... पे० ... अभिलापो ति - इच्चायस्मा पोसालो ।

अनेजो छिन्नसंसयो ति । एजा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सा एजा तण्हा बुद्धस्स 20 भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनेजो । एजाय पहीनत्ता अनेजो । भगवा लाभे पि न इज्जति ... पे० ... दुक्खे पि न इज्जति न चलति न वेधति नप्पवेधति न सम्पवेधती ति अनेजो । छिन्नसंसयो ति । संसयो वुच्चति विचिकिच्छा । दुक्खे कङ्खा ... पे० ... छम्भितत्तं चित्तस्स 25 मनोविलेखो । सो संसयो बुद्धस्स भगवतो पहीनो छिन्नो उच्छिन्नो समुच्छिन्नो वूपसन्तो पटिनिस्सग्गो' पटिप्पस्सद्धो अभव्वुप्पत्तिको जाणग्गिना दड्ढो । तस्मा बुद्धो छिन्नसंसयो ति - अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं सब्बधम्मानं ति । भगवा सब्बधम्मानं अभिज्जापारगू परिज्जापारगू पहानपारगू भावनापारगू सच्छिकिरियापारगू समापत्ति-

पारगू अभिञ्जापारगू सब्बधम्मनं ... पे० ... जातिमरणसंसारो^१ नत्थि
तस्स पुनब्भवो ति - पारगू सब्बधम्मनं ।

अत्थि पञ्हेन आगमं ति । पञ्हेन^२ अत्थिको^३ आगतोम्हि^४
... पे० ... “वहस्सेतं भारं” ति - अत्थि पञ्हेन आगमं । तेनाह सो
ब्राह्मणो -

5

“यो अतीतं आदिसति, (इच्छायस्मा पोसालो)

B. 166

अनेजो छिन्नसंसयो ।

पारगुं सब्बधम्मनं, अत्थि पञ्हेन आगमं” ति ॥

८२. विभूतरूपसञ्जिस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।

अज्झत्तं च बहिद्धा च, नत्थि किञ्ची ति पस्सतो । 10

जाणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो ॥

विभूतरूपसञ्जिस्सा ति । कतमा रूपसञ्जा ? इपावचर-
समापत्तिं समापन्नस्स वा उपपन्नस्स वा दिट्ठधम्मसुखविहारिस्स^५ वा
सञ्जा सञ्जानना सञ्जानितत्तं - अयं रूपसञ्जा । विभूतरूपसञ्जिस्सा
ति । चतस्सो अरूपसमापत्तियो पटिलद्धस्स^६ रूपसञ्जा विभूता होन्ति 15
विगता^७ अतिक्कन्ता समतिककन्ता वीतिवत्ता ति - विभूतरूपसञ्जिस्स ।

सब्बकायप्पहायिनो ति । सब्बो तस्स पटिसन्धिको रूपकायो
पहीनो, तदङ्गसमतिककमा विक्खम्भनप्पहानेन पहीनो तस्स रूपकायो
ति - सब्बकायप्पहायिनो ।

अज्झत्तं च बहिद्धा च नत्थि किञ्ची ति पस्सतो ति । 20
नत्थि किञ्ची ति । आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ति । किंकारणा ?
नत्थि किञ्ची ति आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ति । यं^८ विञ्जाणञ्चा-
यतनसमापत्तिं सतो समापज्जित्वा ततो बुट्ठहित्वा तज्जेव विञ्जाणं
अभावेति, विभावेति, अन्तरधापेति, “नत्थि किञ्ची” ति पस्सति -
तंकारणा नत्थि किञ्ची ति आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ती ति - अज्झत्तं 25
च बहिद्धा च नत्थि किञ्ची ति पस्सतो ।

१. जातिजरामरणसंसारो - स्या० । २-२. पञ्हुत्थिकम्हा - स्या० । ३. आगता -
स्या० । ४. दिट्ठधम्मसुखविहारस्स - स्या० । ५. लाभिस्स - स्या० । ६. विभावित्ता - स्या० ।
७. स्या० पोत्यके नत्थि ।

आणं सक्कानुपुच्छामी ति । सक्का ति - सक्को । भगवा
 सक्ककुला पब्बजितो ति पि सक्को ...पे०... पहीनभयभेरवो विगत-
 लोमहंसो ति पि सक्को । आणं सक्कानुपुच्छामी ति । तस्स आणं
 पुच्छामि, पञ्चं पुच्छामि, सम्बुद्धं पुच्छामि । “कीदिसं किंसण्ठितं
 ५ किंपकारं किंपटिभागं आणं इच्छितव्वं” ति - आणं सक्कानुपुच्छामि ।
 कथं नेय्यो तथाविधो ति । कथं सो नेतव्वो विनेतव्वो अनुनेतव्वो
 पञ्चापेतव्वो निज्जापेतव्वो पेक्खेतव्वो पसादेतव्वो ? कथं तेन
 उत्तरिआणं उप्पादेतव्वं ? तथाविधो ति । तथाविधो तादिसो
 तस्सण्ठितो तप्पकारो तप्पटिभागो यो सो आकिञ्चञ्जायतनसमा-
 १० पत्तिलाभी ति - कथं नेय्यो तथाविधो । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“विभूतरूपसञ्जिस्स, सब्बकायप्पहायिनो ।

अज्झत्तं च बहिद्धा च, नत्थि किञ्ची ति पस्सतो ।

आणं सक्कानुपुच्छामि, कथं नेय्यो तथाविधो” ति ॥

८३. विज्जाणद्वितियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)

15

अभिजानं तथागतो ।

तिट्ठन्तमेनं जानाति, धिमुत्तं तप्परायणं ।

विज्जाणद्वितियो सब्बा ति । भगवा अभिसङ्खारवसेन
 चतस्सो विज्जाणद्वितियो जानाति, पटिसन्धिवसेन सत्त विज्जाण-
 द्वितियो जानाति । कथं भगवा अभिसङ्खारवसेन चतस्सो विज्जाण-
 20 द्वितियो जानाति ? वुत्तं हेतं भगवता - “रूपुपयं वा, भिक्खवे,
 विज्जाणं तिट्ठमानं तिट्ठेय्यं, रूपारम्मणं रूपप्पतिट्ठं नन्दूपसेचनं
 बुद्धिं विरुळ्हं वेपुल्लं आपज्जेय्य” । वेदनुपयं वा, भिक्खवे ...पे०...
 सञ्जुपयं वा, भिक्खवे ...पे०... सङ्खारुपयं वा, भिक्खवे, विज्जाणं
 तिट्ठमानं तिट्ठेय्य, सङ्खारारम्मणं सङ्खारप्पतिट्ठं नन्दूपसेचनं बुद्धिं
 25 विरुळ्हं वेपुल्लं आपज्जेय्या” ति । एवं भगवा अभिसङ्खारवसेन
 चतस्सो विज्जाणद्वितियो जानाति ।

१. स्या० पोत्वके नत्थि । २. अभिनेतव्वो - स्या० । ३. अभिनिज्जापेतव्वो - स्या० ।
 ४. पेक्खेतव्वो - स्या० । ५-५. कथमस्स - स्या० । ६. विमुत्तं - स्या० । ७. रूपपाय -
 स्या० । ८. तिट्ठति - स्या० । ९. नन्दूपसेवनं - स्या०; एवमुपरि पि । १०. बुद्धि - स्या० ।
 ११. आपज्जति - स्या० । १२. वेदनुपाय - स्या०; एवमुपरि पि ।

कथं भगवा पटिसन्धिवसेन सत्त विञ्जाणट्टितियो जानाति ?
 वुत्तं हेतं भगवता — “सन्ति, भिक्खवे, सत्ता नानत्तकाया नानत्त-
 सञ्जिनो — सेय्यथापि मनुस्सा एकच्चे च देवा एकच्चे च विनिपातिका ।
 अयं पठमा विञ्जाणट्टिति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता नानत्तकाया
 एकत्तसञ्जिनो, सेय्यथापि देवा ब्रह्मकायिका पठमाभिनिव्वत्ता । अयं 5
 दुतिया विञ्जाणट्टिति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता एकत्तकाया नानत्त-
 सञ्जिनो, सेय्यथापि देवा^१ आभस्सरा । अयं ततिया विञ्जाणट्टिति ।
 सन्ति, भिक्खवे, सत्ता एकत्तकाया एकत्तसञ्जिनो, सेय्यथापि देवा
 सुभकिण्हा^२ । अयं चतुत्थी^३ विञ्जाणट्टिति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता
 सब्बसो रूपसञ्जानं समतिक्कमा पटिघसञ्जानं अत्थङ्गमा नानत्त- 10
 सञ्जानं अमनसिकारा, अनन्तो आकासो ति आकासानञ्चायतनू-
 पगा^४ । अयं पञ्चमी^५ विञ्जाणट्टिति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता सब्बसो
 आकासानञ्चायतनं^६ समतिक्कम्म, अनन्तं विञ्जाणं ति विञ्जाण-
 ञ्चायतनूपगा । अयं छट्ठी^७ विञ्जाणट्टिति । सन्ति, भिक्खवे, सत्ता
 सब्बसो विञ्जाणञ्चायतनं समतिक्कम्म, नत्थि किञ्ची ति 15
 आकिञ्चञ्जायतनूपगा । अयं सत्तमी^८ विञ्जाणट्टिति^९ ।

B. 168

एवं भगवा पटिसन्धिवसेन सत्त विञ्जाणट्टितियो जानाती
 ति — विञ्जाणट्टितियो सब्बा ।

पोसाला ति भगवा ति । पोसाला ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका 20
 पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति — पोसाला ति भगवा ।

अभिजानं तथागतो ति । अभिजानं ति । अभिजानन्तो
 विजानन्तो^१ पटिविजानन्तो पटिविज्झन्तो तथागतो । वुत्तं हेतं
 भगवता — “अतीतं चे पि खो, चुन्द, होति अभूतं अतच्छं अनत्थ-
 सञ्हितं, न तं तथागतो व्याकरोति । अतीतं चे पि, चुन्द, होति 25
 भूतं तच्छं अनत्थसञ्हितं, तं पि तथागतो न व्याकरोति । अतीतं चे
 पि खो, चुन्द, होति भूतं तच्छं अत्थसञ्हितं, तत्र कालञ्जू तथागतो

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. सुभकिण्हका — स्या० । ३. चतुत्थी — स्या० । ४.
 आकासानञ्चायतनूपगा — स्या० ; एवमुपरि पि । ५. पञ्चमा — स्या० । ६. आकिञ्चञ्जा-
 यतनं — स्या० । ७. छट्ठा — स्या० । ८. सत्तमा — स्या० । ९. स्या० पोत्थके नत्थि ।

होति तस्सेव' पञ्हस्स वेय्याकरणाय । अनागतं चे पि, चुन्द, होति ...पे०... पच्चुप्पन्नं चे पि, चुन्द, होति अभूतं अतच्छं अनत्थ-सञ्चितं, न तं तथागतो व्याकरोति । पच्चुप्पन्नं चे पि, चुन्द, होति भूतं तच्छं अनत्थसञ्चितं, तं पि तथागतो न व्याकरोति । पच्चु-
 5 प्पन्नं चे पि, चुन्द, होति भूतं तच्छं अत्थसञ्चितं, तत्र कालञ्जू तथागतो होति तस्स पञ्हस्स वेय्याकरणाय । इति खो, चुन्द, अतीतानागतपच्चुप्पन्नेसु धम्मेषु तथागतो कालवादी भूतवादी अत्थवादी धम्मवादी विनयवादी । तस्मा तथागतो ति वुच्चति ।

B. 169

“यं खो, चुन्द, सदेवकस्स लोकस्स समारकस्स सब्रह्मकस्स
 10 सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय दिट्ठं सुतं मुतं विञ्जातं पत्तं परियेसितं अनुविचरितं मनसा, सब्बं तं तथागतेन अभिसम्बुद्धं । तस्मा तथागतो ति वुच्चति । यं च, चुन्द, रत्तिं तथागतो अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुज्झति, यं च रत्तिं अनुपादिसेसाय निब्बान-धातुया परिनिब्बायति, यं एतस्मिं अन्तरे भासति लपति निद्दिसति सब्बं तं तथेव होति नो अञ्जथा । तस्मा तथागतो ति वुच्चति ।
 15 यथावादी, चुन्द, तथागतो तथाकारी; यथाकारी तथावादी । इति यथावादी तथाकारी, यथाकारी तथावादी । तस्मा तथागतो ति वुच्चति । सदेवके, चुन्द, लोके समारके सब्रह्मके सस्समणब्राह्मणिया पजाय सदेवमनुस्साय तथागतो अभिभू अनभिभूतो अञ्जदत्थुदसो वसवत्ती । तस्मा तथागतो ति वुच्चती ति — अभिजानं तथागतो ।

20 तिदुन्तमेनं जानाती ति । भगवा इधत्थञ्जेव' जानाति कम्माभिसङ्खारवसेन — “अयं पुग्गलो कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जिस्सती” ति । भगवा इधत्थ-ञ्जेव जानाति कम्माभिसङ्खारवसेन — “अयं पुग्गलो कायस्स भेदा परं मरणा तिरच्छानयोनिं उपपज्जिस्सती” ति । भगवा इधत्थञ्जेव
 25 जानाति कम्माभिसङ्खारवसेन — “अयं पुग्गलो कायस्स भेदा परं मरणा पेत्तिविसयं उपपज्जिस्सती” ति । भगवा इधत्थञ्जेव जानाति कम्माभिसङ्खारवसेन — “अयं पुग्गलो कायस्स भेदा परं मरणा

१. तस्स — स्या० । २. इधत्थञ्जेव — स्या०; एवमुपरि पि । ३. पित्तिविसयं — स्या०; एवमुपरि पि ।

मनुस्सेसु उप्पज्जिस्सती” ति । भगवा इधत्थञ्जेव जानाति कम्मा-
भिसङ्खारवसेन — “अयं पुग्गलो सुप्पटिपन्नो कायस्स भेदा परं मरणा
सुगतिं सगं लोकं उपपज्जिस्सती” ति ।

वुत्तं हेतं भगवता — “इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं
एवं चेतसा चेतो परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो, तथा ६
च इरियति, तं च मगं समारूढ्हो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा
अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जिस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं एवं चेतसा चेतो
परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं
च मगं समारूढ्हो, यथा कायस्स पभेदा परं मरणा तिरच्छानयोनिं १०
उपपज्जिस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं एवं चेतसा चेतो
परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च
मगं समारूढ्हो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा पेत्तिविसयं उपपज्जि-
स्सती’ ति ।

B. 170

15

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं एवं चेतसा चेतो
परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च
मगं समारूढ्हो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा मनुस्सेसु उप्प-
ज्जिस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं एवं चेतसा चेतो २०
परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च
मगं समारूढ्हो, यथा कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सगं
लोकं उपपज्जिस्सती’ ति ।

“इध पनाहं, सारिपुत्त, एकच्चं पुग्गलं एवं चेतसा चेतो
परिच्च पजानामि — ‘तथायं पुग्गलो पटिपन्नो तथा च इरियति तं च २५
मगं समारूढ्हो, यथा आसवानं खया अनासवं चेतोविमुत्तिं
पञ्जाविमुत्तिं दिट्ठेव धम्मे सयं अभिञ्जा सच्छिक्त्वा उपसम्पज्ज
विहरती” ति — तिट्ठन्तमेनं जानाति ।

धिमुत्तं तप्परायणं ति । धिमुत्तं ति - आकिञ्चञ्जायतनं^१ ।
 धिमुत्तं ति^२ विमोक्खेन धिमुत्तं तत्राधिमुत्तं^३ तदधिमुत्तं तदाधिपतेय्यं ।
 अथ वा, भगवा जानाति - “अयं पुग्गलो रूपाधिमुत्तो सदाधिमुत्तो
 गन्धाधिमुत्तो रसाधिमुत्तो फोट्ठ्वाधिमुत्तो कुलाधिमुत्तो गणाधिमुत्तो
 ५ आवासाधिमुत्तो लाभाधिमुत्तो यसाधिमुत्तो पसंसाधिमुत्तो सुखाधिमुत्तो
 चीवराधिमुत्तो पिण्डपाताधिमुत्तो सेनासनाधिमुत्तो गिलानपच्चय-
 भेसज्जपरिक्खाराधिमुत्तो सुत्तन्ताधिमुत्तो विनयाधिमुत्तो अभि-
 धम्माधिमुत्तो आरञ्जकङ्गाधिमुत्तो पिण्डपातिकङ्गाधिमुत्तो पंसु-
 कूलिकङ्गाधिमुत्तो तेचीवरिकङ्गाधिमुत्तो सपदानचारिकङ्गाधिमत्तो
 १० खलुपच्छाभत्तिकङ्गाधिमुत्तो नेसज्जिकङ्गाधिमुत्तो यथासन्थतिकङ्गा-
 धिमुत्तो पठमज्झानाधिमुत्तो दुतियज्झानाधिमुत्तो ततियज्झानाधिमुत्तो
 चतुत्थज्झानाधिमुत्तो आकासानञ्चायतनसमापत्ताधिमुत्तो विञ्जाण-
 ञ्चायतनसमापत्ताधिमुत्तो आकिञ्चञ्जायतनसमापत्ताधिमुत्तो नेव-
 सञ्जानासञ्जायतनसमापत्ताधिमुत्तो” ति - धिमुत्तं ।

B. 171 16

तप्परायणं^४ ति । आकिञ्चञ्जायतनमयं तप्परायणं कम्म-
 परायणं^५ विपाकपरायणं^६ कम्मगरूकं पटिसन्धिगरूकं । अथ वा,
 भगवा जानाति - “अयं पुग्गलो रूपपरायणो ...पे०... नेवसञ्जा-
 नासञ्जायतनसमापत्तिपरायणो” ति - धिमुत्तं तप्परायणं । तेनाह
 भगवा -

२० “विञ्जाणट्ठितियो सब्बा, (पोसाला ति भगवा)
 अभिजानं तथागतो ।
 तिट्ठन्तमेनं जानाति, धिमुत्तं तप्परायणं” ति ॥

८४. आकिञ्चञ्जासम्भवं जत्वा, नन्दिसंयोजनं इति ।

एवमेतं अभिञ्जाय, ततो तत्थ विपस्सति ।

25

एतं ज्ञाणं तथं तस्स, ब्राह्मणस्स वुसीमतो ॥

आकिञ्चञ्जासम्भवं जत्वा ति । आकिञ्चञ्जासम्भवो ति
 वुच्चति आकिञ्चञ्जायतनसंवत्तनिको कम्माभिसङ्खारो । आकिञ्च-

१. आकिञ्चञ्जायतने - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. तप्परायणं -
 स्या०; एवमुपरि पि । ४-४. कम्मप्परायणं विपाकप्परायणं - स्या० ।

ञ्जायतनसंवत्तनिकं कम्माभिसङ्खारं आकिञ्चञ्जासम्भवो ति अत्वा
लग्नं ति अत्वा बन्धनं ति अत्वा पलिबोधो ति अत्वा जानित्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा^१ विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - आकिञ्च-
ञ्जासम्भवं अत्वा ।

नन्दिसंयोजनं इती ति । नन्दिसंयोजनं वुच्चति अरूपरागो । 5
अरूपरागेन तं कम्मं लग्नं लग्नितं पलिबुद्धं अरूपरागं नन्दिसंयोजनं
ति अत्वा लग्नं ति अत्वा बन्धनं ति अत्वा पलिबोधो ति अत्वा
जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । इती ति ।
पदसन्धि पदसंसग्गो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता
पदानुपुब्बतापेतं^२ इती ति - नन्दिसंयोजनं इति । 10

एवमेतं अभिञ्जाया ति । एवं एतं अभिञ्जाय जानित्वा
तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - एवमेतं
अभिञ्जाय ।

ततो तत्थ विपस्सती ति । तत्था^३ ति^४ । आकिञ्चञ्जायतनं
समापज्जित्वा ततो वुट्ठित्वा तत्थ जाते चित्तचेतसिके धम्मे अनि- 15
च्चतो विपस्सति, दुक्खतो विपस्सति, रोगतो ... पे० ... निस्सरणतो
विपस्सति दक्खति ओलोकेति निज्झायति उपपरिक्खती ति - ततो
तत्थ विपस्सति ।

एतं ज्ञाणं तथं तस्सा ति । एतं ज्ञाणं तच्छं भूतं याथावं
अविपरीतं तस्सा ति - एतं ज्ञाणं तथं तस्स । 20

ब्राह्मणस्स वुसीमतो ति । ब्राह्मणो ति । सत्तन्नं धम्मानं
वाहितत्ता ब्राह्मणो ... पे० ... असितो^५ तादि पवुच्चते स ब्रह्मा ति ।
ब्राह्मणस्स वुसीमतो ति । पुथुज्जनकल्याणं^६ उपादाय सत्तं सेक्खा
अप्पत्तस्स पत्तिया अनधिगतस्स अधिगमाय असच्छिकतस्स सच्छि-
किरियाय वसन्ति संवसन्ति आवसन्ति परिवसन्ति; अरहा वुसितवा 25
कतकरणीयो ओहितभारो अनुप्पत्तसदत्थो परिकखीणभवसंयोजनो
सम्मदञ्जा विमुत्तो; सो वुत्थवासो^७ चिण्णचरणो ... पे० ... जाति-

B. 172

१. तिरयित्वा - स्या०; एवमुपरि पि । २. पदानुपुब्बतामेतं - स्या०; एवमुपरि पि ।
३-३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४. अनिस्सितो - स्या० । ५. कल्याणपुथुज्जने - स्या०; एवमुपरि
पि । ६. वुट्ठवासो - स्या० ।

मरणसंसारो; नत्थि तस्स पुनब्भवो ति - ब्राह्मणस्स वुसीमतो ।
तेनाह भगवा -

“आकिञ्चञ्जासम्भवं अत्वा, नन्दिसंयोजनं इति ।

एवमेतं अभिञ्जाय, ततो तत्थ विपस्सति ।

5

एतं ज्ञाणं तथं तस्स, ब्राह्मणस्स वुसीमतो” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ... पे० ... सत्था मे भन्ते भगवा सावको-
हमस्मी ति ।

पोसालमाणवपुच्छानिदेसो चुट्टसमो ।

१५. मोघराजमाणवपुच्छानिदेसो

८५. द्वाहं सक्कं^१ अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)

न मे व्याकासि चक्खुमा ।

10

यावततियं च देवीसि,^२ व्याकरोती ति मे सुतं ॥

द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं ति । सो ब्राह्मणो द्विक्खत्तुं बुद्धं
भगवन्तं पञ्चं अपुच्छि । तस्स भगवा पञ्चं पुट्ठो न व्याकासि -

“तदन्तरा^३ इमस्स ब्राह्मणस्स इन्द्रियपरिपाको भविस्सती’ ति ।

सक्कं^४ ति - सक्को । भगवा सक्ककुला पब्बजितो ति पि सक्को ।

15

अथ वा, अद्धो^५ महद्धनो धनवा ति पि सक्को । तस्सिमानि धनानि,

सेय्यथिदं - सद्धाधनं सीलधनं हिरिधनं ओत्तप्पधनं सुतधनं चागधनं

पञ्जाधनं सतिपट्टानधनं सम्मप्पधानधनं इट्ठिपादधनं इन्द्रियधनं

बलधनं बोज्झङ्गधनं मग्गधनं फलधनं निव्वानधनं । इमेहि अनेक-

विधेहि धनरतनेहि अद्धो महद्धनो धनवा ति पि सक्को । अथ वा,

B. 173

20

सक्को पहु विसवी अलमत्तो सूरु वीरो विक्कन्तो अभीरु^६ अच्छम्भी

अनुत्तासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो ति पि सक्को ।

द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं ति । द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं अयाचिस्सं

अज्जेसिस्सं पसादयिस्सं ति - द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं ।

१. सक्क - स्या० । २. देविसि - स्या० । ३. चक्खुसमन्तरा - स्या० । ४. सक्का -
स्या० । ५. अद्धो - स्या० । ६. अभीरु - स्या० ।

इच्छायस्मा मोघराजा ति । इच्छा ति । पदसन्धि ...पे०...
 आयस्मा ति । पियवचनं ... पे ०... मोघराजा ति । तस्स ब्राह्मणस्स
 नामं ...पे०... अभिलापो ति - इच्छायस्मा मोघराजा ।

न मे व्याकासि चक्खुमा ति । न मे व्याकासी ति । न मे
 व्याकासि न आचिक्खि न देसेसि न पञ्चपेसि न पट्टपेसि न ६
 विवरि न विभजि न उत्तानीअकासि न पकासेसि । चक्खुमा ति ।
 भगवा पञ्चहि चक्खूहि चक्खुमा - मंसचक्खुना पि चक्खुमा,
 दिव्वचक्खुना पि चक्खुमा, पञ्चाचक्खुना पि चक्खुमा, बुद्धचक्खुना
 पि चक्खुमा, समन्तचक्खुना पि चक्खुमा ।

कथं भगवा मंसचक्खुना पि चक्खुमा ? मंसचक्खुम्हि १०
 भगवतो पञ्च वण्णा संविज्जन्ति - नीलो च वण्णो, पीतको च
 वण्णो, लोहितको च वण्णो, कण्हो च वण्णो, ओदातो च वण्णो ।
 यत्थ च अक्खिलोमानि पतिट्ठितानि तं नीलं होति सुनीलं पासादिकं
 दस्सनेय्यं उमापुप्फसमानं^१ । तस्स परतो पीतकं होति सुपीतकं
 सुवण्णवण्णं पासादिकं दस्सनेय्यं कणिकारपुप्फसमानं^२ । उभतो^३ च १५
 अक्खिकूटानि^४ भगवतो लोहितकानि होन्ति सुलोहितकानि पासादि-
 कानि दस्सनेय्यानि इन्दगोपकसमानानि । मज्जे कण्हं होति सुकण्हं
 अलूखं सिनिद्धं पासादिकं दस्सनेय्यं अट्टारिट्टकसमानं^५ । तस्स परतो
 ओदातं होति सुओदातं सेतं पण्डरं पासादिकं दस्सनेय्यं ओसधि- २०
 तारकसमानं । तेन भगवा पाकतिकेन^६ मंसचक्खुना^७ अत्तभावपरिया-
 पन्नेन पुरिमसुचरितकम्माभिनिव्वत्तेन समन्ता योजनं पस्सति दिवा
 चेव रत्तिं च । यदा हि^८ चतुरङ्गसमन्नागतो अन्धकारो होति सूरियो
 च अत्थङ्गतो होति; काळपक्खो च उपोसथो होति, तिब्बो च
 वनसण्डो होति, महा च काळमेघो^९ अब्भुट्ठितो होति । एवरूपे २५
 चतुरङ्गसमन्नागते अन्धकारे समन्ता योजनं पस्सति । नत्थि सो
 कुट्टो^{१०} वा कवाटो^{११} वा पाकारो वा पब्बतो वा गच्छो वा लता वा
 आवरणं रूपानं दस्सनाय । एकं चे तिलफलं निमित्तं कत्वा तिलवाहे

१. उम्मारपुप्फसमानं - स्या० । २. कणिकार० - स्या० । ३-३. उभयतो च अक्खि-
 कूपानि - स्या० । ४. अट्टारिट्टकसमानं - स्या० । ५-५. पकतिमंसचक्खुना - स्या० । ६. पि -
 स्या० । ७. अकालमेघो - स्या० । ८. कूटो - स्या० । ९. कवाटं - स्या० ।

पक्खिपेय्य, तंयेव तिलफलं उद्धरेय्य । एवं परिसुद्धं भगवतो पाकतिकं मंसचक्खु । एवं भगवा स मंसचक्खुना पि चक्खुमा ।

- कथं भगवा दिब्बेन चक्खुना पि चक्खुमा ? भगवा दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्कन्तमानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उप-
 5 पज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुव्वण्णे; सुगते दुग्गते यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति—“इमे वत भोन्तो सत्ता कायदुच्चरितेन समन्नागता वचीदुच्चरितेन समन्नागता मनोदुच्चरितेन समन्नागता अरियानं उपवादका मिच्छादिट्ठिका मिच्छादिट्ठिकम्मसमादाना, ते कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपन्ना; इमे वा
 10 पन भोन्तो सत्ता कायसुचरितेन समन्नागता वचीसुचरितेन समन्नागता मनोसुचरितेन समन्नागता अरियानं अनुपवादका सम्मादिट्ठिका सम्मादिट्ठिकम्मसमादाना, ते कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सग्गं लोकं उपपन्ना” ति । इति दिब्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्कन्त-
 15 मानुसकेन सत्ते पस्सति चवमाने उपपज्जमाने हीने पणीते सुवण्णे दुव्वण्णे, सुगते दुग्गते यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाति । आकङ्खमानो च भगवा एकं पि लोकधातुं पस्सेय्य, द्वे पि लोकधातुयो पस्सेय्य, तिस्सो पि लोकधातुयो पस्सेय्य, चतस्सो पि लोकधातुयो पस्सेय्य, पञ्च पि लोकधातुयो पस्सेय्य, दस पि लोकधातुयो पस्सेय्य, वीसं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, तिसं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, चत्तालीसं^१
 20 पि लोकधातुयो पस्सेय्य, पञ्चासं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, सतं पि लोकधातुयो पस्सेय्य, सहस्सि पि चूळनिकं लोकधातुं पस्सेय्य, द्विसहस्सिं पि मज्झिमिकं लोकधातुं पस्सेय्य, तिसहस्सिं पि लोकधातुं पस्सेय्य, महासहस्सिं पि लोकधातुं पस्सेय्य, यावतकं^२ वा^३ पन आकङ्खेय्य तावतकं पस्सेय्य । एवं परिसुद्धं^४ भगवतो दिव्वचक्खु ।
 25 एवं भगवा दिब्बेन चक्खुना पि चक्खुमा ।

B. 175

कथं भगवा पञ्चाचक्खुना पि चक्खुमा ? भगवा महापञ्चो पुथुपञ्चो जवनपञ्चो हासपञ्चो तिक्खपञ्चो निव्वेधिकपञ्चो पञ्चापभेदकुसलो^५ पभिन्नराणो अधिगतपटिसम्भिदप्पत्तो^६ चतुवेसा-

१. चत्तालीसं—स्या० । २-२. यावता—सी० । ३. विसुद्धं—स्या० । ४. पञ्चण-
 भेदकुसलो—स्या० । ५. अधिगतपटिसम्भिदो—स्या० ।

रज्जप्पत्तो दसबलधारी पुरिसासभो पुरिससीहो पुरिसनागो पुरिसा-
जञ्जो पुरिसधोरय्हो अनन्तवाणो अनन्ततेजो अनन्तयसो अङ्गो
महद्धनो धनवा नेता विनेता अनुनेता पञ्जापेता^१ निज्जापेता
पेक्खेता^२ पसादेता। सो हि भगवा अनुप्पन्नस्स मग्गस्स उप्पादेता
असञ्जातस्स मग्गस्स सञ्जनेता^३ अनक्खातस्स मग्गस्स अक्खाता,^४
मग्गञ्जू मग्गविदू मग्गकोविदो मग्गानुगा च पन एतरहि सावका
विहरन्ति पच्छा समन्नागता।

सो हि भगवा जानं जानाति, पस्सं पस्सति, चक्खुभूतो
वाणभूतो धम्मभूतो ब्रह्मभूतो वत्ता पवत्ता अत्थस्स निन्नेता अमतस्स
दाता धम्मस्सामी तथागतो। नत्थि तस्स भगवतो अञ्जातं अदिट्ठं^५
अविदितं असच्छिकतं अफस्सितं^६ पञ्जाय। अतीतं अनागतं पच्चुप्पन्नं
उपादाय सब्बे धम्मा सब्बाकारेण बुद्धस्स भगवतो वाणमुखे आपाथं
आगच्छन्ति। यं किञ्चि नेय्यं नाम अत्थि जानितब्बं अत्तत्थो वा
परत्थो वा उभयत्थो वा दिट्ठधम्मिको वा अत्थो सम्परायिको वा
अत्थो उत्तानो वा अत्थो गम्भीरो वा अत्थो गूळ्हो वा अत्थो^७
पटिच्छन्नो वा अत्थो नेय्यो वा अत्थो नीतो वा अत्थो अनवज्जो
वा अत्थो निक्किलेसो वा अत्थो वोदानो वा अत्थो परमत्थो वा,
सब्बं तं अन्तो बुद्धवाणे परिवत्तति, सब्बं कायकम्मं बुद्धस्स भगवतो
वाणानुपरिवत्ति, सब्बं वचीकम्मं वाणानुपरिवत्ति,^८ सब्बं मनोकम्मं
वाणानुपरिवत्ति^९। अतीते बुद्धस्स भगवतो अप्पटिहत्तं वाणं अनागते^{१०}
अप्पटिहत्तं वाणं, पच्चुप्पन्ने अप्पटिहत्तं वाणं, यावतकं नेय्यं तावतकं
वाणं, यावतकं वाणं तावतकं नेय्यं। नेय्यपरियन्तिकं वाणं,
वाणपरियन्तिकं नेय्यं, नेय्यं अतिक्कमित्वा वाणं नप्पवत्तति, वाणं
अतिक्कमित्वा नेय्यपथो नत्थि। अञ्जमञ्जपरियन्तट्ठायिनो ते
धम्मा। यथा द्विन्नं समुग्गपटलानं सम्माफुसितानं^{११} हेट्ठिमं समुग्गपटलं^{१२}
उपरिमं नातिवत्तति, उपरिमं समुग्गपटलं हेट्ठिमं नातिवत्तति,
अञ्जमञ्जपरियन्तट्ठायिनो; एवमेव बुद्धस्स भगवतो नेय्यं च वाणं
च अञ्जमञ्जपरियन्तट्ठायिनो। यावतकं नेय्यं तावतकं वाणं, यावतकं

१. सञ्जापेता - स्या०। २. पेक्खता - स्या०। ३. सञ्जापेता - स्या०। ४. अफुसितं -
स्या०। ५. वाणानुपरिवत्तति - स्या०। ६. फुसितानं - स्या०।

- ब्राणं तावतकं नेय्यं, नेय्यपरियन्तिकं ब्राणं, ब्राणपरियन्तिकं नेय्यं।
 नेय्यं अतिक्कमित्वा ब्राणं नप्पवत्तति, ब्राणं अतिक्कमित्वा नेय्यपथो
 नत्थि। अञ्जमञ्जपरियन्तट्ठायिनो ते धम्मा। सब्बधम्मेषु बुद्धस्स
 भगवतो ब्राणं पवत्तति। सब्बे धम्मा बुद्धस्स भगवतो आवज्जनपटि-
 5 बद्धा आकङ्खपटिबद्धा मनसिकारपटिबद्धा चित्तुप्पादपटिबद्धा।
 सब्बसत्तेसु बुद्धस्स भगवतो ब्राणं पवत्तति। सब्बेसं च^१ सत्तानं
 भगवा आसयं जानाति, अनुसयं जानाति, चरितं जानाति,
 अधिमुत्तिं जानाति, अप्परजक्खे महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये मुदिन्द्रिये
 स्वाकारे द्वाकारे सुविञ्जापये दुविञ्जापये भव्वाभव्वे सत्ते जानाति^२।
 10 सदेवको लोको समारको सब्रह्मको सस्समणब्राह्मणी पजा सदेवमनुस्सा
 अन्तोबुद्धब्राणे परिवत्तति।

- यथा ये केचि मच्छकच्छपा अन्तमसो तिमितिमिङ्गलं
 उपादाय अन्तोमहासमुद्धे परिवत्तन्ति, एवमेव सदेवको लोको
 समारको लोको सब्रह्मको लोको सस्समणब्राह्मणी पजा सदेवमनुस्सा
 15 अन्तोबुद्धब्राणे परिवत्तति। यथा ये केचि पक्खी अन्तमसो गरुळं
 वेनतेय्यं उपादाय आकासस्स पदेसे परिवत्तन्ति, एवमेव ये पि ते सारि-
 पुत्तसमा पञ्जाय समन्नागता ते पि बुद्धब्राणस्स पदेसे परिवत्तन्ति;
 बुद्धब्राणं देवमनुस्सानं पञ्जं फरित्वा अभिभवित्वा तिट्ठति।

- ये पि ते खत्तियपण्डिता ब्राह्मणपण्डिता गृहपतिपण्डिता
 20 समणपण्डिता निपुणा कतपरप्पवादा बालवेधिरूपा वोभिन्दन्ता^३
 मञ्जे चरन्ति पञ्जागतेन दिट्ठिगतानि, ते पञ्हे^४ अभिसङ्खरित्वा
 अभिसङ्खरित्वा तथागतं उपसङ्कमित्वा पुच्छन्ति गूळहानि^५ च
 पटिच्छन्नानि^६। कथिता विसज्जिता च ते पञ्हा भगवता होन्ति
 निदिट्ठकारणा। उपक्खित्तका च ते भगवतो सम्पज्जन्ति। अथ खो
 25 भगवा व^१ तत्थ अतिरोचति—यदिदं पञ्जाया ति। एवं भगवा
 पञ्जाचक्खुना पि चक्खुमा।

B. 177

कथं भगवा बुद्धचक्खुना पि चक्खुमा? भगवा बुद्धचक्खुना
 लोकं वोलोकेन्तो अद्दस सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे तिक्खिन्द्रिये

१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. पजानाति—स्या०। ३. ते भिन्दन्ता—स्या०। ४.
 पञ्हे—स्या०। ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि। ६. स्या० पोत्यके नत्थि।

मुदिन्द्रिये स्वाकारे द्वाकारे सुविञ्जापये दुविञ्जापये अप्पेकच्चे
 परलोकवज्जभयदस्साविनो विहरन्ते । सेय्यथापि नाम उप्पलिनियं वा
 पटुमिनियं वा पुण्डरीकिनियं वा अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पटुमानि
 वा पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संवड्डानि उदकानुग्गतानि^१
 अन्तोनिमुग्गपोसीनि^२, अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पटुमानि वा ५
 पुण्डरीकानि वा उदके जातानि उदके संवड्डानि समोदकं ठितानि,
 अप्पेकच्चानि उप्पलानि वा पटुमानि वा पुण्डरीकानि वा उदके
 जातानि उदके संवड्डानि उदका अच्चुग्गम्म तिट्ठन्ति अनुपलि-
 त्तानि उदकेन; एवमेव भगवा बुद्धचक्खुना लोकं वोलोकेन्तो
 अद्दस सत्ते अप्परजक्खे महारजक्खे तिविखन्द्रिये मुदिन्द्रिये १०
 स्वाकारे द्वाकारे सुविञ्जापये दुविञ्जापये अप्पेकच्चे परलोकवज्ज-
 भयदस्साविनो विहरन्ते । जानाति भगवा — “अयं पुग्गलो रागचरितो,
 अयं दोसचरितो, अयं मोहचरितो, अयं वितक्कचरितो,
 अयं सद्धाचरितो, अयं ब्राणचरितो” ति । रागचरितस्स भगवा
 पुग्गलस्स असुभकयं कथेति; दोसचरितस्स भगवा पुग्गलस्स १५
 मेत्ताभावनं आचिक्खति; मोहचरितस्स^३ भगवा पुग्गलस्स^४ उद्देसे
 परिपुच्छाय कालेन धम्मस्सवने कालेन धम्मसाकच्छाय गरुसंवासे
 निवेसेति; वितक्कचरितस्स भगवा पुग्गलस्स आनापानस्सतिं
 आचिक्खति; सद्धाचरितस्स भगवा पुग्गलस्स पसादनीयं निमित्तं
 आचिक्खति बुद्धसुबोधिं धम्मसुधम्मतं सङ्घसुप्पटिपत्तिं^५ सीलानि च; २०
 अत्तनो ब्राणचरितस्स भगवा पुग्गलस्स विपस्सनानिमित्तं आचिक्खति
 अनिच्चाकारं दुक्खाकारं अनत्ताकारं ।

सेले यथा पब्बतमुद्धनिट्ठितो,
 यथा पि पस्से जनतं समन्ततो ।
 तथूपमं धम्ममयं सुमेध,
 पासादमारुह समन्तचक्खु ।
 सोकावतिण्ण^५ जनतमपेतसोको,
 अवेक्खस्सु जातिजराभिभूतं ति ॥

१. उदकानुगतानि — स्या० । २. अन्तोनिमुग्गपोसितानि — स्या० । ३-३. मोहचरितं
 भगवा पुग्गलं — स्या० । ४. सङ्घसुपटिपत्ति — स्या० । ५. सोकावकिणं — स्या० ।

B. 178

एवं भगवा बुद्धचक्खुना पि चक्खुमा ।

कथं भगवा समन्तचक्खुना पि चक्खुमा ? समन्तचक्खु
वुच्चति सब्बञ्जुतत्राणं । भगवा सब्बञ्जुतत्राणेन उपेतो समुपेतो
उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो ।

5 न तस्स अद्दिट्ठमिधत्थि किञ्चि,
अथो अविञ्जातमजानितब्बं ।
सब्बं अभिञ्जासि यदत्थि नेय्यं,
तथागतो तेन समन्तचक्खू ति ॥

एवं भगवा समन्तचक्खुना पि चक्खुमा ति - न मे व्याकासि
10 चक्खुमा ।

यावततियं च देवीसि व्याकरोती ति मे सुतं ति । यावततियं
बुद्धो सहधम्मिकं पञ्चं पुट्ठो व्याकरोति नो संसारेती' ति - एवं
मया उगगहितं, एवं मया उपधारितं, एवं मया उपलक्खितं । देवीसी
ति । भगवा देवो' चेव इसि चा ति - देवीसि । यथा राजा पव्वजिता
15 वुच्चन्ति राजिसयो, ब्राह्मणा पव्वजिता वुच्चन्ति ब्राह्मणिसयो,
एवमेव भगवा देवो चेव इसि चा ति - देवीसि ।

अथ वा, भगवा पव्वजितो ति पि इसि । महन्तं सीलक्खन्धं
एसी' गवेसी' परियेसी ति पि इसि । महन्तं समाधिक्खन्धं ... पे० ...
महन्तं पञ्चाक्खन्धं ... महन्तं विमुत्तिक्खन्धं ... महन्तं विमुत्तित्राणदस्स-
20 नक्खन्धं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो तमोकायस्स
पदालनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो विपल्लासस्स'
पभेदनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि । महतो तण्हासल्लस्स
अव्वहनं' ... महतो दिट्ठिसङ्खाटस्स विनिवेठनं' ... महतो मानद्वजस्स
पपातनं' ... महतो अभिसङ्खारस्स वूपसमं ... महतो ओघस्स नित्थरणं
25 ... महतो भारस्स निक्खेपनं ... महतो संसारवट्टस्स उपच्छेदं ... महतो
सन्तापस्स निव्वापनं ... महतो परिळाहस्स पटिप्पस्सद्धिं ... महतो

१. सम्पायती - स्या० । २. म० पोत्यके नत्थि । ३-३. एसि गवेसि - स्या० ; एवमुपरि
पि । ४. विपल्लासस्स - स्या० । ५. अव्वुहन् - स्या० । ६. विव्वेठनं - स्या० । ७.
पातनं - स्या० ।

धम्मद्वजस्स उस्सापनं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि। महन्ते सतिपट्टाने ... महन्ते सम्मप्पधाने ... महन्तानि इन्द्रियानि ... महन्तानि बलानि ... महन्ते बोज्झङ्गे ... महन्तं अरियं अट्टङ्गिकं मग्गं ... महन्तं परमत्थं अमतं निब्बानं एसी गवेसी परियेसी ति पि इसि। महेसक्खेहि वा सत्तेहि एसितो गवेसितो परियेसितो - 5
 “कहं बुद्धो, कहं भगवा, कहं देवदेवो, कहं नरासभो” ति पि इसी ति - यावततियं च देवीसि व्याकरोती ति मे सुतं। तेनाह सो ब्राह्मणो -

B. 179

“द्वाहं सक्कं अपुच्छिस्सं, (इच्चायस्मा मोघराजा)

न मे व्याकासि चक्खुमा।

10

यावततियं च देवीसि, व्याकरोती ति मे सुतं” ति ॥

८६. अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको।

दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो ॥

अयं लोको परो लोको ति। अयं लोको ति। मनुस्सलोको। परो लोको ति। मनुस्सलोकं ठपेत्वा सब्बो परो लोको ति - अयं 15
 लोको परो लोको।

ब्रह्मलोको सदेवको ति। सदेवको लोको समारको सब्रह्मको सस्समणब्राह्मणी पजा सदेवमनुस्सा ति - ब्रह्मलोको सदेवको।

दिट्ठिं ते नाभिजानाती ति। तुय्हं दिट्ठिं खन्तिं रुचिं लद्धिं अज्झासयं अधिप्पायं लोको न जानाति - “अयं एवंदिट्ठिको एवंखन्तिको 20
 एवंरुचिको एवंलद्धिको एवंअज्झासयो एवंअधिप्पायो” ति। न जानाति न पस्सति न दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभती ति - दिट्ठिं ते नाभिजानाति।

गोतमस्स यसस्सिनो ति। भगवा यसप्पत्तो ति यसस्सी। अथ वा, भगवा सक्कतो गरुक्तो मानितो पूजितो अपचितो लाभो 25
 चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं ति पि यसस्सी ति - गोतमस्स यसस्सिनो। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“अयं लोको परो लोको, ब्रह्मलोको सदेवको।

दिट्ठिं ते नाभिजानाति, गोतमस्स यसस्सिनो” ति ॥

८७. एवं अभिक्कन्तदस्साविं, अत्थि पञ्हेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति ॥

एवं अभिक्कन्तदस्साविं ति । एवं अभिक्कन्तदस्साविं
अग्गदस्साविं सेट्ठदस्साविं विसेट्ठदस्साविं पामोक्खदस्साविं उत्तम-
५ दस्साविं परमदस्साविं' ति - एवं अभिक्कन्तदस्साविं ।

अत्थि पञ्हेन आगमं ति । पञ्हेन अत्थिको आगतोमिह
...पे०... वहस्सेतं भारं ति, एवं पि अत्थि पञ्हेन आगमं ।

कथं लोकं अवेक्खन्तं ति । कथं लोकं अवेक्खन्तं पच्चवेक्खन्तं
तुलयन्तं तीरयन्तं विभावयन्तं विभूतं करोन्तं ति - कथं लोकं
१० अवेक्खन्तं । मच्चुराजा न पस्सती ति । मच्चुराजा न पस्सति न
दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभती ति - मच्चुराजा न
पस्सति । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“एवं अभिक्कन्तदस्साविं, अत्थि पञ्हेन आगमं ।
कथं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती” ति ॥

१५ ८८. सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराजा सदा सतो ।
अत्तानुदिट्ठिं ऊहच्च, एवं मच्चुतरो सिया ।
एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सति ॥

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु ति । लोको' ति । निरयलोको
तिरच्छानलोको पेत्तिविसयलोको मनुस्सलोको देवलोको खन्धलोको
२० धातुलोको आयतनलोको अयं लोको परो लोको ब्रह्मलोको सदेवको ।
अञ्जतरो भिक्खु भगवन्तं एतदवोच - “लोको लोको ति, भन्ते,
वुच्चति' । कित्तावता नु खो, भन्ते, लोको ति वुच्चती” ति ?

“लुज्जती ति खो, भिक्खु, तस्मा' लोको ति वुच्चति ।
किञ्च लुज्जति ? चक्खु खो भिक्खु लुज्जति, रूपा लुज्जन्ति,
२५ चक्खुवित्राणं लुज्जति, चक्खुसम्पस्सो लुज्जति, यम्पिदं चक्खु-
सम्पस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं

वा तं पि लुज्जति; सोतं लुज्जति, गन्धा लुज्जन्ति ...पे०... कायो लुज्जति, फोट्टव्वा लुज्जन्ति; मनो लुज्जति, धम्मा लुज्जन्ति, मनोविञ्जाणं लुज्जति, मनोसम्फस्सो लुज्जति; यम्पिदं मनोसम्फस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा तं पि लुज्जति । लुज्जती ति खो, भिक्खु, तस्मा लोको ति वुच्चति” । 5

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सू ति । द्वीहि कारणेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति — अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन^१ वा तुच्छसङ्खारसमनुपस्सनावसेन वा । कथं अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन^१ सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ? रूपे वसो न लब्भति, वेदनाय वसो न लब्भति, सञ्जाय वसो न लब्भति, सङ्खारेसु वसो न लब्भति, विञ्जाणे 10 वसो न लब्भति । वुत्तज्जेतं भगवता — “रूपं, भिक्खवे, अनत्ता । रूपं च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स, नयिदं रूपं आबाधाय संवत्तेय्य; लब्भेथ च रूपे — ‘एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसी’ ति । यस्मा च खो, भिक्खवे, रूपं अनत्ता, तस्मा रूपं आबाधाय संवत्तति न च लब्भति रूपे — ‘एवं मे रूपं होतु, एवं मे रूपं मा अहोसी’ ति । 15

“वेदना अनत्ता । वेदना च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स, नयिदं वेदना आबाधाय संवत्तेय्य; लब्भेथ च वेदनाय — ‘एवं मे वेदना होतु, एवं मे वेदना मा अहोसी’ ति । यस्मा च खो, भिक्खवे, वेदना अनत्ता, तस्मा वेदना आबाधाय संवत्तति, न च लब्भति वेदनाय — ‘एवं मे वेदना होतु, एवं मे वेदना मा अहोसी’ ति । 20

“सञ्जा अनत्ता । सञ्जा च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्स, नयिदं सञ्जा आबाधाय संवत्तेय्य; लब्भेथ च सञ्जाय — ‘एवं मे सञ्जा होतु, एवं मे सञ्जा मा अहोसी’ ति । यस्मा च खो, भिक्खवे, सञ्जा अनत्ता, तस्मा सञ्जा आबाधाय संवत्तति, न च लब्भति सञ्जाय — ‘एवं मे सञ्जा होतु, एवं मे सञ्जा मा अहोसी’ ति । 25

“सङ्खारा अनत्ता । सङ्खारा च हिदं, भिक्खवे, अत्ता अभविस्सं, नयिदं सङ्खारा आबाधाय संवत्तेय्युं; लब्भेथ च सङ्खारेसु — ‘एवं मे सङ्खारा होन्तु, एवं मे सङ्खारा मा अहेसुं’ ति ।

B. 182

यस्मा च खो, भिक्खवे, सङ्खारा अनत्ता, तस्मा सङ्खारा आबाधाय संवत्तन्ति, न च लब्धति सङ्खारेसु - 'एवं मे सङ्खारा होन्तु, एवं मे सङ्खारा मा अहेसु' ति।

“विज्झाणं अनत्ता। विज्झाणं च हिदं, भिक्खवे, अत्ता
 5 अभविस्स, नयिदं विज्झाणं आबाधाय संवत्तेय्य; लब्धेथ च विज्झाणे - 'एवं मे विज्झाणं होतु, एवं मे विज्झाणं मा अहोसी' ति। यस्मा च खो, भिक्खवे, विज्झाणं अनत्ता, तस्मा विज्झाणं आबाधाय संवत्तति, न च लब्धति विज्झाणे - 'एवं मे विज्झाणं होतु, एवं मे विज्झाणं मा अहोसी' ” ति।

10 वुत्तञ्हेतं भगवता - “नायं, भिक्खवे, कायो तुम्हाकं, न पि अञ्जेसं। पुराणमिदं, भिक्खवे, कम्मं अभिसङ्कतं अभिसञ्चेतयितं वेदनियं दट्ठव्वं। तत्र खो, भिक्खवे, सुतवा अरियसावको पटिच्च-समुप्पादं येव साधुकं योनिसो मनसि करोति - 'इति इमस्मिं सति इदं होति, इमस्सुप्पादा इदं उप्पज्जति; इमस्मिं असति इदं न
 15 होति, इमस्स निरोधा इदं निरुज्झति, यदिदं - अविज्जापच्चया सङ्खारा, सङ्खारपच्चया विज्झाणं, विज्झाणपच्चया नामरूपं, नामरूपपच्चया सळायतनं, सळायतनपच्चया फस्सो, फस्सपच्चया वेदना, वेदनापच्चया तण्हा, तण्हापच्चया उपादानं, उपादानपच्चया भवो, भवपच्चया जाति, जातिपच्चया जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदो-
 20 मनस्सुपायासा सम्भवन्ति - एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्ससमुदयो होति।

“अविज्जाय त्वेव असेसविरागनिरोधा सङ्खारनिरोधो, सङ्खारनिरोधा विज्झाणनिरोधो ...पे०... जातिनिरोधा जरामरणं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा निरुज्झन्ति, एवमेतस्स केवलस्स
 25 दुक्खक्खन्धस्स निरोधो होती” ति। एवं अवसियपवत्तसल्लक्खणवसेन सुञ्जतो लोकं अवेक्खति।

कथं तुच्छसङ्खारसमनुपस्सनावसेन सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ?
 रूपे सारो न लब्धति, वेदनाय सारो न लब्धति, सञ्जाय सारो न

लब्धति, सङ्घारेषु सारो न लब्धति, विज्ज्राणे सारो न लब्धति;
 रूपं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन
 वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा अविपरि-
 णामधम्मेन वा । वेदना अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सञ्जा
 अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सङ्घारा अस्सारा निस्सारा 5
 सारापगता ... विज्ज्राणं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन
 वा सुखसारसारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा
 सस्सतेन वा अविपरिणामधम्मेन वा । यथा नल्लो अस्सारो निस्सारो
 सारापगतो, यथा च एरण्डो ... यथा च उदुम्बरो अस्सारो निस्सारो
 सारापगतो, यथा च सेतगच्छो अस्सारो निस्सारो सारापगतो, 10
 यथा च पालिभट्ठको अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च
 फेणपिण्डो^१ अस्सारो निस्सारो सारापगतो, यथा च उदकपुब्बुल्लं^२
 अस्सारं निस्सारं सारापगतं, यथा च मरीचि अस्सारा निस्सारा
 सारापगता, यथा कदलिकखन्धो^३ अस्सारो निस्सारो सारापगतो,
 यथा^४ माया अस्सारा निस्सारा सारापगता—एवमेव रूपं अस्सारं 15
 निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसारसारेन वा अत्तसार-
 सारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा अविपरिणामधम्मेन
 वा । वेदना अस्सारा निस्सारा सारापगता ... सञ्जा अस्सारा
 निस्सारा सारापगता ... सङ्घारा अस्सारा निस्सारा सारापगता ...
 विज्ज्राणं अस्सारं निस्सारं सारापगतं निच्चसारसारेन वा सुखसार- 20
 सारेन वा अत्तसारसारेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा
 अविपरिणामधम्मेन वा । एवं तुच्छसङ्घारसमनुपस्सनावसेन सुञ्जतो
 लोकं अवेक्खति । इमेहि द्वीहि कारणेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

अपि च, छहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति^५ । चक्खु
 सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा 25
 अविपरिणामधम्मेन वा, सोतं सुञ्जं ... धानं सुञ्जं ... जिह्वा सुञ्जा ...
 कायो सुञ्जो ... मनो सुञ्जो अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा
 धुवेन वा सस्सतेन वा अविपरिणामधम्मेन वा । रूपा सुञ्जा ... सदा

१. फेणुपिण्डो—स्या० । २. पुब्बुल्लं—स्या० । ३. कदलिकखन्धो—स्या० । ४.
 यथा च—स्या० । ५. स्या० पोत्यके इमस्मि ठाने अञ्जथा दिस्सति ।

B. 184

सुञ्जा ... गन्धा सुञ्जा ... रसा सुञ्जा ... फोट्ठ्वा सुञ्जा ... धम्मा
 सुञ्जा अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा अवि-
 परिणामधम्मेन वा । चक्खुविञ्जाणं सुञ्जं ... मनोविञ्जाणं सुञ्जं ...
 चक्खुसम्फस्सो सुञ्जो ... मनोसम्फस्सो सुञ्जो ... चक्खुसम्फस्सजा वेदना
 5 सुञ्जा ... मनोसम्फस्सजा वेदना सुञ्जा ... रूपसञ्जा सुञ्जा ... धम्म-
 सञ्जा सुञ्जा ... रूपसञ्चेतना सुञ्जा ... धम्मसञ्चेतना सुञ्जा ... रूप-
 तण्हा सुञ्जा ... रूपवितक्को सुञ्जो ... रूपविचारो सुञ्जो ... धम्मविचारो
 सुञ्जो अत्तेन वा अत्तनियेन वा निच्चेन वा धुवेन वा सस्सतेन वा
 अविपरिणामधम्मेन वा । एवं छहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

10 अपि च, दसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति । रूपं
 रिक्ततो तुच्छतो सुञ्जतो अनत्ततो असारकतो वधकतो विभवतो
 अधमूलतो सासवतो सङ्खततो; वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विञ्जाणं ...
 चुत्तिं ... उपपत्तिं ... पटिसन्धिं ... भवं ... संसारवट्ठं रिक्ततो तुच्छतो
 सुञ्जतो अनत्ततो असारकतो वधकतो विभवतो अधमूलतो सासवतो
 15 सङ्खततो । एवं दसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

अपि च, द्वादसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति । रूपं न
 सत्तो न जीवो न नरो न माणवो न इत्थी न पुरिसो न अत्ता न
 अत्तनियं नाहं न मम न कोचि न कस्सचि'; वेदना ... सञ्जा ...
 सङ्खारा ... विञ्जाणं न सत्तो न जीवो* न नरो न माणवो न
 20 इत्थी न पुरिसो न अत्ता न अत्तनियं नाहं न मम न कोचि न
 कस्सचि । एवं द्वादसहाकारेहि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

वुत्तञ्हेतं भगवता - "यं, भिक्खवे, न तुम्हाकं तं पजहथ ।
 तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । किञ्च, भिक्खवे,
 न तुम्हाकं ? रूपं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं
 25 दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । वेदना, भिक्खवे, न तुम्हाकं;
 तं पजहथ । सा वो पहीना दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति ।
 सञ्जा, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । सा वो पहीना दीघरत्तं
 हिताय सुखाय भविस्सति । सङ्खारा, भिक्खवे, न तुम्हाकं; ते

१. अत्थि - स्या० । * 'न पोसो' इति स्या० पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति । २.
 मानवो - स्या० ।

पजहथ । ते वो पहीना दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सन्ति । विञ्ज्राणं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । सेय्यथापि,^१ भिक्खवे, यं इमस्मिं जेतवने तिणकट्टसाखापलासं तं जनो हरेय्य वा डहेय्य वा यथापच्चयं वा करेय्य । अपि नु तुम्हाकं एवमस्स — ‘अम्हे जनो हरति वा डहति वा यथापच्चयं वा करोती’ ति ?

B. 185

‘नो हेतं, भन्ते’ ।

‘तं किस्स हेतु’ ?

‘न हि^२ नो एतं’, भन्ते, अत्ता वा अत्तनियं वा’ ति । “एवमेव खो, भिक्खवे, यं न तुम्हाकं तं पजहथ; तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । किञ्च, भिक्खवे, न तुम्हाकं ? रूपं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सति । वेदना ... सञ्जा ... सङ्खारा ... विञ्ज्राणं, भिक्खवे, न तुम्हाकं; तं पजहथ । तं वो पहीनं दीघरत्तं हिताय सुखाय भविस्सती” ति । एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति ।

15

आयस्मा आनन्दो भगवन्तं एतदवोच — “‘सुञ्जो लोको, सुञ्जो लोको’ ति, भन्ते, वुच्चति । कित्तावता नु खो, भन्ते, सञ्जो लोको ति वुच्चती” ति ?

“यस्मा च खो, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा, तस्मा सुञ्जो लोको ति वुच्चति । किञ्चानन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा ? चक्खु खो^३, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा^४ । रूपा सुञ्जा ... चक्खुविञ्ज्राणं सुञ्जं ... चक्खुसम्फस्सो सुञ्जो ... यम्पिदं चक्खुसम्फस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्खमसुखं वा तं पि सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा । सोतं सुञ्जं ... सद्दा सुञ्जा ... घानं सुञ्जं ... गन्धा सुञ्जा ... जिह्वा सुञ्जा ... रसा सुञ्जा ... कायो सुञ्जो ... फोढुब्बा सुञ्जा ... मनो सुञ्जो ... धम्मा सुञ्जा ... मनोविञ्ज्राणं सुञ्जं ... मनोसम्फस्सो सुञ्जो ... यम्पिदं सुञ्जं मनोसम्फस्सपच्चया उप्पज्जति वेदयितं सुखं वा दुक्खं वा अदुक्ख-

25

१. तं किं मञ्जव — स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. एवं — स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

मसुखं वा तं पि सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा। यस्मा च खो, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा, तस्मा सुञ्जो लोको ति वुच्चती” ति। एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति।

5

B. 186

सुद्धं धम्मसमुप्पादं, सुद्धं सङ्खारसन्ततिं।

पस्सन्तस्स यथाभूतं, न भयं^१ होति गामणि^२ ॥

तिणकट्टसमं लोकं, यदा पञ्जाय पस्सति।

नाञ्जं पत्थयते^३ किञ्चि, अञ्जत्रप्पटिसन्धिया ति ॥

एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति।

- वुत्तञ्हेतं भगवता—“एवमेव खो, भिक्खवे, भिक्खु रूपं
 10 समन्नेसति यावता रूपस्स गति, वेदनं समन्नेसति यावता वेदनाय
 गति, सञ्जं समन्नेसति यावता सञ्जाय गति, सङ्खारे समन्नेसति
 यावता सङ्खारानं गति, विञ्जाणं समन्नेसति यावता विञ्जाणस्स
 गति। तस्स रूपं^४ समन्नेसतो यावता रूपस्स गति, वेदनं ...पे०... सञ्जं ...
 सङ्खारे...विञ्जाणं समन्नेसतो यावता विञ्जाणस्स गति, यं पिस्स
 15 तं होति अहं ति वा ममं ति वा अस्मी ति वा, तं पि तस्स न
 होती” ति। एवं पि सुञ्जतो लोकं अवेक्खति।

सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु ति। सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु
 पच्चवेक्खस्सु दक्खस्सु^५ तुलेहि तीरेहि विभावेहि विभूतं करोही
 ति—सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु।

20

मोघराज सदा सतो ति। मोघराजा ति। भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति। सदा ति। सब्बकालं ...पे०... पच्छिमे वयोखन्धे।
 सतो ति। चतूहि कारणेहि सतो—काये कायानुपस्सनासतिपट्टानं
 भावेन्तो सतो ...पे०... सो वुच्चति सतो ति—मोघराज सदा सतो।

- अत्तानुदिट्ठि ऊहच्चा ति। अत्तानुदिट्ठि वुच्चति वीसति-
 25 वत्थुका सक्कायदिट्ठि। इध अस्सुतवा पुथुज्जनो अरियानं अदस्सावी
 अरियधम्मस्स अकोविदो अरियधम्मो अविनीतो सप्पुरिसानं अदस्सावी
 सप्पुरिसधम्मस्स अकोविदो सप्पुरिसधम्मो अविनीतो रूपं अत्ततो

१. तं भयं—स्या०। २. गामिणि—स्या०। ३. पत्थये—स्या०। ४. भिक्खुनो
 रूपं—स्या०। ५. स्या० पोत्यके नत्थि।

समनुपस्सति रूपवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा रूपं रूपस्मिं वा अत्तानं,
 वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विञ्जाणं अत्ततो समनुपस्सति विञ्जाणवन्तं
 वा अत्तानं अत्तनि वा विञ्जाणं विञ्जाणस्मिं वा अत्तानं। या
 एवरूपा दिट्ठि दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं
 दिट्ठिविप्फन्दितां दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिग्गाहो अभिनिवेसो परामासो 5
 कुम्मग्गो मिच्छापथो मिच्छत्तं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो विप-
 रीतग्गाहो विपल्लासग्गाहो मिच्छागाहो अयाथावकस्मिं याथावकन्ति
 गाहो यावता द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि, अयं अत्तानुदिट्ठि। अत्तानुदिट्ठि
 ऊहच्चा ति। अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च समूहच्च उद्धरित्वा समुद्धरित्वा
 उप्पाटयित्वा समुप्पाटयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा 10
 अनभावं गमेत्वा ति - अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च।

B. 187

एवं मच्चुतरो^१ सिया ति। एवं मच्चु^२ पि तरेय्यासि, जरा^३
 पि तरेय्यासि, मरणं पि तरेय्यासि उत्तरेय्यासि पतरेय्यासि^४ सम-
 तिककमेय्यासि वीतिवत्तेय्यासी ति - एवं मच्चुतरो सिया।

एवं लोकं अवेक्खन्तं ति। एवं लोकं अवेक्खन्तं पच्च- 15
 वेक्खन्तं तुलयन्तं तीरयन्तं विभावयन्तं विभूतं करोन्तं ति - एवं लोकं
 अवेक्खन्तं।

मच्चुराजा न पस्सती ति। मच्चु^५ पि मच्चुराजा,^६ मारो पि
 मच्चुराजा, मरणं पि मच्चुराजा। न पस्सती ति। मच्चुराजा न
 पस्सती न दक्खति नाधिगच्छति न विन्दति न पटिलभति। वुत्तञ्हेतं 20
 भगवता - “सेय्यथापि, भिक्खवे, आरञ्जिको^७ मिग्गो अरञ्जे पवने चरमानो
 विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिट्ठति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो
 सेय्यं कप्पेति। तं किस्स हेतु? अनापाथगतो, भिक्खवे, लुद्धस्स।
 एवमेव खो, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि
 धम्ममेहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज 25
 विहरति। अयं वुच्चति, भिक्खवे, ‘भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं
 वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो’।

१. विपरियेसग्गाहो - स्या०। २. व्यन्तीकत्वा - स्या०। ३. मच्चुतरो - स्या०।
 ४. मच्चु - स्या०। ५. जरं - स्या०। ६. स्या० पोत्यके नत्थि। ७-७. स्या० पोत्यके नत्थि।
 ८. आरञ्जिको - स्या०।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु वितक्कविचारानं वूपसमा
अज्झत्तं सम्पसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अविचारं
समाधिजं पीतिसुखं दुतियं भानं ... ततियं भानं ... चतुत्थं भानं
उपसम्पज्ज विहरति। अयं वुच्चति, भिक्खवे, ‘भिक्खु अन्धमकासि
५ मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो’।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो रूपसञ्ज्ञानं समतिक्कमा,
पटिघसञ्ज्ञानं अत्यङ्गमा, नानत्तसञ्ज्ञानं अमनसिकारा, अनन्तो
आकासो ति आकासानञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति। अयं वुच्चति,
भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं
10 अदस्सनं गतो पापिमतो’।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो आकासानञ्चायतनं
समतिक्कम्म अनन्तं विञ्जाणं ति विञ्जाणञ्चायतनं उपसम्पज्ज
विहरति ... पे० ...।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो विञ्जाणञ्चायतनं समतिक्कम्म
15 नत्थि किञ्ची ति आकिञ्चञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति...पे०...।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो आकिञ्चञ्चायतनं समति-
क्कम्म नेवसञ्ज्ञानासञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति ...पे०...।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो नेवसञ्ज्ञानासञ्चायतनं
समतिक्कम्म सञ्जावेदयितनिरोधं उपसम्पज्ज विहरति; पञ्चाय
20 चस्स दिस्वा आसवा परिकलीणा होन्ति। अयं वुच्चति, भिक्खवे,
‘भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं
गतो पापिमतो, तिण्णो लोके विसत्तिकं’ ति। सो विस्सत्थो गच्छति
विस्सत्थो तिद्वति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो सेय्यं कप्पेति। तं
किस्स हेतु? अनापाथगतो भिक्खु’ पापिमतो ति - मच्चुराजा न
25 पस्सति। तेनाह भगवा -

“सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु, मोघराज सदा सतो।

अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च, एवं मच्चुतरो सिया।

एवं लोकं अवेक्खन्तं, मच्चुराजा न पस्सती” ति॥

सह गाथापरियोसाना. . पे० ... सत्था मे, भन्ते भगवा, सावको-
हमस्मी ति ।

मोघराजमाणवपुच्छानिद्देशो पत्तरसमो ।

१६. पिङ्ग्यमाणवपुच्छानिद्देशो

८९. जिण्णोहमस्मि अबलो वीतवण्णो, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं^१ नस्सं^२ मोमुहो अन्तरा^३ व',
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं ॥

६

जिण्णोहमस्मि अबलो वीतवण्णो ति । जिण्णोहमस्मी ति ।
जिण्णो वुद्धो महल्लको अद्दगतो वयोअनुप्पत्तो वीसवस्ससतिको
जातिया । अबलो ति । दुब्बलो अप्पबलो अप्पथामो । वीतवण्णो ति ।
वीतवण्णो विगतवण्णो विगच्छितवण्णो^४ । या सा पुरिमा सुभा
वण्णनिभा सा अन्तरहिता, आदीनवो पातुभूतो ति—जिण्णोहमस्मि
अबलो वीतवण्णो ।

B. 189

इच्चायस्मा पिङ्गियो ति । इच्चा ति । पदसन्धि ... पे० ... ।
आयस्मा ति । पियवचनं ... पे० ... । पिङ्गियो ति । तस्स ब्राह्मणस्स
नामं ... पे० ... अभिलापो ति — इच्चायस्मा पिङ्गियो ।

15

नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासू ति । नेत्ता असुद्धा अविमुद्धा
अपरिसुद्धा अवोदाता । नो तथा चक्खुना रूपे^५ पस्सामी ति — नेत्ता
न सुद्धा । सवनं न फासू ति । सोतं असुद्धं अविमुद्धं अपरिसुद्धं
अवोदातं । नो तथा सोतेन सहं सुणोमी ति — नेत्ता न सुद्धा सवनं
न फासु ।

20

माहं नस्सं मोमुहो अन्तरावा ति । माहं नस्सं ति । माहं नस्स
माहं विनस्सं माहं पनस्सं । मोमुहो ति । मोहमुहो अविज्जागतो अञ्जाणी^६
अविभावी दुप्पञ्जो । अन्तरावा ति । तुय्हं धम्मं दिट्ठिं पटिपदं मग्गं अनञ्जाय

१. विवण्णो — स्या० । २-२. माहम्पनस्सं — स्या० । ३-३. अन्तराय — स्या० । ४.
स्या० पोत्थके नत्थि । ५. रूपं — स्या० । ६. अञ्जाणी — स्या० ।

अनधिगन्त्वा^१ अविदित्वा^२ अप्पटिलभित्वा अफस्सयित्वा^३ असच्छिकरित्वा^४
अन्तरायेव कालं करेय्यं ति - माहं नस्सं मोमुहो अन्तराव ।

- आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ति । धम्मं ति । आदिकल्याणं
मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सव्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं
५ परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने, चत्तारो सम्मप्पधाने, चत्तारो
इद्धिपादे, पञ्चिन्द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त बोज्झङ्गे, अरियं
अट्ठङ्गिकं मग्गं, निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं आचिक्खाहि^५
देसेहि पञ्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि पकासेही
ति - आचिक्ख धम्मं । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेय्यं आजानेय्यं^६
१० विजानेय्यं पटिविजानेय्यं पटिविज्झेय्यं अधिगच्छेय्यं फस्सेय्यं सच्छि-
करेय्यं ति - आचिक्ख धम्मं यमहं विजय्यं ।

जातिजराय इध विप्पहानं ति । इधेव जातिजरामरणस्स
पहानं वूपसमं पटिनिस्सग्गं पटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति -
जातिजराय इध विप्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

B. 190 15

“जिण्णोहमस्मि अबलो वीतवण्णो, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु ।
माहं नस्सं मोमुहो अन्तराव,
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।
जातिजराय इध विप्पहानं” ति ॥

- २० १०. दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्गिया ति भगवा)
रुप्पन्ति रूपेसु जना पमत्ता ।
तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनब्भवाय ॥

दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने ति । रूपं ति । चत्तारो च
२५ महाभूता चतुर्व्वं च महाभूतानं उपादाय रूपं । सत्ता रूपहेतु
रूपप्पच्चया^७ रूपकारणा हञ्जन्ति विहञ्जन्ति उपहञ्जन्ति

१. अनाविकत्वा - स्या० । २. अविदितकत्वा - स्या० । ३. अफुसयित्वा - स्या० ।
४. असच्छिकत्वा - स्या० । ५. आचिक्ख - स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्थि । ७. रूपेसु -
स्या० । ८. रूपपच्चया - स्या० ।

उपधातियन्ति^१ । रूपे सति विविधकम्मकारणा कारेन्ति । कसाहि पि
 ताळेन्ति, वेत्तेहि पि ताळेन्ति, अड्डुदण्डकेहि पि ताळेन्ति, हत्थं पि
 छिन्दन्ति, पादं पि छिन्दन्ति, हत्थपादं पि छिन्दन्ति, कण्णं पि
 छिन्दन्ति, नासं पि छिन्दन्ति, कण्णनासं पि छिन्दन्ति, विलङ्गथालिकं
 पि करोन्ति, सङ्खमुण्डिकं^२ पि करोन्ति, राहुमुखं पि करोन्ति, ५
 जोतिमालिकं पि करोन्ति, हत्थपज्जोतिकं पि करोन्ति, एरकवत्तिकं
 पि करोन्ति, चीरकवासिकं^३ पि करोन्ति, एण्यय्यकं पि करोन्ति,
 बलिसमंसिकं^४ पि करोन्ति, कहापणिकं पि करोन्ति, खारापतच्छिकं
 पि करोन्ति, पलिघपरिवत्तिकं पि करोन्ति, पलालपीठकं पि करोन्ति,
 तत्तेन पि तेलेन ओसिञ्चन्ति, सुनखेहि पि खादापेन्ति, जीवन्तं पि १०
 सूले उत्तासेन्ति, असिना पि^५ सीसं छिन्दन्ति । एवं सत्ता रूपहेतु
 रूपप्पच्चया रूपकारणा हञ्जन्ति विहञ्जन्ति उपहञ्जन्ति
 उपधातियन्ति । एवं हञ्जमाने विहञ्जमाने उपहञ्जमाने उपधातिय-
 माने दिस्वा पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा^६ विभावयित्वा विभूतं
 कत्वा ति - दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने । १५

पिङ्गिया ति भगवा ति । पिङ्गिया ति । भगवा तं ब्राह्मणं
 नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०... सच्छिका
 पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - पिङ्गिया ति भगवा ।

रुप्पन्ति रूपेसु जना पमत्ता ति । रुप्पन्ती ति । रुप्पन्ति
 कुप्पन्ति पीळयन्ति^७ घट्टयन्ति, ब्याधिता^८ दोमनस्सिता होन्ति । २०
 चक्खुरोगेन रुप्पन्ति कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्टयन्ति, ब्याधिता
 दोमनस्सिता होन्ति । सोतरोगेन ...पे०... कायरोगेन ...पे०... डंसमकस-
 वातातपसरीसपसम्फस्सेहि रुप्पन्ति कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्टयन्ति,
 ब्याधिता दोमनस्सिता होन्ती ति - रुप्पन्ति रूपेसु ।

अथ वा, चक्खुस्मिं हीयमाने हायमाने परिहायमाने वेमाने २५
 विगच्छमाने अन्तरघायमाने रुप्पन्ति ...पे०... दोमनस्सिता होन्ति ।
 सोतस्मिं ... घानस्मिं ... जिह्वाय ... कायस्मिं ... रूपस्मिं ... सद्दस्मिं ...

१. उपधातयन्ति - स्या० । २. सङ्खमुण्डिकं - स्या० । ३. चीरवासिकं - स्या० ।

४. बलिसमंसिकं - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. तीरयित्वा - स्या० । ७. पीळि-
 यन्ति - स्या० । ८. व्यत्थिता - स्या० ।

गन्धस्मिं ... रसस्मिं ... फोटुब्बस्मिं ... कुलस्मिं ... गणस्मिं ... आवासस्मिं ... लाभस्मिं ... यसस्मिं ... पसंसायं ... सुखस्मिं ... चीवरस्मिं ... पिण्डपातस्मिं ... सेनासनस्मिं ... गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारस्मिं हीयमाने हायमाने परिहायमाने वेमाने विगच्छमाने अन्तरधायमाने रूपन्ति 5 कुप्पन्ति पीळयन्ति घट्टयन्ति, व्याधिता दोमनस्सिता होन्ती ति - एवं पि रूपन्ति रूपेसु।

जना ति। खत्तिया च ब्राह्मणा च वेस्सा च सुद्धा च गहट्ठा च पव्वजिता च देवा च मनुस्सा च। पमत्ता ति। पमादो वत्तब्बो कायदुच्चरितेन वा वचीदुच्चरितेन^१ वा मनोदुच्चरितेन वा पञ्चसु^२ 10 कामगुणेषु चित्तस्स वोसग्गो^३ वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं वा धम्मानं भावनाय असक्कच्चकिरियता^४ असातच्चकिरियता अनट्ठितकिरियता ओलीनवुत्तिता निक्खित्तच्छन्दता निक्खित्तधुरता अनासेवना अभावना अबहुलीकम्मं अनधिट्ठानं अननुयोगो पमादो। यो एवरूपो पमादो पमज्जना पमज्जितत्तं - अयं वुच्चति पमादो। इमिना पमादेन 15 समन्नागता जना पमत्ता ति - रूपन्ति रूपेसु जना पमत्ता।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो ति। तस्मा ति। तस्मा तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एवं आदीनवं सम्पस्समानो रूपेसू ति - तस्मा तुवं पिङ्गिय। अप्पमत्तो ति। सक्कच्चकारी सातच्चकारी ... पे०... अप्पमादो कुसलेसु धम्मेसू ति - तस्मा तुवं पिङ्गिय 20 अप्पमत्तो।

जहस्सु रूपं अपुनब्भवाया ति। रूपं ति। चत्तारो च महाभूता चतुन्नं च महाभूतानं उपादाय रूपं। जहस्सु रूपं ति। जहस्सु रूपं, पजहस्सु रूपं, विनोदेहि रूपं, व्यन्तीकरोहि रूपं, अनभावं गमेहि रूपं। अपुनब्भवाया ति। यथा ते रूपं इधेव निरुज्जेय्य, पुनपटि- 25 सन्धिको^५ भवो न निब्बत्तेय्य कामधातुया वा रूपधातुया वा अरूपधातुया वा, कामभवे वा रूपभवे वा अरूपभवे वा, सज्जाभवे वा असज्जाभवे वा नेवसज्जानासज्जाभवे वा, एकवोकारभवे वा चतुवोकारभवे वा पञ्चवोकारभवे वा, पुनगतिया वा उपपत्तिया

B. 192

१. वचीदुच्चरिते - स्या०; एवमुपरि पि। २. पञ्चसु वा - स्या०। ३. वोसग्गो - स्या०; एवमुपरि पि। ४. स्या० पोत्यके नत्थि। ५. पटिसन्धि - स्या०।

वा पटिसन्धिया वा भवे वा संसारे वा वट्टे वा न जनेय्य न
सञ्जनेय्य न निव्वत्तेय्य नाभिनिव्वत्तेय्य, इधेव निरुज्जेय्य वूपसमेय्य
अत्थं गच्छेय्य पटिप्पस्सम्भेय्या ति - जहस्सु रूपं अपुनव्ववाय।
तेनाह भगवा -

“दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने, (पिङ्गिया ति भगवा) 5
रुप्पन्ति रूपेसु जना पमत्ता।
तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु रूपं अपुनव्ववाया” ति ॥

११. दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो, 10
उद्धं अधो दस दिसा इमायो।
न तुय्हं अदिट्ठं अस्सुतं^१ अमुतं^२,
अथो अविज्जातं किञ्चि नमत्थि लोके।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजज्जं,
जातिजराय इध विप्यहानं ॥

दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो उद्धं अधो दस दिसा इमायो 15
ति। दस दिसा।

न तुय्हं अदिट्ठं अस्सुतं^१ अमुतं^२ अथो^३ अविज्जातं किञ्चि
नमत्थि लोके ति। न तुय्हं अदिट्ठं अस्सुतं अमुतं^४ अविज्जातं किञ्चि
अत्तत्थो वा परत्थो वा उभयत्थो वा दिट्ठधम्मिको वा अत्थो
सम्परायिको वा अत्थो उत्तानो वा अत्थो गम्भीरो वा अत्थो गूळ्हो 20
वा अत्थो पटिच्छन्नो वा अत्थो नेय्यो वा अत्थो नीतो वा अत्थो
अनवज्जो वा अत्थो निक्किलेसो वा अत्थो वोदानो वा अत्थो
परमत्थो वा नत्थि न सति^५ न संविज्जति नुपलव्वती^५ ति - न तुय्हं
अदिट्ठं अस्सुतं अमुतं^२ अथो अविज्जातं किञ्चि नमत्थि लोके।

आचिक्ख धम्मं यमहं विजज्जं ति। धम्मं^५ ति। आदि- 25
कल्याणं ...पे०... निव्वानं च निव्वानगामिनिं च पटिपदं आचिक्खाहि
देसेहि पज्जपेहि पट्टपेहि विवराहि विभजाहि उत्तानीकरोहि

१-१. अमुतामुतं वा - स्या०। २. अमुतं - स्या०। ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि।

४-४. सन्ति न संविज्जन्ति नुपलव्वन्ती - स्या०। ५. आचिक्खधम्मं - स्या०।

पकासेहि । यमहं विजञ्जं ति । यमहं जानेय्यं आजानेय्यं विजानेय्यं
पटिविजानेय्यं पटिविज्भेय्यं अधिगच्छेय्यं फस्सेय्यं सच्छिकरेय्यं
ति - आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं ।

जातिजराय इध विप्पहानं ति । इधेव जातिजरामरणस्स
५ पहानं वूपसमं' पटिनिस्सग्गं पटिप्पस्सद्धिं' अमतं निब्बानं ति -
जातिजराय इध विप्पहानं । तेनाह सो ब्राह्मणो -

“दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो,
उद्धं अधो दस दिसा इमायो ।
न तुय्हं अदिट्ठं अस्सुतं अमुतं,
१० अथो अविञ्जातं किञ्चि नमत्थि लोके ।
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं,
जातिजराय इध विप्पहानं” ति ॥

१२. तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्गिया ति भगवा)
सन्तापजाते जरसा परेते ।
१५ तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,
जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाय ॥

तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा
...पे०... धम्मतण्हा । तण्हाधिपन्ने ति । तण्हाधिपन्ने तण्हानुगे' तण्हानुगते
तण्हानुसटे तण्हाय पन्ने पटिपन्ने अभिभूते परियादिन्नचित्ते । मनुजे
२० ति - सत्ताधिवचनं । पेक्खमानो ति । पेक्खमानो दक्खमानो ओलो-
कयमानो निज्झायमानो उपपरिक्खमानो ति - तण्हाधिपन्ने मनुजे
पेक्खमानो । पिङ्गिया ति भगवा ति । पिङ्गिया ति । भगवा तं
ब्राह्मणं नामेन आलपति । भगवा ति । गारवाधिवचनमेतं ...पे०...
सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति - पिङ्गिया ति भगवा ।

२५ सन्तापजाते जरसा परेते ति । सन्तापजाते ति । जातिया
सन्तापजाते, जराय सन्तापजाते, व्याधिना सन्तापजाते, मरणेन
सन्तापजाते, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासेहि सन्तापजाते, नेर-
यिकेन दुक्खेन सन्तापजाते ...पे०... दिट्ठिव्यसनेन दुक्खेन सन्तापजाते

ईतिजाते उपद्वजाते उपसगजाते ति - सन्तापजाते । जरसा परेते ति । जराय फुट्टे परेते समोहिते समन्नागते' । जातिया अनुगते जराय अनुसटे व्याधिना अभिभूते मरणेन अब्भाहते अताणे अलेणे असरणे असरणीभूते ति - सन्तापजाते जरसा परेते ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो ति । तस्मा ति । तस्मा 5
तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना एवं आदीनवं सम्पस्समानो तण्हाया ति - तस्मा तुवं पिङ्गिय । अप्पमत्तो ति । सक्कच्चकारी ...पे०... अप्पमादो कुसलेसु धम्मेषू ति - तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो ।

जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाया ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ...पे०...
धम्मतण्हा । जहस्सु तण्हं ति । जहस्सु तण्हं पजहस्सु तण्हं विनोदेहि 10
तण्हं व्यन्तीकरोहि तण्हं अनभावं गमेहि तण्हं । अपुनब्भवाया ति ।
यथा ते ...पे०... पुनपटिसन्धिको भवो न निब्बत्तेय्य कामधातुया वा
रूपधातुया वा अरूपधातुया वा, कामभवे वा रूपभवे वा अरूपभवे
वा, सञ्जाभवे वा असञ्जाभवे वा नेवसञ्जानासञ्जाभवे वा,
एकवोकारभवे वा चतुवोकारभवे वा पञ्चवोकारभवे वा, पुनगतिया 15
वा उपपत्तिया वा पटिसन्धिया वा भवे वा संसारे वा वट्टे वा न
जनेय्य न सञ्जनेय्य न निब्बत्तेय्य नाभिनिब्बत्तेय्य, इधेव निरुज्जेय्य
वूपसमेय्य अत्थं गच्छेय्य पटिप्पस्सम्भेय्या ति - जहस्सु तण्हं अपुन-
ब्भवाय । तेनाह भगवा -

“तण्हाधिपन्ने मनुजे पेक्खमानो, (पिङ्गिया ति भगवा) 20

सन्तापजाते जरसा परेते ।

तस्मा तुवं पिङ्गिय अप्पमत्तो,

जहस्सु तण्हं अपुनब्भवाया” ति ॥

सह गाथापरियोसाना ये^१ ते^२ ब्राह्मणेन सद्धिं एकच्छन्दा
एकपयोगा एकाधिप्पाया एकवासनवासिता, तेसं अनेकपाणसहस्सानं 25
विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं उदपादि - “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं
निरोधधम्मं” ति । तस्स च ब्राह्मणस्स विरजं वीतमलं धम्मचक्खुं
उदपादि - “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति ।

B. 195

सह धम्मचक्खुस्स^१ पटिलाभा^२ अजिनजटावाकचीरतिदण्डकमण्डलुकेसा^३
च मस्सू च अन्तरहिता भण्डुकासायवत्थवसनो^४ सङ्घाटिपत्तचीवरधरो
अन्वत्थपटिपत्तिया पञ्जलिको भगवन्तं नमस्समानो निसिन्नो होति -
“सत्था मे भन्ते भगवा, सावकोहमस्मी” ति।

पिङ्गियमाणवपुच्छानिद्देसो सोळसमो।

१७. पारायनत्थुतिगाथानिद्देसो

१३. इदमवोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये,
परिचारकसोळसानं^५ ब्राह्मणानं अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्हं व्याकासि।

इदमवोच भगवा ति। इदं^६ पारायनं अवोच। भगवा ति।
गारवाधिवचनमेतं ... पे० ... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं भगवा ति -
इदमवोच भगवा। मगधेसु विहरन्तो ति। मगधनामके जनपदे
विहरन्तो इरियन्तो वत्तेन्तो पालेन्तो यपेन्तो यापेन्तो। पासाणके
चेतिये ति। पासाणकचेतियं^७ वुच्चति बुद्धासनं ति - मगधेसु विहरन्तो
पासाणके चेतिये। परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं ति। पिङ्गियो
ब्राह्मणो वावरिस्स ब्राह्मणस्स पट्ठो पट्ठचरो परिचारको सिस्सो।
पिङ्गियेन ते सोळसा ति - एवं पि परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं।
अथ वा, ते सोळस ब्राह्मणा बुद्धस्स भगवतो पट्ठा पट्ठचरा परिचारका
सिस्सा ति - एवं पि परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं।

अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्हं व्याकासी ति। अज्झिट्ठो ति। अज्झिट्ठो
अज्झेसितो। पुट्ठो पुट्ठो ति। पुट्ठो पुट्ठो पुच्छितो पुच्छितो याचितो
याचितो अज्झेसितो अज्झेसितो पसादितो पसादितो। पञ्हं व्याकासी
ति। पञ्हं व्याकासि आचिक्खि देसेसि पञ्जपेसि पट्ठपेसि विवरि
विभजि उत्तानीअकासि^८ पकासेसी ति - अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्हं
व्याकासि। तेनेतं वुच्चति -

“इदमवोच भगवा मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेतिये, परि-
चारकसोळसानं ब्राह्मणानं अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्हं व्याकासी” ति।

१-१. चक्खुपटिलाभा - स्या०। २. अजिनजटावाकचीरदण्डकमण्डलुकेसा - स्या०।

३. भण्डुकासाय० - स्या०। ४. परिचारिकसोळसन्नं - स्या०। ५. इमं - स्या०। ६. पासाण-
चेतियं - स्या०। ७. उत्तानीमकासि - स्या०।

१४. एकमेकस्स चे पि पञ्हस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय धम्मानुधम्मं पटिपज्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं। पारङ्गमनीया इमे धम्मा ति। तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स “पारायनं” तेव अधिवचनं।

एकमेकस्स चे पि पञ्हस्सा ति। एकमेकस्स चे पि अजित-
पञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि तिस्समेत्तेय्यपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि 5
पुण्णकपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि मेत्तगूपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि
धोतकपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि उपसीवपञ्हस्स, एकमेकस्स
चे पि नन्दकपञ्हस्स^१, एकमेकस्स चे पि हेमकपञ्हस्स, एकमेकस्स
चे पि तोदेय्यपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि कप्पपञ्हस्स, एकमेकस्स
चे पि जतुकण्णिपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि भद्रावुधपञ्हस्स, एकमे- 10
कस्स चे पि उदयपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि पोसालपञ्हस्स,
एकमेकस्स चे पि मोघराजपञ्हस्स, एकमेकस्स चे पि पिङ्गिय-
पञ्हस्सा ति - एकमेकस्स चे पि पञ्हस्स।

अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाया ति। स्वेव पञ्हो धम्मो,
विसज्जनं अत्थो ति अत्थं अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा 15
विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - अत्थमञ्जाय। धम्ममञ्जाया ति।
धम्मं अञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं
कत्वा ति - धम्ममञ्जाया ति - अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय। धम्मानुधम्मं
पटिपज्जेय्या ति। सम्मापटिपदं अनुलोमपटिपदं अपच्चनीकपटिपदं
अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपज्जेय्या ति - धम्मानुधम्मं 20
पटिपज्जेय्य। गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं ति। जरामरणस्स पारं
वुच्चति अमतं निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बपधिप्पटि-
निस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। गच्छेय्येव जरामरणस्स
पारं ति। जरामरणस्स पारं गच्छेय्य, पारं अधिगच्छेय्य, पारं
अधिफस्सेय्य^२, पारं सच्छिकरेय्या ति - गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं। 25
पारङ्गमनीया^३ इमे धम्मा ति। इमे धम्मा पारङ्गमनीया। पारं
पापेन्ति पारं सम्पापेन्ति पारं समनुपापेन्ति, जरामरणस्स तरणाय^४
संवत्तन्ती ति - पारङ्गमनीया इमे धम्मा ति।

१. नन्दपञ्हस्स - स्या०। २. फुसेय्य - स्या०। ३. पारगमनीया - स्या०; एवमुपरि
पि। ४. तारणाय - स्या०।

B. 197

तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्सा ति। तस्मा ति। तस्मा
तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना ति - तस्मा। इमस्स धम्मपरिया-
यस्सा ति। इमस्स पारायनस्सा ति - तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स।
पारायनं तेव अधिवचनं ति। पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०...
5 निरोधो निब्बानं। अयनं^१ वुच्चति मग्गो, सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि
...पे०... सम्मासमाधि। अधिवचनं ति। सङ्घा समञ्जा पञ्चत्ति
वोहारो नामं नामकम्मं नामधेय्यं निरुत्ति व्यञ्जनं अभिलापो ति -
पारायनं तेव अधिवचनं। तेनेतं^२ वुच्चति^३ -

“एकमेकस्स^४ चे पि पञ्चस्स अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय
10 धम्मानुधम्मं पटिपज्जेय्य, गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं। पारङ्गमनीया
इमे धम्मा ति। तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स ‘पारायनं’ तेव
अधिवचनं” ति।

९५. अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू।
धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ॥

15 ९६. तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो।
भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो।
मोघराजा च मेधावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥

९७. एते बुद्धं उपागच्छुं^५, सम्पन्नचरणं इसिं।
पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे, बुद्धसेट्ठं उपागमुं ॥

20 एते बुद्धं उपागच्छुं ति। एते ति। सोळसं^६ पारायनिया^७
ब्राह्मणा। बुद्धो ति। यो सो भगवा सयम्भू अनाचरियको पुब्बे
अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झि, तत्थ च सब्बञ्जुतं
पत्तो वलेसु च वसीभावं। बुद्धो ति केनट्ठेन^८ बुद्धो? बुज्झिता
सच्चानी ति बुद्धो, बोधेता पजाया ति बुद्धो, सब्बञ्जुताय बुद्धो,
25 सब्बदस्साविताय बुद्धो, अभिञ्जेय्यताय बुद्धो, विकसिताय बुद्धो,
खीणासवसङ्गातेन बुद्धो, निरुपक्विकलेससङ्गातेन बुद्धो, एकन्तवीतरागो
ति बुद्धो, एकन्तवीतदोसो ति बुद्धो, एकन्तवीतमोहो ति बुद्धो,

१. आयनं - स्या०। २-२. स्या० पोत्थके नत्थि। ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि। ४.
उपागच्छुं - स्या०। ५-५. स्या० पोत्थके नत्थि। ६. केनट्ठेन - स्या०; एवमुपरि पि।

एकन्तनिकिलेसो ति बुद्धो, एकायनमगं गतो ति बुद्धो, एको
 अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति बुद्धो, अबुद्धिविहतता
 बुद्धिपटिलाभा ति बुद्धो। बुद्धो ति। नेतं नामं मातरा कतं न पितरा
 कतं न भ्रातरा कतं न भगिनिया कतं न मितामच्चेहि कतं न
 आतिसालोहितेहि कतं न समणब्राह्मणेहि कतं न देवताहि कतं। 5
 विमोक्खन्तिकमेतं बुद्धानं भगवन्तानं बोधिया मूले सह सब्बञ्जुत-
 त्वाणस्स पटिलाभा सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति। एते
 बुद्धं उपागच्छुं ति। एते बुद्धं उपागमिसु उपसङ्गमिसु पयिरुपासिसु
 परिपुच्छिसु परिपञ्चिसु ति—एते बुद्धं उपागच्छुं।

B. 198

सम्पन्नचरणं इसिं ति। चरणं वुच्चति सीलाचारनिव्वत्ति'। 10
 सीलसंवरो पि चरणं, इन्द्रियसंवरो पि चरणं, भोजने मत्तञ्जुता पि
 चरणं, जागरियानुयोगो पि चरणं, सत्त पि सद्धम्मा चरणं, चत्तारि
 पि भानानि चरणं। सम्पन्नचरणं ति। सम्पन्नचरणं सेट्टचरणं विसेट्ट-
 चरणं' पामोक्खचरणं उत्तमचरणं पवरचरणं'। इसी ति। इसि
 भगवा महन्तं सीलक्खन्धं एसी' गवेसी' परियेसी ति इसि...पे०... 15
 महेसक्खेहि वा सत्तेहि एसितो गवेसितो परियेसितो—“कहं बुद्धो, कहं
 भगवा, कहं देवदेवो कहं नरासभो” ति—इसी ति—सम्पन्नचरणं इसिं।

पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे ति। पुच्छन्ता ति। पुच्छन्ता याचन्ता
 अज्झेसन्ता पसादेन्ता। निपुणे पञ्हे ति। गम्भीरे दुदसे दुरनुबोधे
 सन्ते पणीते अतक्कावचरे निपुणे पण्डितवेदनीये पञ्हे ति—पुच्छन्ता 20
 निपुणे पञ्हे।

बुद्धसेट्टं उपागमुं ति। बुद्धो ति। यो सो भगवा...पे०...
 सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति। सेट्टं ति। अगं सेट्टं विसेट्टं
 पामोक्खं उत्तमं पवरं बुद्धं उपागमुं उपागमिसु उपसङ्गमिसु
 पयिरुपासिसु परिपुच्छिसु परिपञ्चिसु ति—बुद्धसेट्टं उपागमुं। 25
 तेनेतं वुच्चति—

“एते बुद्धं उपागच्छुं, सम्पन्नचरणं इसिं।

पुच्छन्ता निपुणे पञ्हे, बुद्धसेट्टं उपागमुं” ति॥

१. सीलाचारनिष्फत्ति—स्या०। २. सेट्टचरणं—स्या०। ३. पवरचरणं सम्पन्नचरणं—
 स्या०। ४-४. एसि गवेसि—स्या०। ५. बुद्धा—स्या०।

९८. तेसं बुद्धो पब्ब्याकासि^१, पञ्हं पुट्ठो यथातथं ।
पञ्हानं वेय्याकरणेन, तोसेसि ब्राह्मणे मुनि ॥

तेसं बुद्धो पब्ब्याकासी ति । तेसं ति - सोळसानं^२ पारायनियानं ब्राह्मणानं । बुद्धो ति । यो सो भगवा ... पे० ... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं
४ बुद्धो ति । पब्ब्याकासी ति । तेसं बुद्धो पब्ब्याकासि आचिक्खि देसेसि
पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि पकासेसी ति -
तेसं बुद्धो पब्ब्याकासि ।

पञ्हं पुट्ठो यथातथं ति । पञ्हं पुट्ठो ति । पञ्हं पुट्ठो
पुच्छितो याचितो अज्जेसितो पसादितो । यथातथं ति । यथा
B. 199 10 आचिक्खितव्वं तथा आचिक्खि, यथा देसितव्वं तथा देसेसि, यथा
पञ्जपेतव्वं तथा पञ्जपेसि, यथा पट्टपेतव्वं^३ तथा पट्टपेसि, यथा
विवरितव्वं तथा विवरि, यथा विभजितव्वं तथा विभजि, यथा
उत्तानीकातव्वं तथा उत्तानीअकासि, यथा पकासितव्वं तथा
पकासेसी ति - पञ्हं पुट्ठो यथातथं ।

15 पञ्हानं वेय्याकरणेना ति । पञ्हानं वेय्याकरणेन आचिक्खनेन
देसनेन पञ्जपनेन पट्टपनेन विवरणेन^४ विभजनेन उत्तानीकम्मेन
पकासनेना ति - पञ्हानं वेय्याकरणेन ।

तोसेसि ब्राह्मणे मुनी ति । तोसेसी ति । तोसेसि वितोसेसि
पसादेसि आराधेसि अत्तमने अकासि । ब्राह्मणे ति । सोळस पारा-
20 यनिये ब्राह्मणे । मुनी ति । मोनं वुच्चति वाणं ... पे० ... सङ्गजालमतिच्च
सो मुनी ति - तोसेसि ब्राह्मणे मुनि । तेनेतं वुच्चति -

“तेसं बुद्धो पब्ब्याकासि, पञ्हं पुट्ठो यथातथं ।

पञ्हानं वेय्याकरणेन, तोसेसि ब्राह्मणे मुनी” ति ॥

९९. ते तोसिता चक्खुमता, बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।

25 ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्जस्स सन्तिके ॥

ते तोसिता चक्खुमता ति । ते ति । सोळस पारायनिया
ब्राह्मणा । तोसिता ति । तोसिता वितोसिता पसादिता आराधिता

१. व्याकासि - स्या० । २. सोळसन्नं - स्या० । ३. पकासेतव्वं - स्या० । ४. विवरेन - स्या० ।

अत्तमना कता ति - ते तोसिता । चक्खुमता ति । भगवा पञ्चहि
चक्खूहि चक्खुमा - मंसचक्खुना पि चक्खुमा, दिव्वचक्खुना पि
चक्खुमा, पञ्चाचक्खुना पि चक्खुमा, बुद्धचक्खुना पि चक्खुमा,
समन्तचक्खुना पि चक्खुमा । कथं भगवा मंसचक्खुना पि चक्खुमा
...पे०... एवं भगवा समन्तचक्खुना पि चक्खुमा ति - ते तोसिता ७
चक्खुमता ।

बुद्धेनादिच्चबन्धुना ति । बुद्धो' ति । यो सो भगवा ...पे०...
सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति । आदिच्चबन्धुना ति । आदिच्चो
वुच्चति सूरियो । सो गोतमो गोत्तेन, भगवा पि गोतमो गोत्तेन,
भगवा सूरियस्स गोत्तजातको गोत्तबन्धु । तस्मा बुद्धो आदिच्चबन्धू 10
ति - बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।

ब्रह्मचरियमचरिंसू ति । ब्रह्मचरियं वुच्चति असद्धम्मसमा-
पत्तिया आरति धिरति पटिविरति वेरमणी विरमणं अकिरिया
अकरणं अनज्झापत्ति वेलाअनतिक्कमो सेतुघातो । अपि च,
निष्परियायवसेन ब्रह्मचरियं वुच्चति अरियो अट्टङ्गिको मग्गो, 15
सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्कप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो,
सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मासमाधि । ब्रह्म-
चरियमचरिंसू ति । ब्रह्मचरियं चरिंसु अचरिंसु समादाय वर्त्तिसू
ति - ब्रह्मचरियमचरिंसु ।

वरपञ्जस्स सन्तिके ति । वरपञ्जस्स अग्गपञ्जस्स सेट्ट- 20
पञ्जस्स विसेट्टपञ्जस्स पामोक्खपञ्जस्स उत्तमपञ्जस्स पवरपञ्जस्स ।
सन्तिके ति । सन्तिके सामन्ता आसन्ने अविदूरे उपकट्ठे ति - वरपञ्जस्स
सन्तिके । तेनेतं वुच्चति -

“ते तोसिता चक्खुमता, बुद्धेनादिच्चबन्धुना ।

ब्रह्मचरियमचरिंसु, वरपञ्जस्स सन्तिके” ति ॥ 25

१००. एकमेकस्स पञ्हस्स, यथा बुद्धेन देसितं ।

तथा यो पटिपज्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो ॥

एकमेकस्स पञ्हस्सा ति। एकमेकस्स अजितपञ्हस्स,
एकमेकस्स तिस्समेत्तेय्यपञ्हस्स ...पे०... एकमेकस्स पिङ्गियपञ्हस्सा
ति - एकमेकस्स पञ्हस्स।

यथा बुद्धेन देसितं ति। बुद्धो ति। यो सो भगवा सयम्भू
5 ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति। यथा बुद्धेन देसितं ति।
यथा बुद्धेन आचिक्खितं देसितं पञ्जपितं पट्टपितं विवरितं विभजितं'
उत्तानीकतं पकासितं ति - यथा बुद्धेन देसितं।

तथा यो पटिपज्जेय्या ति। सम्मापटिपदं अनुलोमपटिपदं
अपच्चनीकपटिपदं अन्वत्थपटिपदं धम्मानुधम्मपटिपदं पटिपज्जेय्या
10 ति - तथा यो पटिपज्जेय्य।

गच्छे पारं अपारतो ति। पारं वुच्चति अमतं निब्बानं
...पे०... निरोधो निब्बानं। अपारं वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च
B. 201 अभिसङ्खारा च। गच्छे पारं अपारतो ति। अपारतो पारं गच्छेय्य,
पारं अधिगच्छेय्य, पारं फस्सेय्य, पारं सच्छिकरेय्या ति - गच्छे
15 पारं अपारतो। तेनेतं वुच्चति -

“एकमेकस्स पञ्हस्स, यथा बुद्धेन देसितं।

तथा यो पटिपज्जेय्य, गच्छे पारं अपारतो” ति॥

१०१. अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं।

मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इति॥

20 अपारा पारं गच्छेय्या ति। अपारं वुच्चन्ति किलेसा च
खन्धा च अभिसङ्खारा च। पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०...
तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। अपारा पारं गच्छेय्या ति।
अपारा पारं गच्छेय्य, पारं अधिगच्छेय्य, पारं फस्सेय्य, पारं सच्छि-
करेय्या ति - अपारा पारं गच्छेय्य।

25 भावेन्तो मग्गमुत्तमं ति। मग्गमुत्तमं वुच्चति अरियो
अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि ...पे०... सम्मासमाधि। मग्ग-
मुत्तमं ति। मग्गं अगं सेट्ठं विसेट्ठं पामोक्खं उत्तमं पवरं। भावेन्तो
ति। भावेन्तो आसेवन्तो बहुलीकरोन्तो ति - भावेन्तो मग्गमुत्तमं।

मग्गो सो पारं गमनाया ति -

मग्गो पन्थो पथो पज्जो, अञ्जसं वटुमायनं ।

नावा उत्तरसेतु च, कुल्लो' च भिसि' सङ्कमो ॥

पारं गमनाया ति । पारं गमनाय पारं सम्पापनाय पारं समनुपापनाय जरामरणस्स तरणाया ति - मग्गो सो पारं गमनाय । 5

तस्मा पारायनं इती ति । तस्मा ति । तस्मा तंकारणा तंहेतु तप्पच्चया तंनिदाना । पारं वुच्चति अमतं निब्बानं ...पे०... निरोधो निब्बानं । अयनं' वुच्चति मग्गो । इती ति । पदसन्धि ...पे०... पदानुपुब्बतापेतं इती ति - तस्मा पारायनं इति । तेनेतं वुच्चति -

“अपारा पारं गच्छेय्य, भावेन्तो मग्गमुत्तमं ।

10

मग्गो सो पारं गमनाय, तस्मा पारायनं इती” ति ॥

पारायनत्थुतिगाथानिद्देशो सत्तरसमो ।

१८. पारायनानुगीतिगाथानिद्देशो

१०२. पारायनमनुगायिस्सं, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)

B. 202

यथादक्खि तथाक्खासि, विमलो भूरिमेधसो ।

निक्कामो निब्बनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे ॥

पारायनमनुगायिस्सं ति । गीतमनुगायिस्सं कथितमनुकथ- 15
यिस्सं' भणितमनुभणिस्सं लपितमनुलपिस्सं भासितमनुभासिस्सं
ति - पारायनमनुगायिस्सं । इच्चायस्मा पिङ्गियो ति । इच्चा ति ।
पदसन्धि ...पे०... पदानुपुब्बतापेतं - इच्चा ति । आयस्मा ति । पियवचनं
गरुवचनं सगारवसप्पतिस्साधिवचनमेतं - आयस्मा ति । पिङ्गियो ति ।
तस्स थेरस्स नामं सङ्घा समञ्जा पज्जति वोहारो नामं नामकम्मं 20
नामधेय्यं निरुत्ति व्यञ्जनं अभिलापो ति - इच्चायस्मा पिङ्गियो ।

यथादक्खि तथाक्खासी ति । यथा अदक्खि तथा अक्खासि
आचिक्खि देसेसि पज्जपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि
पकासेसि । “सब्बे सङ्घारा अनिच्चा” ति यथा अदक्खि तथा

अक्खासि आचिक्खि देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि पकासेसि । “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति यथा अदक्खि तथा अक्खासि आचिक्खि देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि
 5 विवरि विभजि उत्तानीअकासि पकासेसी ति - यथादक्खि तथाक्खासि ।

विमलो भूरिमेधसो ति । विमलो ति । रागो मलं, दोसो मलं, मोहो मलं, कोधो ... उपनाहो ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा मला । ते मला बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभाव-
 कता आयतिं अनुप्पादधम्मा । अमलो बुद्धो^१ विमलो निम्मलो
 10 मलापगतो मलविप्पहीनो मलविमुत्तो^२ सब्बमलवीतिवत्तो । भूरि वुच्चति पथवी^३ । भगवा ताय^४ पथविसमाय पञ्जाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो । मेधा वुच्चति पञ्जा । या पञ्जा पजानना ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय पञ्जाय उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो,
 15 तस्मा बुद्धो सुमेधसो ति - विमलो भूरिमेधसो ।

निक्कामो निब्बनो नागो ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे कामा -
 वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा ... पे० ...
 इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । बुद्धस्स भगवतो वत्थुकामा परिञ्जाता
 किलेसकामा पहीना वत्थुकामानं परिञ्जातत्ता किलेसकामानं पहीनत्ता ।
 20 भगवा न कामे कामेति न कामे इच्छति न कामे पत्थेति न कामे पिहेति न कामे अभिजप्पति । ये कामे कामेन्ति कामे इच्छन्ति कामे पत्थेन्ति कामे पिहेन्ति कामे अभिजप्पन्ति ते कामकामिनो रागरागिनो सञ्जसञ्जिनो । भगवा न कामे कामेति न कामे इच्छति न कामे पत्थेति न कामे पिहेति न कामे अभिजप्पति । तस्मा बुद्धो अकामो
 25 निक्कामो चत्तकामो वन्तकामो मुत्तकामो पहीनकामो पटिनिस्सट्ठ-
 कामो वीतरागो विगतरागो चत्तरागो वन्तरागो मुत्तरागो पहीनरागो पटिनिस्सट्ठरागो निच्छातो निब्बुतो सीतिभूतो सुखप्पटिसंवेदी^५
 ब्रह्मभूतेन अत्तना विहरती ति - निक्कामो ।

१. तस्मा बुद्धो - स्या० । २. मलविप्पमुत्तो - स्या० । ३. पठवी - स्या० । ४. इमाय - स्या० । ५. सुखप्पटिसंवेदी - स्या० ।

निब्वनो ति । रागो वनं, दोसो वनं, मोहो वनं, कोधो वनं, उपनाहो वनं ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा वना । ते वना बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अवनो विवनो^१ निब्वनो वनापगतो वनविप्पहीनो वनविमुत्तो सब्बवनवीतिवत्तो ति—निब्वनो । नागो ति । नागो; 5 भगवा आगुं न करोती ति नागो, न गच्छती ति नागो, न आगच्छती ति नागो ... एवं भगवा न आगच्छती ति नागो ति—निक्कामो निब्वनो नागो ।

किस्स हेतु मुसा भणे ति । किस्स हेतू ति । किस्स हेतु किहेतु^२ किंकारणा किंनिदाना किंपच्चया ति—किस्स हेतु । मुसा 10 भणे ति । मुसा^३ भण्येय्य कथेय्य दीपेय्य वोहरेय्य—मुसा भणे^४ ति । मोसवज्जं भण्येय्य, मुसावादं भण्येय्य, अनरियवादं भण्येय्य । इधेकच्चो सभागतो^५ वा परिसागतो^६ वा त्रातिमज्जगतो वा पूगमज्जगतो^७ वा^८ राजकुलमज्जगतो वा अभिनीतो सक्खिपुट्ठो—“एहम्भो” पुरिस, यं जानासि तं वदेही” ति, सो^९ अजानं वा^{१०} आह—“जानामी” ति, 15 जानं वा आह—“न जानामी” ति, अपस्सं वा आह—“पस्सामी” ति, पस्सं वा आह—“न पस्सामी” ति । इति अत्तहेतु वा परहेतु वा आमिसकिञ्चिक्खहेतु वा सम्पजानमुसा भासति,^{११} इदं वुच्चति मोसवज्जं ।

अपि च, तीहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति— 20 “मुसा भणिस्सं” ति, भणन्तस्स होति—“मुसा भणामी” ति, भणितस्स होति—“मुसा मया भणितं” ति—इमेहि तीहाकारेहि मुसावादो होति । अपि च, चतूहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति—“मुसा भणिस्सं” ति, भणन्तस्स होति—“मुसा भणामी” ति, भणितस्स होति—“मुसा मया भणितं” ति, विनिधाय दिट्ठिं—इमेहि चतूहा- 25 कारेहि मुसावादो होति । अपि च, पञ्चहाकारेहि ... छहाकारेहि ... सत्तहाकारेहि ... अट्ठहाकारेहि मुसावादो होति । पुब्बेवस्स होति—

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३-३. स्या० पोत्यके नत्थि ।

४. सभगगतो—स्या० । ५. परिसगगतो—स्या० । ६-६. स्या० पोत्यके नत्थि । ७. एहि भो—स्या० । ८. स्या० पोत्यके नत्थि । ९. स्या० पोत्यके नत्थि । १०. भणति—स्या० ।

“मुसा भणिस्सं” ति, भणन्तस्स होति-“मुसा भणामी” ति, भणितस्स होति-“मुसा मया भणितं” ति, विनिधाय दिट्ठिं, विनिधाय खन्तिं, विनिधाय रुचिं, विनिधाय सञ्जं, विनिधाय भावं-इमेहि अट्ठहा-
कारेहि मुसावादो होति मोसवज्जं। किस्स हेतु मुसा भण्येय्य कथेय्य
5 दीपेय्य वोहरेय्या ति-किस्स हेतु मुसा भणे। तेनाह थैरो पिङ्गियो-

“पारायनमनुगायिस्सं, (इच्चायस्मा पिङ्गियो)

यथादक्खि तथाक्खासि, विमलो भूरिमेधसो।

निक्कामो निब्बनो नागो, किस्स हेतु मुसा भणे” ति ॥

१०३. पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो।

10

हन्दाहं कित्तिस्सामि, गिरं वण्णूपसंहितं ॥

पहीनमलमोहस्सा ति। मलं^१ ति। रागो मलं, दोसो मलं, मोहो मलं, मानो मलं, दिट्ठि मलं, किलेसो मलं, सब्बदुच्चरितं मलं, सब्बभवगामिकम्मं^२ मलं^३।

मोहो ति। यं दुक्खे अञ्जाणं ... अविज्जालङ्गी मोहो अकुसल-
15 मूलं। अयं वुच्चति मोहो। मलं च मोहो च बुद्धस्स भगवतो पहीना
उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आर्याति अनुष्पादधम्मा।
तस्मा बुद्धो पहीनमलमोहो ति-पहीनमलमोहस्स।

B. 205

मानमक्खप्पहायिनो ति। मानो ति। एकविधेन मानो-या^४
चित्तस्स उन्नति^५। दुविधेन मानो-अत्तुक्कंसनमानो, परवम्भनमानो।
20 तिविधेन मानो-सेय्योहमस्मी ति मानो, सदिसोहमस्मी ति मानो,
हीनोहमस्मी ति मानो। चतुर्विधेन मानो-लाभेन मानं जनेति,
यसेन मानं जनेति, पसंसाय मानं जनेति, सुखेन मानं जनेति।
पञ्चविधेन मानो-लाभिम्हि मनापिकानं रूपानं ति मानं जनेति,
लाभिम्हि मनापिकानं सद्धानं ... गन्धानं ... रसानं ... फोटुब्बानं ति मानं
25 जनेति। छव्विधेन मानो-चक्खुसम्पदाय मानं जनेति, सोतसम्पदाय ...
घानसम्पदाय ... जिह्वासम्पदाय ... कायसम्पदाय ... मनोसम्पदाय मानं
जनेति। सत्तविधेन मानो-मानो, अतिमानो, मानातिमानो, ओमानो,

१. मल-स्या०। २-२. स्या० पोत्यके नत्वि। ३. यो-स्या०। ४. उण्णति-
स्या०।

अवमानो, अस्मिमानो, मिच्छामानो । अटुविधेन मानो — लाभेन मानं
 जनेति, अलाभेन ओमानं जनेति, यसेन मानं जनेति, अयसेन ओमानं
 जनेति, पसंसाय मानं जनेति, निन्दाय ओमानं जनेति, सुखेन मानं
 जनेति, दुःखेन ओमानं जनेति । नवविधेन मानो — सेय्यस्स सेय्योहमस्मी
 ति मानो, सेय्यस्स सदिसोहमस्मी ति मानो, सेय्यस्स हीनोहमस्मी ति 5
 मानो, सदिसस्स सेय्योहमस्मी ति मानो, सदिसस्स सदिसोहमस्मी
 ति मानो, सदिसस्स हीनोहमस्मी ति मानो, हीनस्स सेय्योहमस्मी
 ति मानो, हीनस्स सदिसोहमस्मी ति मानो, हीनस्स हीनोहमस्मी
 ति मानो । दसविधेन मानो — इधेकच्चो मानं जनेति जातिया वा
 गोत्तेन वा कोलपुत्तियेन^१ वा वण्णपोक्खरताय वा धनेन वा 10
 अज्जेनेन वा कम्मायतनेन वा सिप्पायतनेन वा विज्जाट्टानेन^२ वा
 सुतेन वा पटिभाणेन^३ वा अञ्जतरञ्जतरनेन वा वत्थुना । यो एवरूपो
 मानो मञ्जना मञ्जितत्तं उन्नति^४ उन्नमो^५ धजो सम्पग्गाहो केतु-
 कम्यता चित्तस्स — अयं वुच्चति मानो ।

मक्खो^६ ति । यो^७ मक्खो मक्खायना मक्खायितत्तं निट्ठुरियं^८ 15
 निट्ठुरियकम्मं — अयं वुच्चति मक्खो । बुद्धस्स भगवतो मानो च
 मक्खो च पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं
 अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो मानमक्खप्पहायी ति — मानमक्ख-
 प्पहायिनो ।

B. 206

हन्दाहं कित्तिस्सामि गिरं वण्णूपसंहितं ति । हन्दाहं 20
 ति । पदसन्धि पदसंसग्गो पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसि-
 लिट्ठता पदानुपुब्बतापेतं — हन्दाहं ति । कित्तिस्सामि गिरं वण्णूप-
 संहितं ति । वण्णेन उपेतं समुपेतं उपागतं समुपागतं उपपन्नं समुपपन्नं
 समन्नागतं वाचं गिरं व्यप्पथं उदीरणं^९ कित्तिस्सामि देसेस्सामि^{१०}
 पञ्जपेस्सामि पट्टपेस्सामि विवरिस्सामि विभजिस्सामि उत्तानी- 25
 करिस्सामि पकासेस्सामी ति — हन्दाहं कित्तिस्सामि गिरं वण्णूप-
 संहितं । तेनाह थरो पिङ्गियो —

१. कोलपुत्तिकेन — स्या० । २. विज्जाट्टानेन — स्या० । ३. पटिभाणेन — स्या० । ४-४. उण्णति उन्नलो — स्या० । ५. मक्खा — स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि । ७. स्या० पोत्थके नत्थि । ८. ओदीरणं — स्या० । ९. देसिस्सामि — स्या० ; एवमुपरि पि ।

“पहीनमलमोहस्स, मानमक्खप्पहायिनो ।

हन्दाहं कित्तयिस्सामि, गिरं वण्णूपसंहितं” ति ॥

१०४. तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,

लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ।

5

अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो,

सच्चव्हयो ब्रह्मे उपासितो मे ॥

तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खू ति । तमोनुदो ति । रागतमं^१
दोसतमं मोहतमं मानतमं दिट्ठितमं किलेसतमं दुच्चरिततमं अन्धकरणं
अञ्जाणकरणं^२ पञ्जानिरोधिकं विघातपक्खिकं अनिब्बानसंवत्तनिकं
10 नुदि पनुदि पजहि^३ विनोदेसि^४ व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि ।
बुद्धो ति । यो सो भगवा ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति; यदिदं बुद्धो ति ।
समन्तचक्खु वुच्चति सब्बञ्जुतजाणं ...पे०... तथागतो तेन समन्तचक्खू
ति - तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु ।

B. 207

लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ति । लोको ति । एको लोको -
15 भवलोको । द्वे लोका - भवलोको^५ च सम्भवलोको च^६; सम्पत्तिभव-
लोको^७ च सम्पत्तिसम्भवलोको च; विपत्तिभवलोको च विपत्तिसम्भव-
लोको च^८ । तयो लोका - तिस्सो वेदना । चत्तारो लोका - चत्तारो
आहारा । पञ्च लोका - पञ्चुपादानक्खन्धा । छ लोका - छ अज्झत्ति-
कानि आयतनानि । सत्त लोका - सत्तविञ्जाणट्ठितियो । अट्ठ लोका -
20 अट्ठ लोकधम्मा । नव लोका - नव सत्तावासा । दस लोका - दस
आयतनानि^९ । द्वादस लोका - द्वादसायतनानि । अट्ठारस लोका - अट्ठारस
धातुयो । लोकन्तगू ति । भगवा लोकस्स अन्तगतो अन्तप्पत्तो
कोटिगतो कोटिप्पत्तो ... निब्बानगतो निब्बानप्पत्तो । सो वुत्थवासो^{१०}
चिण्णचरणो ... जातिमरणसंसारो^{११} नत्थि तस्स पुनवभवो ति - लोकन्तगू ।

25 सब्बभवातिवत्तो ति । भवा ति । द्वे भवा - कम्मभवो च
पटिसन्धिको च पुनवभवो । कतमो कम्मभवो ? पुञ्जाभिसङ्खारो

१. भगवा रागतमं - स्या० । २. अचक्खुकरणं अजाणकरणं - स्या० । ३-३. जहि विनोदयि - स्या० । ४-४. स्या० पोत्थके नत्थि । ५-५. सम्पत्ति च भवलोको विपत्ति च भवलोको - स्या० । ६. उपक्किलेसा एकादस लोका एकादस कामभवा - स्या० । ७. वुट्ठ-वासो - स्या० । ८. जातिजरामरणसंसारो - स्या० ।

अपुञ्जाभिसङ्खारो आनेञ्जाभिसङ्खारो - अयं कम्मभवो । कतमो पटिसन्धिको पुनब्भवो ? पटिसन्धिका रूपा वेदना सञ्जा सङ्खारा विञ्जाणं - अयं पटिसन्धिको पुनब्भवो । भगवा कम्मभवं च पटिसन्धिकं च पुनब्भवं अतिवत्तो अतिक्कन्तो वीतिवत्तो ति - लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ।

5

अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो ति । अनासवो ति । चत्तारो आसवा - कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो । ते आसवा बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयतिं अनुप्पादधम्मा । तस्मा बुद्धो अनासवो । सब्बदुक्खप्पहीनो ति । सब्बं तस्स पटिसन्धिकं जातिदुक्खं जरादुक्खं व्याधिदुक्खं मरणदुक्खं सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासदुक्खं ...पे०... दिट्ठिव्यसन-दुक्खं पहीनं समुच्छिन्नं वूपसन्तं पटिप्पस्सद्वं अभव्वुप्पत्तिकं प्राणगिना दद्धं । तस्मा बुद्धो सब्बदुक्खप्पहीनो ति - अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो ।

10

सच्चव्हयो ब्रह्मे उपासितो मे ति । सच्चव्हयो ति । सच्च-व्हयो' सदिसनामो सदिसव्हयो' सच्चसदिसव्हयो । विपस्सी भगवा, सिखी भगवा, वेस्सभू भगवा, ककुसन्धो भगवा, कोणागमनो' भगवा, कस्सपो भगवा । ते बुद्धा भगवन्तो सदिसनामा सदिसव्हया' । भगवा पि सक्कमुनि तेसं बुद्धानं भगवन्तानं सदिसनामो सदिसव्हयो ति - तस्मा बुद्धो सच्चव्हयो ।

20

ब्रह्मे उपासितो मे ति । सो मया भगवा आसितो उपासितो पयिरुपासितो परिपुच्छितो परिपञ्चितो ति - सच्चव्हयो ब्रह्मे उपासितो मे । तेनाह थैरो पिङ्गियो -

“तमोनुदो बुद्धो समन्तचक्खु,
लोकन्तगू सब्बभवातिवत्तो ।
अनासवो सब्बदुक्खप्पहीनो,
सच्चव्हयो ब्रह्मे उपासितो मे” ति ॥

B. 218

25

१०५. दिजो यथा कुब्जनकं पहाय,
 बहुप्फलं काननमावसेय्य ।
 एवमहं^१ अप्पदस्से पहाय,
 महोदधिं हंसोरिव^२ अज्झपत्तो^३ ॥

5 दिजो यथा कुब्जनकं पहाय बहुप्फलं काननमावसेय्या
 ति । दिजो वुच्चति पक्खी । किंकारणा दिजो वुच्चति पक्खी ?
 द्विक्खत्तुं जायती ति दिजो, मातुकुच्छिम्हा च अण्डकोसम्हा च ।
 तंकारणा दिजो वुच्चति पक्खी ति - दिजो । यथा कुब्जनकं पहाया ति ।
 यथा दिजो कुब्जनकं परित्तवनकं^४ अप्पफलं^५ अप्पभक्खं अप्पोदकं
 10 पहाय जहित्वा अतिककमित्वा समतिककमित्वा^६ वीतिवत्तेत्वा अज्जं
 बहुप्फलं बहुभक्खं बहुदकं^७ महन्तं काननं वनसण्डं अधिगच्छेय्य
 विन्देय्य पटिलभेय्य, तस्मिं च^८ वनसण्डे वासं कप्पेय्या ति - दिजो
 यथा कुब्जनकं पहाय बहुप्फलं काननं आवसेय्य ।

एवमहं अप्पदस्से पहाय महोदधिं हंसोरिव अज्झपत्तो ति ।
 15 एवं ति । ओपम्मसम्पटिपादनं । अप्पदस्से पहाया ति । यो च बावरी
 ब्राह्मणो ये चज्जे तस्स आचरिया बुद्धं भगवन्तं उपादाय अप्पदस्सा
 परित्तदस्सा थोकदस्सा ओमकदस्सा लामकदस्सा छतुक्कदस्सा^९ वा ।
 ते अप्पदस्से परित्तदस्से ओमकदस्से लामकदस्से छतुक्कदस्से पहाय
 पजहित्वा अतिककमित्वा समतिककमित्वा वीतिवत्तेत्वा बुद्धं भगवन्तं
 20 अप्पमाणदस्सं अग्गदस्सं सेट्ठदस्सं विसेट्ठदस्सं पामोक्खदस्सं उत्तमदस्सं
 पवरदस्सं असमं असमसमं अप्पटिसमं अप्पटिभागं अप्पटिपुग्गलं
 देवातिदेवं नरासभं पुरिससीहं पुरिसनागं पुरिसाजज्जं पुरिसनिसभं
 पुरिसघोरय्हं दसवलधारिं^{१०} अधिगच्छिं विन्दिं पटिलभिं । यथा च^{११}
 हंसो महन्तं मानसकं^{१२} वा सरं अनोत्तं वा दहं महासमुद्धं वा
 25 अक्खोभं^{१३} अमितोदकं जलरासिं^{१४} अधिगच्छेय्य विन्देय्य पटिलभेय्य,
 एवमेव^{१५} बुद्धं भगवन्तं अक्खोभं अमिततेजं पभिन्नजाणं विवटचक्खुं

B. 209

१. एवमाहं - स्या० । २. हंसरिवज्झपत्तो - स्या० । ३. रित्तवनकं - स्या० । ४-४. स्या० पोत्वके नत्थि । ५. बहुभक्खं - स्या० । ६. स्या० पोत्वके नत्थि । ७. जतुक्कदस्सा - स्या० ; एवमुपरि पि । ८. स्या० पोत्वके नत्थि । ९. दसवलं तादि - स्या० । १०. व - स्या० । ११. मानुसकं - स्या० । १२. अक्खोभं - स्या० । १३. स्या० पोत्वके नत्थि । १४. एवमेव पिज्झियो ब्राह्मणो - स्या० ।

पञ्चापभेदकुसलं अधिगतपटिसम्भिदं चतुर्वेसारज्जप्पत्तं सद्धाधिमुत्तं^१
 सेतपच्चत्तं अद्वयभाणिं तादिं तथापटिञ्जं अपरित्तं महत्तं गम्भीरं
 अप्पमेय्यं दुप्परियोगाहं^२ पहूतरतनं^३ सागरसमं छळङ्गुपेक्खाय
 समन्नागतं अतुलं विपुलं अप्पमेय्यं, तं तादिसं पवदत्तं मग्गवादिनं
 मेरुमिव^४ नगानं गरुळमिव दिजानं सीहमिव मिगानं उदधिमिव^५
 अण्णवानं अधिगच्छिं,^६ तं सत्थारं जिनपवरं महेसिं ति^७—एवमहं
 अप्पदस्से पहाय महोदधिं हंसोरिव अज्झपत्तो। तेनाह थरो
 पिङ्गियो—

“दिजो यथा कुब्बनकं पहाय,
 बहुप्फलं काननमावसेय्य।
 एवमहं अप्पदस्से पहाय,
 महोदधिं हंसोरिव अज्झपत्तो” ति॥

10

१०६. ये मे पुब्बे वियाकंसु, हुंरं गोतमसासना।

इच्चासि इति भविस्सति।

सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवड्डुनं॥

15

ये मे पुब्बे वियाकंसू ति। ये ति। यो च बावरी ब्राह्मणो
 ये चञ्जे तस्स आचरिया, ते सकं दिट्ठिं सकं खन्तिं सकं रुचिं
 सकं लद्धिं सकं अज्झासयं सकं अधिप्पायं व्याकंसु आचिक्खिंसु
 देसयिंसु पञ्चपिंसु पट्ठपिंसु विवरिंसु विभजिंसु उत्तानीअकंसु पकासेसुं
 ति—ये मे पुब्बे वियाकंसु।

20

हुंरं गोतमसासना ति। हुंरं गोतमसासना, परं गोतमसासना,
 पुरे गोतमसासना, पठमतरं गोतमसासना बुद्धसासना जिनसासना
 तथागतसासना अरहन्तसासना^१ ति—हुंरं गोतमसासना।

इच्चासि इति भविस्सती ति। एवं किर आसि^२, एवं किर
 भविस्सती ति—इच्चासि इति भविस्सति। सब्बं तं इतिहीतिहं ति।
 सब्बं तं इतिहीतिहं इतिकिराय परम्पराय पिटकसम्पदाय तक्कहेतु

25 B. 210

१. सुद्धाधिमुत्तं—स्या०। २. दुप्परियोगाहं—स्या०। ३. बहुरतनं—स्या०। ४.
 सिनेरुमिव—स्या०। ५-५. जिनपवरं अधिगच्छिं विन्दि पटिलमिन्ति—स्या०। ६. देवसासना
 अरहन्तसासना—स्या०। ७. असि—स्या०।

नयहेतु आकारपरिवितक्केन दिट्ठिनिज्झानक्खन्तिया न सामं सयअभि-
ज्जातं न अत्तपच्चक्खं धम्मं यं' कथयिंसू ति - सब्बं तं इतिहीतिहं ।

सब्बं तं तक्कवड्डुनं ति । सब्बं तं तक्कवड्डुनं वितक्कवड्डुनं
सङ्कप्पवड्डुनं कामवितक्कवड्डुनं व्यापादवितक्कवड्डुनं विहिंसावितक्कवड्डुनं
5 आतिवितक्कवड्डुनं जनपदवितक्कवड्डुनं अमरावितक्कवड्डुनं परानुदयता-
पटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं' लाभसक्कारसिलोकपटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं
अनवज्जत्तिपटिसंयुत्तवितक्कवड्डुनं ति - सब्बं तं तक्कवड्डुनं । तेनाह
थेरो पिङ्गियो -

10 "ये मे पुब्बे वियाकंसु, हुरं गोतमसासना ।
इच्चासि इति भविस्सति ।
सब्बं तं इतिहीतिहं, सब्बं तं तक्कवड्डुनं" ति ॥

१०७. एको तमोनुदासीनो, जुतिमा सो पभङ्करो ।
गोतमो भूरिपज्जाणो, गोतमो भूरिमेघसो ॥

एको तमोनुदासीनो ति । एको ति । भगवा पव्वज्जसङ्खातेन'
15 एको, अदुतियट्ठेन एको, तण्हाय प्हानट्ठेन एको, एकन्तवीतरागो ति
एको, एकन्तवीतदोसो ति एको, एकन्तवीतमोहो ति एको, एकन्त-
निक्किलेसो ति एको, एकायनमग्गं गतो ति एको, एको अनुत्तरं
सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको ।

कथं भगवा पव्वज्जसङ्खातेन एको ? भगवा दहरो व समानो
20 सुसु' काळकेसो' भद्रेन योव्वनेन' समन्नागतो पठमेन वयसा अकामकानं
मातापितूनं अस्सुमुखानं रोदन्तानं विलपन्तानं आतिसङ्गं सब्बं'
घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं छिन्दित्वा आतिपलिबोधं
छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा
कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पव्वजित्वा
25 अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति' इरियति वत्तेति
पालेति यपेति यापेति । एवं भगवा पव्वज्जसङ्खातेन एको ।

१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. अमरावितक्कवड्डुनं - स्या० । ३. परानुदयता० -
स्या० । ४. पव्वज्जासङ्खातेन - स्या० ; एवमुपरि पि । ५-५. सुसूकाळकेसो - स्या० । ६.
योव्वज्जेन - स्या० । ७. पहाय सब्बं - स्या० । ८. विचरति - स्या० ।

कथं भगवा अदुतियट्ठेन एको? एवं^१ पब्बजितो समानो
 एको^२ अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवति अप्पसद्धानि
 अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि^३ पटिसल्लान-
 सारुप्पानि। सो एको गच्छति एको तिट्ठति एको निसीदति एको
 सेय्यं कप्पेति एको गामं पिण्डाय पविसति एको^४ अभिक्कमति^५
 एको पटिक्कमति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं अधिट्ठाति
 एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति। एवं
 भगवा अदुतियट्ठेन एको।

कथं भगवा तण्हाय प्हानट्ठेन एको? सो एवं एको अदुतियो
 अप्पमत्तो आतापी पहित्तो विहरत्तो नज्जा नेरञ्जराय तीरे
 बोधिस्खमूले महापधानं पदहत्तो मारं ससेनं कण्हं नमुचिं पमत्त-
 वन्धुं विधमित्त्वा तण्हाजालिनिं विसटं^६ विसत्तिकं पजहि विनोदेसि
 व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि।

“तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्धान संसारं।

इत्थभावञ्जथाभावं, संसारं नातिवत्तति ॥

15

“एतमादीनवं अत्वा, तण्हं दुक्खस्स सम्भवं।

वीततण्हो अनादानो, सतो भिक्खु परिब्बजे” ति ॥

एवं भगवा तण्हाय प्हानट्ठेन एको।

कथं भगवा एकन्तवीतरागो ति एको? रागस्स पहीनत्ता
 एकन्तवीतरागो ति एको, दोसस्स पहीनत्ता एकन्तवीतदोसो ति
 एको, मोहस्स पहीनत्ता एकन्तवीतमोहो ति एको, किलेसानं पहीनत्ता
 एकन्तनिक्किलेसो ति एको।

कथं भगवा एकायनमग्गं गतो ति एको? एकायनमग्गो
 वुच्चति^१ चत्तारो सतिपट्ठाना ...पे०... अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो।

“एकायनं जातिखयन्तदस्सी,

मग्गं पजानाति हिताकुम्पी।

25

B. 212

१. सो एवं—स्या०। २. स्या० पोत्थके नत्थि। ३. मनुस्सराहस्सेय्यकानि—स्या०।
 ४-४. स्या० पोत्थके नत्थि। ५. सरितं—स्या०। ६. वुच्चन्ति—स्या०।

एतेन मग्गेन तरिंसु पुब्बे,
तरिस्सन्ति ये' च' तरन्ति ओधं' ति ॥

एवं भगवा एकायनमग्गं गतो ति एको ।

- कथं भगवा एको अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति
५ एको ? बोधि वुच्चति चतूसु मग्गेसु जाणं पञ्चा पञ्चिन्द्रियं पञ्चावलं
धम्मविचयसम्बोज्झो वीमंसा विपस्सना सम्मादिट्ठि । भगवा तेन
बोधिजाणेन “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति बुज्झि, “सब्बे सङ्खारा
दुक्खा” ति बुज्झि, “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति बुज्झि ... पे० ... “यं
किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति बुज्झि । अथ वा,
१० यं बुज्झितव्वं अनुबुज्झितव्वं पटिबुज्झितव्वं सम्बुज्झितव्वं अधि-
गन्तव्वं फस्सितव्वं सच्छिकातव्वं सब्बं तं तेन बोधिजाणेन बुज्झि
अनुबुज्झि पटिबुज्झि सम्बुज्झि अधिगच्छि फस्सेसि सच्छाकासि ।
एवं भगवा एको अनुत्तरं सम्मासम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको ।

- तमोनुदो ति । भगवा रागतमं दोसतमं मोहतमं दिट्ठितमं^१
१५ किलेसतमं दुच्चरिततमं अन्धकरणं अचक्खुकरणं अज्जाणकरणं
पञ्चानिरोधिकं विघातपक्खिकं अनिव्वानसंवत्तनिकं नुदि पनुदि
पजहि विनोदेसि व्यन्तीअकासि अनभावं गमेसि । आसीनो ति ।
निसिन्नो भगवा पासाणके चेतिये ति - आसीनो ।

- नगस्स पस्से आसीनं, मुनिं दुक्खस्स पारगुं ।
२० सावका पयिरुपासन्ति, तेविज्जा मच्चुहायिनो ति ॥

एवं पि' भगवा आसीनो ... पे ०... अथ वा, भगवा सब्बोस्सु-
क्कपटिप्पस्सद्धत्ता आसीनो सो वुत्थवासो^२ चिण्णचरणो ... पे० ...
जातिमरणसंसारो नत्थि तस्स पुनब्भवो ति, एवं पि भगवा आसीनो
ति - एको तमोनुदासीनो ।

- २५ जुतिमा सो पभङ्करो ति । जुतिमा ति । जुतिमा मतिमा
पण्डितो पञ्चवा बुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । पभङ्करो ति ।
पभङ्करो आलोककरो ओभासकरो दीपङ्करो पदीपङ्करो^३ उज्जोतकरो
पज्जोतकरो ति - जुतिमा सो पभङ्करो ।

१-१. चेव - स्या० । २. मानतमं दिट्ठितमं - स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
४. वुत्थवासो - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि ।

गोतमो भूरिपञ्चाणो ति । गोतमो भूरिपञ्चाणो ाण-
पञ्चाणो पञ्चाधजो पञ्चाकेतु पञ्चाधिपतेय्यो विचयबहुलो पविचय-
बहुलो ओक्खायनबहुलो समोक्खायनधम्मो विभूतविहारी तच्चरितो
तब्बहुलो तग्गुरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पम्भारो तदधिमुत्तो तदधि-
पतेय्यो ।

5

धजो रथस्स पञ्चाणं, धूमो' पञ्चाणमग्गिनो ।

राजा रट्ठस्स पञ्चाणं, भत्ता पञ्चाणमित्थिया ति ॥

एवमेव गोतमो भूरिपञ्चाणो ाणपञ्चाणो पञ्चाधजो
पञ्चाकेतु पञ्चाधिपतेय्यो विचयबहुलो पविचयबहुलो ओक्खायन-
बहुलो समोक्खायनधम्मो विभूतविहारी तच्चरितो तब्बहुलो तग्गुरुको 10
तन्निन्नो तप्पोणो तप्पम्भारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो ति - गोतमो
भूरिपञ्चाणो ।

गोतमो भूरिमेधसो ति । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय
पथविसमाय पञ्चाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो । मेधा वुच्चति
पञ्चा । या पञ्चा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि । 15
भगवा इमाय मेधाय उपेतो' समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो
समुपपन्नो समन्नागतो, तस्मा बुद्धो सुमेधसो' ति - गोतमो भूरिमेधसो ।
तेनाह थैरो पिङ्गियो -

“एको तमोनुदासीनो, जुतिमा सो पभङ्करो ।

गोतमो भूरिपञ्चाणो, गोतमो भूरिमेधसो” ति ॥

20

१०८. यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनोतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥

यो मे धम्ममदेसेसी ति । यो ति । यो सो भगवा सयम्भू
अनाचरियको पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मसेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झि,
तत्थ च सब्बञ्जुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं । धम्ममदेसेसी ति । 25
धम्मं ति । आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं
सव्यञ्जनं केवलपरिपुण्णं पुरिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने
...पे०... अरियं अट्ठङ्गिकं मगं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च पटिपदं

१. धूमो - स्या० । २. पञ्चाय उपेतो - स्या० । ३. भूरिमेधसो - स्या० ।

B. 214

आचिक्खि देसेसि पञ्ञपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानीअकासि
पकासेसी ति - यो मे धम्ममदेसेसि ।

सन्दिट्टिकमकालिकं ति । सन्दिट्टिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेय्यिकं^१ पच्चत्तं वेदितव्वं विञ्जूही ति - एवं सन्दिट्टिकं^२ । अथ
५ वा, यो दिट्ठेव धम्मे अरियं अट्टङ्गिकं मगं भावेति, तस्स मग्गस्स
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति,
एवं पि सन्दिट्टिकमकालिकं । यथा मनुस्सा कालिकं धनं दत्त्वा
अनन्तरा न लभन्ति कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो । यो दिट्ठेव
धम्मे अरियं अट्टङ्गिकं मगं भावेति,^३ तस्स मग्गस्स अनन्तरा समन-
१० न्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थं न परलोके,
एवं अकालिकं ति - सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ... पे०...
धम्मतण्हा । तण्हक्खयं ति । तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं
गतिकक्खयं उपपत्तिकक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं ।
१५ अनोतिकं ति । ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्खारा च ।
ईतिप्पहानं ईतिवूपसमं ईतिपटिनिस्सगं ईतिपटिप्पस्सद्धिं अमतं
निब्बानं ति - तण्हक्खयमनीतिकं ।

यस्स नत्थि उपमा क्वची ति । यस्सा ति । निब्बानस्स ।
नत्थि उपमा ति । उपमा नत्थि, उपनिधा नत्थि, सदिसं नत्थि,
२० पटिभागो नत्थि न सति न संविज्जति नुपलब्धति । क्वची ति ।
क्वचि किम्हिचि कत्थचि अज्भत्तं वा बहिद्धा वा अज्भत्तबहिद्धा
वा ति - यस्स नत्थि उपमा क्वचि । तेनाहं थेरो पिङ्गियो -

“यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वची” ति ॥

२५ १०९. किं नु तम्हा विप्पवसि,^४ मुहुत्तमपि पिङ्गिय ।

गोतमा भूरिपञ्ञाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥

किं नु तम्हा विप्पवसी ति । किं नु बुद्धम्हा विप्पवसि
अपेसि अपगच्छि^५ विनाहोसी ति - किं नु तम्हा विप्पवसि ।

१. ओपनयिकं - स्या० । २. सन्दिट्टिकमकालिकं - स्या० । ३. विप्पवसि - स्या० ।

४. अपगच्छसि - स्या० ।

मुहुत्तमपि पिङ्गिया ति। मुहुत्तमपि खणं पि लयं पि वयं^१ पि अद्रुम्पी^२ ति—मुहुत्तमपि। पिङ्गिया ति। बावरी तं नत्तारं नामेन आलपति।

गोतमा भूरिपञ्चाणा ति। गोतमा भूरिपञ्चाणा ञाण-
पञ्चाणा पञ्चाधजा पञ्चाकेतुम्हा पञ्चाधिपतेय्यम्हा विचयबहुला^३
पविचयबहुला ओक्खायनबहुला समोक्खायनधम्मा विभूतविहारिम्हा
तच्चरिता तव्वहुला तग्गुका तन्निन्ना तप्पोणा तप्पवभारा तदधि-
मुत्ता तदधिपतेय्यम्हा ति—गोतमा भूरिपञ्चाणा।

गोतमा भूरिमेधसा ति। भूरि वुच्चति पथवी। भगवा
ताय^४ पथविसमाय पञ्चाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो। मेधा^५
वुच्चति पञ्चा। या पञ्चा पजानना...पे०... अमोहो धम्मविचयो
सम्मादिट्ठि। भगवा इमाय मेधाय पञ्चाय उपेतो समुपेतो उपागतो
समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो, तस्मा बुद्धो सुमेधसो^६
ति—गोतमा भूरिमेधसा। तेनाह सो^७ ब्राह्मणो—

“किं नु तम्हा विप्पवसि, मुहुत्तमपि पिङ्गिय।

गोतमा भूरिपञ्चाणा, गोतमा भूरिमेधसा” ति॥

११०. यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि॥

यो ते धम्ममदेसेसी ति। यो^१ सो भगवा...पे०... तत्थ च
सव्वञ्जुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं। धम्ममदेसेसी ति। धम्मं ति।^२
आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं...पे०... निब्बानं च निब्बानगामिनिं च
पटिपदं आचिक्खि देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानी-
अकासि पकासेसी ति—यो ते धम्ममदेसेसि।

सन्दिट्ठिकमकालिकं ति। सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेय्यिकं पच्चत्तं वेदितव्वं विञ्जुही ति—एवं सन्दिट्ठिकं^३। अथ^४
वा, यो दिट्ठेव धम्मे अरियं अट्ठङ्गिकं मगं भावेति, तस्स मग्गस्स
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति—एवं

१. वस्सं—स्या०। २. अत्यम्पी ति—स्या०। ३. इमाय—स्या०। ४. भूरिमेधसो—
स्या०। ५. सो बावरी—स्या०। ६. योति यो—स्या०। ७. सन्दिकमकालिकं—स्या०।

पि सन्दिट्टिकं। अकालिकं ति। यथा मनुस्सा कालिकं धनं दत्त्वा
 अनन्तरा न लभन्ति, कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो। यो दिट्ठेव
 धम्मे अरियं अट्ठङ्गिकं मग्गं भावेति; तस्स मग्गस्स अनन्तरा
 समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थ न
 5 परलोके, एवं अकालिकं ति - सन्दिट्टिकमकालिकं।

B. 216

तण्हक्खयमनीतिकं ति। तण्हा ति। रूपतण्हा ...पे०... धम्म-
 तण्हा। तण्हक्खयं ति। तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं
 गतिकक्खयं उपपत्तिकक्खयं पटिसन्धिकक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं
 वट्ठक्खयं। अनीतिकं ति। ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च
 10 अभिसङ्खारा च। ईतिप्पहानं ईतिवूपसमं^१ ईतिपटिनिस्सग्गं ईति-
 पटिप्पस्सद्धिं^२ अमतं निब्बानं ति - तण्हक्खयमनीतिकं।

यस्स नत्थि उपमा क्वची ति। यस्सा ति - निब्बानस्स।
 नत्थि उपमा ति। उपमा नत्थि, उपनिधा नत्थि, सदिसं नत्थि,
 पटिभागो नत्थि न^३ सति^४ न संविज्जति नुपलब्भति^५। क्वची ति।
 15 क्वचि किम्हिचि कत्थचि अज्भत्तं वा बहिद्धा वा अज्भत्तबहिद्धा वा
 ति - यस्स नत्थि उपमा क्वचि। तेनाह सो ब्राह्मणो -

“यो ते धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वची” ति ॥

१११. नाहं तम्हा विप्पवसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण।

20 गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेधसा ॥

नाहं तम्हा विप्पवसामी ति। नाहं^१ बुद्धम्हा^२ विप्पवसामि
 अपेमि अपगच्छामि विना होमी ति - नाहं तम्हा विप्पवसामि।

मुहुत्तमपि ब्राह्मणा ति। मुहुत्तं पि खणं पि लयं पि वयं पि
 अद्वं पी ति। मुहुत्तमपि। ब्राह्मणा ति। गारवेन मातुलं आलपति।

25 गोतमा भूरिपञ्जाणा ति। गोतमा भूरिपञ्जाणा जाण-
 पञ्जाणा पञ्जाधजा पञ्जाकेतुम्हा पञ्जाधिपतेय्यम्हा विचयवहुला

१. इतिवूपसमो - स्या०; एवमुपरि पि। २. इतिपटिप्पस्सद्धि - स्या०। ३-३.
 स्या० पोत्वके नत्थि। ४. नुपलब्भती ति नत्थि उपमा - स्या०। ५-५. अहं तम्हा बुद्धम्हा
 न - स्या०।

पविचयबहुला ओक्खायनबहुला समोक्खायनधम्मा विभूतविहारिम्हा
तच्चरिता तब्बहुला तग्गरुका तन्निन्ना तप्पोणा तप्पभारा तदधिमुत्ता
तदधिपतेय्यम्हा ति — गोतमा भूरिपञ्जाणा ।

गोतमा भूरिमेधसा ति । भूरि वुच्चति पथवी । भगवा ताय
पथविसमाय पञ्जाय विपुलाय वित्थताय समन्नागतो । मेधा वुच्चति 5
पञ्जा । या पञ्जा पजानना ...पे०... अमोहो धम्मविचयो सम्मा-
दिट्ठि । भगवा इमाय मेधाय पञ्जाय उपेतो समुपेतो उपागतो
समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा बुद्धो सुमेधसो
ति — गोतमा भूरिमेधसा । तेनाहं थेरो पिङ्गियो —

“नाहं तम्हा विप्पवसामि, मुहुत्तमपि ब्राह्मण ।
गोतमा भूरिपञ्जाणा, गोतमा भूरिमेधसा” ति ॥

10 B. 217

११२. यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्ठिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि ॥

यो मे धम्ममदेसेसी ति । यो सो भगवा सयम्भू अनाचरियको
पुब्बे अननुस्सुतेसु धम्मेसु सामं सच्चानि अभिसम्बुज्झि, तत्थ च 15
सब्बञ्जुतं पत्तो बलेसु च वसीभावं । धम्ममदेसेसी ति । धम्मं ति ।
आदिकल्याणं मज्जेकल्याणं परियोसानकल्याणं सात्थं सब्यञ्जनं
केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं, चत्तारो सतिपट्टाने चत्तारो
सम्मप्यधाने चत्तारो इट्ठिपादे पञ्चिन्द्रियाणि पञ्च बलानि सत्त
बोज्झङ्गे अरियं अट्ठङ्गिकं मगं निब्बानं च निब्बानगामिनिं च 20
पटिपदं आचिक्खि देसेसि पञ्जपेसि पट्टपेसि विवरि विभजि उत्तानी-
अकासि पकासेसी ति — यो मे धम्ममदेसेसि ।

सन्दिट्ठिकमकालिकं ति । सन्दिट्ठिकं अकालिकं एहिपस्सिकं
ओपनेय्यिकं पच्चत्तं वेदितव्वं विञ्जूही ति, एवं सन्दिट्ठिकं । अथ
वा, यो दिट्ठेव धम्मे अरियं अट्ठङ्गिकं मगं भावेति, तस्स मग्गस्स 25
अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभती ति,
एवं पि सन्दिट्ठिकं । अकालिकं ति । यथा मनुस्सा कालिकं धनं
दत्त्वा अनन्तरा न लभन्ति, कालं आगमेन्ति, नेवायं धम्मो । यो

दिद्वेव धम्मे अरियं अट्टङ्गिकं मग्गं भावेति, तस्स मग्गस्स अनन्तरा समनन्तरा अधिगच्छतेव फलं विन्दति पटिलभति, न परत्थं न परलोके, एवं अकालिकं ति - सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं ति । तण्हा ति । रूपतण्हा...पे०...
 5 धम्मतण्हा । तण्हक्खयं ति । तण्हक्खयं रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिकक्खयं उपपत्तिकक्खयं पटिसन्धिक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं । अनीतिकं ति । ईति वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्खारा च । ईतिप्पहानं ईतिवूपसमं^१ ईतिपटिप्पस्सद्धिं अमतं निब्बानं ति - तण्हक्खयमनीतिकं ।

10 यस्स नत्थि उपमा क्वची ति - यस्सा ति - निब्बानस्स ।
 नत्थि उपमा ति । उपमा नत्थि, उपनिधा नत्थि, सदिसं नत्थि, पटिभागो नत्थि न सति न संविज्जति नुपलब्धति । क्वची ति ।
 क्वचि किम्हिचि कत्थचि अज्झत्तं वा बहिद्धा वा अज्झत्तबहिद्धा वा ति - यस्स नत्थि उपमा क्वचि । तेनाह थैरो पिङ्गियो -

B. 218 15

“यो मे धम्ममदेसेसि, सन्दिट्टिकमकालिकं ।

तण्हक्खयमनीतिकं, यस्स नत्थि उपमा क्वची” ति ॥

११३. पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
 रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
 नमस्समानो विवसेमि^२ रत्तिं,
 20 तेनेव मञ्जामि अविप्पवासं ॥

पस्सामि नं मनसा चक्खुना वा ति । यथां चक्खुमा पुरिसो आलोके^३ रूपगतानि पस्सेय्य दक्खेय्य ओलोकेय्य निज्झायेय्य^४ उपपरिक्खेय्य, एवमेवाहं बुद्धं भगवन्तं मनसा पस्सामि दक्खामि ओलोकेमि निज्झायामि उपपरिक्खामी ति - पस्सामि नं मनसा
 25 चक्खुना व^५ ।

रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ति । रत्तिं च दिवा च बुद्धा-
 नुस्सति^६ मनसा भावेन्तो अप्पमत्तो ति - रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।

१. ईतिवूपसमो ईतिपटिनिस्सग्गो - स्या० । २. विवसामि - स्या० । ३. आलोकेय्य - स्या० । ४. निज्झायेय्य - स्या० । ५. वा - स्या० । ६. स्या० पोत्यके नत्थि ।

नमस्समानो विवसेमि रत्तिं ति । नमस्समानो ति । कायेन वा नमस्समानो, वाचाय वा नमस्समानो, चित्तेन वा नमस्समानो, अन्वत्थ-पटिपत्तिया वा नमस्समानो, धम्मानुधम्मपटिपत्तिया वा नमस्समानो सक्कारमानो गरुकारमानो मानयमानो पूजयमानो रत्तिन्दिवं विवसेमि' अतिनामेमि अतिक्कमेमी' ति - नमस्समानो विवसेमि रत्तिं । 5

तेनेव मञ्जामि अविप्पवासं ति । ताय बुद्धानुस्सतिया भावेन्तो अविप्पवासो ति तं मञ्जामि, अविप्पवुट्ठो ति तं मञ्जामि जानामि । एवं जानामि एवं आजानामि एवं विजानामि एवं पटिविजानामि एवं' पटिविज्झामी' ति - तेनेव मञ्जामि अविप्प-वासं । तेनाह थैरो पिङ्गियो - 10

“पस्सामि नं मनसा चक्खुना व,
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो ।
नमस्समानो विवसेमि रत्तिं,
तेनेव मञ्जामि अविप्पवासं” ति ॥

११४. सद्धा च पीति च मनो सति च,
नापेन्तिमे' गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वज्जति' भूरिपञ्जो,
स तेन तेनेव नतोहमस्मि ॥

15 B. 219

सद्धा च पीति च मनो सति चा ति । सद्धा ति । या च भगवन्तं आरब्भ सद्धा सद्दहना ओकप्पना अभिप्पसादो सद्धा 20 सद्धिन्द्रियं सद्धावलं । पीती ति । या भगवन्तं आरब्भ पीति पामोज्जं' मोदना आमोदना' पमोदना हासो' पहासो' वित्ति तुट्ठि' ओदग्यं अत्तमनता चित्तस्स' । मनो ति । यं च भगवन्तं आरब्भ चित्तं मनो मानसं हृदयं पण्डरं मनो मनायतनं मनिन्द्रियं विज्जाणं विज्जाण-क्खन्धो तज्जा मनोविज्जाणधातु । सती ति । या' भगवन्तं आरब्भ 25 सति अनुस्सति सम्मासती ति - सद्धा च पीति च मनो सति च ।

१-१. वसामि वीतिनामेमि - स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. नामे-
न्तिमे - स्या० । ४. वज्जति - स्या० । ५. पामुज्जं - स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि ।
७-७. स्या० पोत्थके नत्थि । ८. स्या० पोत्थके नत्थि । ९. अतिप्पसादनता चित्तस्स - स्या० ।
१०. या च - स्या० ।

नापेन्तिमे गोतमसासनम्हा ति । इमे चत्तारो धम्मा गोतम-
सासना बुद्धसासना जिनसासना तथागतसासना अरहन्तसासना
नापेन्ति न गच्छन्ति न विजहन्ति न विनासेन्ती ति - नापेन्तिमे
गोतमसासनम्हा ।

५ यं यं दिसं वजति भूरिपञ्जो ति । यं यं दिसं ति । पुरत्थिमं
वा दिसं पच्छिमं वा दिसं दक्खिणं वा दिसं उत्तरं वा दिसं
वजति गच्छति कमति अभिक्कमति^१ । भूरिपञ्जो ति । भूरिपञ्जो
महापञ्जो तिक्खपञ्जो पुथुपञ्जो हासपञ्जो जवनपञ्जो निब्बेधिक-
पञ्जो । भूरि^२ वुच्चति पथवी । भगवा ताय पथविसमाय पञ्जाय
१० विपुलाय वित्थताय समन्नागतो ति^३ - यं यं दिसं वजति भूरिपञ्जो ।

स तेन तेनेव नतोहमस्मी ति । सो येन बुद्धो तेन तेनेव
नतो तन्निन्नो तप्पोणो तप्पभारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो ति - स
तेन तेनेव नतोहमस्मि । तेनाह थेरो पिङ्गियो -

B. 220

15

“सद्धा च पीति च मनो सति च,
नापेन्तिमे गोतमसासनम्हा ।
यं यं दिसं वजति भूरिपञ्जो,
स तेन तेनेव नतोहमस्मी” ति ॥

20

११५. जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कुप्पयन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो ॥

25

जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्सा ति । जिण्णस्स^१ वुड्डस्स महल्ल-
कस्स अद्धगतस्स वयोअनुप्पत्तस्स^२ । दुब्बलथामकस्सा ति । दुब्बल-
थामकस्स अप्पथामकस्स परित्तथामकस्सा ति - जिण्णस्स मे दुब्बल-
थामकस्स ।

तेनेव कायो न पलेति तत्था ति । कायो येन बुद्धो तेन न पलेति
न वजति न गच्छति नातिक्कमती ति - तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।

१. अतिक्कमति - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. जिण्णस्साति जिण्णस्स -
स्या० । ४. वयो अनुप्पत्तस्सा ति जिण्णस्स - स्या० ।

सङ्कप्पयन्ताय वजामि निच्चं ति । सङ्कप्पगमनेन वितक्क-
गमनेन आणगमनेन पञ्चागमनेन बुद्धिगमनेन वजामि गच्छामि
अतिक्कमामी ति - सङ्कप्पयन्ताय वजामि निच्चं ।

मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो ति । मनो ति । यं चित्तं मनो
मानसं ... पे० ... तज्जा मनोविज्जाणधातु । मनो^१ हि मे ब्राह्मण तेन ५
युत्तो ति । मनो येन^२ बुद्धो तेन युत्तो पयुत्तो संयुत्तो ति - मनो हि
मे ब्राह्मण तेन युत्तो । तेनाह थरो पिङ्गियो -

“जिणस्स मे दुब्बलथामकस्स,
तेनेव कायो न पलेति तत्थ ।
सङ्कप्पयन्ताय वजामि निच्चं,
मनो हि मे ब्राह्मण तेन युत्तो” ति ॥

10

११६. पङ्के सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपल्लविं ।
अथद्दसासिं सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं ॥

पङ्के सयानो परिफन्दमानो ति । पङ्के सयानो ति । कामपङ्के
कामकद्दमे कामकिलेसे कामबल्लिसे^३ कामपरिळाहे कामपल्लिबोधे १५
सेमानो सयमानो^४ वसमानो आवसमानो परिवसमानो^५ ति - पङ्के
सयानो । परिफन्दमानो ति । तण्हाफन्दनाय फन्दमानो, दिट्ठिफन्दनाय
फन्दमानो, किलेसफन्दनाय फन्दमानो, पयोगफन्दनाय फन्दमानो,
विपाकफन्दनाय फन्दमानो, मनोदुच्चरितफन्दनाय^६ फन्दमानो,
रत्तो रागेन फन्दमानो, दुट्ठो दोसेन फन्दमानो, मूळ्हो मोहेन २०
फन्दमानो, विनिबन्धो मानेन फन्दमानो, परामट्ठो दिट्ठिया फन्दमानो,
विक्खेपगतो उद्धच्चेन फन्दमानो, अनिट्ठङ्गतो विचिकिच्छाय
फन्दमानो, थामगतो अनुसयेहि फन्दमानो, लाभेन फन्दमानो,
अलाभेन फन्दमानो, यसेन फन्दमानो, अयसेन फन्दमानो, पसंसाय
फन्दमानो, निन्दाय फन्दमानो, सुखेन फन्दमानो, दुक्खेन फन्दमानो, २५
जातिया फन्दमानो, जराय फन्दमानो, व्याधिना फन्दमानो, मरणेन
फन्दमानो, सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासेहि फन्दमानो, नेरियकेन

B. 221

१-१. स्या० पोत्थके नत्थि । २. मम येन - स्या० । ३. कामबल्लिसे - स्या० । ४-४.
अवसेमानो परिसेमानो - स्या० । ५. दुच्चरितपन्दनाय - स्या० ।

- दुक्खेन फन्दमानो, तिरच्छानयोनिकेन दुक्खेन फन्दमानो, पेत्ति-
 विसयिकेन दुक्खेन फन्दमानो, मानुसिकेन^१ दुक्खेन ... गब्भोक्कन्ति-
 मूलकेन दुक्खेन ... गब्भट्ठितिमूलकेन दुक्खेन ... गब्भवुट्ठानमूलकेन दुक्खेन
 ... जातस्सूपनिबन्धकेन^२ दुक्खेन ... जातस्स पराधेय्यकेन दुक्खेन ... अत्त-
 5 पक्कमेन^३ दुक्खेन ... परूपक्कमेन दुक्खेन ... सङ्खारदुक्खेन^४ ... विपरिणाम-
 दुक्खेन ... चक्खुरोगेन दुक्खेन ... सोतरोगेन दुक्खेन ... घानरोगेन दुक्खेन ...
 जिह्वारोगेन दुक्खेन ... कायरोगेन दुक्खेन ... सीसरोगेन दुक्खेन ... कण्ण-
 रोगेन दुक्खेन ... मुखरोगेन दुक्खेन ... दन्तरोगेन दुक्खेन ... ओट्टुरोगेन^५
 दुक्खेन^६ ... कासेन ... सासेन ... पिनासेन ... डाहेन^७ ... जरेन ...
 10 कुच्छिरोगेन ... मुच्छाय ... पक्खन्दिकाय ... सूलाय^८ ... विसूचिकाय ...
 कुट्ठेन ... गण्डेन ... किलासेन ... सोसेन ... अपमारेन ... दद्दुया ...
 कण्डुया ... कच्छुया ... रखसाय ... वितच्छिकाय ... लोहितपित्तेन ...
 मधुमेहेन ... अंसाय ... पिळकाय ... भगन्दलेन ... पित्तसमुट्ठानेन
 आवाधेन ... सेम्हसमुट्ठानेन आवाधेन ... वातसमुट्ठानेन आवाधेन ...
 15 सन्निपातिकेन आवाधेन ... उत्तुपरिणामजेन आवाधेन ... विसम-
 परिहारजेन आवाधेन ... ओपक्कमिकेन आवाधेन ... कम्मविपाकजेन
 आवाधेन ... सीतेन ... उण्हेन ... जिघच्छाय ... पिपासाय ...
 उच्चारेन ... पस्सावेन ... ङंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सेन दुक्खेन^९ ...
 मातुमरणेन दुक्खेन ... पितुमरणेन दुक्खेन ... पुत्तमरणेन^{१०} दुक्खेन ...
 20 धीतुमरणेन दुक्खेन ... आतिव्यसनेन दुक्खेन ... भोगव्यसनेन दुक्खेन ...
 रोगव्यसनेन दुक्खेन ... सीलव्यसनेन दुक्खेन ... दिट्ठिव्यसनेन दुक्खेन
 फन्दमानो परिफन्दमानो पवेधमानो सम्पवेधमानो ति - पङ्के सयानो
 परिफन्दमानो ।

B. 222

- दीपा दीपं उपल्लविं ति । सत्थारतो सत्थारं धम्मकखानतो
 25 धम्मकखानं गणतो गणं दिट्ठिया दिट्ठि पटिपदाय^{११} पटिपदं मग्गतो
 मग्गं पल्लविं उपल्लविं^{१२} सम्पल्लविं^{१३} ति - दीपा दीपं उपल्लविं ।

१. मानुसिकेन - स्या० । २. जातस्सुपनिबन्धकेन - स्या० । ३. अत्तपक्कमेन - स्या० ।
 ४. दुक्खं दुक्खेन सङ्खारदुक्खेन - स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. डाहेन - स्या० ।
 ७. सुलाय - स्या० । ८. स्या० पोत्यके नत्थि । ९. भातुमरणेन दुक्खेन भगिनीमरणेन
 दुक्खेन पुत्तमरणेन - स्या० । १०. पटिपदातो - स्या० । ११. स्या० पोत्यके नत्थि । १२.
 समुपल्लविं - स्या० ।

अथद्दसासिं सम्बुद्धं ति। अथा ति। पदसन्धि पदसंसर्गो
पदपारिपूरी अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता पदानुपुव्वतापेतं^१—
अथा ति। अद्दसासिं ति। अद्दसं अद्दक्खिं अपस्सिं पटिविज्झि।
बुद्धो^२ ति। यो सो भगवा सयम्भू अनाचरियको ... पे० ... सच्छिका
पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो ति—अथद्दसासिं सम्बुद्धं।

5

ओघतिण्णमनासवं^३ ति^४। ओघतिण्णं ति। भगवा कामोघं
तिण्णो, भवोघं तिण्णो, दिट्ठोघं तिण्णो, अविज्जोघं तिण्णो, सव्वसंसार-
पथं^५ तिण्णो^६ उत्तिण्णो नित्थिण्णो^७ अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो
वीतिवत्तो, सो बुत्थवासो^८ चिण्णचरणो ... पे० ... जातिमरणसंसारो,
नत्थि तस्स पुनवभवो ति—ओघतिण्णं। अनासवं ति। चत्तारो
आसवा—कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो। ते आसवा
बुद्धस्स भगवतो पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुक्ता अनभावंकता
आयतिं अनुप्पादधम्मा। तस्मा बुद्धो अनासवा ति—ओघतिण्णमनासवं।
तेनाह थेरो पिङ्गियो—

10

“पङ्के सयानो परिफन्दमानो, दीपा दीपं उपल्लविं।
अथद्दसासिं सम्बुद्धं, ओघतिण्णमनासवं” ति॥

15

११७. यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो,
भद्रावुधो आळविगोतमो च।
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं,
गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं॥

20

यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो भद्रावुधो आळविगोतमो चा
ति। यथा वक्कलित्थेरो^१ सद्धो^२ सद्धागस्को सद्धापुव्वङ्गमो सद्धाधि-
मुत्तो सद्धाधिपतेय्यो अरहत्तप्पत्तो, यथा भद्रावुधो थेरो सद्धो
सद्धागस्को सद्धापुव्वङ्गमो सद्धाधिमुत्तो सद्धाधिपतेय्यो अरहत्तप्पत्तो,
यथा आळविगोतमो थेरो सद्धो सद्धागस्को सद्धापुव्वङ्गमो सद्धाधि-
मुत्तो सद्धाधिपतेय्यो अरहत्तप्पत्तो ति—यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो
भद्रावुधो आळविगोतमो च।

B. 223

25

१. पादानुपुव्वकमेतं—स्या०। २. सम्बुद्धं—स्या०। ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि।
४-४. स्या० पोत्थके नत्थि। ५. नित्तिण्णो—स्या०। ६. बुद्धवासो—स्या०। ७-७. वक्कलि
मुत्तसद्धो—स्या०।

एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं ति। एवमेव त्वं सद्धं
मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकप्पेहि। “सब्बे
सङ्खारा अनिच्चा” ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु
अधिमुञ्चस्सु ओकप्पेहि। “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा
5 अनत्ता” ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु
ओकप्पेहि ... पे० ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं”
ति सद्धं मुञ्चस्सु पमुञ्चस्सु सम्पमुञ्चस्सु अधिमुञ्चस्सु ओकप्पेहि
ति - एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं।

गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं ति। मच्चुधेय्यं
10 वुच्चन्ति किलेसा च खन्धा च अभिसङ्खारा च। मच्चुधेय्यस्स पारं
वुच्चति अमतं निब्बानं, यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बपधिपटि-
निस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय
मच्चुधेय्यस्स पारं ति। त्वं पारं गमिस्ससि, पारं^१ अधिगमिस्ससि,
पारं फस्सिस्ससि^२, पारं सच्छिकरिस्ससी ति - गमिस्ससि त्वं
15 पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं। तेनाह भगवा -

“यथा अहू वक्कलि मुत्तसद्धो,
भद्रावुधो आलविगोतमो च।
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं,
गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं” ति॥

20 ११८. एस भिय्यो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो।
विवटच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा^३॥

एस भिय्यो पसीदामी ति। एस भिय्यो पसीदामि, भिय्यो^४
भिय्यो^५ सद्दहामि, भिय्यो^६ भिय्यो^७ ओकप्पेमि, भिय्यो भिय्यो
अधिमुच्चामि; “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति भिय्यो भिय्यो
B. 224 25 पसीदामि, भिय्यो भिय्यो सद्दहामि, भिय्यो भिय्यो ओकप्पेमि,

१. मच्चुधेय्या - स्या०। २. स्या० पोत्यके नत्थि; एवमुपरि पि। ३. फुस्सिस्ससि -
स्या०। ४. पटिभाणवा - स्या०। ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि; एवमुपरि पि।

भिय्यो भिय्यो अधिमुच्चामि; “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति भिय्यो
 भिय्यो पसीदामि ... पे० ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति भिय्यो भिय्यो
 पसीदामि ... पे० ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं”
 ति भिय्यो भिय्यो पसीदामि, भिय्यो भिय्यो सद्वहामि, भिय्यो
 भिय्यो ओकप्पेमि, भिय्यो भिय्यो अधिमुच्चामी ति - एस भिय्यो ५
 पसीदामि।

सुत्वान मुनिदो वचो ति। मुनी ति। मोनं वुच्चति आणं
 ...पे०... सङ्गजालमतिच्च सो मुनि। सुत्वान मुनिनो वचो ति। तुय्हं
 वचनं व्यप्पथं^१ देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं सुत्वान^२ उग्गहेत्वान^३
 उपधारयित्वान उपलक्खयित्वाना ति - सुत्वान मुनिनो वचो। 10

विवटच्छदो सम्बुद्धो ति। छदं ति। पञ्च छदनानि - तण्हा-
 छदनं, दिट्ठिछदनं, किलेसछदनं, दुच्चरितछदनं, अविज्जाछदनं।
 तानि छदनानि बुद्धस्स भगवतो विवटानि विद्वंसितानि समुग्धा-
 टितानि पहीनानि समुच्छिन्नानि वूपसन्तानि पटिप्पस्सद्धानि
 अभव्वुप्पत्तिकानि आणग्गिना दड्ढानि। तस्मा बुद्धो विवटच्छदो। 15
 बुद्धो ति। यो सो भगवा ...पे०... सच्छिका पञ्जत्ति, यदिदं बुद्धो
 ति - विवटच्छदो सम्बुद्धो।

अखिलो पटिभानवा ति। अखिलो ति। रागो खिलो,
 दोसो खिलो, मोहो खिलो, कोधो खिलो, उपनाहो ...पे०... सब्बा-
 कुसलाभिसङ्खारा खिला। ते खिला बुद्धस्स भगवतो पहीना 20
 उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयत्तिं अनुप्पादधम्मा।
 तस्मा बुद्धो अखिलो।

पटिभानवा ति। तयो पटिभानवन्तो - परियत्तिपटिभानवा^४,
 परिपुच्छापटिभानवा, अधिगमपटिभानवा। कतमो परियत्तिपटि-
 भानवा? इधेकच्चस्स बुद्धवचनं परियापुतं^५ होति सुत्तं गेय्यं 25
 वेय्याकरणं गाथा उदानं इतिवुत्तकं जातकं अब्भुतधम्मं वेदल्लं।
 तस्स परियत्तिं निस्साय पटिभाति - अयं परियत्तिपटिभानवा।

१. व्यपथं - स्या०। २-२. अनुसन्धि सुत्वा सुणित्वा - स्या०। ३. उग्गहेत्वा - स्या०;
 एवमुपरि पि। ४. पटिभाणवा च - स्या०; एवमुपरि पि। ५. परियापुटं - स्या०।

कतमो परिपुच्छापटिभानवा? इधेकच्चो परिपुच्छिता
होति अत्थे च जाये च लक्खणे च कारणे च ठानाठाने च। तस्स
परिपुच्छं निस्साय पटिभाति—अयं परिपुच्छापटिभानवा।

B. 225

- कतमो अधिगमपटिभानवा? इधेकच्चस्स अधिगता होन्ति
५ चत्तारो सतिपट्टाना, चत्तारो सम्मप्पधाना, चत्तारो इद्धिपादा,
पञ्चिन्द्रियानि, पञ्च बलानि, सत्त वोज्झङ्गा, अरियो अट्ठङ्गिको
मग्गो, चत्तारो अरियमग्गा, चत्तारि सामञ्जसलानि, चतस्सो
पटिसम्भिदायो, छ अभिञ्जायो। तस्स अत्थो जातो, धम्मो जातो,
निरुत्ति जाता। अत्थे जाते अत्थो पटिभाति, धम्मे जाते धम्मो
१० पटिभाति, निरुत्तिया जाताय निरुत्ति पटिभाति। इमेसु तीसु
जाणेषु^१ जाणं पटिभानपटिसम्भिदा। भगवा इमाय पटिभान-
पटिसम्भिदाय उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुप-
पन्नो समन्नागतो। तस्मा बुद्धो पटिभानवा। यस्स परियत्ति नत्थि,
परिपुच्छा नत्थि, अधिगमो नत्थि, किं तस्स पटिभायिस्सती ति—
१५ अखिलो पटिभानवा। तेनाह थैरो पिङ्गियो—

“एस भिय्यो पसीदामि, सुत्वान मुनिनो वचो।

विवटच्छदो सम्बुद्धो, अखिलो पटिभानवा” ति॥

११९. अधिदेवे अभिञ्जाय, सब्बं वेदि परोपरं।

पञ्चानन्तकरो सत्था, कङ्खीनं पटिजानतं॥

- २० अधिदेवे अभिञ्जाया ति। देवा ति। तयो देवा—सम्मुतिदेवा^२,
उपपत्तिदेवा^३, विसुद्धिदेवा। कतमे सम्मुतिदेवा? सम्मुतिदेवा^४ वुच्चन्ति^५
राजानो च राजकुमारो च देवियो च। इमे वुच्चन्ति सम्मुतिदेवा।
कतमे उपपत्तिदेवा? उपपत्तिदेवा वुच्चन्ति चातुमहाराजिका^६ देवा
तावतिंसा देवा ...पे०... ब्रह्मकायिका देवा, ये च देवा तदुत्तरि^७। इमे
२५ वुच्चन्ति उपपत्तिदेवा। कतमे विसुद्धिदेवा? विसुद्धिदेवा वुच्चन्ति
तथागता^८ तथागतसावका अरहन्तो खीणासवा, ये च पच्चेकसम्बुद्धा।
इमे वुच्चन्ति विसुद्धिदेवा। भगवा सम्मुतिदेवे अधिदेवा ति अभि-

१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. सम्मुतिदेवा च—स्या०। ३. उपपत्तिदेवा च—स्या०;
एवमुपरि पि। ४. स्या० पोत्यके नत्थि। ५. स्या० पोत्यके नत्थि। ६. चातुम्महाराजिका—
स्या०। ७. तदुत्तरि—स्या०। ८. स्या० पोत्यके नत्थि।

ञ्जाय उपपत्तिदेवे अधिदेवा ति अभिञ्जाय, विसुद्धिदेवे अधिदेवा ति अभिञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - अधिदेवे अभिञ्जाय ।

सब्बं वेदि परोपरं ति । भगवा अत्तनो च परेसं च अधिदेवकरे धम्मे वेदि अञ्जासि अफस्सि' पटिविज्झि । कतमे अत्तनो अधिदेवकरा 5 धम्मा, सम्मापटिपदा अनुलोमपटिपदा अपच्चनीकपटिपदा अन्वत्थ-पटिपदा^१ धम्मानुधम्मपटिपदा सीलेसु परिपूरकारिता इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता भोजने मत्तञ्जुता जागरियानुयोगो सतिसम्पजञ्जं चत्तारो सतिपट्टाना ...पे०... अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो । इमे वुच्चन्ति अत्तनो अधिदेवकरा धम्मा । 10

कतमे परेसं अधिदेवकरा धम्मा ? सम्मापटिपदा ...पे०... अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो । इमे वुच्चन्ति परेसं अधिदेवकरा धम्मा । एवं भगवा अत्तनो च परेसं च अधिदेवकरे धम्मे वेदि अञ्जासि अफस्सि पटिविज्झी ति - सब्बं वेदि परोपरं' ।

पञ्चानन्तकरो सत्था ति । भगवा पारायनिकपञ्चानं 15 अन्तकरो परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो; सभियपञ्चानं^२ अन्तकरो परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो^३; सक्कपञ्चानं... सुयामपञ्चानं^४ ... भिक्खुपञ्चानं ... भिक्खुनीपञ्चानं ... उपासकपञ्चानं ...उपासिकापञ्चानं ... राजपञ्चानं ... खत्तियपञ्चानं ... ब्राह्मणपञ्चानं ...वेस्सपञ्चानं ... सुद्वपञ्चानं ...देवपञ्चानं^५ ... ब्रह्मपञ्चानं अन्तकरो 20 परियन्तकरो परिच्छेदकरो परिवटुमकरो ति - पञ्चानन्तकरो । सत्था ति । भगवा सत्थवाहो । यथा सत्थवाहो सत्थे कन्तारं तारेति, चोरकन्तारं तारेति, वाळकन्तारं तारेति, दुब्भिक्खकन्तारं तारेति, निरुदककन्तारं तारेति उत्तारेति नित्थारेति^६ पतारेति, खेमन्तभूमिं सम्पापेति; एवमेव भगवा सत्थवाहो सत्ते कन्तारं तारेति, जाति- 25 कन्तारं तारेति, जराकन्तारं ... व्याधिकन्तारं .. मरणकन्तारं ... सोक-परिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासकन्तारं तारेति, रागकन्तारं तारेति, दोस-

१. अफुसि - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. परोवरं - स्या० । ४. परिस-पञ्चानं - स्या० । ५. परिवटुमकरो पिङ्गियपञ्चानं - स्या० । ६. अमनुस्सपञ्चानं - स्या० । ७. स्या० पोत्थके नत्थि । ८. नित्तारेति - स्या० । ९. स्या० पोत्थके नत्थि ।

कन्तारं ... मोहकन्तारं ... मानकन्तारं ... दिट्ठिकन्तारं ... किलेसकन्तारं ... दुच्चरितकन्तारं तारेति, रागगहनं तारेति, दोसगहनं तारेति, मोहगहनं ... दिट्ठिगहनं ... किलेसगहनं ... दुच्चरितगहनं तारेति उत्तारेति नित्यारेति पतारेति; खेमन्तं^१ अमतं निब्बानं सम्पापेती ति - एवं
५ पि भगवा सत्थवाहो।

B. 227

अथ वा, भगवा नेता विनेता अनुनेता पञ्चापेता निजभापेता पेक्खता पसादेता ति, एवं^२ भगवा सत्थवाहो। अथ वा, भगवा अनुप्पन्नस्स मग्गस्स उप्पादेता, असञ्जातस्स मग्गस्स सञ्जनेता, अनक्खातस्स मग्गस्स अक्खाता, मग्गञ्जू मग्गविदू मग्गकोविदो
१० मग्गानुगा च पन एतरहि सावका विहरन्ति पच्छा समन्नागता ति, एवं पि भगवा सत्थवाहो ति - पञ्चानन्तकरो सत्था।

कङ्खीनं पटिजानतं ति। सकङ्खा आगन्त्वा निक्कङ्खा सम्पज्जन्ति, सल्लेखा आगन्त्वा निल्लेखा सम्पज्जन्ति, सट्ठेहका आगन्त्वा निट्ठेहका सम्पज्जन्ति, सविचिकिच्छा^३ आगन्त्वा निव्विचिकिच्छा^४ सम्पज्जन्ति, सरागा आगन्त्वा वीतरागा सम्पज्जन्ति,
१५ सदोसा आगन्त्वा वीतदोसा सम्पज्जन्ति, समोहा आगन्त्वा वीतमोहा सम्पज्जन्ति, सकिलेसा आगन्त्वा निक्किलेसा सम्पज्जन्ती ति - कङ्खीनं पटिजानतं। तेनाह थेरो पिङ्गियो-

“अधिदेवे अभिञ्जाय, सब्बं वेदि परोपरं।
२० पञ्चानन्तकरो सत्था, कङ्खीनं पटिजानतं” ति॥

१२०. असंहीरं असंकुप्पं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि।
अद्धा गमिस्सामि न मेत्थ कङ्खा,
एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं॥

असंहीरं असंकुप्पं ति। असंहीरं वुच्चति अमतं निब्बानं।
२५ यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो विरागो निरोधो निब्बानं। असंहीरं ति। रागेन दोसेन मोहेन कोधेन उपनाहेन मक्खेन पळासेन इस्साय मच्छरियेन मायाय साठेय्येन

१. खेमन्तभूमि - स्या०। २. एवम्पि - स्या०। ३. सवेचिकिच्छा - स्या०। ४. निव्वेचिकिच्छा - स्या०।

थम्भेन सारम्भेन मानेन अतिमानेन मदेन पमादेन सब्बकिलेसेहि
 सब्बदुच्चरितेहि सब्बपरिळाहेहि सब्वासवेहि' सब्बदरथेहि' सब्ब-
 सन्तापेहि सब्बाकुसलाभिसङ्खारेहि असंहारियं निब्बानं' निच्चं
 धुवं सस्सतं अविपरिणामधम्मं ति—असंहीरं। असंकुप्पं ति।
 असंकुप्पं वुच्चति अमतं निब्बानं। यो सो सब्बसङ्खार- 5
 समथो...पे०... निरोधो निब्बानं। निब्बानस्स' न' उप्पादो
 पञ्जायति, वयो नत्थि, न तस्स अञ्जथत्तं' पञ्जायति।
 निब्बानं निच्चं धुवं सस्सतं अविपरिणामधम्मं ति—असंहीरं
 असंकुप्पं।

यस्स नत्थि उपमा व्वची ति। यस्सा ति—निब्बानस्स। 10 B. 228
 नत्थि उपमा ति। उपमा नत्थि, उपनिधा नत्थि, सदिसं नत्थि,
 पटिभागो नत्थि, न सति न संविज्जात नुपलब्भति। व्वची ति।
 व्वचि किम्हिचि कत्थचि अज्भत्तं वा बहिद्वा वा अज्भत्तबहिद्वा
 वा ति—यस्स नात्थि उपमा व्वचि।

अद्धा गमिस्सामि न मेत्थ कङ्खति। अद्धा' ति। एकंसवचनं 15
 निस्संसयवचनं निक्कङ्खवचनं अद्वेज्भवचनं अद्वेब्बहकवचनं नियोगवचनं
 अपण्णकवचनं अविरद्धवचनं अवत्थोपनवचनमेतं'—अद्धा ति।
 गमिस्सामी ति। गमिस्सामि अधिगमिस्सामि फस्सिस्सामि सच्छि-
 करिस्सामी ति—अद्धा गमिस्सामि। न मेत्थ कङ्खति। एत्था ति।
 निब्बाने कङ्खा नत्थि, विचिकिच्छा नत्थि, द्वेब्बहकं नत्थि, संसयो 20
 नत्थि, न सति न संविज्जति नुपलब्भति, पहीनो समुच्छिन्नो
 वूपसन्तो पटिप्पस्सद्धो अभव्वुप्पत्तिको आणग्गिना दद्धो ति—अद्धा
 गमिस्सामि न मेत्थ कङ्खा।

एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं ति। एवं मं धारेही ति। एवं मं
 उपलक्खेहि। अधिमुत्तचित्तं ति। निब्बाननिर्भं निब्बानपोणं निब्बानपब्भारं 25
 निब्बानाधिमुत्तं ति—एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं ति। तेनाह थरो
 पिङ्गियो—

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. स्या० पोत्यके नत्थि। ३-३. यस्स—स्या०। ४.
 अञ्जदत्थु—स्या०। ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि।

“असंहीरं असंकुष्पं, यस्स नत्थि उपमा क्वचि।
 अद्धा गमिस्सामि न मेत्थ कद्धा,
 एवं मं धारेहि अधिमुत्तचित्तं” ति ॥

पारायनानुगीतिगाथानिद्देशो अट्टारसमो ।

पारायनवग्गो समत्तो ।

३. खगविसाणसुत्तनिदेसो

पठमो वग्गो

B. 229

१. सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं,
अविहेठयं^१ अञ्जतरं पि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ति । सब्बेसू ति । सब्बेन सब्बं 5
सब्बथा सब्बं असेसं निस्सेसं परियादियनवचनमेतं — सब्बेसू ति ।
भूतेसू ति । भूता वुच्चन्ति तसा च थावरा च । तसा ति । येसं
तसिततण्हा^२ अप्पहीना, येसं च भयभरेवा अप्पहीना । किंकारणा
वुच्चन्ति तसा ? ते तसन्ति उत्तसन्ति परितसन्ति भासन्ति
सन्तासं आपज्जन्ति, तंकारणा वुच्चन्ति तसा । थावरा ति । येसं 10
तसिततण्हा^३ पहीना, येसं च भयभरेवा पहीना । किंकारणा वुच्चन्ति
थावरा ? ते न तसन्ति न उत्तसन्ति न परितसन्ति न^४ भायन्ति^५
न सन्तासं आपज्जन्ति, तंकारणा वुच्चन्ति थावरा । दण्डं^६ ति ।
तयो दण्डा — कायदण्डो^७, वचीदण्डो, मनोदण्डो । तिविधं कायदुच्चरितं
कायदण्डो, चतुर्विधं वचीदुच्चरितं वचीदण्डो, तिविधं मनोदुच्चरितं 15
मनोदण्डो । सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ति । सब्बेसु भूतेसु दण्डं निधाय
निदहित्वा ओरोपयित्वा समोरोपयित्वा^८ निक्खिपित्वा पटिप्पस्सम्भित्वा
ति — सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं ।

अविहेठयं अञ्जतरस्मिं तेसं ति । एकमेकं^९ पि सत्तं पाणिना
वा लेड्डुना वा दण्डेन वा सत्थेन वा अन्दुया^{१०} वा रज्जुया वा 20
अविहेठयन्तो, सब्बे पि सत्ते पाणिना वा लेड्डुना वा दण्डेन वा

१. अहेठयं — स्या० । २. तण्हा — स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४. दण्डा —
स्या० । ५. कायदण्डो च — स्या० ; एवमुपरि पि । ६. स्या० पोत्यके नत्थि । ७. एकमत्तं —
स्या० । ८. अरूया — स्या० ।

सत्येन वा अन्दुया वा रज्जुया वा अविहेठयन्तो ति—अविहेठयं
अञ्जतरं पि तेसं।

न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं ति। ना ति—पटिक्खेपो।
पुत्ता ति। चत्तारो पुत्ता—अत्रंजो^१ पुत्तो, खेत्तजो पुत्तो, दिन्नको
५ पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो। सहायं ति। सहाया वुच्चन्ति येहि सह
आगमनं फासु, गमनं फासु, गमनागमनं फासु,^२ ठानं^३ फासु, निसज्जनं
फासु, सयनं फासु, आलपनं फासु, सल्लपनं फासु, उल्लपनं फासु,
समुल्लपनं फासु। न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं ति। पुत्तं पि न इच्छेय्य
न सादियेय्य न पत्थयेय्य न पिहयेय्य नाभिजप्पेय्य, कुतो मित्तं
१० वा सन्दिट्ठं वा सम्भत्तं वा सहायं वा इच्छेय्य^४ सादियेय्य पत्थयेय्य
पिहयेय्य अभिजप्पेय्या ति—न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं।

एको चरे खग्गविसाणकप्पो ति। एको ति। सो पच्चेक-
सम्बुद्धो पव्वज्जासङ्घातेन एको, अदुतियट्ठेन एको, तण्हाय प्हानट्ठेन
एको, एकन्तवीतरागो ति एको, एकन्तवीतदोसो ति एको, एकन्त-
१५ वीतमोहो ति एको, एकन्तनिक्किलेसो ति एको, एकायनमग्गं गतो
ति एको, एको अनुत्तरं पच्चेकसम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो पव्वज्जासङ्घातेन एको? सो
पच्चेकसम्बुद्धो सब्बं^५ घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं
छिन्दित्वा आतिपलिबोधं छिन्दित्वा सन्निधिपलिबोधं छिन्दित्वा
२० केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा
अनगारियं पव्वजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति
विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति—एवं सो
पच्चेकसम्बुद्धो पव्वज्जासङ्घातेन एको।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो अदुतियट्ठेन एको? सो एवं पव्वजितो
२५ समानो एको अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवति
अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि
पटिसल्लानसारुप्पानि। सो एको गच्छति, एको तिट्ठति, एको

१. अत्तजो—स्या०। २-२. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. इच्छिस्सति—स्या०; एवमी-
दिसेसु पदेसु अनागत विभक्तिया। ४. स्या० पोत्यके नत्थि।

निसीदति, एको सेय्यं कप्पेति, एको गामं पिण्डाय पविसति, एको^१
अभिव्वकमति^२, एको पटिव्वकमति, एको रहो निसीदति, एको चङ्कमं
अधिट्ठाति, एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति
यापेती ति - एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो अदुतियट्ठेन एको।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो तण्हाय प्हानट्ठेन एको? सो एवं ५
एको अदुतियो अप्पमत्तो आतापी प्हितत्तो विहरन्तो महापधानं
पदहन्तो मारं ससेनकं^३ नमुचि कण्हं पमत्तबन्धुं विधमेत्वा^४ च
तण्हाजालिनिं विसरितं^५ विसत्तिकं पजहि विनोदेसि व्यन्तीअकासि
अनभावं गमेसि।

तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्धान संसरं।

10 B. 231

इत्थभावञ्जथाभावं, संसारं नातिवत्तति ॥

एतमादीनवं^६ अत्वा, तण्हं^७ दुक्खस्स सम्भवं।

वीततण्हो अनादानो, सतो भिक्खु परिव्वजे ति ॥

एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो तण्हाय प्हानट्ठेन एको।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो एकन्तवीतरागो ति एको? रागस्स 15
पहीनत्ता एकन्तवीतरागो ति एको, दोसस्स पहीनत्ता एकन्तवीतदोसो
ति एको, मोहस्स पहीनत्ता एकन्तवीतमोहो ति एको, किलेसानं
पहीनत्ता एकन्तनिक्किलेसो ति एको। एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो
एकन्तवीतरागो ति एको।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो एकायनमग्गं गतो ति एको? 20
एकायनमग्गो वुच्चति चत्तारो सतिपट्ठाना चत्तारो सम्मप्पधाना
चत्तारो इट्ठिपादा पञ्चिन्द्रियाणि पञ्च बलानि सत्त वोज्झङ्गा
अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो।

एकायनं जातिखयन्तदस्सी,

मग्गं पजानाति हितानुकम्पी।

25

एतेन मग्गेन तरिसुं पुब्बे,

तरिस्सन्ति ये^८ च^९ तरन्ति ओघं ति ॥

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. ससेनं - स्या०। ३. विधमित्वा - स्या०। ४. सरितं -
स्या०। ५. एवमादीनवं - स्या०। ६. तण्हा - स्या०। ७-७. चेव - स्या०।

एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो एकायनमगं गतो ति एको।

- कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो एको अनुत्तरं पच्चेकसम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति एको? बोधिं बुच्चति चतूसु मग्गेषु आणं। पञ्चा पञ्चिन्द्रियं पञ्चावलं धम्मविचयसम्बोज्झो वीमंसा विपस्सना
- 5 सम्मादिट्ठि। सो पच्चेकसम्बुद्धो मग्गपच्चेकसम्बुद्धो आणपच्चेकसम्बुद्धो "सब्बे सङ्खारा अनिच्चा" ति बुज्झि, "सब्बे सङ्खारा दुक्खा" ति बुज्झि, "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति बुज्झि, "अविज्जापच्चया सङ्खारा" ति बुज्झि, "सङ्खारपच्चया विज्जाणं" ति बुज्झि, "विज्जाणपच्चया नामरूपं" ति बुज्झि, "नामरूपपच्चया सळायतनं"
- 10 ति बुज्झि, "सळायतनपच्चया फस्सो" ति बुज्झि, "फस्सपच्चया वेदना" ति बुज्झि, "वेदनापच्चया तण्हा" ति बुज्झि, "तण्हापच्चया उपादानं" ति बुज्झि, "उपादानपच्चया भवो" ति बुज्झि, "भवपच्चया जाती" ति बुज्झि, "जातिपच्चया जरामरणं" ति बुज्झि; "अविज्जानिरोधा सङ्खारनिरोधो" ति बुज्झि, "सङ्खारनिरोधा
- 15 विज्जाणनिरोधो" ति बुज्झि, "विज्जाणनिरोधा नामरूपनिरोधो" ति बुज्झि, "नामरूपनिरोधा सळायतननिरोधो" ति बुज्झि, "सळायतननिरोधा फस्सनिरोधो" ति बुज्झि, "फस्सनिरोधा वेदनानिरोधो" ति बुज्झि, "वेदनानिरोधा तण्हानिरोधो" ति बुज्झि, "तण्हा निरोधा उपादाननिरोधो" ति बुज्झि, "उपादाननिरोधा
- 20 भवनिरोधो" ति बुज्झि, "भवनिरोधा जातिनिरोधो" ति बुज्झि, "जातिनिरोधा जरामरणनिरोधो" ति बुज्झि; "इदं दुक्खं" ति बुज्झि, "अयं दुक्खसमुदयो" ति बुज्झि, "अयं दुक्खनिरोधो" ति बुज्झि, "अयं दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा" ति बुज्झि; "इमे आसवा" ति बुज्झि, "अयं आसवसमुदयो" ति बुज्झि
- 25 ... पे० ... "अयं आसवनिरोधगामिनी पटिपदा" ति बुज्झि; "इमे धम्मा अभिज्जेय्या" ति बुज्झि, "इमे धम्मा पहातव्वा" ति बुज्झि, "इमे धम्मा सच्छिकातव्वा" ति बुज्झि, "इमे धम्मा भावेतव्वा" ति बुज्झि; छन्नं फस्सायतनानं समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च बुज्झि, पञ्चन्नं उपादान-

१-१. पच्चेकबुद्धाणेषु सच्चानि बुज्झि - स्या०। २-२. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. छन्नं - स्या०।

क्खन्धानं समुदयं च ...पे०... निस्सरणं च बुज्झि, चतुन्नं महाभूतानं
समुदयं च अत्थङ्गमं च अस्सादं च आदीनवं च निस्सरणं च
बुज्झि, “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं” ति बुज्झि।

अथ^१ वा^२, यं बुज्झितब्बं अनुबुज्झितब्बं पटिबुज्झितब्बं,
सम्बुज्झितब्बं अधिगन्तब्बं^३ फस्सितब्बं सच्छिकातब्बं, सब्बं तं तेन 5
पच्चेकबोधिजाणेन बुज्झि अनुबुज्झि पटिबुज्झि सम्बुज्झि अधिगच्छि
फस्सेसि सच्छाकासी ति। एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो एको अनुत्तरं
पच्चेकसम्बोधिं अभिसम्बुद्धो ति — एको।

चरे ति। अट्ठ चरियायो — इरियापथचरिया, आयतनचरिया,
सतिचरिया, समाधिचरिया, जाणचरिया, मग्गचरिया, पत्तिचरिया^४, 10
लोकत्थचरिया। इरियापथचरिया ति, चतूसु इरियापथेसु। आयतन-
चरिया ति, छसु अज्झत्तिकबाहिरेसु आयतनेसु। सतिचरिया ति,
चतूसु सतिपट्टानेसु। समाधिचरिया ति, चतूसु भानेसु। जाणचरिया
ति, चतूसु अरियसच्चेसु। मग्गचरिया ति, चतूसु अरियमग्गेसु^५।
पत्तिचरिया ति, चतूसु सामञ्जफलसेसु। लोकत्थचरिया ति, तथागतसेसु 15
अरहन्तेसु सम्मासम्बुद्धेसु पदेसतो पच्चेकसम्बुद्धेसु पदेसतो सावकेसु।
इरियापथचरिया च पणिधिसम्पन्नानं, आयतनचरिया च इन्द्रियेसु
गुत्तद्वारानं, सतिचरिया च अप्पमादविहारीनं, समाधिचरिया च
अधिचित्तमनुयुत्तानं, जाणचरिया च बुद्धिसम्पन्नानं, मग्गचरिया च
सम्मापटिपन्नानं, पत्तिचरिया च अधिगतफलानं, लोकत्थचरिया च 20
तथागतानं अरहन्तानं सम्मासम्बुद्धानं पदेसतो पच्चेकबुद्धानं पदेसतो
सावकानं। इमा अट्ठ चरियायो।

B. 233

अपरा पि अट्ठ चरियायो — अधिमुच्चन्तो सद्दाय चरति,
पग्गण्हन्तो वीरियेन चरति, उपट्ठपेन्तो सतिया चरति, अविकल्पेन करोन्तो
समाधिना चरति, पजानन्तो पञ्जाय चरति, विजानन्तो विज्जाण- 25
चरियाय^६ चरति। एवं पटिपन्नस्स कुसला धम्मा आयापेन्ती ति —
आयतनचरियाय चरति। एवं पटिपन्नो विसेसमधिगच्छती ति —
विसेसचरियाय चरति। इमा अट्ठ चरियायो।

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. पटिपत्तिचरिया — स्या०;
एवमपरि पि। ४. मग्गेसु — स्या०। ५. विज्जाणेन — स्या०।

अपरा पि अट्ट चरियायो - दस्सनचरिया च सम्मादिट्ठिया,
अभिरोपनचरिया च सम्मासङ्कप्पस्स, परिग्गहचरिया च सम्मावाचाय,
समुट्ठानचरिया च सम्माकम्मन्तस्स, वोदानचरिया च सम्माआजीवस्स,
पग्गहचरिया च सम्मावायामस्स, उपट्ठानचरिया च सम्मासतिया,
५ अविक्खेपचरिया च सम्मासमाधिस्स । इमा अट्ट चरियायो ।

खग्गविसाणकप्पो ति । यथा खग्गस्स नाम विसाणं एकं
होति अदुतियं, एवमेव सो पच्चेकसम्बुद्धो तक्कप्पो तस्सदिसो
तप्पट्ठिभागो । यथा अतिलोणं वुच्चति लोणकप्पो, अतितित्तकं^१
वुच्चति तित्तकप्पो, अतिमधुरं वुच्चति मधुरकप्पो, अतिउण्हं
१० वुच्चति अग्गिकप्पो, अतिसीतलं वुच्चति हिमकप्पो, महाउदकवखन्धो
वुच्चति समुद्दकप्पो, महाभिञ्जाबलप्पत्तो सावको वुच्चति सत्थु-
कप्पो ति; एवमेव सो पच्चेकसम्बुद्धो तत्थ^२ तक्कप्पो तस्सदिसो
तप्पट्ठिभागो एको अदुतियो मुत्तबन्धनो सम्मा लोके चरति विहरति
इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति - एको चरे खग्गविसाण-
१५ कप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं,
अविहेठयं अञ्जतरं पि तेसं ।
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

B. 234 20

२. संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा,
स्नेहन्वयं दुक्खमिदं प्होति ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा ति । संसग्गा ति । द्वे संसग्गा -
२५ दस्सनसंसग्गो च सवनसंसग्गो च । कतमो दस्सनसंसग्गो ? इधेकच्चो
पस्सति इत्थिं वा कुमारिं वा अभिरूपं दस्सनीयं पासादिकं परमाय
वण्णपोक्खरताय समन्नागतं । दिस्वा पस्सित्वा अनुव्यञ्जनसो
निमित्तं गण्हाति - केसा वा सोभना^३ मुखं वा सोभनं अक्खी^४ वा

१. अतितित्तकं - स्या० । २. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. सोभना - स्या०; एवमुपरि
पि । ४. अक्खि - स्या० ।

सोभना कण्णा वा सोभना नासा वा सोभना ओट्टा वा सोभना दन्ता
 वा सोभना मुखं वा सोभनं गीवा^१ वा सोभना थना वा सोभना
 उरं वा सोभनं उदरं वा सोभनं कटि वा सोभना ऊरु^२ वा सोभना
 जङ्घा वा सोभना हत्था वा सोभना पादा^३ वा सोभना^४ अङ्गुलियो वा
 सोभना नखा वा सोभना ति । दिस्वा पस्सित्वा अभिनन्दति अभिवदति ५
 अभिपत्थेति अनुप्पादेति अनुबन्धति रागबन्धनं — अयं दस्सनसंसग्गो ।

कतमो सवनसंसग्गो ? इधेकच्चो सुणाति — “असुकस्मिं”
 नाम गामे वा निगमे वा इत्थी वा कुमारी वा अभिरूपा दस्सनीया
 पासादिका परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागता” ति । सुत्वा सुणित्वा
 अभिनन्दति अभिवदति अभिपत्थेति अनुप्पादेति अनुबन्धति रागबन्धनं — 10
 अयं सवनसंसग्गो ।

स्नेहा ति । द्वे स्नेहा — तण्हास्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च । कतमो
 तण्हास्नेहो ? यावता तण्हासङ्खातेन सीमकतं^५ ओधिकतं परियन्तिकतं
 परिग्गहितं ममायितं — “इदं मम^६, एतं मम, एत्तकं मम, एत्तावता
 मम” । रूपा^७ सद्दा गन्धा रसा फोट्ठब्बा अत्थरणा पावुरणा^८ दासि- 15
 दासा^९ अजेळका कुक्कुटसूकरा हत्थिगवास्सवळवा खेत्तं वत्थु हिरञ्जं
 सुवण्णं गाभनिगमराजधानियो रट्ठं च जनपदो च कोसो च कोट्टागारं
 च, केवलं पि महापथविं तण्हावसेन ममायति, यावता अट्ठसततण्हा-
 विचरितं^{१०} — अयं तण्हास्नेहो ।

कतमो दिट्ठिस्नेहो ? वीसतिवत्थुका सक्कायदिट्ठि, दसवत्थुका 20 B. 235
 मिच्छादिट्ठि, दसवत्थुका अन्तग्गाहिकादिट्ठि । या एवरूपा दिट्ठि
 दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं दिट्ठिविप्फन्दितं
 दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिग्गाहो अभिनिवेसो परामासो कुम्मग्गो
 मिच्छापथो मिच्छत्तं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो” विपरीतग्गाहो
 विपल्लासग्गाहो मिच्छागाहो अयाथावकस्मिं याथावकं ति गाहो, 25
 यावता द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि — अयं दिट्ठिस्नेहो ।

१. गिवा — स्या० । २. ऊरु — स्या० । ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि । ४. अमुकस्मिं —
 स्या० । ५. सीमकतं मरियादिकतं — स्या० । ६. मम — स्या०; एवमुपरि पि । ७. मम
 रूपा — स्या० । ८-८. पापुरणा दासीदासा — स्या० । ९. अट्ठसततण्हाविपरीता — स्या० । १०.
 विपरियेसग्गाहो — स्या० ।

संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा ति । दस्सनसंसग्गपच्चया^१ च सवनसंसग्गपच्चया^१ च तण्हास्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च भवन्ति सम्भवन्ति^२ जायन्ति सञ्जायन्ति निब्बत्तन्ति अभिनिब्बत्तन्ति पातुभवन्ती ति - संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा ।

- 5 स्नेहन्वयं दुक्खमिदं प्होती ति । स्नेहो ति । द्वे स्नेहा - तण्हा- स्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च ... पे०... अयं तण्हास्नेहो ... पे०... अयं दिट्ठिस्नेहो । दुक्खमिदं प्होती ति । इधेक्कच्चो कायेन दुच्चरितं चरति, वाचाय दुच्चरितं चरति, मनसा दुच्चरितं चरति, पाणं पि हनति, अदिन्नं पि आदियति, सन्धिं पि छिन्दति, निल्लोपं^३ पि हरति, एकागारिकं पि करोति, परिपन्थे पि तिट्ठति, परदारं पि गच्छति, मुसा पि भणति । तमेनं गहेत्वा रज्जो दस्सेन्ति - “अयं, देव, चोरो आगुचारी । इमस्स यं इच्छसि तं दण्डं पणेही” ति । तमेनं राजा तं^४ परिभासति । सो परिभासपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च 10 रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

- एत्तकेन पि राजा न तुस्सति । तमेनं राजा बन्धापेति - अन्दुबन्धनेन वा रज्जुबन्धनेन वा सङ्खलिकबन्धनेन वा वेत्तबन्धनेन^५ वा लताबन्धनेन वा पेक्खबन्धनेन वा^६ परिकखेपबन्धनेन वा गामबन्धनेन वा निगमबन्धनेन वा रट्टबन्धनेन^७ वा जनपदबन्धनेन 20 वा, अन्तमसो सवचनीयं पि करोति - “न ते लब्भा इतो पक्कमितुं” ति । सो बन्धनपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

B. 236

- एत्तकेन पि राजा न तुस्सति । तमेनं राजा तस्सेव^८ धनं 25 आहरापेति - सतं वा सहस्सं वा सतसहस्सं^९ वा^{१०} । सो धनजानि- पच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं

१-१. विप्पल्लासपच्चया च दस्सनसवनसंसग्गपच्चया - स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. विलोपं - स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. नगरबन्धनेन वा रट्टबन्धनेन - स्या० । ७. निक्खमितुं - स्या० । ८. तस्स - स्या० । ९-९. स्या० पोत्यके नत्थि ।

कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

एतकेन पि राजा न तुस्सति । तमेनं राजा विविधा कम्मकारणा कारापेति—कसाहि पि ताळेति, वेत्तेहि^१ पि ताळेति, अड्डदण्डेहि^२ पि ताळेति, हत्थं पि छिन्दति, पादं पि छिन्दति, हत्थपादं ५ पि छिन्दति, कण्णं पि छिन्दति, नासं पि छिन्दति, कण्णनासं पि छिन्दति, बिलङ्गथालिकं पि करोति, सङ्खमुण्डिकं पि करोति, राहुमुखं पि करोति, जोतिमालिकं पि करोति, हत्थपज्जोतिकं पि करोति, एरकवत्तिकं^३ पि करोति, चीरकवासिकं^४ पि करोति, एण्येयकं पि करोति, बलिसमंसिकं पि करोति, कहापणिकं पि १० करोति, खारापतच्छिकं पि करोति, पलिघपरिवत्तिकं पि करोति, पलालपीठकं पि करोति, तत्तेन पि तेलेन ओसिञ्चति, सुनखेहि^५ पि खादापेति, जीवन्तं पि सूले उत्तासेति, असिना पि^६ सीसं छिन्दति । सो कम्मकारणपच्चया पि दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया १५ च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं । राजा इमेसं चतुन्नं दण्डानं इस्सरो ।

सो सकेन कम्मेन कायस्स भेदा परं मरणा अपायं दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जति । तमेनं निरयपाला पञ्चविधबन्धनं नाम कम्मकारणं करोन्ति^७—तत्तं अयोखिलं हत्थे गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं दुतिये २० हत्थे गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं पादे गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं दुतिये पादे गमेन्ति, तत्तं अयोखिलं मज्जेउरस्मिं गमेन्ति । सो तत्थ दुक्खा तिब्बा खराकटुका वेदना वेदेति; न च ताव कालं करोति याव न तं पापकम्मं व्यन्तीहोति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं । २५

तमेनं निरयपाला संवेसेत्वा^८ कुठारीहि तच्छन्ति...पे०... तमेनं निरयपाला उद्धपादं अधोसिरं गहेत्वा वासीहि तच्छन्ति ।

B. 237

१. वेत्तेन—स्या० । २. अड्डदण्डेन—स्या० । ३. एरकवट्टिकं—स्या० । ४. चिरवासिकं—स्या० । ५. सुनखेन—स्या० । ६. स्या० पोत्थके नत्थि । ७. कारेन्ति—स्या० । ८. संवेसित्वा—स्या० ।

तमेनं निरयपाला रथे योजेत्वा आदिताय पथविया सम्पज्जलिताय
 सजोतिभूताय^१ सारेन्ति पि पच्चासारेन्ति पि । तमेनं निरयपाला
 महन्तं अङ्गारपव्वतं आदित्तं सम्पज्जलितं सजोतिभूतं^२ आरोपेन्ति पि
 ओरोपेन्ति पि । तमेनं निरयपाला उद्धंपादं अधोसिरं गहेत्वा
 ५ तत्ताय लोहकुम्भिया पक्खिपन्ति आदिताय सम्पज्जलिताय
 सजोतिभूताय । सो तत्थ फेणुद्देहकं पच्चति । सो तत्थ फेणुद्देहकं
 पच्चमानो सकिं पि उद्धं गच्छति, सकिं पि अधो गच्छति, सकिं
 पि तिरियं गच्छति । सो तत्थ दुक्खा तिब्बा^३ खरा^४ कटुका वेदना
 वेदेति^५; न च ताव कालं करोति याव न तं पापकम्मं व्यन्ती-
 १० होति । एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च
 नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

तमेनं निरयपाला महानिरये^६ पक्खिपन्ति । सो खो पन
 महानिरयो —

चतुक्कण्णो चतुद्वारो, विभत्तो भागसो मितो ।
 १५ अयोपाकारपरियन्तो, अयसा पटिकुज्जितो ॥
 तस्स अयोमया भूमि, जलिता तेजसा युता ।
 समन्ता योजनसतं, फरित्वा तिट्ठति सब्बदा ॥
 कदरियातपना घोरा, अच्चिमन्तो दुरासदा ।
 लोमहंसनरूपा च, भेस्मा^७ पटिभया दुखा^८ ॥
 २० पुरत्थिमाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुट्ठितो ।
 डहन्तो पापकम्मन्ते, पच्छिमाय पटिहञ्जति ॥
 पच्छिमाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुट्ठितो ।
 डहन्तो पापकम्मन्ते, पुरिमाय^९ पटिहञ्जति ॥
 दक्खिणाय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुट्ठितो ।
 २५ डहन्तो पापकम्मन्ते, उत्तराय पटिहञ्जति ॥
 उत्तराय च भित्तिया, अच्चिक्खन्धो समुट्ठितो ।
 डहन्तो पापकम्मन्ते, दक्खिणाय पटिहञ्जति ॥

१. सज्जोतिभूताय — स्या० । २. तिप्पा — स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि । ४. पटिसंवेदेति — स्या० । ५. निरये — स्या० । ६. भिस्मा — स्या० । ७. दुक्खा — स्या० । ८. पुरत्थिमाय — स्या० ।

हेट्ठतो च समुट्ठाय^१, अच्चिक्खन्धो भयानको ।
डहन्तो पापकम्मन्ते, छदनस्मि पटिहञ्जति ॥

छदनम्हा समुट्ठाय, अच्चिक्खन्धो भयानको ।
डहन्तो पापकम्मन्ते, भूमियं पटिहञ्जति ॥

अयोकपालमादित्तं, सन्तत्तं जलितं यथा ।
एवं अवीचिनिरयो, हेट्ठा उपरि पस्सतो ॥

तत्थ सत्ता महालुट्ठा, महाकिब्बिसकारिनो ।
अच्चन्तपापकम्मन्ता, पच्चन्ति न च मिथ्यरे ॥

जातवेदसमो कायो, तेसं निरयवासिनं ।
पस्स कम्मानं दब्धत्तं, न भस्मा होति^२ न पि मसि ॥

पुरत्थिमेन पि धावन्ति, ततो धावन्ति पच्छिमं^३ ।
उत्तरेन पि धावन्ति, ततो धावन्ति दक्खिणं ॥

यं यं दिसं^४ पधावन्ति^५, तं तं द्वारं पिधीयति^६ ।
अभिनिक्खमितासा ते, सत्ता मोक्खगवेसिनो ॥

न ते ततो निक्खमितुं, लभन्ति कम्मपच्चया ।
तेसं च पापकम्मन्तं^७, अविपक्कं कतं बहुं ति ॥

एतं भयं दुक्खं दोमनस्सं कुतो जातं ? तस्स स्नेहपच्चया च
नन्दिपच्चया च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च जातं ।

यानि च नेरयिकानि दुक्खानि यानि च तिरच्छानयोनिकानि
दुक्खानि यानि च पेत्तिविसयिकानि दुक्खानि यानि च मानुसिकानि^८
दुक्खानि, तानि कुतो जातानि कुतो सञ्जातानि कुतो निब्बत्तानि कुतो
अभिनिब्बत्तानि कुतो पातुभूतानि ? तस्स स्नेहपच्चया च नन्दिपच्चया
च रागपच्चया च नन्दिरागपच्चया च भवन्ति सम्भवन्ति जायन्ति
सञ्जायन्ति निब्बत्तन्ति अभिनिब्बत्तन्ति पातुभवन्ती ति - स्नेहन्वयं
दुक्खमिदं पहाति ।

१. समुट्ठितो - स्या०; एवमुपरि पि । २. होन्ति - स्या० । ३. पच्छतो - स्या० ।
४-४, दिसम्पि धावन्ति - स्या० । ५. पिधीयति - स्या० । ६. पापकं कम्म - स्या० । ७.
मानुसिकानि - स्या० ।

B. 239

आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो ति । स्नेहो ति । द्वे स्नेहा - तण्हा-
स्नेहो च दिट्ठिस्नेहो च ... पे० ... तण्हास्नेहो ... पे०... अयं दिट्ठिस्नेहो ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो ति । तण्हास्नेहो' च दिट्ठिस्नेहो' च आदी-
नवं स्नेहजं पेक्खमानो दक्खमानो ओलोकयमानो निज्झायमानो
६ उपपरिक्खमानो ति - आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो एको चरे खग्ग-
विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा,
स्नेहन्वयं दुक्खमिदं प्होति ।
आदीनवं स्नेहजं पेक्खमानो,
१० एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

३. मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो,
हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।
एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

१५ मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ति ।
मित्ता' ति । द्वे मित्ता - अगारिकमित्तो' च अनागारिकमित्तो च ।
कतमो अगारिकमित्तो' ? इधेकच्चो दुद्दं ददाति, दुच्चजं चजति,
दुक्करं करोति, दुक्खमं खमति, गुय्हमस्स आचिक्खति, गुय्हमस्स परि-
गूहति,^१ आपदासु न विजहति, जीवितं पिस्स अत्थाय परिच्चत्तं होति,
२० खीणे नातिमञ्जति - अयं अगारिकमित्तो ।

कतमो अनागारिकमित्तो ? इध भिक्खु पियो च होति मनापो
च गरु च भावनीयो च वत्ता' च' वचनक्खमो च गम्भीरं च कथं कत्ता,
नो च अट्टाने नियोजेति अधिसीले समादपेति, चतुन्नं सतिपट्टानानं
भावनानुयोगे समादपेति, चतुन्नं सम्मप्पधानानं ... पे०... चतुन्नं इद्धि-
२५ पादानं ... पञ्चन्नं इन्द्रियानं ... पञ्चन्नं बलानं ... सत्तन्नं बोज्झङ्गानं ...
अरियस्स अट्ठङ्गिक्कस्स मग्गस्स भावनानुयोगे समादपेति - अयं अना-
गारिकमित्तो ।

१-१. तण्हास्नेहे च दिट्ठिस्नेहे - स्या० । २. मित्तो - स्या० । ३. आगारिकमित्तो -
स्या० । ४. परिगूहति - स्या० । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

सुहज्जा वुच्चन्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु ठानं
 फासु निसज्जनं फासु सयनं फासु आलपनं फासु सत्तलपनं फासु उल्लपनं
 फासु समुल्लपनं फासु । मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो हापेति अत्थं ति ।
 मित्ते च सुहज्जे च सन्दिट्ठे च सम्भत्ते च सहाये च अनुकम्पमानो अनुपेक्ख-
 मानो अनुगय्हमानो^१ अत्तत्थं पि परत्थं पि उभयत्थं पि हापेति, दिट्ठ- 5
 धम्मिकं पि अत्थं हापेति, सम्परायिकं पि अत्थं हापेति, परमत्थं पि
 हापेति पहापेति^२ परिहापेति^३ परिधंसेति परिवज्जेति^४ अन्तरधापेती
 ति - मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो हापेति अत्थं ।

पटिबद्धचित्तो ति । द्वीहि कारणेहि पटिबद्धचित्तो होति - अत्तानं
 वा नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति, अत्तानं वा उच्चं 10
 ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति । कथं अत्तानं नीचं ठपेन्तो
 परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “तुम्हे मे बहूपकारा”, अहं तुम्हे
 निस्साय लभामि चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं ।
 यं पि मे अज्जे दातुं वा कातुं वा मज्जन्ति तुम्हे निस्साय तुम्हे सम्पस्सन्ता ।
 यं पि मे पोरानं मातापेत्तिकं नामगोत्तं, तं पि मे^५ अन्तरहितं । तुम्हेहि 15
 अहं जायामि - “असुकस्स कुलुपको, असुकाय कुलुपको” ति । एवं अत्तानं
 नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ।

कथं अत्तानं उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो
 होति ? “अहं तुम्हाकं बहूपकारो, तुम्हे मं आगम्म बुद्धं सरणं गता, धम्मं
 सरणं गता, सङ्घं सरणं गता, पाणातिपाता पटिविरता, अदिन्नादाना 20
 पटिविरता, कामेसुमिच्छाचारा पटिविरता, मुसावदा पटिविरता, सुरा-
 मेरयमज्जपमादट्ठाना पटिविरता; अहं तुम्हाकं उद्देसं देमि, परिपुच्छं
 देमि, उपोसथं आचिक्खामि, नवकम्मं अधिट्ठामि । अथ पन तुम्हे मं
 उज्झित्वा^६ अज्जे सक्करोथ गहं करोथ मानेथ पूजेथा” ति । एवं अत्तानं
 उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होती ति - मित्ते सुहज्जे 25
 अनुकम्पमानो, हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो ।

एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो ति । भयं ति । जातिभयं जराभयं
 व्याधिभयं मरणभयं राजभयं चोरभयं अग्निभयं उदकभयं अत्तानुवाद-

१. अनुगय्हमानो - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. परिसज्जेति - स्या० ।

४. बहूपकारका - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. परिच्छजित्वा - स्या० ।

भयं परानुवादभयं दण्डभयं दुग्गतिभयं ऊमिभयं कुम्भिलभयं आवट्टभयं
 सुसुमारभयं^१ आजीविकभयं^२ असिलोकभयं परिससारज्जभयं मदनभयं^३
 भयानकं छम्भितत्तं लोमहंसो चेतसो उब्बेगो^४ उत्रासो । सन्थवे ति ।
 द्वे सन्थवा — तण्हासन्थवो च दिट्ठिसन्थवो च ... पे० ... अयं तण्हासन्थवो
 ६ ... पे० ... अयं दिट्ठिसन्थवो । एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो ति । एतं
 भयं सन्थवे पेक्खमानो दक्खमानो ओलोकयमानो निज्झायमानो उप-
 परिक्खमानो ति — एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाण-
 कप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो —

“मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो,
 १० हापेति अत्थं पटिवद्धचित्तो ।
 एतं भयं सन्थवे पेक्खमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

४. वंसो विसालो व यथा विसत्तो,
 पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ।
 १५ वंसक्कळीरो^५ व^६ असज्जमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

वंसो विसालो व यथा विसत्तो ति । वंसो वुच्चति वेळुगुम्बो ।
 यथा वेळुगुम्बस्मि पोराणका^७ वंसा सत्ता विसत्ता आसत्ता^८ लग्गा
 लग्गिता पल्लिबुद्धा, एवमेव विसत्तिका वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो
 २० अनुनयो अनुरोधो नन्दी नन्दिरागो चित्तस्स सारागो इच्छा मुच्छा
 अज्झोसानं गेधो पल्लिगेधो सङ्गो पङ्को एजा माया जनिका सज्जननी
 सिम्बिनी जालिनी सरिता विसत्तिका सुत्तं^९ विसटा^{१०} आयूहनी दुतिया
 पणिधि भवनेत्ति वनं वनथो सन्थवो सिनेहो अपेक्खा पटिवन्धु^{११} आसा
 आसीसना^{१२} आसीसितत्तं^{१३} रूपासा सद्दासा गन्धासा रसासा फोट्टब्बासा
 २५ लाभासा धनासा पुत्तासा जीवितासा जप्पा पजप्पा अभिजप्पा जप्पना^{१४}

१. सुसुमारभयं — स्या० । २. आजीविकाभयं — स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
 ४. उब्बेगो — स्या० । ५-५. वंसक्कळीरोव — स्या० । ६-६. कण्टका जटिला संसिम्बिता विसत्ता —
 स्या० । ७-७. सोत्तं विसता — स्या० । ८. पटिवद्धा — स्या० । ९-९. आसिसना आसिसितत्तं —
 स्या० । १०. जप्पायना — स्या० ।

जप्पितत्तं लोलुप्पं^१ लोलुप्पायना लोलुप्पायितत्तं^२ पुच्छज्जिकता^३
 साधुकम्यता^४ अधम्मरागो विसमलोभो^५ निकन्ति निकामना पत्थना
 पिहना सम्पत्थना कामतण्हा भवतण्हा विभवतण्हा रूपतण्हा अरूपतण्हा
 निरोधतण्हा रूपतण्हा सद्दतण्हा गन्धतण्हा रसतण्हा फोढुब्ब-
 तण्हा धम्मतण्हा ओघो योगो गन्थो उपादानं आवरणं नीवरणं छदनं^६
 बन्धनं उपविकलेसो अनुसयो परियुट्ठानं लता वेविच्छं दुक्खमूलं दुक्ख-
 निदानं दुक्खप्पभवो मारपासो मारबळिसं मारविसयो मारनिवासो
 मारबन्धनं तण्हानदी तण्हाजालं तण्हागद्दुलं^७ तण्हासमुद्धो अभिज्झा
 लोभो अकुसलमूलं ।

विसत्तिका ति । केनट्ठेन विसत्तिका ? विसाला ति विसत्तिका^{१०}
 विसता ति विसत्तिका, विसटा ति विसत्तिका, विसमा^१ ति विसत्तिका,
 विसक्कती ति विसत्तिका, विसंहरती ति विसत्तिका, विसंवादिका ति
 विसत्तिका, विसमूला ति विसत्तिका, विसफला ति विसत्तिका, विस-
 परिभोगा ति विसत्तिका । विसाला वा पन तण्हा रूपे सद्दे गन्धे रसे
 फोढुब्बे कुले गणे आवासे लाभे यसे पसंसाय सुखे चीवरे पिण्डपाते^{१५}
 सेनासने गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारे कामधातुया रूपधातुया अरूप-
 धातुया कामभवे रूपभवे अरूपभवे सज्जाभवे असज्जाभवे नेवसज्जा-
 नासज्जाभवे एकवोकारभवे चतुवोकारभवे पच्चवोकारभवे अतीते
 अनागते पच्चुप्पन्ने दिट्ठसुतमुतविज्जातब्बेसु धम्मेसु विसता^२ वित्थता
 ति - विसत्तिका ति - वंसो विसालो व यथा विसत्तो ।^{२०}

पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ति । पुत्ता ति । चत्तारो पुत्ता
 - अत्रजो पुत्तो, खेत्तजो^३ पुत्तो, दिन्नको पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो ।
 दारा वुच्चन्ति भरियायो । अपेक्खा वुच्चन्ति तण्हा । यो रागो
 सारागो ... पे०... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं ति - पुत्तेसु दारेसु च
 या अपेक्खा ।^{२५}

वंसक्कळीरो व असज्जमानो ति । वंसो वुच्चति
 वेळुगुम्बो । यथा वेळुगुम्बस्मि तरुणका^१ कळीरका^२ असत्ता अलम्मा

१. लोलुप्पा - स्या० । २. लोलुप्पितत्तं - स्या० । ३-३. पुच्छज्जिकता असाधुकम्यता -
 स्या० । ४. विसमरागो विसमलोभो - स्या० । ५. तण्हागद्दुलं - स्या० । ६-६. स्या० पोत्यके
 नत्थि । ७. विसटा - स्या० । ८. खेत्रजो - स्या० । ९-९. तरुणकळीरा - स्या० ।

B. 243

अंगधिता^१ अपलिबुद्धा निक्खन्ता निस्सटा विप्पमुत्ता एवमेव । सज्जा^२
 ति^३ । द्वे सज्जना - तण्हासज्जना च दिट्ठिसज्जना च ... पे० ... अयं तण्हा-
 सज्जना ... पे० ... अयं दिट्ठिसज्जना । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हा-
 सज्जना पहीना, दिट्ठिसज्जना पटिनिस्सट्ठा । तण्हासज्जनाय पहीनत्ता
 ५ दिट्ठिसज्जनाय पटिनिस्सट्ठत्ता सो पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति
 सद्दे न सज्जति गन्धे न सज्जति रसे न सज्जति फोट्ठब्बे न सज्जति
 कुले ... गणे ... आवासे ... लाभे ... यसे ... पसंसाय ... सुखे ... चीवरे
 ... पिण्डपाते ... सेनासने ... गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारे ... काम-
 धातुया ... रूपधातुया ... अरूपधातुया ... कामभवे ... रूपभवे ... अरूप-
 १० भवे ... सञ्जाभवे ... असञ्जाभवे ... नेवसञ्जानासञ्जाभवे ... एक-
 वोकारभवे ... चतुवोकारभवे ... पञ्चवोकारभवे ... अतीते ... अनागते ...
 पच्चुप्पन्ने ... दिट्ठसुतमुतविञ्जातब्बेसु धम्मेषु न सज्जति न गण्हाति^४
 न बज्झति न पलिबज्झति न^५ मुच्छति^६; निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो
 विसञ्जुत्तो^७ विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - वंसक्कळीरो व
 १५ असज्जमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“वंसो विसालो व यथा विसत्तो,
 पुत्तेसु दारेसु च या अपेक्खा ।
 वंसक्कळीरो व असज्जमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

20

५. मिगो अरञ्जम्हि यथा अबद्धो,
 येनिच्छकं गच्छति गोचराय ।
 विञ्जू नरो सेरितं^८ पेक्खमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

25

मिगो अरञ्जम्हि यथा अबद्धो येनिच्छकं गच्छति गोचराया
 ति । मिगो ति । द्वे मिगा - एणिमिगो च पसदमिगो^९ च । यथा आर-
 ङ्गिको मिगो अरञ्जे पवने^{१०} चरमानो^{११} विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो
 तिट्ठति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो सेय्यं कप्पेति ।

१. अपलिबुद्धता - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. गहति - स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५. विसंयुत्तो - स्या० । ६. अबन्धो - स्या० । ७. सेरित - स्या० । ८. सरभमिगो - स्या० । ९-९. वसमानो - स्या० ।

वुत्तं हेतं भगवता — “सेय्यथापि, भिक्खवे, आरज्जिको मिगो अरज्जे पवने चरमानो विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिट्ठति विस्सत्थो निसीदति विस्सत्थो सेय्यं कप्पेति । तं किस्स हेतु ? अनापाथगतो, भिक्खवे, लुद्धस्स । एवमेव खो, भिक्खवे, भिक्खु विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवितक्कं सविचारं विवेकजं पीतिसुखं ५ पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

B. 244

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु वितक्कविचारानं वूपसमा अज्झत्तं सम्पसादनं चेतसो एकोदिभावं अवितक्कं अविचारं समाधिजं पीतिसुखं दुतिगं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, १० भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु पीतिया च विरागा उपेक्खको च विहरति सतो च सम्पज्जानो सुखं च कायेन पटिसंवेदेति, यं तं अरिया आचिक्खन्ति ‘उपेक्खको सतिमा सुखविहारी’ ति ततियं ज्ञानं उप- १५ सम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बेव सोमनस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा अदुक्खमसुखं उपेक्खा- सतिपारिसुद्धिं चतुत्थं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, २० भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो रूपसज्ज्ञानं समतिक्कमा पटिघसज्ज्ञानं अत्थङ्गमा नानत्तसज्ज्ञानं अमनसिकारा ‘अनन्तो आकासो’ ति आकासानञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, २५ भिक्खु अन्धमकासि मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खु सब्बसो आकासानञ्चायतनं समतिक्कम्म ‘अनन्तं विज्जाणं’ ति विज्जाणञ्चायतनं उपसम्पज्ज विहरति ... पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो विञ्ज्जाणञ्चायतनं समतिक्कम्म
‘नत्थि किञ्ची’ ति आकिञ्चञ्जायतनं उपसम्पज्ज विहरति
... पे० ... ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो आकिञ्चञ्जायतनं सम-
5 तिक्कम्म नेवसञ्जानासञ्जायतनं उपसम्पज्ज विहरति ... पे० ... ।

B. 245

“पुन चपरं, भिक्खवे, सब्बसो नेवसञ्जानासञ्जायतनं समति-
क्कम्म सञ्जावेदयितनिरोधं उपसम्पज्ज विहरति, पञ्जाय चस्स दिस्वा
आसवा परिकखीणा होन्ति । अयं वुच्चति, भिक्खवे, भिक्खु अन्धमकासि
मारं, अपदं वधित्वा मारचक्खुं अदस्सनं गतो पापिमतो, तिण्णो लोके
10 विसत्तिकं । सो विस्सत्थो गच्छति विस्सत्थो तिट्ठति विस्सत्थो निसी-
दति विस्सत्थो सेय्यं कप्पेति । तं किस्स हेतु ? अनापाथगतो, भिक्खवे,
पापिमतो” ति – मिगो अरञ्जम्हि यथा अवद्धो येनिच्छकं गच्छति
गोचराय ।

विञ्जू नरो सेरितं पेक्खमानो ति । विञ्जू ति । पण्डितो
15 पञ्जवा बुद्धिमा ञ्णी विभावी मेधावी । नरो ति । सत्तो माणवो^१
पोसो पुग्गलो जीवो जागु^२ जन्तु इन्दगु मनुजो । सेरी ति । द्वे सेरी –
धम्मो पि सेरी पुग्गलो पि सेरी । कतमो धम्मो सेरी ? चत्तारो सति-
पट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना चत्तारो इद्धिपादा^३ पञ्चिन्द्रियानि पञ्च
बलानि सत्त वोज्झङ्गा अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो – अयं धम्मो सेरी ।
20 कतमो पुग्गलो सेरी ? यो इमिना सेरिना धम्मेन समन्नागतो, सो वुच्चति
पुग्गलो सेरी । विञ्जू नरो सेरितं पेक्खमानो ति । विञ्जू नरो सेरितं
धम्मं पेक्खमानो दक्खमानो^४ ओलोकयमानो निज्झायमानो उपपरिक्ख-
मानो ति – विञ्जू नरो सेरितं पेक्खमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।
तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

25

“मिगो अरञ्जम्हि यथा अवद्धो,
येनिच्छकं गच्छति गोचराय ।
विञ्जू नरो सेरितं पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१. मानवो – स्या० । २. जातु – स्या० । ३. इद्धिपादा – स्या०; एवमुपा१ पि ।
४. स्या० पोत्यके नत्थि ।

६. आमन्तना होति सहायमज्जे,
 वासे ठाने गमने चारिकाय ।
 अनभिज्झितं सेरितं पेक्खमानो,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

आमन्तना होति सहायमज्जे वासे ठाने गमने चारिकाया ति । 5
 सहाया वुच्चन्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु गमनागमनं फासु
 ठानं फासु निसज्जनं^१ फासु सयनं फासु आलपनं फासु सल्लपनं फासु
 उल्लपनं फासु समुल्लपनं फासु । आमन्तना होति सहायमज्जे वासे
 ठाने गमने चारिकाया ति । सहायमज्जे वासे पि ठाने पि गमने पि
 चारिकाय पि अत्तत्थमन्तना परत्थमन्तना उभयत्थमन्तना दिट्ठधम्मि- 10
 कत्थमन्तना सम्परायिकत्थमन्तना परमत्थमन्तना ति - आमन्तना होति
 सहायमज्जे वासे ठाने गमने चारिकाय ।

अनभिज्झितं सेरितं पेक्खमानो ति । अनभिज्झितं एतं
 वत्थु बालानं असप्पुरिसानं तित्थियानं तित्थयसावकानं, यदिदं -
 भण्डुकासायवत्थवसनता^२ । अभिज्झितं एतं वत्थु पण्डितानं 15
 सप्पुरिसानं बुद्धसावकानं पच्चेकबुद्धानं, यदिदं - भण्डुकासायवत्थ-
 वसनता । सेरी ति । द्वे सेरी - धम्मो पि सेरी पुग्गलो पि सेरी ।
 कतमो धम्मो सेरी ? चत्तारो सतिपट्टाना ... पे० ... अरियो
 अट्ठङ्गिको मग्गो - अयं धम्मो सेरी । कतमो पुग्गलो सेरी ? यो
 इमिना सेरिना धम्मेन समन्नागतो, सो वुच्चति पुग्गलो सेरी । 20
 अनभिज्झितं सेरितं पेक्खमानो ति । सेरितं धम्मं पेक्खमानो दक्ख-
 मानो ओलोकयमानो निज्झायमानो उपपरिक्खमानो ति - अन-
 भिज्झितं सेरितं पेक्खमानो एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो
 पच्चेकसम्बुद्धो -

“आमन्तना होति सहायमज्जे,
 वासे ठाने गमने चारिकाय ।
 अनभिज्झितं सेरितं पेक्खमानो,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ।

25

७. खिड्डा रती होति सहायमज्झे,
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ।
पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

5 खिड्डा रती होति सहायमज्झे ति । खिड्डा ति । द्वे खिड्डा -
कायिका च खिड्डा वाचसिका च खिड्डा । कतमा कायिका खिड्डा ?
हत्थीहि पि कीळन्ति, अस्सेहि पि कीळन्ति, रथेहि पि कीळन्ति, धनूहि
पि कीळन्ति, थरूहि^१ पि कीळन्ति, अट्टपदेहि पि कीळन्ति, दसपदेहि
पि कीळन्ति, आकासे पि कीळन्ति, परिहारपथे पि कीळन्ति, सन्तिकाय
10 पि कीळन्ति, खलिकाय पि कीळन्ति, घटिकाय पि कीळन्ति, सलाक-
हत्थेन पि कीळन्ति, अक्खेन पि कीळन्ति, पङ्गुचीरेन^२ पि कीळन्ति,
वड्ढकेन पि कीळन्ति, मोक्खचिकाय पि कीळन्ति, चिङ्गुलकेन पि
कीळन्ति, पत्ताळहकेन पि कीळन्ति, रथकेन पि कीळन्ति, धनुकेन पि
कीळन्ति, अक्खरिकाय पि कीळन्ति, मनेसिकाय पि कीळन्ति, यथा-
15 वज्जेन पि कीळन्ति । अयं कायिका खिड्डा ।

कतमा वाचसिका खिड्डा ? मुखभेरिकं^३ मुखालम्बरं मुख-
डिण्डिमकं^४ मुखचलिमकं^५ मुखकेरकं^६ मुखददरिकं नाटकं^७ लासं गीतं
दवकम्मं । अयं वाचसिका खिड्डा ।

रती ति । अनुक्कण्ठिताधिवचनमेतं^८ रती ति । सहाया वुच्च-
20 न्ति येहि सह आगमनं फासु गमनं फासु गमनागमनं फासु ठानं फासु
निसज्जनं फासु सयनं फासु आलपनं फासु सल्लपनं फासु उल्लपनं फासु
समुल्लपनं फासु । खिड्डा रती होति सहायमज्झे ति । खिड्डा च
रति च सहायमज्झे होती ति - खिड्डा रती होति सहायमज्झे ।

पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ति । पुत्ता ति । चत्तारो -
26 पुत्ता - अत्रजो पुत्तो, खेत्तजो पुत्तो दिन्नको पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो ।
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ति । पुत्तेसु च अधिमत्तं होति पेमं ति -
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ।

१-१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. पङ्गुचीरेन - स्या० । ३-३. मुखभेरियं मुखालम्बरं
मुखडिण्डिमकं - स्या० । ४-४. मुखचलिमकं मुखभेरुळकं - स्या० । ५. नाटकं - स्या० । ६.
अनुक्कण्ठितावचनमेतं - स्या० ।

पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो ति । द्वे पिया—सत्ता वा सङ्खारा^१
वा । कतमे सत्ता पिया ? इध यस्स ते होन्ति अत्थकामा हितकामा
फासुकामा योगक्खेमकामा माता वा पिता वा भाता वा भगिनी वा
पुत्तो वा धीता वा मित्ता^२ वा अमच्चा वा आती वा सालोहिता वा,
इमे सत्ता पिया ।

5.

कतमे सङ्खारा पिया ? मनापिका रूपा मनापिका सदा मना-
पिका गन्धा मनापिका रसा मनापिका फोटुब्बा, इमे सङ्खारा पिया ।
पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो ति । पियानं विप्पयोगं विजिगुच्छमानो
अट्टियमानो हरायमानो ति — पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो एको चरे
खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो —

10

“खिड्ढा रती होति सहायमज्जे,
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं ।
पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

B. 248

८. चातुद्दिसो अप्पटिघो च होति,
सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
परिस्सयानं सहिता अछम्भी,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

15

चातुद्दिसो अप्पटिघो च होती ति । चातुद्दिसो ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति, तथा दुतियं, 20
तथा ततियं, तथा चतुत्थं । इति उद्धमधो तिरियं सब्बधि सब्बत्तताय
सब्बावन्तं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महग्गतेन अप्पमाणेन
अवेरेन अब्यापज्जेन^३ फरित्वा नविहरति । करुणासहगतेन ... पे० ...
मुदितासहगतेन ... पे० ... उपेक्खासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा
विहरति, तथा दुतियं, तथा ततियं ... पे० ... अब्यापज्जेन फरित्वा 25
विहरति । चातुद्दिसो अप्पटिघो च होती ति । मेत्ताय भावितत्ता ये
पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला^४ होन्ति, ये दक्खिणाय

१. पिया सङ्खारा—स्या० । २. मित्तो—स्या० । ३. अब्यापज्जेन—स्या०; एवमुपरि
पि । ४. अप्पटिकूला—स्या०; एवमुपरि पि ।

दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पच्छिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उत्तराय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पुरत्थिमाय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये दक्खिणाय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये पच्छि-
 5 माय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उत्तराय अनुदिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये हेट्ठिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये उपरिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति, ये दिसासु विदिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति; कण्णायभावितत्ता मुदिताय भावितत्ता उपेक्खाय भावितत्ता ये पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटि-
 10 कूला होन्ति ... पे० ... ये दिसासु विदिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ती ति - चातुद्दिसो अप्पटिघो च होति ।

B. 249

सन्तुस्समानो इतरीतरेना ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन चीवरेन, इतरीतरचीवरसन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च चीवरहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं^१ आपज्जति अलद्धा च चीवरं न परि-
 15 तस्सति लद्धा च चीवरं अगधितो अमुच्छितो अनज्झापन्नो^२ आदीनव-दस्सावी निस्सरणपञ्जो परिभुज्जति । ताय च पन इतरीतरचीवरसन्तु-ट्ठिया नेवत्तानुक्कंसेति न परं वम्भेति । यो हि तत्थ दक्खो अनलसो सम्पजानो पतिस्सतो^३, अयं वुच्चति पच्चेकसम्बुद्धो पोराणे अग्गञ्जे अरियवंसे ठितो सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन पिण्डपातेन ... पे० ... सन्तुट्ठो
 20 होति इतरीतरेन सेनासनेन ... पे० ... सन्तुट्ठो होति इतरीतरेन गिलान-पच्चयभेसज्जपरिक्खारेन, इतरीतरगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खार-सन्तुट्ठिया च वण्णवादी, न च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारहेतु अनेसनं अप्पतिरूपं आपज्जति । अलद्धा च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं न परितस्सति । लद्धा च गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं अगधितो
 25 अमुच्छितो अनज्झापन्नो आदीनवदस्सावी निस्सरणपञ्जो परिभुज्जति^४ । ताय च इतरीतरगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारसन्तुट्ठिया नेवत्तानुक्कं-सेति न परं वम्भेति । यो हि तत्थ दक्खो अनलसो सम्पजानो पतिस्सतो, अयं वुच्चति पच्चेकसम्बुद्धो पोराणे अग्गञ्जे अरियवंसे ठितो ति - सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।

१. अप्पटिरूपं - स्या० । २. अनज्झोपन्नो - स्या० । ३. पटिस्सतो - स्या० । ४. भुज्जति - स्या० ।

परिस्सयानं सहिता अछम्भी ति। परिस्सया ति। द्वे परि-
 स्सया - पाकटपरिस्सया च पटिच्छन्नपरिस्सया च। कतमे पाकटपरि-
 स्सया ? सीहा व्यग्धा दीपी अच्छा तरच्छा कोका महिंसा^१ हत्थी अहि
 विच्छिका सतपदी, चोरा वा अस्सुमाणवा वा कतकम्मा वा अकतकम्मा
 वा, चक्खुरोगो सोतरोगो घानरोगो जिह्वारोगो कायरोगो सीसरोगो 5
 कण्णरोगो मुखरोगो दन्तरोगो कासो सासो पिनासो डाहो^२ जरो कुच्छि-
 रोगो मुच्छा पक्खन्दिका सूला विसूचिका कुट्टं गण्डो किलासो सोसो
 अपमारो दद्दु कण्डु कच्छु रखसा वितच्छिका लोहितपित्तं मधुमेहो
 अंसा पिळका भगन्दला, पित्तसमुट्ठाना आबाधा सेम्हसमुट्ठाना
 आबाधा वातसमुट्ठाना आबाधा सन्निपातिका आबाधा उतुपरिणामजा 10
 आबाधा विसमपरिहारजा आबाधा ओपक्कमिका आबाधा
 कम्मविपाकजा आबाधा, सीतं उण्हं जिघच्छा पिपासा उच्चारो
 पस्सावो डंसमकसवातातपसरीसपसम्फस्सा इति वा। इमे वुच्चन्ति
 पाकटपरिस्सया।

B. 250

कतमे पटिच्छन्नपरिस्सया ? कायदुच्चरितं वचीदुच्चरितं मनो- 15
 दुच्चरितं कामच्छन्दनीवरणं व्यापादनीवरणं धिनमिद्धनीवरणं उद्धच्च-
 कुक्कुच्चनीवरणं विचिकिच्छानीवरणं रागो दोसो मोहो कोधो उपनाहो
 मक्खो पळासो इस्सा मच्छरियं माया साठेय्यं थम्भो सारम्भो मानो
 अतिमानो मदो पमादो, सब्बे किलेसा सब्बे दुच्चरिता सब्बे दरथा सब्बे
 परिळाहा सब्बे संन्तापा सब्बाकुसलाभिसङ्खारा। इमे वुच्चन्ति पटि- 20
 च्छन्नपरिस्सया।

परिस्सया ति। केनट्टेन परिस्सया ? परिसहन्ती ति परिस्सया,
 परिहानाय संवत्तन्ती ति परिस्सया, तत्रासया ति परिस्सया। कथं
 परिसहन्ती ति परिस्सया ? ते परिस्सया तं पुग्गलं सहन्ति परिसहन्ति
 अभिभवन्ति अज्झोत्थरन्ति परियादियन्ति मद्दन्ति^३। एवं परिसहन्ती 25
 ति - परिस्सया।

कथं परिहानाय संवत्तन्ती ति परिस्सया ? ते परिस्सया कुस-
 लानं धम्मानं अन्तरायाय परिहानाय संवत्तन्ति। कतमेसं कुसलानं
 धम्मानं सम्मापटिपदाय अनुलोमपटिपदाय अपच्चनीकपटिपदाय अन्वत्थ-

१. गोमहिंसा - स्या०। २. डहो - स्या०। ३. पीळेन्ति - स्या०।

पटिपदाय धम्मानुधम्मपटिपदाय सीलेसु परिपूरकारिताय इन्द्रियेसु
 गुत्तद्वारताय भोजने मत्तञ्जुताय जागरियानुयोगस्स सतिसम्पज्जस्स
 चतुन्नं सतिपट्टानानं भावनानुयोगस्स चतुन्नं सम्मप्पधानानं चतुन्नं
 इद्विपादानं पञ्चन्नं इन्द्रियानं पञ्चन्नं बलानं सत्तन्नं बोज्झङ्गानं
 ६ अरियस्स अट्ठङ्गिकस्स मग्गस्स भावनानुयोगस्स । इमेसं कुसलानं
 धम्मानं अन्तरायाय परिहानाय संवत्तन्ति । एवं परिहानाय संवत्तन्ती
 ति - परिस्सया ।

कथं तत्रासया ति परिस्सया ? तत्थेते पापका अकुसला धम्मा
 उप्पज्जन्ति अत्तभावसन्निस्सया । यथा विले विलासया पाणा सयन्ति,
 १० दके^१ दकासया^२ पाणा सयन्ति, वने वनासया पाणा सयन्ति, रुक्खे रुक्खा-
 सया पाणा सयन्ति; एवमेव तत्थेते पापका अकुसला धम्मा उप्पज्जन्ति
 अत्तभावसन्निस्सया ति । एवं पि तत्रासया ति - परिस्सया ।

B. 251

वुत्तं हेतं भगवता - "सान्तेवासिको, भिक्खवे, भिक्खु साचरियको
 दुक्खं न फासु विहरति । कथं च, भिक्खवे, भिक्खु सान्तेवासिको साचरि-
 १५ यको^३ दुक्खं न फासु विहरति ? इध, भिक्खवे, भिक्खु^४ चक्खुना रूपं
 दिस्वा उप्पज्जन्ति ये पापका अकुसला धम्मा, सरसङ्कप्पा सञ्जोजनीया,
 त्यस्स अन्तो वसन्ति अन्वास्सवन्ति पापका अकुसला धम्मा ति । तस्मा
 सान्तेवासिको वुच्चति । तेन^५ समुदाचरेन^६ समुदाचरन्ति नं पापका
 अकुसला धम्मा ति । तस्मा साचरियको ति वुच्चति ।

२० "पुन चपरं, भिक्खवे, भिक्खुनो सोतेन सद्दं सुत्वा ... पे० ...
 घानेन गन्धं घायित्वा ... पे० ... जिह्वाय रसं सायित्वा ... पे० ...
 कायेन फोटुब्बं फुसित्वा ... पे० ... मनसा धम्मं विञ्जाय उप्पज्जन्ति
 ये पापका अकुसला धम्मा सरसङ्कप्पा सञ्जोजनीया, त्यस्स अन्तो
 वसन्ति अन्वास्सवन्ति पापका अकुसला धम्मा ति । तस्मा सान्तेवासिको
 २५ ति वुच्चति । तेन समुदाचरेन समुदाचरन्ति नं पापका अकुसला धम्मा
 ति । तस्मा साचरियको ति वुच्चति । एवं खो, भिक्खवे, भिक्खु सान्ते-
 वासिको साचरियको दुक्खं न फासु विहरती ति । एवं पि, तत्रासया ति -
 परिस्सया ।

१-१. उदके उदकासया - स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. भिक्खुनो - स्या० ।
 ४. ते - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

वुत्तं हेतं भगवता—“तयोमे, भिक्खवे, अन्तरामला अन्तराअमित्ता
अन्तरासपत्ता अन्तरावधका अन्तरापच्चत्थिका । कतमे तयो ? लोभो,
भिक्खवे, अन्तरामलो' अन्तराअमित्तो अन्तरासपत्तो अन्तरावधको
अन्तरापच्चत्थिको, दोसो, भिक्खवे ... पे० ... मोहो, भिक्खवे, अन्त-
रामलो अन्तराअमित्तो अन्तरासपत्तो अन्तरावधको अन्तरापच्चत्थिको । 5
इमे खो, भिक्खवे, तयो अन्तरामला अन्तराअमित्ता अन्तरासपत्ता अन्तरा-
वधका अन्तरापच्चत्थिका” ति ।

अनत्थजननो लोभो, लोभो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्झति ॥

लुद्धो अत्थं न जानाति, लुद्धो धम्मं न पस्सति । 10

अन्धतमं तदा होति, यं लोभो सहते नरं ॥

अनत्थजननो दोसो, दोसो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्झति ॥

दुद्धो अत्थं न जानाति, दुद्धो धम्मं न पस्सति ।

B. 252

अन्धतमं तदा होति, यं दोसो सहते नरं ॥ 15

अनत्थजननो मोहो, मोहो चित्तप्पकोपनो ।

भयमन्तरतो जातं, तं जनो नावबुज्झति ॥

मूळ्हो अत्थं न जानाति, मूळ्हो धम्मं न पस्सति ।

अन्धतमं तदा होति, यं मोहो सहते नरं ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति — परिस्सया ।

20

वुत्तं हेतं भगवता—‘तयो खो, महाराज, पुरिसस्स' धम्मा
अज्झत्तं उप्पज्जमाना उप्पज्जन्ति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय ।
कतमे तयो ? लोभो खो, महाराज, पुरिसस्स धम्मो अज्झत्तं उप्पज्ज-
मानो उप्पज्जति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय; दोसो खो, महा-
राज ... पे० ... मोहो खो, महाराज, पुरिसस्स धम्मो अज्झत्तं उप्पज्ज- 25
मानो उप्पज्जति अहिताय दुक्खाय अफासुविहाराय । इमे खो, महाराज,
तयो पुरिसस्स धम्मा अज्झत्तं उप्पज्जमाना उप्पज्जन्ति अहिताय दुक्खाय
अफासुविहाराय ।

लोभो दोसो च मोहो च, पुरिसं पापचेतसं ।
हिंसन्ति अत्तसम्भूता, तच्चसारं व सम्फलं ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति - परिस्सया ।

वुत्तं हेतं भगवता -

5 “रागो’ च दोसो च’ इतोनिदाना,
अरती रती लोमहंसो इतोजा ।
इतो समुट्ठाया मनोवितक्का,
कुमारका धङ्कमिवोस्सजन्ती” ति ॥

एवं पि, तत्रासया ति - परिस्सया ।

10 परिस्सयानं सहिता ति । परिस्सये सहिता आराधिता’ अज्झोत्थ-
रिता परियादिता’ पटिनिस्सता’ ति - परिस्सयानं सहिता । अछम्भी
B. 253 ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो अभीरु’ अछम्भी अनुवासी अपलायी पहीन-
भयभेरवो विगतलोमहंसो विहरती ति - परिस्सयानं सहिता अछम्भी
एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

15 “चातुहिसो अप्पटिघो च होति,
सन्तुस्समानो इतरीतरेन ।
परिस्सयानं सहिता अछम्भी
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

9. दुस्सङ्गहा पब्बजिता पि एके,
20 अथो गहट्ठा घरमावसन्ता ।
अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

दुस्सङ्गहा पब्बजिता पि एके ति । पब्बजिता पि इधेकच्चे
निस्सये पि दिव्यमाने उद्देसे पि दिव्यमाने परिपुच्छाय पि दिव्यमाने’
25 चीवरे पि दिव्यमाने पत्ते पि दिव्यमाने लोहथालके पि दिव्यमाने धम्म-

१-१. रागो दोसो च मोहो च - स्या० । २. धंकमिवोस्सजन्ती - स्या० । ३.
अगधिता - स्या० । ४-४. पीळवा घातवा - स्या० । ५. अभीरु - स्या० । ६. दिव्यमानाय -
स्या० ।

करणे' पि दिव्यमाने परिस्सावने पि दिव्यमाने थविके' पि दिव्यमाने' उपाहने पि दिव्यमाने कायबन्धने पि दिव्यमाने न सुणन्ति न सोतं ओदहन्ति न अञ्जाचित्तं उपट्ठपेन्ति, अनस्सवा अवचनकरा पटिलोमवुत्तिनो अञ्जेनेव मुखं करोन्ती ति - दुस्सङ्गहा पव्वजिता पि एके ।

5

अथो गहट्ठा घरमावसन्ता ति । गहट्ठा पि इधेकच्चे हत्थिम्हि पि दिव्यमाने ... पे० ... रथे पि खेत्ते पि वत्थुम्हि पि हिरञ्जे पि सुवण्णे पि दिव्यमाने गामे पि ... निगमे' पि' नगरे पि...रट्ठे' पि' ... जनपदे पि दिव्यमाने न सुणन्ति न सोतं ओदहन्ति न अञ्जाचित्तं उपट्ठपेन्ति, अनस्सवा अवचनकरा पटिलोमवुत्तिनो अञ्जेनेवमुखं करोन्ती ति - अथो 10 गहट्ठा घरमावसन्ता ।

अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा ति । अत्तानं ठपेत्वा सब्बे इमस्मि अत्थे परपुत्ता' । तेसु परपुत्तेसु अप्पोस्सुक्को हुत्वा अब्यावटो हुत्वा अनपेक्खो हुत्वा ति - अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

15

“दुस्सङ्गहा पव्वजिता पि एके,
अथो गहट्ठा घरमावसन्ता ।
अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु हुत्वा,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

B. 254

१०. ओरोपयित्वा' गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्छिन्नपत्तो यथा कोविळारो ।
छेत्वान वोरो गिहिवन्धनानि,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

20

ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानी ति । गिहिव्यञ्जनानि वुच्चन्ति केसा च मस्सू च माला च गन्धं च विलेपनं च आभरणं च पिलन्धनं' च 25 वत्थं च पारुपनं च वेठनं' च उच्छादनं परिमद्दनं न्हापनं सम्बाहनं आदासं

१. धम्मकरके - स्या० । २-२. कुञ्चिकाय पि दिव्यमानाय - स्या० । ३-३. स्या० पोत्वके नत्थि । ४. वुत्ता - स्या० । ५. वोरोपयित्वा - स्या०; एवमुपरि पि । ६. पिलन्धनं - स्या० । ७. वेठनं - स्या० ।

अञ्जनं मालागन्धविलेपनं^१ मुखचुण्णं^२ मुखलेपनं हृत्थबन्धं^३ सिखाबन्धं^४
 दण्डं नाळिकं खगं छत्तं चित्रुपाहनं^५ उण्हीसं मणिं^६ वाळवीजनिं^७ ओदा-
 तानि वत्थानि दीघदसानि^८ इति वा । ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानी
 ति । गिहिव्यञ्जनानि^९ ओरोपयित्वा^{१०} समोरोपयित्वा^{११} निक्खित्वा
 ५ पटिपस्सम्भयित्वा^{१२} ति - ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ।

सञ्छिन्नपत्तो यथा कोविळारो ति । यथा कोविळारस्स पत्तानि
 छिन्नानि^{१३} सञ्छिन्नानि पतितानि परिपतितानि, एवमेव तस्स पच्चेक-
 सम्बुद्धस्स गिहिव्यञ्जनानि छिन्नानि सञ्छिन्नानि पतितानी ति -
 सञ्छिन्नपत्तो यथा कोविळारो ।

१० छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानी ति । वीरो^{१४} ति^{१५} । वीरियवा ति
 वीरो, पहू ति वीरो, विसवी ति वीरो, अलमत्तो ति वीरो, सूरु ति वीरो,
 विक्कन्तो अभीरू अच्छम्भी अनुत्तासी अपलायी पहीनभयभेरवो ति
 वीरो, विगतलोमहंसो ति वीरो ।

१५ विरतो^{१६} इध सब्बपाकेहि^{१७},
 निरयदुक्खं अतिच्च वीरियवा सो ।
 सो वीरियवा पधानवा,
 धीरो तादि पवुच्चते^{१८} तथत्ता ॥

B. 255

गिहिवन्धनानि वुच्चन्ति पुत्ता च भरिया च दासा च दासी च
 अजेळका च कुक्कुटसूकरा च हत्थिगवास्सवळवा च खेत्तं च वत्थु च
 २० हिरञ्जं च सुवण्णं च गामनिगमराजधानियो च रट्टं च जनपदो च कोसो
 च कोट्टागारं च, यं किञ्चि रजनीयवत्थु ।

छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानी ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो वीरो
 गिहिवन्धनानि छिन्दित्वा समुच्छिन्दित्वा जहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-
 करित्वा अनभावं गमेत्वा ति - छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि एको चरे
 २५ खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

१. मालाविलेपनं - स्या० । २-२. मुखचुण्णकं मुखलेपं हृत्थबन्धनं - स्या० । ३. उपा-
 हना - स्या० । ४-४. मणि वालविजनी - स्या० । ५. दीघरस्सानि - स्या० । ६. स्या० पोत्थके
 नत्थि । ७. वीरोपेत्वा - स्या० । ८. पटिपस्सम्भयित्वा - स्या० । ९. सीनानि - स्या० । १०-१०.
 स्या० पोत्थके नत्थि । ११-११. आरतो इधेव सब्बपापकेहि - स्या० । १२. वुच्चते - स्या० ।

“ओरोपयित्वा गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्छिन्नपत्तो यथा कोविळारो,
छेत्वान वीरो गिहिवन्धनानि ।
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

पठमो वग्गो ।

दुतियो वग्गो

११. सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा' ॥

5

सचे लभेथ निपकं सहायं ति । सचे निपकं पण्डितं पञ्चवन्तं
बुद्धिमन्तं आणि विभावि मेधावि सहायं लभेय्य पटिलभेय्य अधिगच्छेय्य 10
विन्देय्या ति — सचे लभेथ निपकं सहायं ।

सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ति । सद्धिं चरं ति । एकतो चरं ।
साधुविहारिं ति । पठमेन पि ज्ञानेन साधुविहारिं दुतियेन पि ज्ञानेन ...
ततियेन पि ज्ञानेन ... चतुत्थेन पि ज्ञानेन साधुविहारिं, मेत्ताय पि चेतो-
विमुत्तिया साधुविहारिं, करुणाय पि ... मुदिताय पि ... उपेक्खाय पि चेतो- 15
विमुत्तिया साधुविहारिं, आकासानञ्चायतनसमापत्तिया पि साधुविहारिं,
विञ्जाणञ्चायतनसमापत्तिया पि ... पे० ... आकिञ्चञ्चायतनसमा-
पत्तिया पि ... पे० ... नेवसञ्जानासञ्जायतनसमापत्तिया पि साधुविहारिं,
निरोधासमापत्तिया पि साधुविहारिं, फलसमापत्तिया पि साधुविहारिं ।
धीरं ति । धीरं पण्डितं पञ्चवन्तं बुद्धिमन्तं आणि विभावि मेधावि ति — 20
सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।

B. 256

अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानी ति । परिस्सया ति । द्वे परिस्सया —
पाकटपरिस्सया च पटिच्छन्नपरिस्सया च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति पाकट-
परिस्सया ... पे० ... इमे वुच्चन्ति पटिच्छन्नपरिस्सया ... पे० ... एवं
पि, तत्रासया ति — परिस्सया । अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानी ति । सब्बे 25

परिस्सये अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्झोत्थरित्वा परियादियित्वा मद्दित्वा
ति - अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि ।

चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो तेन निपक्केन
पण्डितेन पञ्चवन्तेन बुद्धिमन्तेन आणिना विभाविना मेधाविना
सहायेन सद्धिं अत्तमनो तुट्ठमनो हट्ठमनो पहट्ठमनो उदग्गमनो मुदित-
मनो^१ चरेय्य विहरेय्य^२ इरियेय्य वत्तेय्य पालेय्य यपेय्य यापेय्या ति -
चरेय्य तेनत्तमनो । सतीमा ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सतिमा होति
परमेन सतिनेपक्केन समन्नागतो, चिरकतं पि चिरभासितं पि
सरिता अनुस्सरिता ति - चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा । तेनाह सो
१० पच्चेकसम्बुद्धो -

“सचे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि,
चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा” ति ॥

१२. नो चे लभेथ निपकं सहायं,
सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
राजा व रट्ठं विजितं पहाय,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

नो चे लभेथ निपकं सहायं ति । नो चे निपकं पण्डितं पञ्च-
२० वन्तं बुद्धिमन्तं आणिं विभाविं मेधाविं सहायं लभेय्य पटिलभेय्य अधि-
गच्छेय्य विन्देय्या ति - नो चे लभेथ निपकं सहायं ।

B. 257

सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ति । सद्धिं चरं ति । एकतो चरं ।
साधुविहारिं ति । पठमेन पि ज्ञानेन साधुविहारिं ... पे० ... निरोध-
समापत्तिया पि साधुविहारिं, फलसमापत्तिया पि साधुविहारिं । धीरं
२५ ति । धीरं पण्डितं पञ्चवन्तं बुद्धिमन्तं आणिं विभाविं मेधाविं ति - सद्धिं
चरं साधुविहारि धीरं ।

राजा व रट्ठं विजितं पहाया ति । राजा खत्तियो मुद्धाभिसित्तो
विजितसङ्गामो निहतपच्चामित्तो लद्धाधिप्पायो परिपुण्णकोसकोट्टागारो^३

रट्ठं च जनपदं च कोसं च कोट्टागारं च पहतहिरञ्जसुवण्णं नगरं
 च परिच्चजित्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा
 अगारस्मा अनगारियं पव्वजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति
 विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति । एवं पच्चेकसम्बुद्धो
 पि सब्बं घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारपलिबोधं छिन्दित्वा आति- 5
 पलिबोधं छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा केसमस्सुं ओहारेत्वा
 कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा अनगारियं पव्वजित्वा अकि-
 ञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति
 यापेती ति - राजा व रट्ठं विजितं पहाय एको चरे खग्विसाणकप्पो ।
 तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

10

“नो चे लभेथ निपकं सहायं,
 सद्धिं चरं साधुविहारि धीरं ।
 राजा व रट्ठं विजितं पहाय,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

१३. अट्ठा पसंसाम सहायसम्पदं,
 सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया ।
 एते अलट्ठा अनवज्जभोजी,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

15

अट्ठा पसंसाम सहायसम्पदं ति । अट्ठा ति । एकसवचनं निस्सं-
 सयवचनं निक्कल्लवचनं अट्ठेज्झवचनं अट्ठेव्हकवचनं नियोगवचनं अपण्णक- 20
 वचनं अविरट्ठवचनं अवत्थापनवचनमेतं - अट्ठा ति । सहायसम्पदं ति ।
 सहायसम्पदा वुच्चति यो सो सहायो असेक्खेन सीलक्खन्धेन समन्नागतो
 होति, असेक्खेन समाधिकक्खन्धेन ... असेक्खेन पञ्चाक्खन्धेन ... असेक्खेन
 विमुत्तिक्खन्धेन ... असेक्खेन विमुत्तिआणदस्सनक्खन्धेन समन्नागतो
 होति । अट्ठा पसंसाम सहायसम्पदं ति । सहायसम्पदं पसंसाम थोमेम 25
 कित्तेम वण्णेमा ति - अट्ठा पसंसाम सहायसम्पदं ।

B. 258

सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया ति । सेट्ठा होन्ति सहाया सीलेन
 समाधिना पञ्जाय विमुत्तिया विमुत्तिआणदस्सनेन ; समा सदिसा' होन्ति

सहायां सीलेन समाधिना पञ्चाय विमुत्तिया विमुत्तिजाणदस्सनेन । सेट्ठा वा सहाया सदिसा वा सहाया सेवितव्वा भजितव्वा परिरुपासितव्वा परिपुच्छितव्वा परिपञ्चितव्वा ति - सेट्ठा समा सेवितव्वा सहाया ।

एते अलद्धा अनवज्जभोजी ति । अत्थि पुग्गलो सावज्जभोजी
 5 अत्थि पुग्गलो अनवज्जभोजी ति । कतमो च पुग्गलो सावज्जभोजी ?
 इधेकच्चो पुग्गलो कुहनाय लपनाय नेमित्तिकताय^१ निप्पेसिकताय
 लाभेन लाभं निजिगीसनताय^२ दारुदानेन वेळुदानेन पत्तदानेन पुप्फदानेन
 फलदानेन^३ सिनानदानेन चुण्णदानेन मत्तिकादानेन दन्तकट्टदानेन मुखो-
 दकदानेन चाटुकम्यताय^४ मुग्गसूप्यताय^५ पारिभट्टयताय पीठमट्ठिकताय^६
 10 वत्थुविज्जाय तिरच्छानविज्जाय अङ्गविज्जाय नक्खत्तविज्जाय दूत-
 गमनेन पहिणगमनेन^७ जङ्घपेसनियेन वेज्जकम्मेन नवकम्मेन^८ पिण्ड-
 पटिपिण्डकेन दानानुप्पदानेन, अधम्मेन विसमेन लद्धा लभित्वा अधि-
 गन्त्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा जीविकं कप्पेति । अयं वुच्चति पुग्गलो
 सावज्जभोजी ।

15 कतमो च पुग्गलो अनवज्जभोजी ? इधेकच्चो पुग्गलो न कुह-
 नाय न लपनाय न नेमित्तिकताय न निप्पेसिकताय न लाभेन लाभं निजि-
 गीसनताय न दारुदानेन न वेळुदानेन न पत्तदानेन न पुप्फदानेन न फल-
 दानेन न सिनानदानेन न चुण्णदानेन न मत्तिकादानेन न दन्तकट्टदानेन न
 मुखोदकदानेन न चाटुकम्यताय न मुग्गसूप्यताय न पारिभट्टयताय न
 20 पीठमट्ठिकताय न वत्थुविज्जाय न तिरच्छानविज्जाय न अङ्गविज्जाय न
 नक्खत्तविज्जाय न दूतगमनेन न पहिणगमनेन न जङ्घपेसनियेन न वेज्ज-
 कम्मेन न नवकम्मेन न पिण्डपटिपिण्डकेन न दानानुप्पदानेन, धम्मेन
 समेन लद्धा लभित्वा अधिगन्त्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा जीविकं कप्पेति ।
 अयं वुच्चति पुग्गलो अनवज्जभोजी ।

25 एते अलद्धा अनवज्जभोजी ति । एते अनवज्जभोजी अलद्धा
 अलभित्वा अनधिगन्त्वा अविन्दित्वा अप्पटिलभित्वा ति - एते अलद्धा
 अनवज्जभोजी एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

१. नेमित्तिकताय - स्या० । २. निजिगीसनताय - स्या० । ३. स्या० पोत्थके नत्थि ।
 ४-४. पाटुकम्यताय मुग्गसूप्यताय - स्या० । ५. परपिट्ठिमंसिकताय - स्या० । ६. पहीनगम-
 नेन - स्या० । ७. दूतकम्मेन - स्या० ।

“अद्धा पसंसाम सहायसम्पदं,
सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया ।
एते अलद्धा अनवज्जभोजी,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१४. दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानि,
कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानि ।
सङ्खट्टयन्तानि दुवे भुजस्मिं,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

६

दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानी ति । दिस्वा पस्सित्वा तुलयित्वा
तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा । सुवण्णस्सा ति । जातरूपस्स । 10
पभस्सरानी ति । परिसुद्धानि परियोदातानी ति – दिस्वा सुवण्णस्स
पभस्सरानि ।

कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानी ति । कम्मारपुत्तो वुच्चति सुवण्ण-
कारो । कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानी ति । कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानि सुक-
तानि सुपरिकम्मकतानी' ति – कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानि । 15

सङ्खट्टयन्तानि दुवे भुजस्मिं ति । भुजो वुच्चति हत्थो । यथा
एकस्मिं हत्थे द्वे नूपुरानि' घट्टेन्ति'; एवमेव सत्ता तण्हावसेन दिट्ठिवसेन
निरये घट्टेन्ति, तिरच्छानयोनियं घट्टेन्ति, पेत्तिविसये घट्टेन्ति, मनुस्स-
लोके घट्टेन्ति, देवलोके घट्टेन्ति, गतिया गतिं उपपत्तिया उपपत्तिं पटि-
सन्धिया पटिसन्धि भवेन भवं संसारेन संसारं वट्टेन वट्टं घट्टेन्ति सङ्ख-
ट्टेन्ति' सङ्खट्टेन्ता' चरन्ति विहरन्ति इरियन्ति वत्तेन्ति पालेन्ति यपेन्ति
यापेन्ती ति – सङ्खट्टयन्तानि दुवे भुजस्मिं एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।
तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो –

B. 260

20

“दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानि,
कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानि ।
सङ्खट्टयन्तानि दुवे भुजस्मिं,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ॥

25

१५. एवं दुतीयेन सहा^१ ममस्स,
वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ।
एतं भयं आयतिं पेक्खमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

५ एवं दुतीयेन सहा ममस्सा ति । तण्हादुतियो वा होति पुग्गल-
दुतियो वा । कथं तण्हादुतियो होति ? तण्हा ति रूपतण्हा ... पे० ...
धम्मतण्हा । यस्सेसा तण्हा अप्पहीना, सो वुच्चति तण्हादुतियो ।

तण्हादुतियो पुरिसो, दीघमद्धान संसरं ।
इत्थभावञ्जथाभावं, संसारं नातिवत्तती ति ॥

१० एवं तण्हादुतियो वा होति ।

कथं पुग्गलदुतियो होति ? इधेकच्चो न अत्थहेतु^२ न कारणहेतु
उद्धतो अवूपसन्तचित्तो एकस्स वा दुतियो होति, द्विभं वा ततियो होति,
तिण्णं वा चतुत्थो होति । तत्थ बहुं सम्फप्पलापं पलपति ; सेय्यथिदं^३ -
राजकथं चोरकथं महामत्तकथं सेनाकथं भयकथं युद्धकथं अन्नकथं पान-
१५ कथं वत्थकथं सयनकथं मालाकथं गन्धकथं जातिकथं यानकथं गामकथं
निगमकथं नगरकथं जनपदकथं इत्थिकथं सूरकथं विसिखाकथं कुम्भ-
ट्टानकथं पुब्बपेतकथं^४ नानत्तकथं^५ लोकक्खायिकं समुदक्खायिकं इति-
भवाभवकथं कथेति^६ । एवं पुग्गलदुतियो होती ति - एवं दुतीयेन सहा
ममस्स ।

B. 261

२० वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ति । वाचाभिलापो वुच्चति
वार्त्तिस^१ तिरच्छानकथा, सेय्यथिदं - राजकथं ... पे० ... इतिभवाभवकथं ।
अभिसज्जना वा ति । द्वे सज्जना - तण्हासज्जना च दिट्ठिसज्जना च
... पे० ... अयं तण्हासज्जना ... पे० ... अयं दिट्ठिसज्जना ति - वाचाभि-
लापो अभिसज्जना वा ।

२५ एतं भयं आयतिं पेक्खमानो ति । भयं ति । जातिभयं जराभयं
व्याधिभयं मरणभयं राजभयं चोरभयं अग्निभयं उदकभयं अत्तानुवादभयं
परानुवादभयं दण्डभयं दुग्गतिभयं ऊमिभयं कुम्भिलभयं आवट्टभयं

१. सह - म० । २. अत्तहेतु - स्या० । ३. सेय्यथिदं - स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके
नत्थि । ५. इति वा कथेति - स्या० । ६. वार्त्तिस - स्या० ।

सुसुमारभयं^१ आजीवकभयं^२ असिलोकभयं परिससारज्जभयं मदनभयं^३
भयानकं छम्भितत्तं लोमहंसो चेतसो उब्बेगो उत्रासो । एतं भयं आर्याति
पेक्खमानो ति । एतं भयं आर्याति पेक्खमानो दक्खमानो ओलोकयमानो
निज्झायमानो उपपरिक्खमानो ति — एतं भयं आर्याति पेक्खमानो एको
चरे खगविसाणकप्पो । तेनाह सो पञ्चेकसम्बुद्धो —

5

“एवं दुतीयेन सहा ममस्स,
वाचाभिलापो अभिसज्जना वा ।
एतं भयं आर्याति पेक्खमानो,
एको चरे खगविसाणकप्पो” ॥

१६. कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा,
विरूपरूपेण मथेन्ति चित्तं ।
आदीनवं कामगुणेषु दिस्वा,
एको चरे खगविसाणकप्पो ॥

10

कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे
कामा — वत्युकामा च किलेसकामा च ... पे०... इमे वुच्चन्ति वत्युकामा 15
... पे०... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । चित्रा ति । नानावण्णा रूपा
नानावण्णा सद्दा नानावण्णा गन्धा नानावण्णा रसा नानावण्णा फोटुब्बा
इट्ठा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया । मधुरा ति ।
वुत्तं हेतं भगवता — “पञ्चमे, भिक्खवे, कामगुणा । कत्तमे पञ्च ? चक्खु-
विञ्जेय्या रूपा इट्ठा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया, सोत- 20
विञ्जेय्या सद्दा ... पे०... धानविञ्जेय्या गन्धा ... जिह्वाविञ्जेय्या रसा ...
कायविञ्जेय्या फोटुब्बा इट्ठा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रज-
नीया । इमे खो, भिक्खवे, पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्खवे, इमे
पञ्च कामगुणे पटिच्च उप्पज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं
मिळ्हसुखं पुथुज्जनसुखं अनरियसुखं, न सेवितब्बं न भावेतब्बं^१ न बहुली- 25
कातब्बं, ‘भायितब्बं एतस्स सुखस्सा’ ति वदामी” ति — कामा हि चित्रा
मधुरा मनोरमा ति । मनो ति । यं चित्तं ... पे० ... तज्जा मनोविञ्जाण-

B. 262

20

25

१-१. सुसुमारभयं आजीविकाभयं — स्या० । २. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. भजितब्बं
न — स्या० ।

धातु। मनो रमेन्ति थोमेन्ति तोसेन्ति पहासेन्ती ति—कामां हि चित्रा मधुरा मनोरमा।

विरूपरूपेन मथेन्ति चित्तं ति। नानावण्णेहि रूपेहि ... पे० ... नानावण्णेहि फोटुब्बेहि चित्तं मथेन्ति तोसेन्ति पहासेन्ती ति—विरूप-
४ रूपेन मथेन्ति चित्तं।

आदीनवं कामगुणेषु दिस्वा ति। वुत्तं हेतं भगवता—“को च, भिक्खवे, कामानं आदीनवो? इध, भिक्खवे, कुलपुत्तो येन सिप्पट्टानेन जीविकं कप्पेति, यदि मुद्दाय^१ यदि गणनाय यदि सङ्खानेन^२ यदि कसिया यदि वणिज्जाय यदि गोरक्खेन यदि इस्सत्थेन^३ यदि राजपोरिसेन यदि
१० सिप्पञ्जतरेन^४, सीतस्स पुरक्खतो उण्हस्स पुरक्खतो ङंसमकसवातातप-
सरीसपसम्फस्सेहि सम्फस्समानो^५ खुप्पिपासाय मीयमानो; अयं, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामा-
धिकरणं कामानमेव हेतु।

“तस्स चे, भिक्खवे, कुलपुत्तस्स एवं उट्ठहतो घटतो वायमतो ते
१५ भोगा नाभिनिप्फज्जन्ति, सो सोचति किलमति परिदेवति उरत्ताळि कन्दति, सम्मोहं आपज्जति—‘मोघं वत मे उट्ठानं, अफलो वत मे वायामो’ ति। अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु।

B. 263

“तस्स चे, भिक्खवे, कुलपुत्तस्स एवं उट्ठहतो घटतो वायमतो ते
२० भोगा अभिनिप्फज्जन्ति, सो तेसं भोगानं आरक्खाधिकरणं दुक्खं दोमनस्सं पटिसंवेदेति—‘किन्ति मे भोगे नेव राजानो हरेय्युं, न चोरा हरेय्युं, न अग्गि डहेय्य, न उदकं वहेय्य, न अप्पिया दायादा हरेय्युं’ ति। तस्स एवं आरक्खतो गोपयतो ते भोगे राजानो वा हरन्ति चोरा वा हरन्ति अग्गि वा डहति उदकं वा वहति अप्पिया वा दायादा हरन्ति। सो सोचति
२५ ... पे०... सम्मोहं आपज्जति—‘यं पि मे अहोसि तं पि नो नत्थी’ ति। अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु।

१. तावेन्ति—स्या०। २. पहापेन्ति—स्या०। ३. मुद्दाय—स्या०। ४. संखाय—स्या०। ५. इस्सट्ठेन—स्या०। ६. सिप्पायतनेन—स्या०। ७. सिस्समानो—स्या०।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु राजानो पि राजूहि विवदन्ति, खत्तिया ति खत्तियेहि विवदन्ति, ब्राह्मणा पि ब्राह्मणेहि विवदन्ति, गहपती पि गहपतीहि विवदन्ति, माता पि पुत्तेन विवदति, पुत्तो पि मातरा विवदति, पिता पि पुत्तेन विवदति, पुत्तो पि पितरा विवदति, भाता पि भगिनिया विवदति, भगिनी पि 5
भातरा विवदति, सहायो पि सहायेन विवदति । ते तत्थ कलहविग्गह-
विवादापन्ना^१ अञ्जमञ्जं पाणीहि पि उपक्कमन्ति लेड्डूहि पि उपक्क-
मन्ति दण्डेहि पि उपक्कमन्ति सत्थेहि पि उपक्कमन्ति । ते तत्थ मरणं
पि निगच्छन्ति मरणमत्तं पि दुक्खं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदी-
नवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामा- 10
नमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु असिचम्मं गहेत्वा धनुकलापं सन्नय्हित्वा उभतोव्यूळ्हं^२ सङ्गामं पक्खन्दन्ति, उसूसु पि खिप्पमानेसु सत्तीसु पि खिप्पमानासु
असीसु पि विज्जोतलन्तेसु । ते तत्थ उसूहि पि विज्जन्ति सत्तीहि पि 15
विज्जन्ति असिना पि^३ सीसं छिन्दन्ति । ते तत्थ मरणं पि निगच्छन्ति
मरणमत्तं पि दुक्खं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको
दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु असिचम्मं गहेत्वा धनुकलापं सन्नय्हित्वा अद्वावलेपना 20
उपकारियो पक्खन्दन्ति, उसूसु पि खिप्पमानेसु सत्तीसु पि खिप्पमानासु,
असीसु पि विज्जोतलन्तेसु । ते तत्थ उसूहि पि विज्जन्ति सत्तीहि पि
विज्जन्ति छकणकायं^४ पि ओसिञ्चन्ति अभिवग्गेन पि ओमट्ठन्ति असिना
पि सीसं छिन्दन्ति । ते तत्थ मरणं पि निगच्छन्ति मरणमत्तं पि दुक्खं ।
अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु 25
कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु सन्धि पि छिन्दन्ति निल्लोपं पि हरन्ति^५ एकागारिकं पि

१. कलहविवादापन्ना - स्या० । २. उभतोव्यूळ्हं - स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि ।

४. छकणटिया - स्या० । ५. निहरन्ति - स्या० ।

करोन्ति परिपन्थे पि तिष्ठन्ति परदारं पि गच्छन्ति । तमेनं राजानो गहेत्वा
 विविधा कम्मकारणा^१ कारेन्ति - कसाहि पि ताळेन्ति, वेत्तेहि^२ पि
 ताळेन्ति, अड्डुदण्डकेहि पि ताळेन्ति, हत्थं पि छिन्दन्ति ... पे० ...
 असिना पि सीसं छिन्दन्ति । ते तत्थ मरणं पि निगच्छन्ति मरणमत्तं पि
 ५ दुक्खं । अयं पि, भिक्खवे, कामानं आदीनवो सन्दिट्ठिको दुक्खक्खन्धो
 कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामानमेव हेतु ।

“पुन चपरं, भिक्खवे, कामहेतु कामनिदानं कामाधिकरणं कामा-
 नमेवहेतु कायेन दुच्चरितं चरन्ति वाचाय दुच्चरितं चरन्ति मनसा
 दुच्चरितं चरन्ति । ते कायेन दुच्चरितं चरित्वा वाचाय दुच्चरितं
 १० चरित्वा मनसा दुच्चरितं चरित्वा कायस्स भेदा परं मरणा अपायं
 दुग्गतिं विनिपातं निरयं उपपज्जन्ति । अयं पि, भिक्खवे, कामानं
 आदीनवो सम्परायिको दुक्खक्खन्धो कामहेतु कामनिदानं कामाधि-
 करणं कामानमेव हेतु” ।

आदीनवं कामगुणेषु दिस्वा ति । कामगुणेषु आदीनवं दिस्वा
 १५ पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति - आदी-
 नवं कामगुणेषु दिस्वा एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेक-
 सम्बुद्धो -

“कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा,
 विरूपरूपेन मथेन्ति चित्तं ।

२० आदीनवं कामगुणेषु दिस्वा,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१७. ईती च गण्डो च उपद्दवो च,
 रोगो च सल्लं च भयं च मेतं ।
 एतं भयं कामगुणेषु दिस्वा,
 २५ एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

ईती च गण्डो च उपद्दवो च रोगो च सल्लं च भयं च मेतं ति ।
 वुत्तं हेतं भगवता - “भयं ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । दुक्खं
 ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । रोगो ति, भिक्खवे, कामानमेतं

अधिवचनं । गण्डो ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । सल्लं^१ ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । सङ्गो^२ ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । पङ्को ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । गब्भो ति, भिक्खवे, कामानमेतं अधिवचनं । कस्मा^३ च, भिक्खवे, भयं ति कामानमेतं अधिवचनं ? यस्मा च कामरागरत्तायं, भिक्खवे, छन्दरागविनि- ५
बद्धो^४ दिट्ठधम्मिका पि भया न परिमुच्चति, सम्परायिका पि भया न परिमुच्चति, तस्मा भयं ति कामानमेतं अधिवचनं । कस्मा च, भिक्खवे, दुक्खं ति ... रोगो ति ... गण्डो ति ... सल्लं ति ... सङ्गो ति ... पङ्को ति ... गब्भो ति कामानमेतं अधिवचनं ? यस्मा च कामरागरत्तायं, भिक्खवे, छन्दरागविनिबद्धो दिट्ठधम्मिका पि गब्भा न परिमुच्चति, १०
सम्परायिका पि गब्भा न परिमुच्चति, तस्मा गब्भो ति कामानमेतं अधिवचनं” ति ।

भयं^५ दुक्खं च रोगो च, गण्डो^६ सल्लं च सङ्गो^७ च^८ ।

पङ्को^९ गब्भो च उभयं^{१०}, एते कामा पवुच्चन्ति ॥

यत्थ सत्तो पृथुज्जनो ॥

१५

ओतिण्णो सातरूपेण, पुन^{११} गब्भाय गच्छति^{१२} ।

यतो^{१३} च भिक्खु आतापी, सम्पजञ्जं न रिच्चति^{१४} ॥

सो इमं पलिपथं दुग्गं, अतिक्कम्म तथाविधो^{१५} ।

पजं जातिजरूपेत्तं, फन्दमानं अवेक्खती ति ॥

इंती च गण्डो च उपद्दो च रोगो च सल्लं च भयं २०
च मेतं ।

एतं भयं कामगुणेषु दिस्वा ति । एतं भयं कामगुणेषु दिस्वा
पस्सित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति — एतं
भयं कामगुणेषु दिस्वा एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो
पच्चेकसम्बुद्धो —

B. 266

25

१. लग्गं—स्या० । २. सत्तो—स्या०; एवमुपरि पि । ३. यस्मा—स्या० । ४. छन्दरागविनिबद्धो—स्या० । ५. भयं च—स्या० । ६-६. स्या० पोत्यके नत्थि । ७-७. सत्तोपङ्को च द्वभयं—स्या० । ८-८. गब्भाय च निगच्छति—स्या० । ९-९. यतो च भिक्खवे भिक्खु ज्ञानञ्च न रिच्चति—स्या० । १०. तथाविधं—स्या० ।

“इती च गण्डो च उपद्द्वो च,
रोगो च सल्लं च भयं च मेतं ।
एतं भयं कामगुणेषु दिस्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१८. सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं,
वातातपे ङंससरीसपे^१ च ।
सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं ति । सीतं ति । द्वीहि कारणेहि
सीतं होति - अब्भन्तरधातुप्पकोपवसेन^२ वा सीतं होति बहिद्वा उतुवसेन
वा सीतं होति । उण्हं ति । द्वीहि कारणेहि उण्हं होति - अब्भन्तर-
धातुप्पकोपवसेन वा उण्हं होति बहिद्वा उतुवसेन वा उण्हं होति । खुदा^३
वुच्चति छातको । पिपासा बुच्चति उदकपिपासा^४ ति - सीतं च उण्हं
च खुदं पिपासं ।

वातातपे ङंससरीसपे चा ति । वाता ति । पुरत्थिमा वाता
पच्छिमा वाता उत्तरा वाता दक्खिणा वाता सरजा वाता अरजा वाता
सीता वाता उण्हा वाता परित्ता वाता अधिमत्ता वाता वेरम्भवाता
पक्खवाता^५ सुपण्णवाता तालपण्णवाता विधूपनवाता । आतपो बुच्चति
सूरियसन्तापो । ङंसा बुच्चन्ति पिङ्गलमक्खिका । सरीसपा बुच्चन्ति
अही ति - वातातपे ङंससरीसपे च ।

सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा ति । अभिभवित्वा अज्झो-
त्थरित्वा परियादियित्वा मद्दित्वा ति - सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा
एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“सीतं च उण्हं च खुदं पिपासं,
वातातपे ङंससरीसपे च ।
सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१. ङंससरीसपे - स्या० । २. अब्भन्तरधातुप्पकोप - स्या० । ३. खुदा - स्या० ।
४. उदकम्पी - स्या० । ५. स्या० पोत्थके नत्थि ।

१९. नागो व यूथानि विवज्जयित्वा,
सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ।
यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ति । नागो वुच्चति हत्थि- 5
नागो । पच्चेकसम्बुद्धो पि नागो । किंकारणा पच्चेकसम्बुद्धो नागो ?
आगुं न करोती ति नागो; न गच्छती ति नागो; न आगच्छती ति
नागो । कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो आगुं न करोती ति नागो ? आगु
वुच्चति पापका अकुसला धम्मा संकिलेसिका पोन्नोभविका' सदरा
दुक्खविपाका आर्याति जातिजरामरणिआ । 10

आगुं न करोति किञ्चि लोके,
सब्बसंयोगे विसज्ज बन्धनानि ।
सब्बत्थ न सज्जति विमुत्तो',
नागो तादि पवुच्चते तथत्ता ॥

एवं सो पच्चेकसम्बुद्धो आगुं न करोती ति नागो । 15

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो न गच्छती ति नागो ? सो पच्चेक-
सम्बुद्धो न छन्दागतिं गच्छति, न दोसागतिं गच्छति, न मोहागतिं गच्छति,
न भयागतिं गच्छति, न रागवसेन गच्छति, न दोसवसेन गच्छति, न
मोहवसेन गच्छति, न मानवसेन गच्छति, न दिट्ठिवसेन गच्छति, न
उद्धच्चवसेन गच्छति, न विचिकिच्छावसेन गच्छति, न अनुसयवसेन 20
गच्छति, न वग्गेहि कप्पेहि' यायति नीयति' वुहति संहरीयति । एवं सो
पच्चेकसम्बुद्धो न गच्छती ति नागो ।

कथं सो पच्चेकसम्बुद्धो न आगच्छती ति नागो ? सोतापत्ति-
मग्गेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति,
सकदागामिमग्गेन ... पे० ... अनागामिमग्गेन ... पे० ... अरहत्तमग्गेन 25
ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति । एवं
सो पच्चेकसम्बुद्धो न आगच्छती ति नागो ।

B. 268

१. पोन्नोभविका - स्या० । २. विप्पमुत्तो - स्या० । ३. धम्मेहि - स्या० । ४.
निय्यति - स्या० ।

नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ति । यथा सो हत्थिनागो यूथानि
 विवज्जेत्वा परिवज्जेत्वा अभिवज्जेत्वा एको व अरञ्जवनमज्जोगाहेत्वा
 चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, पच्चेकसम्बुद्धो
 पि गणं विवज्जेत्वा' परिवज्जेत्वा अभिवज्जेत्वा एको' अरञ्जवन-
 5 पत्थानि पन्तानि सेनासनानि पटिसेवति अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि
 विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्यकानि पटिसल्लानसारुप्पानि । सो एको
 गच्छति एको तिट्ठति एको निसीदति एको सेय्यं कप्पेति एको गामं
 पिण्डाय पविसति एको पटिक्कमति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं
 अधिट्ठाति एको चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती
 10 ति - नागो व यूथानि विवज्जयित्वा ।

सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ति । यथा सो हत्थिनागो सञ्जा-
 तखन्धो' सत्तरतनो वा होति अट्ठरतनो वा, पच्चेकसम्बुद्धो पि सञ्जात-
 खन्धो असेक्खेन सीलखन्धेन असेक्खेन समाधिकखन्धेन असेक्खेन
 पञ्चाकखन्धेन असेक्खेन विमुत्तिखन्धेन असेक्खेन विमुत्तिआणदस्सन-
 15 खन्धेन । यथा सो हत्थिनागो पदुमी, पच्चेकसम्बुद्धो पि सत्तहि बोज्झङ्ग-
 पुप्फेहि पदुमी, सतिसम्बोज्झङ्गपुप्फेन धम्मविचयसम्बोज्झङ्गपुप्फेन
 वीरियसम्बोज्झङ्गपुप्फेन पीतिसम्बोज्झङ्गपुप्फेन पस्सद्विसम्बोज्झङ्ग-
 पुप्फेन समाधिसम्बोज्झङ्गपुप्फेन उपेक्खासम्बोज्झङ्गपुप्फेन । यथा सो
 हत्थिनागो उळारो थामेन बलेन जवेन सूरेन, पच्चेकसम्बुद्धो पि उळारो
 20 सीलेन समाधिना पञ्चाय विमुत्तिया विमुत्तिआणदस्सनेना ति -
 सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ।

यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे ति । यथा सो हत्थिनागो यथा-
 भिरन्तं अरञ्जे विहरति, पच्चेकसम्बुद्धो पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विह-
 रति । पठमेन पि ज्ञानेन यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति, दुतियेन पि
 25 ज्ञानेन ... ततियेन पि ज्ञानेन ... चतुत्थेन पि ज्ञानेन यथाभिरन्तं अरञ्जे
 विहरति; मेत्ताय पि चेतोविमुत्तिया यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति,
 करुणाय पि चेतोविमुत्तिया ... मुदिताय पि चेतोविमुत्तिया ... उपेक्खाय
 पि चेतोविमुत्तिया यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति; आकासानञ्चायतन-

१. वज्जेत्वा - स्या० । २. एको चरे खगविसाणकप्पो - स्या० । ३. सञ्जात-
 खन्धो - स्या० ।

समापत्तिया पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरति, विञ्जाणञ्चायतनसमा-
पत्तिया पि ... आकिञ्चञ्चायतनसमापत्तिया पि ... नेवसञ्जाना-
सञ्चायतनसमापत्तिया पि ... निरोधसमापत्तिया पि ... फलसमापत्तिया
पि यथाभिरन्तं अरञ्जे विहरती ति - यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे एको
चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

६

“नागो व यूथानि विवज्जयित्वा,
सञ्जातखन्धो पदुमी उळारो ।
यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

२०. अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स,
यं फस्सये^१ सामयिकं विमुत्तिं ।
आदिच्चबन्धुस्स वचो निसम्म,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

10

अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स यं फस्सये सामयिकं विमुत्तिं ति ।
वुत्तं हेतं भगवता - “यावतानन्द, भिक्खु सङ्गणिकारामो सङ्गणिकरतो 15
सङ्गणिकारामतं अनुयुत्तो, गणारामो गणरतो गणसम्मुदितो गणारामतं
अनुयुत्तो, यं तं नेक्खम्मसुखं पविवेकसुखं उपसमसुखं सम्बोधिसुखं, तस्स
सुखस्स निकामलाभी भविस्सति अकिच्छलाभी अकसिरलाभी ति - नेतं
ठानं विज्जति । यो च खो सो, आनन्द, भिक्खु एको गणस्मा वूपकट्ठो
विहरति, तस्सेतं भिक्खुनो पाटिकह्वं । यं तं नेक्खम्मसुखं पविवेकसुखं 20
उपसमसुखं सम्बोधिसुखं, तस्स सुखस्स निकामलाभी भविस्सति अकिच्छ-
लाभी अकसिरलाभी ति - ठानमेतं विज्जति । यावतानन्द, भिक्खु
सङ्गणिकारामो सङ्गणिकरतो सङ्गणिकारामतं अनुयुत्तो, गणारामो
गणरतो गणसम्मुदितो गणारामतं अनुयुत्तो, सामायिकं^२ वा कन्तं^३ चेतो-
विमुत्तिं उपसम्पज्ज विहरिस्सति, असामायिकं वा अकुप्पं ति - नेतं ठानं 25
विज्जति । यो च खो सो, आनन्द, भिक्खु एको गणस्मा वूपकट्ठो विह-
रति, तस्सेतं भिक्खुनो पाटिकह्वं सामायिकं वा कन्तं चेतोविमुत्तिं उप-

B. 270

सम्पज्ज विहरिस्सति, असामायिकं वा अकुप्पं ति, ठानमेतं विज्जती”
ति - अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स यं फस्सये सामयिकं विमुत्ति ।

आदिच्चबन्धुस्स वचो निसम्मा ति । आदिच्चो वुच्चति
सूरियो । सो गोतमो गोत्तेन । पच्चेकसम्बुद्धो पि गोतमो गोत्तेन ।
५ सो पच्चेकसम्बुद्धो सूरियस्स गोत्तजातको गोत्तबन्धु, तस्मा पच्चेक-
सम्बुद्धो आदिच्चबन्धु । आदिच्चबन्धुस्स वचो निसम्मा ति ।
आदिच्चबन्धुस्स वचनं व्यप्पथं देसनं अनुसासनं अनुसिट्ठं सुत्वा
सुणित्वा उग्गहेत्वा उपधारयित्वा उपलक्खयित्वा ति - आदिच्च-
बन्धुस्स वचो निसम्म एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो
१० पच्चेकसम्बुद्धो -

“अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स,
यं फस्सये सामयिकं विमुत्ति ।
आदिच्चबन्धुस्स वचो निसम्म,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

दुतियो वग्गो ।

ततियो वग्गो

१५ २१. दिट्ठीविसूकानि उपातिवत्तो,
पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो ।
उप्पन्नजाणोमिह अनञ्जनेय्यो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

दिट्ठीविसूकानि उपातिवत्तो ति । दिट्ठीविसूकानि वुच्चन्ति
२० वीसति वत्थुका सक्कायदिट्ठी । इध अस्सुतवा पुथुज्जनो अरियानं अद-
स्सावी अरियधम्मस्स अकोविदो अरियधम्मे अविनीतो सप्पुरिसानं
अदस्सावी सप्पुरिसधम्मस्स अकोविदो सप्पुरिसधम्मे अविनीतो रूपं
अत्ततो समनुपस्सति रूपवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा रूपं रूपस्मि वा
अत्तानं, वेदनं ... सञ्जं ... सङ्खारे ... विज्जाणं अत्ततो समनुपस्सति
२५ विज्जाणवन्तं वा अत्तानं अत्तनि वा विज्जाणं विज्जाणस्मि वा अत्तानं ।
या एवरूपा दिट्ठी दिट्ठिगतं दिट्ठिगहनं दिट्ठिकन्तारो दिट्ठिविसूकायिकं
दिट्ठिविप्फन्दितं दिट्ठिसंयोजनं गाहो पटिग्गाहो अभिनिवेसो परामासो

कुम्मग्गो मिच्छापथो मिच्छत्तं तित्थायतनं विपरियासग्गाहो' विपरीत-
ग्गाहो विपल्लासग्गाहो मिच्छागाहो, अयाथावक्स्मिं याथावकं ति गाहो,
यावता द्वासट्ठि दिट्ठिगतानि - इमानि दिट्ठिविसूकानि । दिट्ठिविसूकानि'
उपातिवत्तो ति । दिट्ठिविसूकानि उपातिवत्तो अतिक्कन्तो समतिक्कन्तो
वीतिवत्तो ति - दिट्ठिविसूकानि उपातिवत्तो ।

5

पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो ति । नियामा वुच्चन्ति चत्तारो
मग्गा; अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो, सेय्यथिदं - सम्मादिट्ठि सम्मासङ्कप्पो
सम्मावाचा सम्माकम्मन्तो सम्माआजीवो सम्मावायामो सम्मासति
सम्मासमाधि । चतूहि अरियमग्गेहि समन्नागतो नियामं पत्तो सम्पत्तो
अधिगतो फस्सितो सच्छिकतो ति - पत्तो नियामं । पटिलद्धमग्गो ति । 10
लद्धमग्गो पटिलद्धमग्गो अधिगतमग्गो फस्सितमग्गो सच्छिकतमग्गो
ति - पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो ।

उप्पन्नब्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो ति । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स आणं
उप्पन्नं समुप्पन्नं निव्वत्तं अभिनिव्वत्तं पातुभूतं । "सब्बे सङ्खारा अनिच्चा"
ति आणं उप्पन्नं समुप्पन्नं निव्वत्तं अभिनिव्वत्तं पातुभूतं, "सब्बे सङ्खारा 15
दुक्खा" ति ... "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति ... "यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं
तं निरोधधम्मं" ति आणं उप्पन्नं समुप्पन्नं निव्वत्तं अभिनिव्वत्तं पातुभूतं
ति - उप्पन्नब्राणोम्हि । अनञ्जनेय्यो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो न
परनेय्यो न परप्पत्तियो' न परप्पच्चयो' न परपटिवद्धगू, यथाभूतं
जानाति पस्सति असम्मूळ्हो सम्पजानो पटिस्सतो । "सब्बे सङ्खारा 20
अनिच्चा" ति न परनेय्यो न परप्पत्तियो न परप्पच्चयो न परपटि-
वद्धगू, यथाभूतं जानाति पस्सति असम्मूळ्हो सम्पजानो पटिस्सतो ।
"सब्बे सङ्खारा दुक्खा" ति ... "सब्बे धम्मा अनत्ता" ति
... पे० ... "यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं तं निरोधधम्मं" ति न
परनेय्यो न परप्पत्तियो न परप्पच्चयो न परपटिवद्धगू, यथाभूतं 25
जानाति पस्सति असम्मूळ्हो सम्पजानो पटिस्सतो ति - उप्पन्न-
ब्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो
पच्चेकसम्बुद्धो -

B. 272

“दिट्ठीविसूकानि उपातिवत्तो,
पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो।
उप्पन्नत्राणोम्हि अनञ्जनेय्यो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

- 5 २२. निल्लोलुपो निक्कुहो निप्पिपासो,
निम्मक्खो निद्धन्तकसावमोहो।
निराससो^१ सब्बलोके भवित्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

निल्लोलुपो निक्कुहो निप्पिपासो ति। लोलुपं वुच्चति तण्हा।
10 यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं। सा
लोलुप्पा तण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्नमूला ताला-
वत्थुकता अनभावकता^२ आर्याति अनुप्पादधम्मा। तस्मा पच्चेकसम्बुद्धो
निल्लोलुपो।

निक्कुहो ति। तीणि कुहनवत्थूनि - पच्चयपटिसेवनसङ्घातं
15 कुहनवत्थु, इरियापथसङ्घातं कुहनवत्थु, सामन्तजप्पनसङ्घातं कुहनवत्थु।

कतमं पच्चयपटिसेवनसङ्घातं कुहनवत्थु? इध गहपतिका
भिक्खुं निमन्तेन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चयभेसज्ज-
परिक्खारेहि। सो पापिच्छो इच्छापकतो अत्थिको चीवरपिण्डपात-
सेनासनगिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारानं भिय्योकम्यतं उपादाय
20 चीवरं पच्चक्खाति पिण्डपातं पच्चक्खाति सेनासनं पच्चक्खाति
गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं पच्चक्खाति। सो एवमाह - “किं
समणस्स महग्घेन चीवरेन! एतं सारुपं यं समणो सुसाना वा
सङ्कारकूटा वा पापणिका वा नन्तकानि उच्चिनित्वा सङ्घाटिकं^३
करित्वा^४ धारेय्य। किं समणस्स महग्घेन पिण्डपातेन! एतं
25 सारुपं यं समणो उज्झाचरियाय पिण्डयालोपेन जीविकं कप्पेय्य। किं
समणस्स महग्घेन सेनासनेन! एतं सारुपं यं समणो रुक्खमूलिको वा
अस्स सोसानिको^५ वा अब्भोकासिको वा। किं समणस्स महग्घेन

१. निरासयो - सी०। २. अनभावगता - स्या०। ३-३. संघाटि कत्वा - स्या०।
४-४. स्या० पोत्यके नत्थि।

गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारेन ! एतं सारुष्पं यं समणो पूतिमुत्तेन वा
 हरितकीखण्डेन' वा ओसधं' करेय्या" ति । तदुपादाय लूखं चीवरं धारेति
 लूखं पिण्डपातं परिभुञ्जति' लूखं सेनासनं पटिसेवति लूखं गिलानपच्चय-
 भेसज्जपरिक्खारं पटिसेवति । तमेनं गहपतिका एवं जानन्ति - "अयं
 समणो अप्पिच्छो सन्तुट्ठो पविवित्तो असंसट्ठो आरद्धवीरियो धुतवादो" ६
 ति । भिय्यो' भिय्यो निमन्तेन्ति चीवरपिण्डपातसेनासनगिलानपच्चय-
 भेसज्जपरिक्खारेहि । सो एवमाह - "तिण्णं सम्मुखीभावा सद्धो कुल-
 पुत्तो बहं पुञ्जं पसवति । सद्धाय सम्मुखीभावा सद्धो कुलपुत्तो बहं पुञ्जं
 पसवति, देय्यधम्मस्स सम्मुखीभावा सद्धो कुलपुत्तो बहं पुञ्जं पसवति,
 दक्खिण्येय्यानं सम्मुखीभावा सद्धो कुलपुत्तो बहं पुञ्जं पसवति । तुम्हाक- १०
 ञ्चेवायं सद्धा अत्थि, देय्यधम्मो च संविज्जति, अहं च पटिग्गाहको ।
 सचेहं' न पटिग्गहेस्सामि, एवं तुम्हे पुञ्जेन परिवाहिरा भविस्सथ । न
 मय्हं इमिना अत्थो । अपि च, तुम्हाकंयेव' अनुकम्पाय पटिग्गण्हामी" ति ।
 तदुपादाय बहं पि चीवरं पटिग्गण्हति, बहं पि पिण्डपातं पटिग्गण्हति,
 बहं पि सेनासनं पटिग्गण्हति, बहं पि गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारं १५
 पटिग्गण्हति । या एवरूपा भाकुटिका भाकुटियं कुहना कुहायना
 कुहितत्तं - इदं' पच्चयपटिसेवनसङ्घातं कुहनवत्थु ।

कतमं इरियापथसङ्घातं कुहनवत्थु ? इधेकच्चो पापिच्छो
 इच्छापकतो सम्भावनाधिप्पायो, "एवं मं जनो सम्भावेस्सती" ति,
 गमनं सण्ठपेति ठानं सण्ठपेति निसज्जं' सण्ठपेति सयनं' सण्ठपेति, पणि- २०
 धाय गच्छति पणिधाय तिट्ठति पणिधाय निसीदति पणिधाय सेय्यं कप्पेति,
 समाहितो विय गच्छति समाहितो विय तिट्ठति समाहितो विय निसीदति
 समाहितो विय सेय्यं कप्पेति, आपाथकज्झायी व होति । या एवरूपा
 इरियापथस्स आठपना ठपना सण्ठपना भाकुटिका भाकुटियं कुहना
 कुहायना कुहितत्तं' - इदं इरियापथसङ्घातं कुहनवत्थु । २५

कतमं सामन्तजप्पनसङ्घातं कुहनवत्थु ? इधेकच्चो पापिच्छो
 इच्छापकतो सम्भावनाधिप्पायो, "एवं मं जनो सम्भावेस्सती" ति,

B. 274

१-१. हरितकीखण्डेन वा ओसधं - स्या० । २. भुञ्जति - स्या० । ३. स्या० पोत्थके
 नत्थि । ४. सचाहं - स्या० । ५. तुम्हाकञ्चेव - स्या० । ६. इदं वुच्चति - स्या० । ७.
 निस्सज्जं - स्या० । ८. सेय्यं - स्या० । ९. कुहायितत्तं - स्या० ।

अरियधम्मे सन्निस्सितवाचं भासति । “यो एवरूपं चीवरं धारेति सो समणो महेसक्खो” ति भणति; यो एवरूपं पत्तं धारेति ... लोहथालकं धारेति ... धम्मकरकं^१ धारेति ... परिस्सावनं धारेति ... कुञ्चिकं धारेति ... उपाहनं धारेति ... कायबन्धनं धारेति ... आयोगं^२ धारेति सो
 ५ समणो महेसक्खो ति भणति; “यस्स एवरूपा उपज्झायो सो समणो महेसक्खो” ति भणति; यस्स एवरूपो आचरियो ... एवरूपा^३ समानु-
 पज्झायका ... समानाचरियका ... मित्ता ... सन्दिट्ठा ... सम्भत्ता ...
 सहाया सो समणो महेसक्खो ति भणति; यो एवरूपे विहारे वसति* ...
 अङ्गुयोगे वसति ... पासादे^४ वसति^५ ... हम्मिये वसति ... गुहायं वसति ...
 १० लेणे^६ वसति^७ ... कुटियं^८ वसति ... कूटागारे वसति ... अट्टे वसति ...
 माळे वसति ... उद्दण्डे वसति ... उपट्टानसालायं वसति ... मण्डपे वसति ...
 रुक्खमूले वसति सो समणो महेसक्खो ति भणति ।

अथ वा, कोरजिककोरजिको भाकुटिकभाकुटिको कुहककुहको^९
 लपकलपको मुखसम्भाविको^{१०} “अयं समणो इमासं एवरूपानं सन्तानं
 १५ विहारसमापत्तीनं लाभो” ति तादिसं गम्भीरं गूळहं निपुणं पटिच्छन्नं
 लोकुत्तरं सुञ्जतापटिसञ्जुत्तं कथं कथेति । या एवरूपा भाकुटिका
 भाकुटियं कुहना कुहायना कुहितत्तं, इदं सामन्तजप्पनसङ्घातं कुहनवत्थु ।
 तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स इमानि तीणि कुहनवत्थूनि पहीनानि समु-
 च्छिन्नानि वूपसन्तानि पटिप्पस्सद्धानि अभब्बुप्पत्तिकानि आणग्गिना
 २० दड्ढानि । तस्मा सो पच्चेकसम्बुद्धो निक्कुहो ।

निप्पिपासो ति । पिपासा वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो
 ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सा पिपासा तण्हा तस्स पच्चेक-
 सम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आर्याति
 अनुप्पादधम्मा । तस्मा^{११} पच्चेकसम्बुद्धो निप्पिपासो ति — निल्लोलुपो
 २५ निक्कुहो निप्पिपासो ।

निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो ति । मक्खो^{१२} ति । यो मक्खो
 मक्खायना मक्खायितत्तं निट्ठुरियं निट्ठुरियकम्मं । कसावो ति । रागो

१. धम्मकरणं — म० । २. आयोगबन्धनं — स्या० । ३. स्या० पोत्यके नत्थि ।

*. ‘सो समणो महेसक्खो ति भणति यो एवरूपे’ ति स्या० पोत्यके अधिको पाठो दिस्सति ।

४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५. कुटिया — स्या० । ६-६. कुहकुहो लपलपो मुखसम्भावितो — स्या० । ७. तस्मा सो — स्या० । ८. मक्खा — स्या० ।

कसावो, दोसो कसावो, मोहो कसावो, कोधो ... उपनाहो ... मक्खो ...
 पळासो ... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्खारा कसावा । मोहो ति । दुक्खे
 अञ्जाणं, दुक्खसमुदये अञ्जाणं, दुक्खनिरोधे अञ्जाणं, दुक्खनिरोध-
 गामिनिया पटिपदाय अञ्जाणं, पुब्बन्ते अञ्जाणं, अपरन्ते अञ्जाणं,
 पुब्बन्तापरन्ते अञ्जाणं, इदप्पच्चयतापटिच्चसमुप्पन्नेसु धम्मेषु अञ्जाणं । 5
 यं एवरूपं अञ्जाणं अदस्सनं अनभिसमयो अननुबोधो^१ अप्पटिवेधो असं-
 गाहना अपरियोगाहना असमपेक्खना अपच्चवेक्खणा^२ अपच्चक्खकम्मं
 दुम्मेज्झं बाल्यं असम्पजञ्जं मोहो पमोहो^३ सम्मोहो अविज्जा^४ अविज्जोघो
 अविज्जायोगो अविज्जानुसयो अविज्जापरियुट्ठानं अविज्जालङ्गी^५
 मोहो अकुसलमूलं । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स मक्खो च कसावो च मोहो 10
 च वन्ता संवन्ता^६ निद्वन्ता पहीना समुच्छिन्ना वूपसन्ता पटिप्पस्सद्धा
 अभव्वुप्पत्तिका आणगिना दड्ढा ति । तस्मा^७ सो पच्चेकसम्बुद्धो
 निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो ।

निराससो सब्बलोके भवित्वा ति । आसा वुच्चति तण्हा ।
 यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सब्बलोके 15
 ति । सब्बअपायलोके सब्बमनुस्सलोके सब्बदेवलोके सब्बखन्धलोके
 सब्बधातुलोके सब्बआयतनलोके । निराससो सब्बलोके भवित्वा ति ।
 सब्बलोके निराससो भवित्वा नित्तण्हो भवित्वा निप्पिपासो भवित्वा
 ति - निराससो सब्बलोके भवित्वा एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह
 सो पच्चेकसम्बुद्धो - 20

“निल्लोलुपो निक्कुहो निप्पिपासो,
 निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो ।
 निराससो सब्बलोके भवित्वा,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

२३. पापं सहायं परिवज्जयेथ,
 अनत्थदस्सिं विसमे निविट्ठं ।
 सयं न सेवे पसुतं पमत्तं,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

१. अननुरोधो असम्बोधो - स्या० । २. अपच्चवेक्खना - स्या० । ३. स्या० पोत्यके
 नत्थि । ४. अविज्जाजालं अविज्जालङ्गी - स्या० । ५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. म० पोत्यके नत्थि ।

B. 276

पापं सहायं परिवज्जयेथा ति । पापसहायो वुच्चति यो सो सहायो दसवत्थुकाय मिच्छादिद्विया समन्नागतो - नत्थि दिन्नं, नत्थि यिट्ठं, नत्थि हुतं, नत्थि सुकतदुक्कटानं कम्मानं फलं विपाको, नत्थि अयं लोको, नत्थि परो लोको, नत्थि माता, नत्थि पिता, नत्थि सत्ता 5 ओपपातिका, नत्थि लोके समणब्राह्मणा सम्मग्गता सम्मापटिपन्ना ये इमं च लोकं परं च लोकं सयं अभिञ्जा सच्छिक्त्वा पवेदेन्ती ति । अयं पापसहायो । पापं सहायं परिवज्जयेथा ति । पापं सहायं वज्जेय्य^१ परिवज्जेय्या ति - पापं सहायं परिवज्जयेथ ।

अनत्थदस्सिं विसमे निविट्ठं ति । अनत्थदस्सी वुच्चति यो सो 10 सहायो दसवत्थुकाय मिच्छादिद्विया समन्नागतो - नत्थि दिन्नं, नत्थि यिट्ठं ... पे० ... ये इमं च लोकं परं च लोकं सयं अभिञ्जा सच्छिक्त्वा पवेदेन्ती ति । विसमे निविट्ठं ति । विसमे कायकम्मे निविट्ठं, विसमे वचीकम्मे निविट्ठं, विसमे मनोकम्मे निविट्ठं, विसमे पाणातिपाते निविट्ठं, विसमे अदिन्नादाने निविट्ठं, विसमे कामेसुमिच्छाचारे निविट्ठं, 15 विसमे मुसावादे निविट्ठं, विसमाय पिसुणाय वाचाय निविट्ठं, विसमाय फरुसाय वाचाय निविट्ठं, विसमे सम्फप्पलापे निविट्ठं, विसमाय अभि-ज्झाय निविट्ठं, विसमे व्यापादे निविट्ठं, विसमाय मिच्छादिद्विया निविट्ठं, विसमेसु सङ्खारेसु निविट्ठं विसमेसु पञ्चसु कामगुणेषु निविट्ठं, विसमेसु^१ पञ्चसु नीवरणेषु निविट्ठं विनिविट्ठं^१ सत्तं अल्लीनं उपगतं 20 अज्झोसितं अधिमुत्तं ति - अनत्थदस्सिं विसमे निविट्ठं ।

सयं न सेवे पसुतं पमत्तं ति । पसुतं ति । यो पि कामे एसति गवेसति परियेसति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो^१, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे परियेसति, सद्दे ... गन्धे ... रसे ... फोट्टब्बे परियेसति 25 तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे पटि-लभति, सद्दे ... गन्धे ... रसे ... फोट्टब्बे पटिलभति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पब्भारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे परिभुज्जति, सद्दे ... गन्धे ...

१. परिवज्जयेथ विवज्जेय्य - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. तदाधिपतेय्यो - स्या० ।

रसे ... फोटुब्बे परिभुञ्जति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो
 तप्पोणो तप्पभारो तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो ।
 यथा कलहकारको कलहप्पसुतो, कम्मकारको कम्मप्पसुतो, गोचरे चरन्तो
 गोचरप्पसुतो, ज्ञायी ज्ञानप्पसुतो; एवमेव यो कामे एसति गवेसति
 परियेसति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पभारो ५
 तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । यो पि तण्हावसेन रूपे
 परियेसति ... पे० ... यो पि तण्हावसेन रूपे पटिलभति ... पे० ... यो
 पि तण्हावसेन रूपे परिभुञ्जति, सद्दे ... गन्धे ... रसे ... फोटुब्बे परि-
 भुञ्जति तच्चरितो तब्बहुलो तग्गरुको तन्निन्नो तप्पोणो तप्पभारो
 तदधिमुत्तो तदधिपतेय्यो, सो पि कामप्पसुतो । पमत्तं ति । पमादो १०
 वत्तब्बो कायदुच्चरिते वा वचीदुच्चरिते वा मनोदुच्चरिते वा पञ्चसु
 कामगुणेषु वा चित्तस्स वोसग्गो^१ वोसग्गानुप्पदानं कुसलानं धम्मानं
 भावनाय असक्कच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनट्ठितकिरियता
 ओलीनवुत्तिता निक्खित्तच्छन्दता निक्खित्तधुरता अनासेवना अभावना
 अबहुलीकम्मं अनधिट्ठानं अननुयोगो, यो एवरूपो पमादो पमज्जना १५
 पमज्जितत्तं - अयं वुच्चति पमादो ।

सयं न सेवे पसुतं पमत्तं ति । पसुतं^२ न सेवेय्य पमत्तं च सयं न
 सेवेय्य सामं न सेवेय्य न निसेवेय्य न संसेवेय्य न परिसंसेवेय्य^३ न आचरेय्य
 न समाचरेय्य न समादाय वत्तेय्या ति - सयं न सेवे पसुतं पमत्तं एको
 चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो - २०

“पापं सहायं परिवज्जयेथ,
 अनत्थर्दस्सि विसमे निविट्ठं ।
 सयं न सेवे पसुतं पमत्तं,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

२४. बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथ,
 मित्तं उल्लारं पटिभानवन्तं^४ ।
 अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कङ्कं,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

25

१. वोसग्गो-स्या०; एवमुपरि पि । २. पसुतञ्च-स्या० । ३. पटिसेवेय्य-स्या० ।

४. पटिभाणवन्तं-स्या० ।

B. 278

बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथा ति । बहुस्सुतो^१ होति मित्तो सुत-
धरो सुतसन्निचयो । ये ते धम्मा आदिकल्याणा मज्जेकल्याणा परियो-
सानकल्याणा सात्थं^२ सब्यञ्जनं^३ केवलपरिपुणं^४ परिसुद्धं ब्रह्मचरियं अभि-
वदन्ति, तथारूपास्स धम्मा बहुस्सुता होन्ति धाता^५ वचसा परिचिता
५ मनसानुपेक्खिता दिट्ठिया सुप्पटिविद्धा^६ । धम्मधरं ति । धम्मं धारेन्तं -
सुत्तं गेय्यं वेय्याकरणं गाथं^७ उदानं इतिवुत्तकं जातकं अब्भुतधम्मं
वेदल्लं । बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथा ति । बहुस्सुतं च धम्मधरं च मित्तं
भजेय्यं संभजेय्यं सेवेय्यं निसेवेय्यं संसेवेय्यं पटिसेवेय्या ति - बहुस्सुतं
धम्मधरं भजेथ ।

१० मित्तं उळारं पटिभानवन्तं ति । उळारो होति मित्तो सीलेन
समाधिना पञ्जाय विमुत्तिया विमुत्तिआणदस्सेन । पटिभानवन्तं ति ।
तयो पटिभानवन्तो - परियत्तिपटिभानवा, परिपुच्छापटिभानवा, अधि-
गमपटिभानवा । कतमो परियत्तिपटिभानवा ? इधेकच्चस्स बुद्ध-
वचनं परियापुतं^८ होति सुत्तं गेय्यं वेय्याकरणं गाथा उदानं इतिवुत्तकं
१५ जातकं अब्भुतधम्मं वेदल्लं । तस्स परियत्ति निस्साय पटिभाति - अयं
परियत्तिपटिभानवा ।

कतमो परिपुच्छापटिभानवा ? इधेकच्चो परिपुच्छितो^९ पि^{१०}
होति अत्थे च आये च लक्खणे च कारणे च ठानाठाने च । तस्स परि-
पुच्छं निस्साय पटिभाति - अयं परिपुच्छापटिभानवा ।

२० कतमो अधिगमपटिभानवा ? इधेकच्चस्स अधिगता होन्ति
चत्तारो सत्तिपट्टाना चत्तारो सम्मप्पधाना चत्तारो इट्ठिपादा^{११} पञ्चि-
न्द्रियानि पञ्च बलानि सत्त बोज्झङ्गा अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो चत्तारो
अरियमग्गा चत्तारि सामञ्जसफलानि चतस्सो पटिसम्भिदायो छ^{१२} अभि-
ञ्जायो^{१३} । तस्स अत्थो आतो धम्मो आतो निरुत्ति आता । अत्थे आते
२५ अत्थो पटिभाति, धम्मे आते धम्मो पटिभाति, निरुत्तिया आताय निरुत्ति
पटिभाति । इमेसु तीसु आणं पटिभानपटिसम्भिदा । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो इमाय पटिभानपटिसम्भिदाय उपेतो^{१४} समुपेतो उपागतो

१. बहुस्सुतन्ति बहुस्सुतो - स्या० । २-२. सात्था सब्यञ्जना - स्या० । ३. धता -
स्या० । ४. सुपटिविद्धा - स्या० । ५. गाथा - स्या० । ६. परियापुटं - स्या० । ७-७. परि-
पुच्छिता - स्या० । ८. इट्ठिपादा - स्या० । ९-९. छल्लभिञ्जायो - स्या० ।

समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा पच्चेकसम्बुद्धो पटि-
भानवा । यस्स परियत्ति नत्थि परिपुच्छा नत्थि अधिगमो नत्थि, किं
तस्स पटिभायिस्सती ति — मित्तं उळारं पटिभानवन्तं ।

अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कङ्खं ति । अत्तत्थं अञ्जाय परत्थं
अञ्जाय उभयत्थं अञ्जाय दिट्ठधम्मिकत्थं अञ्जाय सम्परायिकत्थं ५
अञ्जाय परमत्थं अञ्जाय अभिञ्जाय जानित्वा तुलयित्वा तीरयित्वा-
विभावयित्वा विभूतं कत्वा । कङ्खं विनेय्य पटिविनेय्य पजहेय्य विनो-
देय्य व्यन्तीकरेय्य अनभावं गमेय्या ति — अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कङ्खं
एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो — 10

“बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथ,
मित्तं उळारं पटिभानवन्तं ।
अञ्जाय अत्थानि विनेय्य कङ्खं,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

२५. खिडुं रतिं कामसुखं च लोके,
अनलङ्घुरित्वा अनपेक्खमानो ।
विभूसद्धानां विरतो सच्चवादी,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

15

खिडुं रतिं कामसुखं च लोके ति । खिडु ति । द्वे खिडु —
कायिका खिडु च वाचसिका खिडु च ... पे० ... अयं कायिका 20
खिडु ... पे० ... अयं वाचसिका खिडु । रती ति । अनुक्कण्ठिताधि-
वचनमेतं — रती ति । कामसुखं ति । वुत्तं हेतं भगवता — “पञ्चिमे,
भिक्षवे, कामगुणा । कतमे पञ्च ? चक्खुविञ्जेय्या रूपा इट्ठा कन्ता
मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया, सोतविञ्जेय्या सदा ... धान-
विञ्जेय्या गन्धा ... जिह्वाविञ्जेय्या रसा ... कायविञ्जेय्या फोटुब्बा 25
इट्ठा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया । इमे खो, भिक्षवे,
पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्षवे, इमे पञ्च कामगुणे पटिच्च उप्प-
ज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं” । लोके ति । मनुस्सलोके
ति — खिडुं रतिं कामसुखं च लोके ।

B. 280

अनलङ्कृत्वा अनपेक्खमानो ति । खिड्डं च रतिं च कामसुखं
च लोके अनलङ्कृत्वा अनपेक्खो^१ हुत्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-
करित्वा अनभावं गमेत्वा ति - अनलङ्कृत्वा अनपेक्खमानो ।

विभूसट्ठाना विरतो सच्चवादी ति । विभूसा ति । द्वे विभूसा -
५ अत्थि अगारिकविभूसा^२ अत्थि अनागारिकविभूसा । कतमा अगारिक-
विभूसा ? केसा च मस्सू^३ च मालागन्धं च विलेपनं च आभरणं च
पिलन्धनं^४ च वत्थं च पारुपनं^५ च वेठनं^६ च उच्छादनं परिमद्दं न्हापनं^७
सम्बाहनं आदासं अञ्जनं मालागन्धविलेपनं^८ मुखचुण्णं^९ मुखलेपनं हत्थ-
वन्धं सिखावन्धं^{१०} दण्डं नाळिकं खग्गं छत्तं चित्रुपाहनं^{११} उण्हीसं मणिं
१० वाळबीजनिं^{१२} ओदातानि वत्थानि दीघदसानि इति वा - अयं अगारिक-
विभूसा ।

कतमा अनागारिकविभूसा ? चीवरमण्डना पत्तमण्डना सेना-
सनमण्डना इमस्स वा पूतिकायस्स बाहिरानं वा परिक्खारानं मण्डना
विभूसनना केळना परिकेळना गद्धिकता^{१३} गद्धिकत्तं चपलता^{१४} चापल्यं -
१५ अयं अनागारिकविभूसा ।

सच्चवादी ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सच्चवादी सच्चसन्धो
थेतो पच्चयिको अविसंवादको^{१५} लोकस्स, विभूसट्ठाना आरतो विरतो^{१६}
पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो, विमरियादिक-
तेन चेतसा विहरती ति - विभूसट्ठाना विरतो सच्चवादी एको चरे
२० खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“खिड्डं रतिं कामसुखं च लोके,
अनलङ्कृत्वा अनपेक्खमानो ।
विभूसट्ठाना विरतो सच्चवादी,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१. अनपेक्खा - स्या० । २. आगारिकविभूसा - स्या० । ३. मस्सु - स्या० । ४. पिल-
न्दनं - स्या० । ५. पसाधनं - स्या० । ६. वेठनं - स्या० । ७. नहापनं - स्या० । ८. माला-
विलेपनं - स्या० । ९. मुखचुण्णकं - स्या० । १०. विसिखावन्धं - स्या० । ११-११. उपाहना
उण्हीसं वालविज्जनी - स्या० । १२-१२. गेधिकता गेधिकत्तं चपलता - स्या० । १३. स्या०
पोत्थके नत्थि ।

२६. पुत्तं च दारं पितरं च मातरं,
धनानि धञ्जानि च बन्धवानि ।
हित्वान कामानि यथोधिकानि,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

पुत्तं च दारं पितरं च मातरं ति । पुत्ता ति । चत्तारो 5 B. 281
पुत्ता - अत्रजो पुत्तो, खेत्तजो पुत्तो, दिन्नको पुत्तो, अन्तेवासिको पुत्तो ।
दारा वुच्चन्ति भरियायो । पिता ति । यो सो जनको । माता ति ।
या सा जनिका ति - पुत्तं च दारं पितरं च मातरं ।

धनानि धञ्जानि च बन्धवानी ति । धनानि वुच्चन्ति हिरञ्जं^१
सुवर्णं^२ मुत्ता मणि वेळुरियो सङ्खो सिला पवाळं रजतं जातरूपं लोहि- 10
तङ्गो मसारगल्लं^३ । धञ्जानि वुच्चन्ति पुव्वणं अपरणं । पुव्वणं
नाम सालि वीहि यवो गोधुमो कङ्गु वरको कुद्रूसको^४ । अपरणं नाम
सूपेय्यं । बन्धवानी ति । चत्तारो बन्धवा^५ - अतिबन्धवा पि बन्धु, गोत्त-
बन्धवा पि बन्धु, मित्तबन्धवा पि बन्धु, सिप्पबन्धवा पि बन्धू ति -
धनानि धञ्जानि च बन्धवानि । 15

हित्वान कामानि यथोधिकानी ति । कामा ति । उद्दानतो द्वे
कामा - वत्थुकामा च किलेसकामा च ... पे० ... इमे वुच्चन्ति वत्थुकामा
... पे० ... इमे वुच्चन्ति किलेसकामा । हित्वान कामानी ति । वत्थु-
कामे परिजानित्वा, किलेसकामे पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्ती-
करित्वा अनभावं गमेत्वा । हित्वान कामानि यथोधिकानी ति । 20
सोतापत्तिमग्गेन ये किलेसा पहीना, ते किलेसे न पुनेति न
पच्चेति न पच्चागच्छति; सकदागामिमग्गेन ये किलेसा पहीना ...
अनागामिमग्गेन ये किलेसा पहीना ... अरहत्तमग्गेन ये किलेसा
पहीना, ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छती ति - हित्वान
कामानि यथोधिकानि एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो 25
पच्चेकसम्बुद्धो -

१. पुत्तं - स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. मसारगल्लो - स्या० । ४. कुद्रु-
सको - स्या० । ५. बन्धवो - स्या० ।

“पुत्तं च दारं पितरं च मातरं,
धनानि धञ्जानि च बन्धवानि ।
हित्वान कामानि यथोधिकानि,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

B. 282 5

२७. सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं,
अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो ।
गळो' एसो इति जत्वा मतिमा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।

सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं ति । सङ्गो ति वा वल्लिसं ति
10 वा आमिसं ति वा लग्गनं ति वा पल्लिवोधो ति वा, पञ्चत्तेतं कामगुणानं
अधिवचनं । परित्तमेत्थ सोख्यं ति । वुत्तं हेतं भगवता — “पञ्चिमे,
भिक्षवे, कामगुणा । कतमे पञ्च ? चक्खुविञ्ज्येय्या रूपा इट्ठा कन्ता
मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया ... पे० ... कायविञ्ज्येय्या
फोट्टुवा इट्ठा कन्ता मनापा पियरूपा कामूपसंहिता रजनीया ।
15 इमे खो, भिक्षवे, पञ्च कामगुणा । यं खो, भिक्षवे, इमे पञ्च
कामगुणे पटिच्च उप्पज्जति सुखं सोमनस्सं, इदं वुच्चति कामसुखं ।
अप्पकं एतं सुखं, परित्तकं' एतं सुखं, थोककं एतं सुखं', ओमकं
एतं सुखं, लामकं एतं सुखं, छतुक्कं' एतं सुखं” ति — सङ्गो एसो
परित्तमेत्थ सोख्यं ।

20 अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो ति । “अप्पस्सादा कामा वुत्ता
भगवता बहुदुक्खा बहुपायासा” ; आदीनवो एत्थ भिय्यो । अट्ठिकङ्क-
लूपमा कामा वुत्ता भगवता, मंसपेसूपमा कामा वुत्ता भगवता, तिणु-
क्कूपमा कामा वुत्ता भगवता, अङ्गारकासूपमा कामा वुत्ता भगवता,
सुपिनकूपमा कामा वुत्ता भगवता, याचितकूपमा कामा वुत्ता भगवता,
25 रुक्खफलूपमा कामा वुत्ता भगवता, असिसूनूपमा कामा वुत्ता भगवता,
सत्तिसूलूपमा कामा वुत्ता भगवता, सप्पसिरूपमा' कामा वुत्ता भगवता
बहुदुक्खा बहुपायासा, आदीनवो एत्थ भिय्यो” ति — अप्पस्सादो दुक्ख-
मेत्थ भिय्यो ।

१. गण्डी — स्या० । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि । ३. दुक्खं — स्या० । ४. बहूपायासा —
स्या० । ५. सपसिरूपमा — स्या० ।

गळो एसो इति अत्वा मतिमा ति । गळो ति वा बळिसं ति वा
 आमिसं ति वा लग्गनं ति वा बन्धनं ति वा पलिबोधो ति वा, पञ्चत्तेतं
 कामगुणानं अधिवचनं । इती ति । पदसन्धि पदसंसग्गो पदपारिपूरी
 अक्खरसमवायो व्यञ्जनसिलिट्ठता पदानुपुब्बतापेतं इती ति^१ । मतिमा^२
 ति । पण्डितो^३ पञ्जवा बुद्धिमा ाणी विभावी मेधावी । गळो एसो इति 5
 अत्वा मतिमा ति । मतिमा गळो ति अत्वा बळिसं ति अत्वा आमिसं ति
 अत्वा लग्गनं ति अत्वा बन्धनं ति अत्वा पलिबोधो ति अत्वा जानित्वा
 तुलयित्वा तीरयित्वा विभावयित्वा विभूतं कत्वा ति — गळो एसो इति
 अत्वा मतिमा एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो —

B. 283

“सङ्गो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं,
 अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो ।
 गळो एसो इति अत्वा मतिमा,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

10

२८. सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि,
 जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।
 अग्गी व दड्ढं अनिवत्तमानो,
 एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

15

सन्दालयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि —
 कामरागसञ्जोजनं, पटिघसञ्जोजनं, मानसञ्जोजनं, दिट्ठिसञ्जोजनं,
 विचिकिच्छासञ्जोजनं, सीलव्वतपरामाससञ्जोजनं, भवरागसञ्जो- 20
 जनं, इस्सासञ्जोजनं, मच्छरियसञ्जोजनं, अविज्जासञ्जोजनं । सन्दा-
 लयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि दालयित्वा सन्दा-
 लयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति —
 सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि ।

जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ति । जालं वुच्चति सुत्तजालं । 25
 सलिलं वुच्चति उदकं । अम्बुचारी वुच्चति मच्छो । यथा मच्छो जालं
 भिन्दित्वा पभिन्दित्वा^४ दालयित्वा^५ पदालयित्वा सम्पदालयित्वा चरति

१. पदानुपुब्बतामेतं — स्या० । २. गण्डो एसो इति अत्वा मतिमा — स्या० । ३. मतिमा
 पण्डितो — स्या० । ४-४. संभिन्दित्वा फालयित्वा — स्या० ।

विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, एवमेव । द्वे जाला-
तण्हाजालं च दिट्ठिजालं च ... पे० ... इदं तण्हाजालं ... पे० ... इदं
दिट्ठिजालं । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हाजालं पहीनं, दिट्ठिजालं पटि-
निस्सट्ठं । तण्हाजालस्स पहीनत्ता दिट्ठिजालस्स पटिनिस्सट्ठत्ता सो
5 पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति सद्दे न सज्जति गन्धे न सज्जति ... पे० ...
दिट्ठसुतमुतविञ्जातब्बेसु धम्मेषु न सज्जति न गण्हाति^१ न वज्झति
न^२ पलिबज्झति^३, निक्खन्तो निस्सट्ठो विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरिया-
दिकतेन चेतसा विहरतीति - जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।

B. 284

अग्गी व दड्ढं अनिवत्तमानो ति । यथा अग्गि तिणकट्ठुपादानं
10 दहन्तो गच्छति अनिवत्तन्तो, एवमेव तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स सोतापत्ति-
मग्गेन ये किलेसा पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छति,
सकदागामिमग्गेन ... अनागामिमग्गेन ... अरहत्तमग्गेन ये किलेसा
पहीना ते किलेसे न पुनेति न पच्चेति न पच्चागच्छतीति - अग्गी व दड्ढं
अनिवत्तमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

15 “सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि,
जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारी ।
अग्गी व दड्ढं अनिवत्तमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

20 २९. ओक्खित्तचक्खु न च पादलोलो,
गुत्तिन्द्रियो रक्खित्तमानसानो ।
अनवस्सुतो अपरिड्य्हमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

ओक्खित्तचक्खु न च पादलोलो ति । कथं खित्तचक्खु होति ?
इधेकच्चो भिक्खु^१ चक्खुलोलो चक्खुलोलियेन समन्नागतो होति ।
25 अदिट्ठं दक्खित्तत्वं दिट्ठं समत्तिक्कमित्तत्वं ति - आरामेन आरामं उय्यानेन
उय्यानं गामेन गामं निगमेन निगमं नगरेन नगरं रट्ठेन रट्ठं जनपदेन
जनपदं दीधचारिकं अनवट्ठितचारिकं^३ अनुयुत्तो होति रूपदस्सनाय ।
एवं खित्तचक्खु होति ।

१. गच्छति - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. स्या० पोत्यके नत्थि ।
४. अन्वत्वयचारिकं - स्या०

अथ वा, भिक्खु अन्तरघरं पविट्ठो वीथिं पटिपन्नो असंवृतो गच्छति। हत्थि ओलोकेन्तो अस्सं ओलोकेन्तो रथं ओलोकेन्तो पत्ति ओलोकेन्तो कुमारके ओलोकेन्तो कुमारिकायो ओलोकेन्तो इत्थियो ओलोकेन्तो पुरिसे ओलोकेन्तो अन्तरापणं ओलोकेन्तो घरमुखानि ओलोकेन्तो उद्धं ओलोकेन्तो अधो ओलोकेन्तो दिसाविदिसं विपेक्खमानो^१ 5 गच्छति। एवं पि खित्तचक्खु होति।

अथ वा, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा निमित्तग्गाही होति अनुब्यञ्जनग्गाही। यत्वाधिकरणमेनं चक्खुन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्झादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्यं, तस्स संवराय न पटिपज्जति, न रक्खति चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये न संवरं आपज्जति। 10 एवं पि खित्तचक्खु होति।

B. 285

यथा वा पनेके भोन्तो समणब्राह्मणा सद्वादेय्यानि भोजनानि भुज्जित्वा ते एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्ता विहरन्ति, सेय्यथिदं— नच्चं गीतं वादितं पेक्खं अक्खानं पाणिस्सरं वेताळं कुम्भथूणं सोभनकं^२ चण्डालं वंसं धोवनं हत्थियुद्धं अस्सयुद्धं महिसयुद्धं^३ उसभयुद्धं अजयुद्धं^४ 15 मेण्डयुद्धं कुक्कुटयुद्धं वट्टकयुद्धं दण्डयुद्धं मुट्ठियुद्धं निब्बुद्धं उय्योधिकं बलग्गं सेनाव्यूहं अनीकदस्सनं^५ इति वा। इति एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्तो होति। एवं पि खित्तचक्खु होति।

कथं ओक्खित्तचक्खु होति? इधेकच्चो^६ भिक्खु न चक्खु- लोलो न चक्खुलोलियेन समन्नागतो होति। अदिट्ठं दक्खित्तव्वं दिट्ठं 20 समतिक्कमित्तव्वं ति— न आरामेन आरामं न उय्यानेन उय्यानं न गामेन गामं न निगमेन निगमं न नगरेन नगरं न रट्ठेन रट्ठं न जनपदेन जनपदं दीघचारिकं^७ अनवट्ठितचारिकं अनुयुत्तो होति रूपदस्सनाय। एवं ओक्खित्तचक्खु होति।

अथ वा, भिक्खु अन्तरघरं पविट्ठो वीथिं पटिपन्नो संवृतो गच्छति। 25 न हत्थिं ओलोकेन्तो न अस्सं ओलोकेन्तो न रथं ओलोकेन्तो न पत्ति ओलोकेन्तो न कुमारके ओलोकेन्तो न कुमारिकायो ओलोकेन्तो न

१. पेक्खमानो—स्या०। २. सोभनगरकं—स्या०। ३. महिसयुद्धं—स्या०। ४. स्या० पोत्यके नत्थि। ५. अणीकदस्सनं—स्या०। ६. इधं—स्या०। ७. न दीघचारिकं—स्या०।

इत्थियो ओलोकन्तो न पुरिसे ओलोकन्तो न अन्तरापणं ओलोकन्तो न घरमुखानि ओलोकन्तो न उद्धं ओलोकन्तो न अधो ओलोकन्तो न दिसाविदिसं विपेक्खमानो गच्छति । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

अथ वा, भिक्खु चक्खुना रूपं दिस्वा न निमित्तगाही होति
 5 नानुव्यञ्जनगाही । यत्वाधिकरणमेनं चक्खुन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्झादोमनस्सा पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपज्जति, रक्खति चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये संवरं आपज्जति । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

B. 286

यथा वा पनेके भोन्तो समणब्राह्मणा सद्वादेय्यानि भोजनानि
 10 भुञ्जित्वा ते एवरूपं विसूकदस्सनं अनुयुत्ता विहरन्ति, सेय्यथिदं - नच्चं गीतं वादितं ... पे० ... अनीकदस्सनं इति वा । इति एवरूपा विसूक-
 दस्सना' पटिविरतो । एवं पि ओक्खित्तचक्खु होति ।

न च पादलोलो ति । कथं पादलोलो होति ? इधेकच्चो
 भिक्खु पादलोलो पादलोलियेन समन्नागतो होति - आरामेन आरामं
 15 उय्यानेन उय्यानं गामेन गामं निगमेन निगमं नगरेन नगरं रद्धेन रद्धं
 जनपदेन जनपदं दीघचारिकं अनवट्टितचारिकं अनुयुत्तो होति । एवं पि पादलोलो होति ।

अथ वा, भिक्खु अन्तोसङ्घारामे पादलोलो पादलोलियेन समन्ना-
 गतो होति न अत्थहेतु न कारणहेतु उद्धतो अवूपसन्तचित्तो परिवेणतो
 20 परिवेणं गच्छति विहारतो विहारं गच्छति अड्डयोगतो अड्डयोगं
 गच्छति पासादतो पासादं गच्छति हम्मियतो हम्मियं गच्छति गुहतो
 गुहं गच्छति लेणतो लेणं गच्छति कुटिया कुटिं गच्छति कूटागारतो
 कूटागारं गच्छति अट्टतो अट्टं गच्छति माळतो माळं गच्छति उद्दण्डतो
 उद्दण्डं गच्छति* उपट्टानसालतो उपट्टानसालं गच्छति मण्डपतो मण्डपं
 25 गच्छति रुक्खमूलतो रुक्खमूलं गच्छति, यत्थ वा पन भिक्खु निसीदन्ति
 वा गच्छन्ति वा तत्थ एकस्स वा दुतियो होति द्विन्नं वा ततियो होति
 तिण्णं वा चतुत्थो होति । तत्थ बहुं सम्फप्पलापं पलपति, सेय्यथिदं -

१. विसूकदस्सनानुयोगा - स्या० । * उद्धोसिततो उद्धोसितं गच्छती ति स्या० । पोत्थके अधिको पाठो दिस्सति । २. सल्लपति - स्या० ।

राजकथं चोरकथं ... पे० ... इति भवाभवकथं कथेति । एवं पि पादलोलो होति ।

न च पादलोलो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो पादलोलिया आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विसञ्चुत्तो विमरिया-
दिकतेन चेतसा^१ पटिसल्लानारामो होति पटिसल्लानरतो अज्झत्तं^५
चेतो समथमनुयुत्तो अनिराकतज्ज्ञानो विपस्सनाय समन्नागतो ब्रूहेता
सुञ्जागारं^३ ज्ञायी ज्ञानरतो एकत्तमनुयुत्तो सदत्थगरुको ति - ओक्खित्त-
चक्खु न च पादलोलो ।

गुत्तिन्द्रियो^१ रक्खितमानसानो ति^२ । गुत्तिन्द्रियो ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो चक्खुना रूपं दिस्वा न निमित्तगाही होति नानुव्यञ्जनगाही ।^{१०}
यत्वाधिकरणमेनं चक्खुन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्ज्ञादोमनस्सा पापका
अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपज्जति, रक्खति
चक्खुन्द्रियं, चक्खुन्द्रिये संवरं आपज्जति । सोत्तेन सद्दं सुत्वा ... पे० ...
घानेन गन्धं घायित्वा ... जिह्वाय रसं सायित्वा ... कायेन फोढुव्वं
फुसित्वा ... मनसा धम्मं विञ्जाय न निमित्तगाही होति नानुव्यञ्जन-^{१५}
गाही । यत्वाधिकरणमेनं मनिन्द्रियं असंवृतं विहरन्तं अभिज्ज्ञादोमनस्सा
पापका अकुसला धम्मा अन्वास्सवेय्युं, तस्स संवराय पटिपज्जति,
रक्खति मनिन्द्रियं, मनिन्द्रिये संवरं आपज्जती ति - गुत्तिन्द्रियो ।
रक्खितमानसानो ति । गोपितमानसानो^४ ति - गुत्तिन्द्रियो रक्खितमान-
सानो ।^{२०}

अनवस्सुतो परिड्य्हमानो^५ ति । वुत्तं हेतं आयस्मता महा-
मोग्गल्लानेन - "अवस्सुतपरियायं च वो, आवुसो, देसेस्सामि^१ अनवस्सुत-
परियायं च । तं सुणाथ, साधुकं मनसिकरोथ; भासिस्सामी" ति ।
"एवमावुसो" ति खो ते भिक्खू आयस्मतो महामोग्गल्लानस्स पच्च-
स्सोसुं । आयस्मा महामोग्गल्लानो एतदवोच -^{२५}

"कथं च, आवुसो, अवस्सुतो होति ? इधावुसो, भिक्खु चक्खुना
रूपं दिस्वा पियरूपे रूपे अधिमुच्चति, अप्पियरूपे रूपे व्यापज्जति,

१. चेतसा विहरति - स्या० । २. सुञ्जागारानं - स्या० । ३-३. स्या० पोत्यके
नत्थि । ४. गोपितमानसानो रक्खितचित्तो - स्या० । ५. अपरिड्य्हमानो - स्या० । ६.
देसिस्सामि - स्या० ।

- अनुपट्टितकायस्सति च विहरति परित्तचेतसो । तं च चेतोविमुत्ति पञ्चाविमुत्ति यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति । सोतेन सद्दं सुत्वा ... पे० ... मनसा धम्मं विञ्जाय पियरूपे धम्मे अधिमुच्चति, अप्पियरूपे धम्मे
- 5 व्यापज्जति, अनुपट्टितकायस्सति च विहरति परित्तचेतसो । तं च चेतोविमुत्ति पञ्चाविमुत्ति यथाभूतं नप्पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति । अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु अवस्सुतो चक्खुविञ्जयेसु रूपेसु ... पे० ... अवस्सुतो मनोविञ्जयेसु धम्मेसु । एवंविहारिं चावुसो, भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं
- B. 288 10 मारो उपसङ्कमति, लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं, सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं ।

- “सेय्यथापि, आवुसो, नळागारं वा तिणागारं वा सुक्खं कोळापं तेरोवस्सिकं” । पुरत्थिमाय चे पि नं दिसाय पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय उपसङ्कमेय्य, लभेथेव अग्गि ओतारं लभेथ अग्गि आरम्मणं ।
- 15 पच्छिमाय चे पि नं दिसाय ... पे० ... उत्तराय चे पि नं दिसाय ... दक्खिणाय चे पि नं दिसाय ... हेट्ठिमतो चे पि नं दिसाय ... उपरिमतो चे पि नं दिसाय ... यतो कुतोचि चे पि नं पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय उपसङ्कमेय्य, लभेथेव अग्गि ओतारं लभेथ अग्गि आरम्मणं । एवमेव
- 20 खो, आवुसो, एवंविहारिं भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं । सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, लभेथेव मारो ओतारं लभेथ मारो आरम्मणं ।

- “एवंविहारिं चावुसो, भिक्खुं रूपा अधिभंसु, न भिक्खु रूपा अधिभोसि । सद्दा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु सद्दे अधिभोसि । गन्धा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु गन्धे अधिभोसि । रसा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु रसे अधिभोसि । फोट्ठब्बा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु फोट्ठब्बे
- 25 अधिभोसि ।

१-१. एवंविहारी आवुसो-स्या० । २. लभेथेव-स्या० । ३. लभति-स्या० । ४. कोलापं-स्या० । ५. चोरोवस्सिकं-स्या० । ६. पच्छतो-स्या० । ७. उपरितो-स्या० । ८. कुतो-स्या० । ९. अभिभविमु-स्या०; एवमुपरि पि ।

अधिभोसि। धम्मा भिक्खुं अधिभंसु, न भिक्खु धम्मे अधिभोसि।
अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु रूपाधिभूतो^१ सदाधिभूतो गन्धाधिभूतो रसाधि-
भूतो फोटुब्बाधिभूतो धम्माधिभूतो^२ अधिभू अनधिभूतो अधिभंसु न^३
पापका^४ अकुसला धम्मा संकिलेसिका पो नो भविका सदरा दुक्खविपाका
आर्यति जातिजरामरणिया। एवं खो, आवुसो, अवस्सुतो होति।

5

“कथं चावुसो, अनवस्सुतो होति? इधावुसो, भिक्खु चक्खुना
रूपं दिस्वा पियरूपे रूपे नाधिमुच्चति, अप्पियरूपे रूपे न व्यापज्जति,
उपट्ठितकायस्सति च विहरति अप्पमाणचेतसो। तं च चेतोविमुत्ति
पञ्ञाविमुत्ति यथाभूतं पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका अकुसला
धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। सोतेन सद्दं सुत्वा ... पे० ... मनसा 10
धम्मं विञ्ञाय पियरूपे धम्मे नाधिमुच्चति, अप्पियरूपे धम्मे न व्याप-
ज्जति, उपट्ठितकायस्सति च विहरति अप्पमाणचेतसो। तं च चेतो-
विमुत्ति पञ्ञाविमुत्ति यथाभूतं पजानाति, यत्थस्स ते उप्पन्ना पापका
अकुसला धम्मा अपरिसेसा निरुज्झन्ति। अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु
अनवस्सुतो चक्खुविञ्ञेय्येसु रूपेसु ... पे० ... अनवस्सुतो मनोविञ्ञे- 15
य्येसु धम्मेसु। एवंविहारि चावुसो, भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो
उपसङ्कमति, नेव लभेथ मारो ओतारं, न लभेथ मारो आरम्मणं।
सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति, नेव लभेथ
मारो ओतारं, न लभेथ मारो आरम्मणं।

B. 289

सेय्यथापि, आवुसो, कूटागारा^५ वा कूटागारसाला^६ वा बहल- 20
मत्तिका अदावलेपना^७ पुरत्थिमाय चे पि नं दिसाय पुरिसो आदित्ताय
तिणुक्काय उपसङ्कमेय्य, नेव लभेथ अग्गि ओतारं, न लभेथ अग्गि
आरम्मणं। पच्छिमाय चे पि नं दिसाय ... उत्तराय चे पि नं दिसाय ...
दक्खिणाय चे पि नं दिसाय ... हेट्ठिमतो चे पि नं दिसाय ... उपरिमतो चे
पि नं दिसाय ... यतो कुतोचि चे पि नं पुरिसो आदित्ताय तिणुक्काय 25
उपसङ्कमेय्य, नेव लभेथ अग्गि ओतारं न लभेथ अग्गि आरम्मणं।
एवमेव खो, आवुसो, एवंविहारि भिक्खुं चक्खुतो चे पि नं मारो उप-

१. रूपाभिभूतो—स्या०; एवमुपरि पि। २-२. अभिभूतो तेहि किलेसेहि न
अभिभू ही सो—स्या०। ३. पापके—स्या०; एवमुपरि पि। ४-४. कूटागारसाला वा सन्धा-
गारसाला—स्या०। ५. अल्लावलेपना—स्या०।

सङ्कमति, नेव लभेथ मारो ओतारं न लभेथ मारो आरम्मणं । सोततो चे पि नं ... पे० ... मनतो चे पि नं मारो उपसङ्कमति नेव लभेथ मारो ओतारं न लभेथ मारो आरम्मणं ।

“एवंविहारी” चावुसो, भिक्खु रूपे अधिभोसि, न रूपा भिक्खुं अधिभंसु । सद्दे भिक्खु अधिभोसि, न सद्दा भिक्खुं अधिभंसु । गन्धे भिक्खु अधिभोसि, न गन्धा भिक्खुं अधिभंसु । रसे भिक्खु अधिभोसि, न रसा भिक्खुं अधिभंसु । फोटुब्बे भिक्खु अधिभोसि, न फोटुब्बा भिक्खुं अधिभंसु । धम्मे भिक्खु अधिभोसि, न धम्मा भिक्खुं अधिभंसु । अयं वुच्चतावुसो, भिक्खु रूपाधिभू सद्दाधिभू गन्धाधिभू रसाधिभू फोटुब्बाधिभू धम्माधिभू अधिभू अनधिभूतो । अधिभोसि ते पापके अकुसले धम्मे संकिलेसिके पो नो भविके सदरे दुक्खविपाके आर्यति जातिजरामरणिये । एवं खो, आवुसो, अनवस्सुतो होती ति - अनवस्सुतो ।

अपरिड्य्हमानो ति । रागजेन परिळाहेन अपरिड्य्हमानो, दोसजेन परिळाहेन अपरिड्य्हमानो, मोहजेन परिळाहेन अपरिड्य्हमानो ति - अनवस्सुतो अपरिड्य्हमानो एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“ओक्खित्तचक्खु न च पादलोलो,
गुत्तिन्द्रियो रक्खित्तमानसानो ।
अनवस्सुतो अपरिड्य्हमानो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

३०. ओहारयित्वा गिहिब्यञ्जनानि,
सञ्छन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ।
कासायवत्थो अभिनिक्खमित्त्वा,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

ओहारयित्वा गिहिब्यञ्जनानी ति । गिहिब्यञ्जनानि वुच्चन्ति केसा च मस्सू च ... पे० ... दीघदसानि इति वा । ओहारयित्वा गिहि-

१. एवंविहारी - स्या० । २-२. रागग्गिना - स्या० ; एवमुपरि पि । ३. सञ्छन्नपत्तो - स्या० । ४. पारिछत्तो - स्या० । ५. दीघरस्सानि - स्या० ।

व्यञ्जनानी ति । गिहिव्यञ्जनानि ओरोपयित्वा समोरोपयित्वा निक्खि-
पित्वा^१ पटिप्पस्सम्भित्वा ति - ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि ।

सञ्छन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ति । यथा सो^२ पारिछत्तको
कोविळारो बहलपत्तपलासो सन्दच्छायो^३, एवमेव सो पच्चेकसम्बुद्धो
परिपुण्णपत्तचीवरधरो ति - सञ्छन्नपत्तो यथा पारिछत्तको । 5

कासायवत्थो अभिनिक्खमित्वा ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सब्बं
घरावासपलिबोधं छिन्दित्वा पुत्तदारं पलिबोधं छिन्दित्वा आतिपलिबोधं
छिन्दित्वा मित्तामच्चपलिबोधं छिन्दित्वा सन्निधिपलिबोधं छिन्दित्वा
केसमस्सुं ओहारेत्वा कासायानि वत्थानि अच्छादेत्वा अगारस्मा
अनगारियं पब्बजित्वा अकिञ्चनभावं उपगन्त्वा एको चरति विहरति 10
इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति - कासायवत्थो अभिनिक्ख-
मित्वा एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“ओहारयित्वा गिहिव्यञ्जनानि,
सञ्छन्नपत्तो यथा पारिछत्तको ।
कासायवत्थो अभिनिक्खमित्वा,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥ 15

३१. रसेसु गेधं अकरं अलोलो,
अनञ्जपोसी सपदानचारी ।
कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥ 20

रसेसु गेधं अकरं अलोलो ति । रसो^४ ति । मूलरसो खन्धरसो
तचरसो पत्तरसो पुप्फरसो फलरसो, अम्बिलं मधुरं तित्तकं^५ कटुकं
लोणिकं खारिकं लम्बिकं^६ कसावो सादु^७ असादु^८ सीतं उण्हं । सन्तेके^९
समणब्राह्मणा रसगिद्धा । ते जिव्हग्गेन रसग्गानि^{१०} परियेसन्ता आहि-
ण्डन्ति । ते^{११} अम्बिलं लभित्वा अनम्बिलं परियेसन्ति, अनम्बिलं लभित्वा 25
अम्बिलं परियेसन्ति; मधुरं लभित्वा अमधुरं परियेसन्ति, अमधुरं

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. सण्डच्छायो - स्या० । ३. रसेसु - स्या० । ४. तित्तिकं -
स्या० । ५. लम्बिलं - स्या० । ६-६. सादुं असादुं - स्या० । ७. सन्ति लोके - स्या० । ८.
रसे - स्या० । ९. स्या० पोत्यके नत्थि ।

- लभित्वा मधुरं परियेसन्ति; तित्तकं लभित्वा अतित्तकं परियेसन्ति,
 अतित्तकं लभित्वा तित्तकं परियेसन्ति; कटुकं लभित्वा अकुटकं परिये-
 सन्ति, अकुटकं लभित्वा कटुकं परियेसन्ति; लोणिकं लभित्वा अलोणिकं
 परियेसन्ति, अलोणिकं लभित्वा लोणिकं परियेसन्ति; खारिकं लभित्वा
 5 अखारिकं परियेसन्ति, अखारिकं लभित्वा खारिकं परियेसन्ति; कसावं
 लभित्वा अकसावं परियेसन्ति, अकसावं लभित्वा कसावं परियेसन्ति;
 लम्बिकं लभित्वा अलम्बिकं परियेसन्ति, अलम्बिकं लभित्वा लम्बिकं
 परियेसन्ति; सादुं लभित्वा असादुं परियेसन्ति, असादुं लभित्वा सादुं
 परियेसन्ति; सीतं लभित्वा उण्हं परियेसन्ति, उण्हं लभित्वा सीतं परिये-
 10 सन्ति । ते यं यं लभन्ति तेन तेन न तुस्सन्ति, अपरापरं परियेसन्ति ।
 मनापिकेसु^१ रसेसु रत्ता^२ गिद्धा गधिता मुच्छिता अज्झोसन्ना^३ लग्गा
 लग्गिता पलिबुद्धा । सा रसतण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्न-
 मूला तालावत्युक्ता अनभावकता आर्यति अनुप्पादधम्मा । तस्मा
 सो पच्चेकसम्बुद्धो पटिसङ्ख्वायोनि सो आहारं आहारेति - “नेव दवाय न
 15 मदाय न मण्डनाय न विभूसनाय; यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया
 यापनाय विहिंसूपरतिया ब्रह्मचरियानुग्गहाय । इति पुराणं च वेदनं
 पटिहङ्गामि नवं च वेदनं न उप्पादेस्सामि यात्रा च मे भविस्सति अन-
 वज्जता च फासुविहारो चा” ति ।

- यथा वणं आलिम्पेय्य यावदेव आरुहणत्थाय^४, यथा वा अक्खं^५
 20 अब्भञ्जेय्य यावदेव भारस्स नित्थरणत्थाय, यथा^६ पुत्तमंसं आहारं^७
 आहरेय्य यावदेव कन्तारस्स नित्थरणत्थाय; एवमेव सो पच्चेकसम्बुद्धो
 पटिसङ्ख्वायोनि सो आहारं आहारेति - “नेव दवाय न मदाय न मण्डनाय
 न विभूसनाय; यावदेव इमस्स कायस्स ठितिया यापनाय विहिंसूपरतिया
 ब्रह्मचरियानुग्गहाय । इति पुराणं च वेदनं पटिहङ्गामि नवं च वेदनं
 25 न उप्पादेस्सामि यात्रा च मे भविस्सति अनवज्जता च फासुविहारो
 चा” ति । रसतण्हाय आरतो विरतो पटिविरतो निक्खन्तो निस्सटो
 विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - रसेसु
 गेधं अकरं ।

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. रता - स्या० । ३. पज्झायन्ता - स्या० । ४. रोप-
 नत्थाय - स्या० । ५. सत्थो अक्खं - स्या० । ६. यथा वा - स्या० । ७. स्या० पोत्यके नत्थि ।

अलोलो ति । लोलुप्पं^१ वुच्चति तण्हा । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । सा लोलुप्पा तण्हा तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स पहीना उच्छिन्नमूला तालावत्थुकता अनभावंकता आयति अनुप्पादधम्मा । तस्मा पच्चेकसम्बुद्धो अलोलो ति - रसेसु गेधं अकरं अलोलो ।

5

अनञ्जपोसी सपदानचारी ति । अनञ्जपोसी ति । सो पच्चेक-सम्बुद्धो अत्तानञ्जेव पोसेति, न परं ति ।

अनञ्जपोसिमञ्जातं, दन्तं^२ सारे पतिट्ठितं^३ ।

B. 293

खीणासवं वन्तदोसं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मणं ति ॥

अनञ्जपोसी सपदानचारी ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो पुब्बण्ह-समयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय गामं वा निगमं वा पिण्डाय पविसति रक्खितेनेव कायेन रक्खिताय वाचाय रक्खितेन चित्तेन उपट्ठिताय सति या संवुतेहि इन्द्रियेहि । ओक्खित्तचक्खु इरियापथसम्पन्नो कुला कुलं अनतिक्कमन्तो^४ पिण्डाय चरती ति - अनञ्जपोसी सपदानचारी ।

10

कुले कुले अप्पटिबद्धचित्तो ति । द्वीहि कारणेहि पटिबद्धचित्तो होति - अत्तानं वा नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति, अत्तानं वा उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति । कथं अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “तुम्हे मे बहूपकारा, अहं तुम्हे निस्साय लभामि चीवरपिण्डपातसेनासनगिलान-पच्चयभेसज्जपरिक्खारं । यं पि अञ्जे दातुं वा कातुं वा मञ्जन्ति तुम्हे निस्साय तुम्हे पस्सन्ता” । यं पि मे पोरणं मातापेत्तिकं नामगोत्तं तं पि मे अन्तरहितं । तुम्हेहि अहं जायामि - “असुकस्स कुलुपको, असुकाय कुलुपको,” ति । एवं अत्तानं नीचं ठपेन्तो परं उच्चं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ।

15

20

कथं अत्तानं उच्चं ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिबद्धचित्तो होति ? “अहं तुम्हाकं बहूपकारो, तुम्हे मं आगम्मबुद्धं सरणं गता धम्मं सरणं गता सङ्घं सरणं गता, पाणातिपाता पटिविरता, अदिन्नादाना पटिविरता,

25

१. लोलाति वा लोलुप्पाति वा - स्या० । २-२. सारेसु सुपतिट्ठितं - स्या० । ३. अभिक्कमन्तो - स्या० । ४. सम्पस्सन्ता - स्या० ।

कामेसुमिच्छाचारा पटिविरता, मुसावादा पटिविरता, सुरामेरयमज्ज-
पमादट्टाना पटिविरता, तुम्हाकं अहं^१ उद्देसं देमि परिपुच्छं देमि उपोसथं
आचिक्खामि^२ नवकम्मं अधिट्टामि; अथ च पन तुम्हे मं उज्झित्वा^३
अज्जे^४ सक्करोथ गरं करोथ मानेथ पूजेथा” ति। एवं अत्तानं उच्चं
5 ठपेन्तो परं नीचं ठपेन्तो पटिवद्धचित्तो होति।

कुले कुले अप्पटिवद्धचित्तो ति। सो पच्चेकसम्बुद्धो कुलपलि-
बोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होति, गणपलिबोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होति,
आवासपलिबोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होति, चीवरपलिबोधेन अप्पटि-
वद्धचित्तो होति, पिण्डपातपलिबोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होति, सेनासन-
10 पलिबोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होति, गिलानपच्चयभेसज्जपरिक्खारपलि-
बोधेन अप्पटिवद्धचित्तो होती ति - कुले कुले अप्पटिवद्धचित्तो एको
चरे खग्गविसाणकप्पो। तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“रसेसु गेधं अकरं अलोलो,
अनञ्जपोसी सपदानचारी।
55 कुले कुले अप्पटिवद्धचित्तो,
एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ॥

ततियो वग्गो।

चतुत्थो वग्गो

३२. पहाय पञ्चावरणानि चेतसो,
उपक्किलेसे व्यपनुज्ज सब्बे।
अनिस्सितो छेत्वा^१ सिनेहदोसं^२,
20 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

पहाय पञ्चावरणानि चेतसो ति। सो पच्चेकसम्बुद्धो काम-
च्छन्दनीवरणं पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा,
व्यापादनीवरणं थिनमिद्धनीवरणं, उद्धच्चकुक्कुच्चनीवरणं, विचिकिच्छा-
नीवरणं पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा

१. स्या० पोत्यके नत्थि। २. अक्खामि - स्या०। ३. परिच्चजित्वा - स्या०।
४. अज्जे - स्या०। ५-५. छेत्वा स्नेहदोसं - स्या०।

विविच्चेव कामेहि विविच्च अकुसलेहि धम्मेहि सवित्कं सविचारं
विवेकजं पीतिसुखं पठमं ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरती ति - पहाय पञ्चा-
वरणानि चेतसो ।

उपक्किलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ति । रागो चित्तस्स उपक्किलेसो,
दोसो चित्तस्स उपक्किलेसो, मोहो चित्तस्स उपक्किलेसो, कोधो ... उपनाहो 5
... पे० ... सब्बाकुसलाभिसङ्गारा चित्तस्स उपक्किलेसा । उपक्किलेसे
व्यपनुज्ज सब्बे ति । सब्बे चित्तस्स उपक्किलेसे व्यपनुज्ज पनुदित्वा^१
पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - उपक्किलेसे
व्यपनुज्ज सब्बे ।

अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं ति । अनिस्सितो ति । द्वे 10 B. 295
निस्सया - तण्हानिस्सयो च दिट्ठिनिस्सयो च ... पे० ... अयं तण्हानिस्सयो
... पे० ... अयं दिट्ठिनिस्सयो । सिनेहो ति । द्वे स्नेहा - तण्हास्नेहो च
दिट्ठिस्नेहो च ... पे० ... अयं तण्हास्नेहो ... पे० ... अयं दिट्ठिस्नेहो ।
दोसो ति । यो चित्तस्स आघातो पटिघातो पटिघं^२ पटिविरोधो कोपो
पकोपो सम्पकोपो दोसो पदोसो सम्पदोसो चित्तस्स व्यापत्ति मनोपदोसो 15
कोधो कुज्झना कुज्झतत्तं दोसो दुस्सना दुस्सितत्तं व्यापत्ति व्यापज्जना
व्यापज्जितत्तं चण्डिक्कं^३ असुरोपो अनत्तमनता चित्तस्स । अनिस्सितो
छेत्व सिनेहदोसं ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो तण्हास्नेहं च दिट्ठिस्नेहं च
दोसं च छेत्वा उच्छिन्दित्वा^४ समुच्छिन्दित्वा^४ पजहित्वा विनोदेत्वा
व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा चक्खुं अनिस्सितो, सोतं अनिस्सितो 20
... पे० ... दिट्ठसुतमुतविज्जातब्बे धम्मे अनिस्सितो अनल्लीनो अनुपगतो
अनज्झोसितो अनधिमुत्तो निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विसञ्जुत्तो
विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं
एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“पहाय पञ्चावरणानि चेतसो,
उपक्किलेसे व्यपनुज्ज सब्बे ।
अनिस्सितो छेत्व सिनेहदोसं,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

25

१. पनुदित्वा - स्या० । २. पटिघो - स्या० । ३. विरोधो पटिविरोधो चण्डिक्कं -
स्या० । ४-४. उच्छेत्वा समुच्छेत्वा - स्या० ।

३३. विपिट्टिकत्वान सुखं दुखं च,
 पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ।
 लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

६ विपिट्टिकत्वान सुखं दुखं च पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ति ।
 सो पच्चेकसम्बुद्धो सुखस्स च पहाना दुक्खस्स च पहाना पुब्बेव सोम-
 नस्सदोमनस्सानं अत्थङ्गमा अदुक्खमसुखं उपेक्खासतिपारिसुद्धिं चतुत्थं
 ज्ञानं उपसम्पज्ज विहरती ति - विपिट्टिकत्वान सुखं दुखं च पुब्बेव
 च सोमनस्सदोमनस्सं ।

B. 296

10

लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं ति । उपेक्खा ति । या चतुत्थज्ज्ञाने
 उपेक्खा उपेक्खना अज्झुपेक्खना चित्तसमता^१ चित्तप्पस्सद्धता मज्झत्तता
 चित्तस्स । समथो ति । या चित्तस्स ठिति सण्ठिति अवट्ठिति अविसा-
 हारो अविक्खेपो अविसाहटमानसता समथो समाधिन्द्रियं समाधिबलं
 सम्मासमाधि; चतुत्थज्ज्ञाने उपेक्खा च समथो च सुद्धा होन्ति विसुद्धा
 १५ परियोदाता अनङ्गणा विगतूपक्किलेसा मुदुभूता कम्मनिया ठिता
 आनेज्जप्पत्ता । लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं ति । चतुत्थज्ज्ञानं उपेक्खं
 च समथं च लद्धा लभित्वा विन्दित्वा पटिलभित्वा ति - लद्धानुपेक्खं समथं
 विसुद्धं एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

20

“विपिट्टिकत्वान सुखं दुखं च,
 पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं ।
 लद्धानुपेक्खं समथं विसुद्धं,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

25

३४. आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया,
 अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।
 दळ्हनिक्कमो थामवलूपपन्नो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया ति । परमत्थं वुच्चति अमतं
 निब्बानं । यो सो सब्बसङ्खारसमथो सब्बूपधिपटिनिस्सग्गो तण्हक्खयो

विरागो निरोधो निब्बानं । परमत्थस्स पत्तिया लाभाय पटिलाभाय
अधिगमाय फस्सनाय सच्छिकिरियाय आरद्धवीरियो^१ विहरति अकुस-
लानं धम्मानं पहानाय कुसलानं धम्मानं सम्पदाय थामवा दळ्हपरक्कमो
अनिक्खित्तधुरो कुसलेसु धम्मेषू ति - आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया ।

अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ती ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो अनुप्पन्नानं ५
पापकानं अकुसलानं धम्मानं अनुप्पादाय छन्दं जनेति वायमति वीरियं
आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहति, उप्पन्नानं पापकानं अकुसलानं
धम्मानं पहानाय ... पे० ... अनुप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं उप्पादाय
... पे० ... उप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं ठितिया असम्मोसाय भिय्यो-
भावाय वेपुल्लाय भावनाय पारिपूरिया छन्दं जनेति वायमति १०
वीरियं आरभति चित्तं पग्गण्हाति पदहती ति - एवं अलीनचित्तो
अकुसीतवुत्ति ।

B. 297

अथ वा, “कामं तच्चो च न्हारु च अट्ठि च अवसिस्सतु^२, सरीरे^३
उपसुस्सतु^४ मंसलोहितं, यं तं पुरिसथामेन पुरिसबलेन पुरिसवीरियेन
पुरिसपरक्कमेन पत्तब्बं न तं अपापुणित्वा^५ वीरियस्स^६ सण्ठानं^७ भवि- १५
स्सती” ति चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

नासिस्सं न पिविस्सामि, विहारतो न निक्खमे^१ ।

न पि पस्सं निपातेस्सं, तण्हासल्ले अनूहते ति ॥

चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीत-
वुत्ति । २०

“न तावाहं इमं^१ पल्लङ्कं भिन्दिस्सामि^२ याव मे न अनुपादाय
आसवेहि चित्तं विमुच्चिस्सती” ति चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं
पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

“न तावाहं इमम्हा आसना बुद्धिस्सामि याव मे न अनुपादाय
आसवेहि चित्तं विमुच्चिस्सती” ति चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं पि २५
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

१. आरद्धविरियो - स्या० । २. अवसुस्सतु - स्या० । ३-३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

४. पापुणित्वा - स्या० । ५-५. विरियस्स ठानं - स्या० । ६. निक्खमि - स्या० । ७-७.
इमम्हा आसना बुद्धिस्सामि - स्या० ।

न तावाहं इमम्हा चङ्कमा ओरोहिस्सामि ... विहारा निक्ख-
मिस्सामि ... अड्डयोगा निक्खमिस्सामि ... पासादा निक्खमिस्सामि ...
हम्मिया निक्खमिस्सामि ... गुहाय निक्खमिस्सामि ... लेणा निक्ख-
मिस्सामि ... कुटिया निक्खमिस्सामि ... कूटागारा निक्खमिस्सामि ...
५ अट्टा निक्खमिस्सामि ... माळा निक्खमिस्सामि ... उट्टण्डा निक्खमि-
स्सामि ... उपट्टानसालाय निक्खमिस्सामि ... मण्डपा निक्खमिस्सामि...
ख्खमूला निक्खमिस्सामि याव मे न अनुपादाय आसवेहि चित्तं विमुच्चि-
स्सती ति चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

“इमस्मिं येव पुब्बण्हसमये अरियधम्मं आहरिस्सामि समाह-
१० रिस्सामि अधिगच्छिस्सामि फस्सयिस्सामि सच्छिकरिस्सामी” ति चित्तं
पग्गण्हाति पदहति । एवं पि अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति । इमस्मिं येव
मज्झन्तिकसमये^१ ... पे० ... सायन्हसमये ... पुरेभत्तं ... पच्छाभत्तं ...
पुरिमयामं ... मज्झिमयामं ... पच्छिमयामं ... काळे ... जुण्हे ... वस्से...
हेमन्ते ... गिम्हे ... पुरिमे वयोखन्धे ... मज्झिमे वयोखन्धे ... पच्छिमे
१५ वयोखन्धे अरियधम्मं आहरिस्सामि समाहरिस्सामि अधिगच्छिस्सामि
फस्सयिस्सामि सच्छिकरिस्सामी ति चित्तं पग्गण्हाति पदहति । एवं पि
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

दळ्हनिक्कमो थामबलूपपन्नो ति^२ । सो पच्चेकसम्बुद्धो दळ्ह-
समादानो अहोसि कुसलेसु धम्मेषु अवट्ठितसमादानो कायसुचरिते वची-
२० सुचरिते मनोसुचरिते दानसंविभागे सीलसमादाने उपोसथुपवासे मत्ते-
य्यताय^३ पेत्येय्यताय सामञ्जसताय ब्रह्मञ्जसताय कुलेजेट्ठापचायिताय^४
अञ्जतरञ्जतरसु अधिकुसलेसु धम्मेषु ति - दळ्हनिक्कमो । थामबलूप-
पन्नो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो थामेन च बलेन च वीरियेन च परक्कमेन
च पञ्चाय च उपेतो होति समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुप-
२५ पन्नो समन्नागतो ति - दळ्हनिक्कमो थामबलूपपन्नो एको चरे खग्ग-
विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“आरद्धविरियो परमत्थपत्तिया,
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ति ।

१. मज्झन्तिकसमये - स्या० । २. दळ्हनिक्कमो ति - स्या० । ३. मत्तेय्यताय -
स्या० । ४. कुलेजेट्ठापचायिकाय - स्या० ।

दळ्हनिक्कमो थामवलूपपन्नो,
एको चरे खग्विसाणकप्पो' ति ॥

३५. पटिसल्लानं भानमरिञ्चमानो,
धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ।
आदीनवं सम्मसिता भवेसु,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

5

पटिसल्लानं भानमरिञ्चमानो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो पटि-
सल्लानारामो होति पटिसल्लानरतो अज्झत्तं चेतोसमथमनयुत्तो अनि-
राकतज्झानो विपस्सनाय' समन्नागतो ब्रूहेता सुञ्जागारं ज्ञायी ज्ञानरतो
एकत्तमनयुत्तो सदत्थगरुको ति । पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो ति । 10
सो पच्चेकसम्बुद्धो द्वीहि कारणेहि' ज्ञानं' न रिञ्चति' - अनुप्पन्नस्स वा
पठमस्स ज्ञानस्स उप्पादाय युत्तो पयुत्तो संयुत्तो आयुत्तो समायुत्तो, अनु-
प्पन्नस्स वा दुतियस्स ज्ञानस्स ... अनुप्पन्नस्स वा ततियस्स ज्ञानस्स ...
अनुप्पन्नस्स वा चतुत्थस्स ज्ञानस्स उप्पादाय युत्तो पयुत्तो संयुत्तो
आयुत्तो समायुत्तो ति - एवं पि ज्ञानं न रिञ्चति । 15

B. 299

अथ वा, उप्पन्नं वा पठमं ज्ञानं आसेवति भावेति बहुलीकरोति,
उप्पन्नं वा दुतियं ज्ञानं ... उप्पन्नं वा ततियं ज्ञानं ... उप्पन्नं वा चतुत्थं
ज्ञानं आसेवति भावेति बहुलीकरोति । एवं पि ज्ञानं न रिञ्चती ति -
पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो ।

धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी ति । धम्मा वुच्चन्ति चत्तारो 20
सतिपट्टाना ... पे० ... अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो । कतमे अनुधम्मा ?
सम्मापटिपदा' अपच्चनीकपटिपदा अन्वत्थपटिपदा धम्मानुधम्मपटि-
पदा सीलेसु परिपूरकारिता इन्द्रियेसु गुत्तद्वारता भोजने मत्तञ्जुता
जागरियानुयोगो सतिसम्पजञ्जं - इमे वुच्चन्ति अनुधम्मा । धम्मेसु
निच्चं अनुधम्मचारी ति । धम्मेसु निच्चकालं ध्रुवकालं' सततं समितं 25
अवोकिण्णं' पोह्वानुपोह्वं उदकूमिकजातं अवीचिसन्ततिसहितं' फस्सितं
पुरेभत्तं पच्छाभत्तं पुरिमयामं मज्झिमयामं पच्छिमयामं काले जुण्हे

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २-२. ज्ञानमरिञ्चति - स्या० । ३. सम्मापटिपदा
अनुलोमपटिपदा - स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५-५. अवोकिण्णं पोह्वानुपोह्वं उद-
कुम्भिकात् अवीचिसन्ततिसहितं - स्या० ।

वस्से हेमन्ते गिम्हे पुरिमे वयोखन्धे मज्झिमे वयोखन्धे पच्छिमे वयोखन्धे चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति - धम्मेषु निच्चं अनुधम्मचारी ।

आदीनवं सम्मसिता भवेसू ति । “सब्बे सङ्खारा अनिच्चा” ति
 ५ आदीनवं सम्मसिता भवेसु, “सब्बे सङ्खारा दुक्खा” ति ... “सब्बे धम्मा अनत्ता” ति ... पे० ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं, सब्बं तं निरोध-धम्मं” ति आदीनवं सम्मसिता भवेसू ति - आदीनवं सम्मसिता भवेसु एको चरे खग्गविसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो,
 १० धम्मेषु निच्चं अनुधम्मचारी ।
 आदीनवं सम्मसिता भवेसु,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

B. 300

३६. तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो,
 अनेळमूगो^१ सुतवा सतीमा^२ ।
 १५ सङ्खातधम्मो नियतो पधानवा,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो ति । तण्हा ति । रूपतण्हा ... पे० ... धम्मतण्हा । तण्हक्खयं^३ ति । रागक्खयं दोसक्खयं मोहक्खयं गतिकक्खयं उपपत्तिकक्खयं पटिसन्धिकक्खयं भवक्खयं संसारक्खयं वट्टक्खयं पत्थयन्तो
 २० इच्छन्तो सादियन्तो पिहयन्तो अभिजप्पन्तो ति - तण्हक्खयं पत्थयं । अप्पमत्तो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो सक्कच्चकारी सातच्चकारी ... पे० ... अप्पमादो^४ कुसलेसु धम्मेषु ति - तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो ।

अनेळमूगो सुतवा सतीमा ति । अनेळमूगो ति । सो पच्चेक-सम्बुद्धो पण्डितो पञ्चवा बुद्धिमा जाणी विभावी मेधावी । सुतवा ति ।
 २५ सो पच्चेकसम्बुद्धो बहुस्सुतो होति सुतधरो सुतसन्निच्चयो । ये ते धम्मा आदिकल्याणा मज्जेकल्याणा परियोसानकल्याणा सात्थं सब्बज्जनं केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं ब्रह्मचरियं अभिवदन्ति तथारूपास्स धम्मा बहु-

१. अनेळमूगो - स्या० । २. सतीमा - स्या०; एवमुपरि पि । ३. तण्हक्खयं पत्थयं - स्या० । ४. अप्पमत्तो - स्या० ।

स्सुता होन्ति धाता^१ वचसा परिचिता मनसानुपेक्खिता दिट्ठिया सुप्पटि-
विद्धा^२। सतीमा^३ ति। सो पच्चेकसम्बुद्धो सतिमा होति परमेन सति-
नेपक्केन समन्नागतत्ता^४, चिरकतं पि चिरभासितं पि सरिता अनुस्सरिता^५
ति - अनेळमूगो सुतवा सतीमा।

सङ्खातधम्मो नियतो पधानवा^६ ति। सङ्खातधम्मो वुच्चति ६
ब्राणं। या पञ्चा पजानना ... पे० ... अमोहो धम्मविचयो सम्मादिट्ठि।
सङ्खातधम्मो ति। सो पच्चेकसम्बुद्धो सङ्खातधम्मो जातधम्मो
तुलितधम्मो तीरितधम्मो विभूतधम्मो विभावितधम्मो, “सब्बे सङ्खारा
अनिच्चा” ति सङ्खातधम्मो ... पे० ... “यं किञ्चि समुदयधम्मं सब्बं
तं निरोधधम्मं” ति सङ्खातधम्मो जातधम्मो तुलितधम्मो तीरितधम्मो १०
विभूतधम्मो विभावितधम्मो। अथ वा, तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स च^७
खन्धा संखित्ता^८ धातुयो संखित्ता आयतनानि संखित्तानि गतियो संखित्ता
उपपत्तियो संखित्ता पटिसन्धियो संखित्ता भवा संखित्ता संसारा संखित्ता
वट्ठा संखित्ता। अथ वा, सो पच्चेकसम्बुद्धो खन्धपरियन्ते ठितो १५
धातुपरियन्ते ठितो आयतनपरियन्ते ठितो गतिपरियन्ते ठितो उपपत्ति-
परियन्ते ठितो पटिसन्धिपरियन्ते ठितो भवपरियन्ते ठितो संसार-
परियन्ते ठितो वट्टपरियन्ते ठितो सङ्खारपरियन्ते ठितो अन्तिमभवे
ठितो अन्तिमसमुत्सये^९ ठितो^{१०} अन्तिमदेहधरो पच्चेकसम्बुद्धो।

तस्सायं पच्छिमको भवो, चरिमोयं समुत्सयो।

जातिमरणसंसारो^८, नत्थि तस्स पुनब्भवो ति॥ २०

तंकारणा पच्चेकसम्बुद्धो^१ सङ्खातधम्मो। नियतो ति। नियामा
वुच्चन्ति चत्तारो अरियमग्गा। चतूहि अरियमग्गेहि समन्ना-
गतो ति नियतो^२। नियामं पत्तो सम्पत्तो अधिगतो फस्सितो सच्छिकतो
पत्तो नियामं। पधानवा^३ ति। पधानं वुच्चति वीरियं। सो चेतसो
वीरियारम्भो निक्कमो परक्कमो उय्यामो वायामो^४ उस्साहो उस्सोळ्ही २५
थामो धिति असिथिलपरक्कमो अनिक्खित्तच्छन्दता अनिक्खित्तधुरता

१. धता - स्या०। २. सुपटिविद्धा - स्या०। ३. समन्नागतो - स्या०। ४. स्या०
पोत्यके नत्थि। ५. स्या० पोत्यके नत्थि। ६. सङ्खाता - स्या०; एवमुपरि पि। ७-७. स्या०
पोत्यके नत्थि। ८. जातिजरामरणसंसारो - स्या०। ९. स्या० पोत्यके नत्थि। १०. नियतो
अरियमग्गेहि - स्या०।

धुरसम्पग्गाहो वीरियं वीरियिन्द्रियं वीरियवलं सम्मावायामो । सो पच्चेकसम्बुद्धो इमिना पधानेन उपेतो समुपेतो उपागतो समुपागतो उपपन्नो समुपपन्नो समन्नागतो । तस्मा सो पच्चेकसम्बुद्धो पधानवा ति - सङ्घातधम्मो नियतो पधानवा एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।
 ५ तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“तण्हक्खयं पत्थयमप्पमत्तो,
 अनेळमूगो सुतवा सतीमा ।
 सङ्घातधम्मो नियतो पधानवा,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

१० ३७. सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो,
 वातो व जालम्हि असज्जमानो ।
 पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

B. ३०२ १५ सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो ति । यथा सीहो मिगराजा सद्देसु असन्तासी अपरिसन्तासी अनुत्रासी अनुव्विग्गो अनुस्सङ्की' अनुत्रासो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी, पच्चेकसम्बुद्धो पि सद्देसु असन्तासी अपरिसन्तासी अनुत्रासी अनुव्विग्गो अनुस्सङ्की अनुत्रासो अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो विहरती ति - सीहो व सद्देसु असन्तसन्तो ।

२० वातो व जालम्हि असज्जमानो ति । वातो ति । पुरत्थिमा वाता पच्छिमा वाता उत्तरा वाता दक्खिणा वाता सरजा वाता अरजा' वाता' सीता वाता उण्हा वाता परित्ता वाता अधिमत्ता वाता वेरम्भ-वाता' पक्खवाता' सुपण्णवाता तालपण्णवाता विधूपनवाता । जालं वुच्चति सुत्तजालं । यथा वातो जालम्हि न सज्जति न गण्हाति न वज्जति न पलिवज्जति, एवमेव । द्वे जाला - तण्हाजालं च दिट्ठिजालं च ... पे० ... इदं तण्हाजालं ... पे० ... इदं दिट्ठिजालं । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हाजालं पहीनं दिट्ठिजालं पटिनिस्सट्ठं, तण्हाजालस्स पहीनत्ता दिट्ठि-

१. अनुस्सुकी - स्या० । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३-३. कालवाता वेरम्भवाता पक्खिवाता - स्या० ।

जालस्स पटिनिस्सट्ठत्ता सो पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न सज्जति सदे न सज्जति ... पे० ... दिट्ठसुतमुतविज्जातब्बेसु धम्मेसु न सज्जति न गण्हाति न बज्जति न पलिवज्जति निक्खन्तो निस्सटो विप्पमुत्तो विस-
ज्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - वातो व जालम्हि अस-
ज्जमानो ।

5

पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो ति । पदुमं वुच्चति पदुमपुप्फं ।
तोयं वुच्चति उदकं । यथा पदुमपुप्फं तोयेन न लिम्पति^१ न पलिम्पति
न उपलिम्पति, अलित्तं अपलित्तं अनुपलित्तं, एवमेव । द्वे लेपा -
तण्हालेपो च दिट्ठिलेपो च ... पे० ... अयं तण्हालेपो ... पे० ... अयं
दिट्ठिलेपो । तस्स पच्चेकसम्बुद्धस्स तण्हालेपो पहीनो, दिट्ठिलेपो 10
पटिनिस्सट्ठो । तण्हालेपस्स पहीनत्ता दिट्ठिलेपस्स पटिनिस्सट्ठत्ता
सो पच्चेकसम्बुद्धो रूपे न लिम्पति सदे न लिम्पति ... पे० ...
दिट्ठसुतमुतविज्जातब्बेसु धम्मेसु न लिम्पति न^१ पलिम्पति^१ न
उपलिम्पति, अलित्तो अपलित्तो अनुपलित्तो निक्खन्तो निस्सटो
विप्पमुत्तो विसज्जुत्तो विमरियादिकतेन चेतसा विहरती ति - पदुमं 15
व तोयेन अलिम्पमानो एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो
पच्चेकसम्बुद्धो -

“सीहो व सदेसु असन्तसन्तो,
वातो व जालम्हि असज्जमानो ।
पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

B. 303

20

३८. सीहो यथा दाठबली पसय्ह,
राजा मिगानं अभिभुय्य चारी ।
सेवेथ पन्तानि सेनासनानि,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

25

सीहो यथा दाठबली पसय्ह राजा मिगानं अभिभुय्य चारी
ति । यथा सीहो मिगराजा दाठबली दाठावुधो सब्बे तिरच्छानगते
पाणे अभिभुय्य अभिभवित्वा अज्झोत्थरित्वा परियादियित्वा मद्दित्वा

चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेति, पच्चेकसम्बुद्धो^१
 पि पञ्चावली पञ्चावुधो सब्बपाणभूते पुग्गले^२ पञ्चाय अभिभुय्य
 अभिभवित्वा अज्झोत्थरित्वा परियादियित्वा मद्दित्वा चरति विहरति
 इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति - सीहो यथा दाठवली पसय्ह
 5 राजा मिगानं अभिभुय्य चारी।

सेवेथ पन्तानि सेनासनानी ति। यथा सीहो मिगराजा अरञ्ज-
 वनमज्झोगाहेत्वा^३ चरति विहरति इरियति वत्तेति पालेति यपेति
 यापेति, पच्चेकसम्बुद्धो पि अरञ्जवनपत्थानि पन्तानि सेनासनानि
 पटिसेवति अप्पसद्धानि अप्पनिग्घोसानि विजनवातानि मनुस्सराहस्सेय्य-
 10 कानि पटिसल्लानसारुप्पानि। सो एको गच्छति एको तिट्ठति एको
 निसीदति एको सेय्यं कप्पेति एको गामं पिण्डाय पविसति एको पटिक्क-
 मति एको रहो निसीदति एको चङ्कमं अधिट्ठाति एको चरति विहरति
 इरियति वत्तेति पालेति यपेति यापेती ति - सेवेथ पन्तानि सेनासनानि
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो। तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

15 “सीहो यथा दाठवली पसय्ह,
 राजा मिगानं अभिभुय्य चारी।
 सेवेथ पन्तानि सेनासनानि,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति॥

B. 304

20

३९. मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्तिं,
 आसेवमानो मुदितं च काले।
 सब्बेन लोकेन अविहज्झमानो,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो॥

मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्तिं आसेवमानो मुदितं च काले ति।
 सो पच्चेकसम्बुद्धो मेत्तासहगतेन चेतसा एकं दिसं फरित्वा विहरति
 25 तथा दुत्तियं तथा तत्तियं तथा चतुत्थं, इति उद्धमधो तिरियं सब्बधि
 सब्बत्तताय सब्बावन्तं लोकं मेत्तासहगतेन चेतसा विपुलेन महग्गतेन
 अप्पमाणेन अवेरेन अव्यापज्जेन^४ फरित्वा विहरति; करुणासहगतेन

१. एवमेव पच्चेकसम्बुद्धो - स्या०। २. स्या० पोत्यके नत्थि। ३. अरञ्जवनपत्थानि
 अज्झोगाहेत्वा - स्या०। ४. अव्यापज्जेन - स्या०।

चेतसा ... पे० ... मुदितासहगतेन चेतसा ... पे० ... उपेक्खासहगतेन चेतसा विपुलेन महग्गतेन अप्पमाणेन अवेरेन अब्यापज्जेन फरित्वा विहरती ति - मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्ति आसेवमानो मुदितं च काले ।

सब्बेन लोकेन अविरुज्झमानो ति । मेत्ताय^१ भावितत्ता ये पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ते अप्पटिकूला^२ होन्ति, ये पच्छिमाय दिसाय सत्ता ... ये उत्तराय दिसाय सत्ता ... ये दक्खिणाय दिसाय सत्ता ... ये पुरत्थिमाय अनुदिसाय सत्ता ... ये पच्छिमाय अनुदिसाय सत्ता ... ये उत्तराय अनुदिसाय सत्ता ... ये दक्खिणाय अनुदिसाय सत्ता ... ये हेट्ठिमाय^३ दिसाय सत्ता ... ये उपरिमाय दिसाय सत्ता ... ये दससु दिसासु सत्ता^४ ते अप्पटिकूला होन्ति । करुणाय^५ भावितत्ता ... मुदिताय भावितत्ता ... उपेक्खाय भावितत्ता ये पुरत्थिमाय दिसाय सत्ता ... पे० ... ये दससु दिसासु सत्ता ते अप्पटिकूला होन्ति^६ । सब्बेन लोकेन अवि-
रुज्झमानो ति । सब्बेन लोकेन^७ अविरुज्झमानो अप्पटिविरुज्झमानो अनाघातियमानो^८ अप्पटिहञ्जमानो ति - सब्बेन लोकेन अविरुज्झमानो एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“मेत्तं उपेक्खं करुणं विमुत्ति,
आसेवमानो मुदितं च काले ।
सब्बेन लोकेन अविरुज्झमानो,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ।

४०. रागं च दोसं च पहाय मोहं,
सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि ।
असन्तसं जीवितसङ्ख्यमिह,
एको चरे खग्विसाणकप्पो ॥

रागं च दोसं च पहाय मोहं ति । रागो^९ ति । यो रागो सारागो ... पे० ... अभिज्झा लोभो अकुसलमूलं । दोसो^{१०} ति । यो चित्तस्स आघातो ... पे० ... चण्डिक्कं असुरोपो अनत्तमनता चित्तस्स । मोहो ति । दुक्खे अञ्जाणं ... पे० ... अविज्जालङ्गी मोहो अकुसल-

१. मेत्तादीनं - स्या० । २. अप्पटिकूला - स्या० । ३. अधोगमाय - स्या० । ४. विदिसासु सत्ता - स्या० । ५-५. स्या० पोत्थके नत्थि । ६. सत्तलोकेन - स्या० । ७. अघट्टिय-
मानो - स्या० । ८. रागं - स्या० । ९. दोसं - स्या० ।

मूलं । रागं च दोसं च पहाय मोहं ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो रागं च दोसं च मोहं च पहाय पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा अनभावं गमेत्वा ति - रागं च दोसं च पहाय मोहं ।

सन्दालयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस सञ्जोजनानि - काम-
 5 रागसञ्जोजनं पटिघसञ्जोजनं ... पे० ... अविज्जासञ्जोजनं । सन्दा-
 लयित्वान सञ्जोजनानी ति । दस' सञ्जोजनानि सन्दालयित्वा पदाल-
 यित्वा सम्पदालयित्वा पजहित्वा विनोदेत्वा व्यन्तीकरित्वा' अनभावं
 गमेत्वा ति - सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि ।

असन्तसं जीवितसङ्ख्यम्हो ति । सो पच्चेकसम्बुद्धो जीवित-
 10 परियोसाने असन्तासी' अनुत्रासी अनुब्बिग्गो अनुस्सङ्की अनुत्रासो
 अभीरु अच्छम्भी अनुत्रासी अपलायी पहीनभयभेरवो विगतलोमहंसो
 विहरती' ति' - असन्तसं जीवितसङ्ख्यमहि एको चरे खग्गविसाणकप्पो ।
 तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो -

“रागं च दोसं च पहाय मोहं,
 15 सन्दालयित्वान सञ्जोजनानि ।
 असन्तसं जीवितसङ्ख्यमहि,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो” ति ॥

४१. भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था,
 निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ।
 20 अत्तत्थपञ्जा असुची मनुस्सा,
 एको चरे खग्गविसाणकप्पो ॥

B. 306

भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था ति । अत्तत्थकारणा परत्थ-
 कारणा उभयत्थकारणा दिट्ठधम्मिकत्थकारणा सम्परायिकत्थकारणा
 परमत्थकारणा भजन्ति सम्भजन्ति सेवन्ति निसेवन्ति' संसेवन्ति' पटि-
 25 सेवन्ती ति - भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था ।

निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ति । द्वे मित्ता - अगारिक-
 मित्तो' च अनागारिकमित्तो च ... पे० ... अयं अगारिकमित्तो ... पे० ...
 अयं अनागारिकमित्तो । निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ति । इमे

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २. व्यन्तीकरित्वान - स्या० । ३. असन्तासी अपरिसन्तासी -
 स्या० । ४-४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५-५. स्या० पोत्यके नत्थि । ६. आगारिकमित्ता - स्या० ।

द्वे मित्ता अकारणा निक्कारणा' अहेतू अप्पच्चया दुल्लभा दुल्लद्धा' सुदुल्लद्धा' ति — निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ।

अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा ति । अत्तत्थपञ्चा ति । अत्तनो अत्थाय अत्तनो हेतु अत्तनो पच्चया अत्तनो कारणा भजन्ति सम्भजन्ति सेवन्ति निसेवन्ति संसेवन्ति पटिसेवन्ति आचरन्ति समाचरन्ति पयि- ५
रूपासन्ति परिपुच्छन्ति' परिपञ्चहन्ती ति — अत्तत्थपञ्चा । असुची मनुस्सा ति । असुचिना कायकम्मेन समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना वचीकम्मेन समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना मनोकम्मेन समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना पाणातिपातेन ... असुचिना अदिन्नादानेन ... असुचिना कामेसुमिच्छाचारेण ... असुचिना मुसा- १०
वादेन ... असुचिया पिसुणाय वाचाय समन्नागता' ... असुचिया फरसाय वाचाय समन्नागता' ... असुचिना सम्फप्पलापेन समन्नागता' ... असु-
चिया अभिज्झाय समन्नागता' ... असुचिना व्यापादेन समन्नागता' ति असुची' मनुस्सा, असुचिया मिच्छादिट्ठिया समन्नागता ति असुची
मनुस्सा, असुचिया चेतनाय समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिया १५
पत्थनाय समन्नागता ति असुची मनुस्सा, असुचिना पणिधिना समन्ना-
गता ति असुची मनुस्सा, असुची' हीना निहीना' ओमका लामका छतुक्का' परिता ति — अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा ।

एको चरे खग्विसाणकप्पो ति । एको ति । सो पच्चेक-
सम्बुद्धो पब्बज्जासङ्घातेन एको ... पे० ... चरेति अट्ठ चरियायो ... पे० ... २०
खग्विसाणकप्पो ति । यथा खग्वस्स नाम विसाणं एकं होति अदुतियं
... पे० ... एको चरे खग्विसाणकप्पो । तेनाह सो पच्चेकसम्बुद्धो —

“भजन्ति सेवन्ति च कारणत्था,
निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता ।
अत्तत्थपञ्चा असुची मनुस्सा,
एको चरे खग्विसाणकप्पो” ति ॥

B. 307

25

चतुत्थो वग्गो ।

खग्विसाणसुत्तनिद्देशो निट्ठितो ।

१. स्या० पोत्यके नत्थि । २-२. स्या० पोत्यके नत्थि । ३. पुच्छन्ति — स्या० । ४. स्या० पोत्यके नत्थि । ५-५. स्या० पो वके नत्थि । ६. निहीना परिहीना — स्या० । ७. जतुक्का — स्या० ।

5

अजितो तिस्समेत्तेय्यो, पुण्णको अथ मेत्तगू ।
 धोतको उपसीवो च, नन्दो च अथ हेमको ॥
 तोदेय्यकप्पा दुभयो, जतुकण्णी च पण्डितो ।
 भद्रावुधो उदयो च, पोसालो चा पि ब्राह्मणो ।
 मोघराजा च मेघावी, पिङ्गियो च महाइसि ॥
 सोळसानं^१ पनेतेसं, ब्राह्मणानं व सासनं ।
 पारायनानं निद्देसा^२, तत्तका च भवन्ति हि ॥
 खग्गविसाणसुत्तानं, निद्देसा पि तथेव^३ च ।
 निद्देसा दुविधा अयेय्या, परिपुण्णा सुलक्खिता^४ ति ॥
 चुल्लनिद्देसपालि निट्ठिता ।

—:०:—

१. सोळसन्नं - स्या० । २. निद्देसो - स्या० । ३. तथेव - स्या० । ४. सुलक्खिता -
 स्या० ।

**निर्देशपदानं
अनुवकमणिका**

अ

अकङ्क्षो	९२
अकामकार्मि	१५०
अकालिकं	२२८, २२९
अकिञ्चनं	९०, ९८, १४१
—अनादानं	१४७
—कामभवे असत्तं	९०, १४१
—ब्राह्मणभिरियमानं	९८
अकिञ्चयी नो	७६
अखिलो	९२, २३७
—पटिभानवा	२३७
अग्नी व दङ्गं अनिवत्तमानो	३००
अच्चि	११५
—यथा वातवेगेन खित्ता	११५
अछम्भी	२६८
अजित तं वदामि ते	३५
अजितो	२६, २७, ३२, ३५
अज्झत्तं च वहिद्धा च, नत्थि किञ्ची	
ति पस्सतो	१७५
— — — वेदनं नाभिनन्दतो	१७०
अज्झिटो	२०६
—पुट्ठो पुट्ठो पञ्चं व्याकासि	२०६
अञ्जाय	१३६, १४८
—अत्यानि विनेय्य कङ्कं	२९५
अञ्जाविमोक्खं पब्रूमि	१६८
—पब्रूहि	१६५
अञ्जं तं पुच्छाम तदिद्ध ब्रूहि	७६
अट्टानतं सङ्गणिकारतस्स यं	
फस्सये सामयिकं विमुत्ति	२८५
अट्ठितं ओवदेय्य	८८
अतारी	९०
अतारु जातिं च जरं च मारिस	५८, १२३
अतीतं आदिसति	१७२

अत्तत्थपञ्जा	३२३
—असुची मनुस्सा	३२३
अत्तानुदिट्ठि ऊहच्च	१९६, १९७
अत्थङ्गतस्स न पमाणमत्थि	११७
अत्थमञ्जाय धम्ममञ्जाय	२०७
अत्थि पञ्हेन आगमं	५१, १६४, १७५, १९०
अत्थं पलेति	११५, ११६
— — न उपेति सङ्गं	११५, ११६
अथ	२३५
—को चरहि देवमनुस्सलोके,	
अतारि जातिं च जरं च मारिस	६१, १२७
अत्थङ्गतो सो उद वा सो नत्थि	११७
अथद्दसांसि सम्बुद्धं	२३५
अथो गहट्ठा घरमावसन्ता	२६९
अद्दसांसि	२३५
अद्धा	८७, ९०, २४१, २७३
—गमिस्सामि न मेल्य कङ्का	२४१
—पसंसाम सहायसम्पदं	२७३
—हि भगवा पहासि दुक्खं	८७
—हि सो ओषमिमं अतारी	९०
अधिदेवे अभिञ्जाय	२३८
अधिमुत्तचित्तं	२४१
अधिवचनं	२०८
अथो	८३, ८४, १०७, १६०
अनञ्जनेय्यो	२८७
अनञ्जपोसी	३०९
—सपदानचारी	३०७
अनत्थदर्स्स विसमे निविट्ठं	२९२
अनभिज्झितं सेरितं पेक्खमानो	२६१
अनलङ्कुरित्वा अनपेक्खमानो	२९६
अनवस्सुतो परिडय्हमानो	३०३
अनादानं	१४७
अनानुयायी	११२, ११४

अनापरं	१४७
अनासवो	१२९, १३१, २१९, २३५
—सब्वदुक्खप्पहायिनो	२१९
अनिस्सितो	१०८, ३११
—छेत्व सिनेहदोसं	३११
—नो विसहामि तारितुं	१०८
अनीघो	६५, ९४
अनीतिकं	२२८, २३०
अनीतिहं	८०, १०४
अनुसास ब्रह्मं करुणायमानो	१०२
अनेकरूपा	७२, ७४
अनेकरूपेन वदन्ति सुद्धिं	१२३, १२५, १२६
अनेकरूपं पि पहाय सब्बं	१२८, १३१
अनेजो छिन्नसंसयो	१७४
अनेजं मूलदस्सावि	४९
अनेळमूगो	३१६
—सुतवा सतीमा	३१६
अन्तरा व	१९९
अन्ता	४७
अपरिड्हमानो	३४६
अपारा पारं गच्छेय्य	२१२
अपुच्छि	३५
अपुनब्भवाय	२०२
अप्पदस्से पहाय	२२०
अप्पमतो	५७, ८५, २०२, २०५
अप्पस्सादो दुक्खमेत्थ भिय्यो	२९८
अप्पेव मं भगवा अट्ठितं ओवदेय्य	८९
अप्पोस्सुक्को परपुत्तेसु ह्रुत्वा	२६९
अभिजञ्जा	९०
अभिजप्पन्ति	६०
अभिजानं	१७७
—तथागतो	१७७
अभिनिव्वुता	१३६, १४८
अभिभुय्य सब्बानि परिस्सयानि	२७१
अभियाचे	१५७
अभिसज्जना वा	२७६
अयं लोको	१८९
— —परो लोको	१८९
अलीनचित्तो अकुसीतवुत्ती	३१३
अलोलो	३०९

अविज्जा	२७, १६८
अविज्जाय निवुत्तो लोको	२७
—पभेदनं	१६५, १६८
अविद्धा	७५
अविहेठयं अञ्जतरस्मि तेसं	२४३
असन्तसं जीवितसङ्ख्यग्भिह	३२२
असितो	१०३
अमुची मनुस्सा	३२३
असेसं	३५
असंकुप्पं	२४१
असंहीरं	२४०
—असंकुप्पं	२४०
अस्स	१५५
अहो	१११

आ

आकिञ्चञ्जासम्भवं अत्वा	१८०
आकिञ्चञ्जं निस्सितो हित्वा	
मञ्जं	११२, ११३
—पेक्खमानो सतिमा	१०९
आचिक्ख धम्मं यमहं विजञ्जं	१५२, २००, २०३
आदानतण्हं विनयेव सब्बं	१५९
आदानसत्ते इति पेक्खमानो	१६१
आदिच्चबन्धुना	२११
आदिच्चबन्धुस्स वचो निसम्म	२८६
आदिच्चो व पथावि तेजी तेजसा	१५२
आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा	२७८, २८०
—सम्मसिता भवेसु	३१६
—स्नेहजं पेक्खमानो	२५४
आमन्तना होति सहायमज्जे	
वासे ठाने गमने चारिकाय	२६१
आयस्मा	२६, ४३, ९५, ११२, ११९,
	१२२, १३२, १३८, १४५,
	१५०, १६४, १८३, २१३
आरद्धविरियो परमत्थपत्तियो	३१२
आरम्मणं ब्रूहि समन्तचक्खु	१०९
आसवा	१५५, १६४
आसवास्स न विज्जन्ति	१५५
आसीनं	१६३

आसीसन्ति	५९
—योमयन्ति अभिजप्पन्ति जुहन्ति	५९
आसीसमाना	५६
—पुण्णक इत्यन्तं	५६

इ

इच्छा	२६, ३१, ४३, ५१, ६१, ९५, १०८, ११२, ११९, १२२, १२६, १३२, १३८, १४५, १५०, १५७, १६४, १७४, १८३, १९९, २१३
-------	--

इच्छायस्मा अजितो	२६, ३१
—उदयो	१६४
—उपसीवो	१०८, ११२
—कप्पो	१४५
—जलुकण्णी	१५०
—तिस्समेतेय्यो	४३
—तोदेय्यो	१३८
—घोतको	९५
—नन्दो	११९, १२२, १२६
—पिङ्गियो	१९९, २१३
—पुण्णको	५१, ६१
—पोसालो	१७४
—भद्रावुधो	१५४
—मेत्तगू	६८
—मोघराजा	१८३
—हेमको	१३२
इच्छासि इति भविस्सति	१३३, २२१
इञ्जिता	४६
इञ्जितं	६३
इति	१४७, १६१, २९९, २१३
इतो सुत्वान निग्घोसं	९७
इदमवोच भगवा	२०६
— —मगधेसु विहरन्तो पासाणके चेत्तिये, परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं अज्झिट्ठो पुट्ठो पुट्ठो पञ्च व्याकासि	२०६
इध	८६, ९२, ९७
—विट्ठमुत्तमुत्तविज्जातेसु	१३४
—लोके	५३, ५६
इधेव निपको सतो	९७
—सन्तो	१०३

— — असितो चरेय्यं	१०३
इमस्स धम्मपरियायस्स	२०८
इरियमानं	९९
इसयो	५२, ५५
इसी	२०९

ई

ईती च गण्डो च उपद्दवो च रोगो च सल्लं च भयं च मेतं	२८०
--	-----

उ

उगहितं	१५३
—निरत्तं वा	१५३
उण्हं	२८२
उत्तमं	८२, १०६
उदपञ्जकप्पी	१४०
उदया ति भगवा	१६५
उदयो	१६४, १६५
उदाहु वे जीवितेनूपपन्नं	१२०
— —सस्सतिया अरोगो	११७
उद्धं	८३, ८४, १०७, १६०
—अधो तिरियं चा पि मज्जे	८३, १०७, १६०
उपक्किलेसे व्यपनुज्ज सव्वे	३११
उपधिनिदाना पभवन्ति दुक्खा	७३
उपाधि करोति	७५
—न कयिरा	७५
उपरुज्जति	३५
उपसन्ता	१३७
—च ते सदा	१३७
उपसन्तो चरिस्ससि	१५५
उपसीवा ति भगवा	११०, ११३, ११५, ११८
उपसीवो	१०८, ११०, ११२, ११३, ११५, ११८
उपेक्खा	१६७, ३१२
उपेक्खासतिसमुद्धं	१६७
उप्पन्नवाणमिह अनञ्जनेय्यो	२८७

ए

एकमेकस्स चे पि पञ्चस्स	२०७
— — — — अत्यमञ्जाय धम्ममञ्जाय	

धम्मानुधम्मं पटिपज्जेय्य, गच्छेय्येव	
जरामरणस्स पारं। पारङ्गमनीया इमे	
धम्मा ति। तस्मा इमस्स धम्मपरियायस्स	
“पारायनं” तेव अधिवचनं	२०७
—पञ्चस्स	२१२
एको १०८, २२२, २४४, ३२३	
—अहं सक्क महन्तमोधं	१०८
—चरे खग्गविसाणकप्पो	२४४, ३२३
—तमोनुदासीनो	२२२
एतदञ्जाय मे सता	१३६, १४८
एताभिनन्दामि वचो महेसिनो	८६, १३०
एते	२०८
—अलद्धा अनवज्जभोजी	२७४
—बुद्धं उपागच्छुं	२०८, २०९
एतेसु	८४
—नन्दि च निवेसनं च पनुज्ज विज्जानं	
भवे न तिट्ठे	८४
एतं	८६, १३७, १४८
—त्राणं तथं तस्स	१८१
—दीपं अनापरं	१४७
—भयं आयति पेक्खमानो	२७६, २७७
— —कामगुणेसु दिस्वा	२८१
— —सन्धवे पेक्खमानो	२५५
—मे	३५
— —पुटो पबूहि	३५
—विदित्वा सङ्गो ति लोके	१०७
—सन्धवे पेक्खमानो	२५६
एत्थ	२४१
एवमहं अप्पदस्से पहाय महोर्दधि	
हंसोरिव अज्जपत्तो	२२०
एवमेतं अभिज्जाय	१८१
एवमेव त्वं पि पमुञ्चस्सु सद्धं	२३६
एवं	११६, २२०
—अभिवक्तदस्सावि	१९०
—तुवं ओघमिमं तरेसि	१०२
—दुतीयेन सहा ममस्स	२७६
—पि तोदेय्य मुनिं विजान	१४१
—मच्चुतरो सिया	१९७
—मुनी नामकाया विमुत्तो	११६
—मं धारेहि	२४१

— — —अधिमुत्तचित्तं	२४१
—लोकं अवेक्खन्तं	१९७
एवंविहारी	८५
—सतो अप्पमत्तो	८५
—सतस्स चरतो	१७२
एस भिय्यो पसीदामि	२३६

ओ

ओकञ्जहं	१५६
—तण्हन्निदं अनेजं	१५६
ओक्खित्तचक्खु न च पादलोलो	३००
ओघतिण्णमनासवं	२३५
ओघतिण्णं	१५७, २३५
ओघातिगं	१५०
—पुट्ठुमकाममागमं	१५०
ओघे जाते महम्मये	१४५, १४६
ओघं	७७, ९०
ओरोपयित्वा गिहिब्यञ्जनानि	२६९, २७०
ओहारयित्वा गिहिब्यञ्जनानि	३०६

क

कङ्खीनं पटिजानतं	२४०
कच्चिसु	५७, १२३
— ते भगवा तत्थ यता चरन्ता	१२३
— —यञ्जपथे अप्पमत्ता	५७
कच्चि	१०१
कतकिच्चं अनासवं	१६४
कतमा अनगारिकविभूसा	२९६
कथंकया	९९
—च यो तिण्णो	१३८, १३९
कथंकथि धोतक कच्चि लोके	१०१
कथं नु	७६
— —धीरा वितरन्ति ओघं जातिं	
जरं सोकपरिद्वं च	७६, ७७
—नेयो तयाविधो	१७६
—लोकं अवेक्खन्तं	१९०
—सतस्स चरतो	१७०
कप्पञ्जहं अभियाचे सुमेधं	१५७
कप्पा	१४६
—ति भगवा	१४६

कण्ठो	१४५	—सव्वधम्मार्तं	४०
कण्ठं	१५७	कुहिञ्चि	६३
कम्मारपुत्तेन सुनिट्ठितानि	२७५	केन सोता पिघीयरे	३१
करुणायमानो	१०२	केनस्सु नप्पकासति	२६
कसबो	२९०	—निवृतो लोको	२६
कस्स नो सन्ति इञ्जिता	४४	को इध सिव्विनिमच्चगा	४४
कामसुखं	२९५	— उभन्तमभिञ्जाय	४४
कामा	३९, ४४, ११०, १११, ११३, १३८, १४१ १५०, १५१, १५३, २१४, २७७, २९७	कोध सन्तुसितो लोको	४३
		कं ब्रूसि महापुरिसो	४४
		क्वचि	२२६, २२८, २३०, २४१
कामाभिजप्पन्ति पटिच्च लाभं	६०		
कामा हि चित्रा मधुरा मनोरमा	२७७		
कामे पहाय	११०		
— —विरतो कथाहि	११०		
कामेसु	१११, ११३		
—नाभिगिज्जेय्य	३९		
—ब्रह्मचरियवा	४४		
—विनय गेवं	१५३		
कामो	९०		
कासायवत्यो अभिनिक्खिपित्वा	३०७		
किञ्चनं	१४७, १६१		
किञ्चा पि	१२५		
— —ते तत्थ यता चरन्ति	१२५		
कित्थिस्सामि गिरं वण्णूपसंहितं	२१७		
—ते धम्मं	७९		
— —सन्ति	१०४		
किस्स विप्पहानेन निव्वानं इति बुच्चति	१६९		
किस्स हेतु	२१५		
— —मुसा भणे	२१५		
किस्साभिलेपनं ब्रूसि	२६		
किं निस्सिता इसयो मनुजा	५२		
किं नु तम्हा विप्पवसि	२२६		
किस्सु तस्स महव्वयं	२७		
— —विचारणं	१६८		
—संयोजनो लोको	१६८		
कुक्कुच्चानं निवारणं	१६६, १६७		
कुक्कुच्चं	१६६		
कुतो नु	७१		
कुले कुले अप्पटिवद्धचित्तो	३०९, ३१०		
कुसलो	१२०		
		ख	
		खग्गविसाणकण्ठो	२४८, ३२३
		खत्तिया	५२, ५५
		— ब्राह्मणा देवतानं	५२, ५५
		खिड्डा	२६२, २९५
		— रती होति सहायमज्जे	२६२
		खिड्डं रति कामसुखं च लोके	२९५
		ग	
		गच्छे पारं अपारतो	२१२
		गच्छेय्येव जरामरणस्स पारं	२०७
		गमिस्ससि त्वं पिङ्गिय मच्चुधेय्यस्स पारं	२३६
		गमिस्सामि	२४१
		गळो एसो इति वत्वा मतिमा	२९९
		गुत्तिन्द्रियो	३०३
		— रक्खितमानसानो	३०३
		गेवं	१५३
		गोतमनूपधीकं	८७, १३०
		गोतमस्स यसस्सिनो	१८९
		गोतमो भूरिमेघसो	२२५, २२७, २२८
		— भूरिपञ्जाणो	२२५, २२७, २२८
		च	
		चक्खुमता	२११
		चक्खुमा	१८३
		चरन्ता	१२३
		चरन्ति	१२५
		चरे	२४७
		चरेय्य तेनत्तमनो सतीमा	२७२

चरेय्यं	१०३
चरं	८०, ८५, १०५, १०६, १३४
चातुर्दिसो	२६३
— अप्पटिघो च होति	२६३

छ

छदं	२३७
छन्दरागविनोदनं	१३४
छन्दरागो	१३५
छन्दो	१६५
छिन्नसंसयो	१७४
छेत्त्वान वीरो गिहिवन्धनानि	२७०

ज

जतुकण्णी	१५०, १५३
जनपदेहि सङ्गता	१५८
जना	११९, २०२
— वदन्ति तयिदं कथं सु	११९
जन्तुं	१६०
जप्पाभिलेपनं ब्रूमि	२९
जरसा परेते	२०५
जरा	७७, ९४
जरामच्चुपरिक्खयं	१४८
जरामच्चुपरेतानं	१४५, १४६
जरं	८६
— सिता यञ्जमकप्परियसु	५६
जहस्सु तण्हं	२०५
— रूपं	२०२
— — अपुनम्भवाय	२०२
जाति	८६, ९४
जातिजराय इध विप्पहानं	१५२, २००, २०४
जाति जरं सोकपरिद्वं च	
इधेव विद्धा पजहेय्य दुक्खं	८६
जालं व भेत्वा सलिलम्बुचारि	२९९
जिण्णस्स मे दुब्बलथामकस्स	२३२
जिण्णोहमस्मि	१९९
— अवलो वीतवण्णो	१९९
जुतिमा	२२४
— सो पभङ्करो	२२४

झ

झारियि	१६२
— विरजमासीनं	१६२

ञ

जाणूपपन्नं मुनिनो वदन्ति	११९
जाणं सक्कानुपुच्छामि	१७६

त

तञ्चाहं अभिनन्दामि	८१, १०५
तण्हक्खयमनीतिकं	२२६, २२८, २३०
तण्हक्खयं	२२६, २२८, २३०, ३१६
— नत्तमहाभिपस्स	१११
— पत्थयमप्पमत्तो	३१६
तण्हच्छिदं	१५६
तण्हा	४५, ९४, १०७, १११, १२८, १३१, १३४, १३९, १५६, २०४, २२८, ३१६
तण्हाधिपत्ते	२०४
— मनुजे पेक्खमानो	२०४
तण्हानिग्घातनं मुनि	१३४
तण्हाय विप्पहानेन, निब्बानं इति बुच्चति	१६९
तण्हा यस्स न विज्जति	१३८, १३९
तण्हं परिञ्जाय	१२८, १२९, १३१
— — अनासवासे, अहं पि ते	
ओघतिण्णा ति ब्रूमि	१३१
— — — ते वे नरा	
ओघतिण्णा ति ब्रूमि	१२८
ततो तत्थ विपस्सति	१८१
तत्थ	११२, — ११४, १२३, १२५, १८१
— यता चरन्ता	१२३
तत्थेव सो सीतिसिया विमुत्तो, चवेध	
विञ्ज्राणं तथाविधस्स	११४
तथा यो पटिपज्जेय्य	२१२
तथाविधो	१७६
तथा हि ते विदितो एस धम्मो	७९, ८७, ११७, १५९
तदिद्ध ब्रूहि	७६
तप्परायणं	१८०
तमोनुदो	२२४

दिद्वीविसूकानि उपातिवत्तो	२८६, २८७
दिद्वे धम्मे	८०, १०४
— — अनीतिहं	८०, १०४
दिसा चतस्सो विदिसा चतस्सो	
उद्धं अबो दस दिसा इमायो	२०३
दिस्वान रूपेसु विहञ्जमाने	२००
दिस्वा सुवण्णस्स पभस्सरानि	२७५
दीपा दीपं उपल्लवि	२३४
दीपं पबूमि कप्प ते	१४७
— पबूहि मारिस	१४५
दुक्खमस्स महब्भयं	३०
दुक्खमिदं पहीति	२५०
दुक्खस्स वे मं पभवं अपुच्छसि	७३
दुक्खं	३०, ७१, ७४, ७५, ८६
दुब्बलयामकस्स	२३२
दुस्सङ्गहा पञ्चजिता पि एके	२६८
देव	९८, २३८
देवतानं	५२, ५५
दोमनस्सानं चूभयं	१६६
दोमनस्सं	१६६
दोसो	३११, ३२१
द्वाहं सककं अपुच्छिस्सं	१८२

ध

धनानि धञ्जानि च बन्धवानि	२९७
धम्मतक्कपुरेजवं	१६८
धम्मधरं	२९४
धम्ममक्खाहि	१३३
धम्ममञ्जाय	२०७
धम्ममदेसेसि	२२९, २५५
धम्ममुत्तमं	८२
धम्मामुधम्मं पटिपज्जेय	२०७
धम्मेसु निच्चं अनुधम्मचारी	३१५
धम्मं	१३३, १५२, २००, २०३, २२५, २२९
— च सेट्ठं आजानमानो	१०१
धिमुत्तो	१८०
धिमुत्तं तप्परायणं	१८०
धीरा	७७, २७२
धोतका ति भगवा	१०४, १०७
धोतको	९५, ९७, १०४, १०७

न

न	२४४
— उपादियेय	१६१
— उपेति सङ्खं	११५, ११६
— च पञ्चकप्पी	१४१
— च पादलोलो	३०२, ३०३
— त्राणेन	१२०
— तुय्हं अदिट्ठं अस्सुतं अमुतं अथो	
अविञ्जातं किञ्चि नमत्थि लोके	२०३
— ते मारवसानुगा	१४८
— — मारस्स पढ्मू	१४९
नत्तं	१११
नत्थि उपमा	२२६, २२८, २३०, २४१
नत्थी ति निस्साय तरस्सु ओघं	११०
न दिट्ठिया	१२०
— — न सुतिया न त्राणेन	१२०
नन्दा	१२४
— ति भगवा	१२४
नन्दामि	८१
नन्दिञ्जहं ओघतिण्णं विमुत्तं	१५७
नन्दिसंयोजनो लोको	१६९
नन्दिसंयोजनं इति	१८१
नन्दो	१२२
न पस्सति	१९७
न पुत्तमिच्छेय्य कुतो सहायं	२४४
नमस्समानो विवसेमि रत्ति	२३१
नमस्सामि	८८, ९९
न भेत्थ कङ्खा	२४१
न भे व्याकासि	१८३
— — — चक्खुमा	१८३
नरो	९३, २६०
न विज्जन्ति	१५५
— सुतिया	१२०
नागस्स	१५८
नागो	२१५
— च यूथानि विवज्जयित्वा	२८३, २८४
नागं	८८
नातारिस्सु जातिजरं ति ब्रूमि	६०, १२५
नानाजना	१५८

— जनपदेहि सङ्गता	१५८	पजहेय्यु दुक्खं	८८
नापेन्ति मे गोतमसासनम्हा	२३१	पजा	१६२
नामकाया विमुत्तो	११६	पजानं	७५, १६१
नामरूपं च मारिस	३४	पजं इमं मच्चुधेय्ये विसत्तं	१६२
नामं	३४, ३५, १५५	पज्जा	३२, ३४
नाहं तत्थ अभिरमि	१३३	— चेव सति चा पि	३४
— तम्हा विप्पवसामि	२२८	पज्जाणवा	१४१
— सब्बे समणब्राह्मणासे, नन्दा ति भगवा		— सो	१४०
जातिजराय निवुता	१२८	— — उद पज्जकप्पी	१४०
— सहिस्सामि पमोचनाय	१००	— — न च पज्जकप्पी	१४१
निक्कामो निब्बनो नागो	२१४	पज्जायेते पिधीयरे	३२
निक्कारणा दुल्लभा अज्ज मित्ता	३२२	पज्जानन्तकरो सत्था	२३९
निक्कुहो	२८८	पज्जानं वेय्याकरणेन	२१०
निपको सतो	९७	पज्जं पुट्ठो	२१०
निपुणे पज्हे	२०९	— — यथातथं	२१०
निप्पिपासो	२९०	पटिबद्धचित्तो	२५५
निब्बनो	२१५	पटिभानवन्तं	२९४
निब्बानपदमच्चुतं	१३६	पटिभानवा	२३७
निब्बानमत्तनो	९६, ९७	पटिसल्लानं ज्ञानमरिञ्चमानो	३१५
निब्बानं इति नं ब्रूमि	१४७	पत्तो नियामं पटिलद्धमग्गो	२८७
निब्बुतो	४६	पदुमं व तोयेन अलिम्पमानो	३१९
निम्मक्खो निद्वन्तकसावमोहो	२९०	पधानवा	३१७
नियतो	३१७	पनुज्ज विज्जाणं	८४
निरत्तं वा	१५३	पनूदनं	१६६
निराससो सब्बलोके भवित्वा	२९१	पव्याकासि	२१०
— सो उद आससानो	१३९	पब्रूहि	३५, ३८
— — न च आससानो	१४१	पभङ्करो	२२४
निरासो	६५, ९४	पभवानुपस्सी	७५
निल्लोलुपो निक्कुहो निप्पिपासो	२८८	पभस्सरानि	२७५
निवारणं	३२	पभेदनं	१६८
निवेसनं	८४	पमत्तो	२०२, २९३
नेक्खम्मं	१५३	पमुञ्च मं सक्क कथं कथाहि	९९, १००
— दट्ठु खेमतो	१५३	परिचारकसोळसानं ब्राह्मणानं	२०६
नेत्ता न सुद्धा सवनं न फासु	१९९	परित्तपज्जस्स मे भूरिपज्जो	१५२
नो चे लभेय निपकं सहायं	२७२	परित्तमेत्थ सोख्यं	२९८
		परिदेवो	७७, ८६
		परिफन्दमानो	२३३
		परिस्सया	२६५, २७१
		परिस्सयानं सहिता	२६८
		— — अच्छम्भी	२६५
प			
पङ्के सयानो	२३३		
— — परिफन्दमानो	२३३		
पच्छा ते माहु किञ्चनं	१५४		

परोपराणि	६२	पुनप्युनं दुःखमुपेति मन्दो	७५
परो लोको	१८९	पूगं पि वस्सानि समन्तचक्षु	११४
पमुतं	२९२	पेक्खमानो	१६१, २०४
पस्सामहं देवमनुस्सलोके	९८	पोसाला ति भगवा	१७७
पस्सामि नं मनसा चक्खुना वा	२३०	पोसालो	१७७
पहानं कामच्छन्दानं	१६५		
पहाय पञ्चावरणानि चेतसो	३१	ब	
पहासि दुक्खं	८७	बन्धवानि	२९७
पहीनमलमोहस्स	२१६	बहुस्सुतं धम्मधरं भजेथ	२९४
पापं सहायं परिवज्जयेथ	२९२	बुद्धसेट्ठं उपागमुं	२०९
पारगुं सब्बधम्मानं	१६४, १७४	बुद्धेनादिच्चबन्धुना	२११
पारङ्गमनीया इमे धम्मा	२०७	ब्रह्मचरियमचरिसु	२११
पारायनमनुगायिस्सं	२१३	ब्रह्मलोको सदेवको	१८९
पारायनं तेव अधिवचनं	२०८	ब्रह्मे उपासितो मे	२१९
पारं गमनाय	२१३	ब्राह्मणस्स वुसीमतो	१८१
पासाणके चेतिये	२०६	ब्राह्मणो	५२, ५५, ८९, ९८, १२२, १२४, १२६, १८१, २१०
पिङ्गिया ति भगवा	२०१, २०४	ब्रूमि	१४८
पिङ्गियो	१९९, २०१, २०४, २१३, २२७	ब्रूसि	१२७
पिता	२९७	— अनोधतिण्णे	१२६
पियरूपेसि हेमका	१३५	ब्रूहि मेतं	५५, ५८, ६२, ६७, ९५, १२३, १५१
पियविप्पयोगं विजिगुच्छमानो	२६२		
पीति	२३१		
पुच्छन्ता	२०९	भ	
— निपुणे पञ्हे	२०९	भगवन्तं पुट्ठुमागमा	१७०
पुच्छा	५३	भगवा	२७, ४५, ५५, ५७, ५८, ६२, ६३, ६७, ७३, ८३, ८७, ९५, ९७, १०७, ११०, ११३, ११८, १२३, १२४, १२७, १३८, १४६, १५१, १५३, १६०, १६५, १७७, २०१, २०४, २०६
पुच्छामि	६६, ९५	— हि कामे अभिमुय्य इरियति	१५१
— तं	५४, ५८, ६२, ६७, १२३, १२७	भजन्ति सेवन्ति च कारणत्या	३२२
— — भगवा ब्रूहि मेतं	५३, ५८, ६२, ६६, ९५, १२३, १२७	भद्रावुधा	१६०
पुट्ठं	१५०	— ति भगवा	१६०
पुट्ठो	३८	भयं	२७६
पुण्णक इत्थत्तं	५६	भवरागरत्ता	६०
पुण्णका	६३	भवा	८४, १४१
— ति भगवा	६३	भवाभवाय माकासि तण्हं	१०७
पुत्ता	२४४, २५७, २६२	भवाभवे	९३
पुत्तेसु च विपुलं होति पेमं	२६२	— सङ्गमिमं विसज्ज	९३
— दारेसु च या अपेक्खा	२५७	भवे न तिट्ठे	८४
पुत्तो	२९६		
पुत्तं च दारं पितरं च मातरं	२९७		
पुयू	५६		

भवो	९०, २१८
भावेन्तो	२१२
— मग्गमुत्तमं	२१२
भिक्षु	४२, ४६, ८५, १६१
— चरं हित्वा ममायितानि	८५
— सतो किञ्चनं सब्बलोके	१६१
भूतेसु	२४३
भूरि	२१४
भूरिपज्जो	२३२

म

मक्खो	२१७, २९०
मगधेसु विहरन्तो	२०६
मग्गमुत्तमं	२१२
मग्गो सो पारं गमनाय	२१३
मच्चुराजा न पस्सति	१९०, १९७
मज्झे चे नो गहेस्ससि	१५४
— मन्ता न लिप्पति	४४
— सरास्मि तिट्ठन्तं	१४२, १४६
मज्झामि तं वेदगू भावित्तं	६८
— — — — कुतो नु दुक्खा	
समुदागता इमे	७१
मतिमा	२९८
मनसानाविलो सिया	४०
मनुजा	५५, २०४
मनो	४०, २३१, २३३, २७७
— हि मे ब्राह्मण ते युत्तो	२३३
मन्दो	७५
ममत्ता	८५
मलं	२१६
महब्भये	१४६
महेसि	८१, ८६, ९५, १०६
— धम्ममुत्तमं	८१
महेसिसन्तिमुत्तमं	१०६
माता	२९७
मा ते विज्जित्थ किञ्चनं	१५४
मानमक्खप्पहायिनो	२१६
मानो	२१६
मारिस	३४, ३८, ५८, ६१, ६२, १२३, १२७, १४५

मारो	१४८
माहं नस्सं	१९९
— — मोमुहो अन्तरा व	१९९
मिगो	२५८
— आरज्जमिह यथा अबद्धो येनिच्छकं	
गच्छति गोचराय	२५८
मित्ते सुहज्जे अनुकम्पमानो	
हापेति अत्थं पटिबद्धचित्तो	२५४, २५५
मित्तो	२५४
मित्तं उल्लारं पटिभानवन्तं	२९४
मुत्तं	१३४
मुनि	७७, ८८, ११६, ११७, ११९, १२६, १४०, १४१, २१०, २३७
मुनीध नन्द कुसला वदन्ति	१२०
मुसा भणे	२१५
मुहुत्तमपि पिङ्गिय	२२७
— ब्राह्मण	२२८
मूलदस्सावि	५०
मेत्तगू	७३, ८३
मेत्तेय्यो	४३, ४५
मेत्तं उपेक्खं करणं विमुत्तं आसेवमानो	
मुदितं च काले	३२०
मेघा	२१४
मोघराजा	१८३, १९६
— सदा सतो	१९६
मोमुहो	१९९
मोहो	२१६, २९१, ३२१
यज्जपथे अप्पमत्ता	५७

य

यज्जमकप्पयिसु	५२, ५६
— पुयूध लोके	५२, ५५
यज्जेहि	६१
— जातिं च जरं च मारिस	६१
यता	१२३, १२५
यत्थ नामं च रूपं च, असेसं उपरज्जति	३५
यथा अहू वक्कलिमुद्धो भद्रावुधो	
आलविगोतमो च	२३५
— कुब्बनकं पहाय	२२०
यथातच्छं भगवा ब्रूहि मेतं	१५१

यथातथं	२१०
यथाद्विक्ख तथाक्खासि	२१३
यथा पजानं	७३
— बुद्धेन देसितं	२१२
यथाभिरन्तं विहरे अरञ्जे	२८४
यथायिदं नापरं सिया	१४५
यथाहं आकासो व अव्यापज्जमानो	१०२
यमहं विजञ्जं	१०२, १५२, २००, २०४
यमेतं	३५
— पञ्च अपुच्छि	३५
यस्मि कामा न वसन्ति	१३८
यस्स	२२६, २२८, २३०, २४१
— नत्थि उपमा क्वचि	२२६, २२८, २३०, २४१
यस्सा	६३, १३९
यस्सिञ्जितं नत्थि कुहिञ्चि लोके	६३
याजयोगा	६०
यानि सोतानि लोकस्मि	३२
यावततियं च देवीसि व्याकरोती ति	मे सुतं १८८
ये	८८, १३६, १४८, २२१
— केचि	५५, ७२, ७४, १२२, १२४, १२६
— केचिमे इसयो मनुजा	५५
— — समणब्राह्मणासे	१२२, १२४, १२६
— केचि लोकस्मिन्नेकरूपा	७२, ७४
— च सङ्घातधम्मासे	३६
— — — ये च सेखा पुयू इध	३७
— त्वं मुनी अट्टितं ओवदेय्य	८८
येन नं वज्जू तं तस्स नत्थि	११८
ये मे पुब्बे वियाकंसु	१३२, २२१
— सीध दिट्ठं वा सुतं मुतं वा,	
सीलव्वतं वा पि पहाय सव्वं	१२८, १३०
येहि मच्चुवसं वजे	१५५
यो	७४, १३९, १७२
— अतीतं आदिसति	१७२
— ते धम्ममदेसेसि	२२७
— मे धम्ममदेसेसि	२२५, २२९
— वे अविट्ठा उपार्धं करोति	७४
यं किञ्चि सम्पजानासि	८३, १०६
— तं अपुच्छिम्ह अकित्तयी नो	७६
— निस्सितो	१०९

— — ओघमिमं तरेय्यं	१०९
— पुब्बे तं विसोसेहि	१५४
— ब्राह्मणं वेदगुमाभिजञ्जा	८९
— यञ्चि लोकस्मिन्मुपादियन्ति	१६०
— यं दिसं	२३२
— — — वजति भूरिपञ्जो	२३२
— विदित्वा सतो चरं	८०, ८२, १०५, १०६, १३४

र

रक्खितमानसानो	३०३
रती	२९५
रत्तिन्दिवं ब्राह्मण अप्पमत्तो	२३०
रागो	३२१
रागं च दोसं च पहाय मोहं	३२१
राजा व रुद्धं विजितं पहाय	२७२
रसेसु गोघं अकरं अलोलो	३०७
रसो	३०७
रूपन्ति	२०१
— रूपेसु जना पमत्ता	२०१
रूपं	३४, ३५, १५५, २००, २०२

ल

लढानुपेक्खं समयं विसुद्धं	३१२
लेपा	४७
लोकस्मि	३२, ७२, ७४, १६०
लोकन्तगू	२१८
— सव्वभवातिवत्तो	२१८
लोके	६३, ८१, ८३, १०१, १०५, १०६, ११९, १३४, १३७, २९५
लोको	२६, २७, २१८

व

वदन्ति	११९
वदामि	३५
वरपञ्जस्स	२११
वाचाभिकङ्खामि महेसि तुय्हं	९५
वाचाभिलापो अभिसज्जना वा	२७६
वातवेगेन खित्ता	११५
वाता	११५, २८२

वातातपे डंससरीसपे च	२८२
वातो	३१८
— व जालम्हि असज्जमानो	३१८
विज्जाणट्टितियो सब्बा	१७६
विज्जाणस्स निरोधेन, एत्येतं उपरुज्झति	३५
विज्जाणं उपरुज्झति	१७०, १७२
विज्जातं	१३४
विज्जू	२६०
— नरो सेरितं पेक्खमानो	२६०
वितक्कस्स विचारणा	१६९
वितक्का	१६९
विद्धा	८६, ९३
— च यो वेदगू नरो इध	९३
विधूमो	६३
विपिट्टिकत्वान सुखं दुक्खं च	
पुब्बेव च सोमनस्सदोमनस्सं	३१२
विभूतरूपसज्जिस्स	१७५
विभूसट्ठाना विरतो सच्चवादी	२९६
विभूसा	२९६
विमलो	२१४
— भूरिमेधसो	२१४
विमुत्तं	१५७
विमोक्खो तस्स कीदिसो	१३८
— — नापरो	१३९
वियाचिक्ख	१४०
विरजं	१६३
विरतो कथाहि	१११
विरूपरूपेन मयेन्ति चित्तं	२७८
विवटच्छदो सम्बुद्धो	२३७
विवेकधम्मं यमहं विजज्जं	१०२
विसज्जा	९३
विसत्तिका	८०, ८३, १०५, १०६, १३४, १३७, २५७
विसमे निविट्ठं	२९२
विसेनिकत्वा अनीधा निरासा,	
चरन्ति ये ते मुनयो त्ति ब्रूमि	१२०, १२१
वीततण्हो सदा सतो	४५
वीतवण्णो	१९९
वीर	१४९, १५८, २७०
वेदगू	६८, ९०

— भावितत्तो	६८
वेविच्छा पमादा नप्पकासति	२८, २९
वंसक्कलीरो व असज्जमानो	२५७
वंसो विसालो व यथा विसत्तो	२५६

स

सक्का	९९, १०८, १४०, १७६, १८२
सङ्कुप्पयन्ताय वजामि निच्चं	२३३
सङ्खातधम्मो	३१७
— नियतो पधानवा	३१७
सङ्खाय	४६
— निब्बुतो भिक्खु	४६
— लोकस्मि परोपरानि	६२, ६३
सज्जता	१५८
सज्जा	९३
सज्जो एसो परित्तमेत्थ सोख्यं	२९८
सङ्कुट्टयन्तानि दुवे भुजस्मि	२७५
सचे लभेय निपकं सहायं	२७१
सच्चवादी	२९६
सच्चव्हयो	२१९
— ब्रह्मे उपासितो मे	२१९
सज्जिन्नपत्तो यथा कोविळारो	२७०
— — पारिछत्तो	३०७
सज्जातखन्धो पटुमी उळारो	२८४
सज्जाविमोक्खे परमेधिमुत्तो	११२, ११३
सता	१३६, १४८
सति	३२, ३४, १६७, २३१
— तेसं निवारणं	३२
सतीमा	११०, २७२, ३१७
स तेन तेनेव नतोहमस्मि	२३२
सतो ४१, ४६, ८०, ८५, १०५, १३४, १६१, १९६	
— भिक्खु परिव्वजे	४१, ४२
सत्था	२३९
सदा	४५, १३७
सद्धा	२३१
— च पीति च मनो सति च	२३१
सद्धि चरं	२७१, २७२
— — साधुविहारि धीरं	२७१, २७२
सन्तापजाते	२०४
— जरसा परेते	२०४

सन्ति	११९, १५०	सहायसम्पदं	२७२
सन्तिके	२११	सहायं	२४४
सन्तिपदं ब्रूहि सहजनेत्त	१५०	साधु वियाकरोहि	४९, ११७, १५९
सन्तिमुत्तमं	१०६	— विहारि	२७१
सन्ति लोके मुनयो	११९	सिक्खा	९६, ९७
सन्तुस्समानो इतरीतरेन	२६४	सिक्खे निब्बानमत्तनो	९६, ९७
सन्तो	६३	सिनेहो	३११
— विधूमो अनीघो निरासो, अतारि सो		सीतं	२८२
जातिजरं ति ब्रूमि	६३, ६५	— च उण्हं च खुदं पिपासं	२८२
सन्धवे	२५६	सीलब्बतेना पि वदन्ति मुद्धि	१२२, १२४, १२६
सन्दालयित्वानि सञ्जोजनानि	२९९, ३२२	सीहो यथा दाठबली पसय्ह राजा मिगानं	
सन्दिट्टिकमकालिकं	२२६, २२७, २२९	अभिभुय्य चारी	३१९
सब्बकायप्पहायिनो	१७५	— व सद्देसु असन्तसन्तो	३१८
सब्बदुक्खप्पहीनो	२१९	सुकित्तितं	८७, १३०
सिब्बधि	३१	— गोतमनूपधीकं	८७, १३०
सब्बभवातिवत्तो	२१८	सुञ्जतो लोकं अवेक्खस्सु	१९०, १९१, १९६
सब्बलोके	१६१, २९१	सुतवा	३१६
सब्बसो	१५५	सुतं	१३४
— नामरूपस्मि वीतगेधस्स ब्राह्मण	१५५	सुत्वान नागस्स अपनमिस्सन्ति इतो	१५८
सब्बानिपेतानि अभिसम्भवित्वा	२८२	— मुनिनो वच्चो	२३७
सब्बेन लोकेन अवरुज्झमानो	३२१	सुत्वानहं वीर अकामकार्मि	१४९
सब्बेसु	११, ११३, २४३	सुवण्णस्स	२७५
— कामेसु यो वीतरागो	१११, ११३	सेखा	३७
— धम्मेसु समूहतेसु	११८	सेट्ठा समा सेवितब्बा सहाया	२७३
— भूतेसु निधाय दण्डं	२४३	सेट्ठं	२०९
सब्बं तं इतिहीतिहं	१३३, २२१	सेरी	२६०
— — तक्कवहुनं	१३३, २२२	सेवेय पन्तानि सेनासनानि	३२०
— वेदि परोपरं	२३९	सो इध सिञ्चिनिमच्चगा	४९
समण	१२२, १२४, १२६	सो उभन्तमभिञ्जाय, मज्जे मन्ता न	
समथो	३१२	लिप्पति	४७, ४८
समन्तचक्खु	९९, १०९, १४०	सोको	७७, ८६
समूहता वादपथा पि सब्बे	११८	सोता	३१
समेच्च	८८	सोतानं किं निवारणं	३१
सम्पन्नचरणं	२०९	— संवरं ब्रूहि	३१, ३२
— इसि	२०९	सो वीततण्हो अनीघो निरासो अतारि सो	
सयं न सेवे पसुतं पमतं	२९२	जातिजरं ति ब्रूमि	९४
सवनं न फासु	१९९	संसग्गजातस्स भवन्ति स्नेहा	२४८
सवन्ति	३१	संसग्गा	२४८, २५०
— सब्बधि सोता	३१	स्नेहन्वयं दुक्खमिदं प्होति	२५०
सहजनेत्ता	१५१	स्नेहो	२४९, २५०, २५४

ह	— — यथोधिकानि	२९७
हन्दाहं — कित्तयिस्सामि गिरं वण्णूपसंहितं हित्वान कामानि	२१७ हुंरं गोतमसासना २१७ हेमको २९७	१३२, २२१ १३२

—:०:—

5

मुद्रक — सम्मेलन मुद्रणालय, इलाहाबाद
प्रकाशक—भिक्षु जगदीश काश्यप, मन्त्री, पालि प्रकाशन मण्डल,
बिहार, नालन्दा (पटना)

5

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. B., 14B, N. DELHI.